SOCIETATEA DE ŞTIINŢE ISTORICE
DIN
REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

# STUDII ŞI ARTICOLE DE ISTORIE

XXX—XXXI

1975

BUCUREŞTI

SOCIETATEA DE ȘTIINȚE ISTORICE
DIN
REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA



# STUDII ȘI ARTICOLE DE ISTORIE

## XXX — XXXI



1975
BUCUREȘTI

# SUMAR

## STUDII ȘI ARTICOLE

**Istoria României și istorie universală**



**Istorie locală**



**Istoria învățămîntului**



**Metodica predării istoriei**



**Discuții și opinii**

## MATERIALE AUXILIARE INFORMATIVE ŞI ORIENTATIVE

**Izvoare istorice comentate**



**Planuri de lecţii comentate**



**Dicţionar istoric**



**Bibliografie**



**Din tematica I.C.P.P.D.**



**Rubrica învăţătorului**



*

# STUDII ŞI ARTICOLE

## ISTORIA ROMÂNIEI ŞI ISTORIE UNIVERSALĂ

## DOVEZI ALE CONTINUITĂŢII POPULAŢIEI AUTOHTONE ÎN FOSTA PROVINCIE DACIA ÎN SECOLELE IV—V e.n.

LIGIA BÂRZU

Aproape nu este moment care să fie atît de controversat cum este acela al naşterii poporului român. Lucări şi studii de o amploare mai mică sau mai mare dezbat o serie de probleme fundamentale cum sînt continuitatea dacică, intensitatea procesului de romanizare, continuitatea romană şi daco-romană, aria de formare a poporului român, momentul constituirii lui ca un etnos de sine stătător cu caracteristici proprii deosebite de restul lumii romanice, expresia arheologică a acestei realităţi istorice.

Nici una din aceste probleme nu poate fi rezolvată pornind de la utilizarea exclusivă a izvoarelor scrise. Puţine la număr [1], confuze şi subiective, în cea mai mare parte tîrzii în raport cu evenimentele pe care le relatează, ne transmit bunăoară două versiuni cu privire la momentul părăsirii Daciei (odată sub Gallienus şi a doua oară sub Aurelian) [2] şi două variante privind natura actului lui Aurelian (evacuare totală sau evacuarea numai a trupelor şi administraţiei centrale). În articolul citat, Vladimir Iliescu, întemeindu-se pe analiza internă de text, caută să demonstreze că între cele două tradiţii privind modalităţile de evacuare a Daciei (Eutropius şi copiştii săi şi Jordanes), ştirile transmise de Jordanes „reprezintă tradiţia cea „bună“ sau „corectă“ [3]. Este incontestabil că ştirile lui Jordanes sînt în concordanţă cu logica istorică, după cum informaţiile din Eutropius reprezintă „tradiţia «greşită» sau cel puţin tendenţioasă“. [4]

Numai că o analiză de text, oricît de aprofundată ar fi ea, nu poate fi socotită suficientă, mai ales cînd este vorba de un autor atît de tîrziu şi în a cărui operă întîlnim pe lîngă ştiri exacte sau plauzibile şi un număr foarte mare de erori. De aceea, socotim că recurgerea la totalitatea izvoarelor care ne stau la îndemînă şi ,în primul rînd, la cele arheologice reprezintă o *condiţie obligatorie* pentru toţi aceia care se apleacă asupra acestei vremi. De altfel, aportul arheologiei româneşti la rezolvarea problematicii enunţate este deosebit de important prin bagajul mare de fapte pus la dispoziţia cercetătorilor, fapte pe temeiul cărora s-a putut deja proceda la o verificare a tradiţiei scrise şi la completarea ei.

Aceasta nu înseamnă că arheologia nu mai are paşi însemnaţi de făcut. Cînd facem această afirmaţie, nu ne gîndim numai la cercetările privind perioada de după 271—275 dar şi la cele relative la perioada romană şi la contactele

---

[1] Vl. Iliescu, *Părăsirea Daciei în lumina izvoarelor literare,* S.C.I.V., 3, 1971, p. 425—442.

[2] Eutropius, *Breviarum ab Urbe Condita,* IX, 8, 2 ; IX, 13, 4 ; IX, 15, 1, *Fontes II,* p. 39 ; Iordanes, *Romana,* 217, *Fontes II,* p. 407.

[3] Vl. Iliescu, *op. cit.,* p. 430.

[4] *Idem,* p. 441.

dintre romani şi daci în interiorul provinciei şi în afara ei. Este adevărat că în ultimii ani s-a adunat o cantitate apreciabilă de informaţii privind aceste perioade şi aceste aspecte, dar prea puţine sînt monumentele cercetate în întregime. În afară de cimitirele de la Soporul de Cîmpie şi Obreja, noi nu putem cita altceva. Nu s-a cercetat încă în întregime nici o aşezare rurală din Dacia, nici un oraş, castru sau villă. Pe de altă parte, publicarea rezultatelor cercetărilor, atîtea cîte sînt, nu s-a putut face totdeauna complet şi nici după cele mai riguroase norme ştiinţifice. Or, în condiţiile în care arheologia este chemată să umple un asemenea gol, o atare situaţie nu poate să fie decît păgubitoare nu numai pentru interesul ştiinţei istorice în general, dar mai ales pentru interesul nostru naţional.

Înainte de a vedea care sînt datele arheologice de care dispunem în momentul de faţă pentru perioada postaureliană în Transilvania, socotim necesară formularea cîtorva idei privind statutul juridic al provinciei Dacia în momentul abandonării ei de către autorităţile imperiale.

Multă vreme a fost încetăţenită în istoriografia problemei formula stereotipă că presiunea neamurilor migratoare la Dunăre l-a obligat pe Aurelian să părăsească Dacia şi că *imediat* (la 271 sau 275) provincia a fost invadată şi luată în stăpînire de către vizigoţi. Această viziune mai apare, din nefericire, şi în lucrări mai noi care sub raportul informaţiei au rămas la nivelul secolului al XIX-lea sau la începutul secolului XX.[5] Viziunea aceasta a fost determinată de informaţia furnizată de izvoarele literare relative la eveniment şi de faptul că primul cimitir de proporţii aparţinînd unei populaţii de neam germanic a fost descoperit în Transilvania (Sîntana de Mureş). O analiză mai strînsă a izvoarelor literare şi mai ales cercetările arheologice întreprinse după cel de al doilea război mondial au dus la lichidarea definitivă a acestei erezii. Fără îndoială, este imposibil să se afirme că în a doua jumătate a secolului al III-lea e.n. o asemenea presiune nu exista *la toate* graniţele imperiului. Numai că la Dunărea de Jos o asemenea presiune nu era la 275, imediată, ci doar latentă. Vrem să spunem prin aceasta că Aurelian nu a fost *silit* să părăsească *în grabă* Dacia, în faţa atacurilor unor „barbari“ care s-au instalat *atunci* în fosta provincie. Măsura lui Aurelian făcea parte dintr-un plan mai vast de asigurare a graniţelor imperiului, iar evacuarea legiunilor şi a administraţiei centrale trebuie să se fi făcut în ordine, cu menţinerea efectivă a cetăţilor de pe malul stîng al Dunării şi al controlului unei părţi însemnate din teritoriul fostei provincii Dacia inferior. Noi presupunem că restul teritoriului Daciei nu şi-a pierdut statutul juridic, imperiul menţinîndu-şi în continuare autoritatea nominală asupra lui şi luînd măsuri speciale de protecţie. Altfel, nu ne putem explica faptul că nici *un grup migrator* nu se aşează în Dacia *multă vreme* după evacuarea ei, că vizigoţii, atunci cînd ajung în regiunile noastre (probabil în jurul anilor 300), *nu au acces* în provincie, ci sînt *instalaţi,* foarte probabil, în calitate de *federaţi externi* la est de limesul transalutan. Faptul că ei nu vor depăşi această limită decît cu titlu excepţional precum şi campaniile lui Valens purtate sub pretextul încălcării tratatelor încheiate constituie dovezile raporturilor reale existente între imperiu şi „barbarii“ instalaţi la nord de Dunăre. Evident că rămîne în discuţie problema grupului germanic de pe versantul apusean al Carpaţilor răsăriteni

[5] A. E. Thompson, *The Visigoths in the time of Ulfila,* Oxford, 1966.

şi de la Palatca. Numai că monumentele ce le aparţin sînt tîrzii (nu pot fi datate înainte de mijlocul secolului al IV-lea), iar asupra atribuirii lor etnice se poartă încă discuţii.[6]

În faţa evidenţei arheologice, istoriografia românească a trebuit aşadar să renunţe la o formulă stereotipă. Acum însă se vorbeşte din ce în ce mai mult de pătrunderea în provincia romană a dacilor liberi din vest şi a carpilor. Fără îndoială că o presiune dacică la graniţele imperiului exista şi că cei care au putut profita în primul moment de carenţa de autoritate au fost dacii liberi. O documentare arheologică mai bogată şi convingătoare nu există încă. Ceea ce se poate afirma în mod sigur este faptul că dacii liberi din vest pătrund în Dacia. Descoperirea unei aşezări la Cipău-Gîrle[7] datată sigur pînă în a doua jumătate a secolului al IV-lea confirmă această idee. Este adevărat că este greu să se construiască o teză întreagă pe o singură descoperire, dar cea de la Cipău-Gîrle este semnificativă, iar absenţa altora trebuie pusă mai de grabă pe seama lipsei de cercetări sistematice. Problema prezenţei carpilor nu poate fi pusă în aceiaşi termeni. Noi nu cunoaştem pînă acum, din fosta provincie Dacia, nici o descoperire datînd de la sfîrşitul secolului III şi de la începutul secolului al IV-lea, care să poată fi atribuită neîndoielnic carpilor. O piesă izolată, ruptă de orice context arheologic, nu constituie un argument demn de a fi luat în consideraţie. Aici s-ar putea opera, eventual, cu unele din mormintele de la Saporul de Cîmpie (acelea în care au fost găsite podoabe de tip carpic), dar în acest caz ar trebui să avem siguranţa că ele aparţin unor carpi pătrunşi în provincie scurt timp după 275 şi nu unor carpi transplantaţi cu forţa la mijlocul secolului al III-lea e.n. Nu trebuie să uităm, însă, că atribuirea etnică a mormintelor la care ne referearn mai sus constituie încă obiectul unei controverse.

Dacă pentru documentarea prezenţei dacilor liberi în fosta provincie cercetarea arheologică este încă deficitară sau incompletă, există, în schimb, suficiente dovezi pentru a demonstra rămînerea în Dacia a unor grupuri însemnate de populaţie romanizată şi este foarte important că nu este vorba numai de daci, ci şi de colonişti. Aceste două nuclee au asigurat în primul rînd continuitatea procesului de romanizare şi după 271—275 e.n.

Dintre aceste descoperiri cea mai importantă rămîne cimitirul nr. 1 de la Bratei care prin ritul şi ritualul de înmormîntare şi prin inventarul funerar atestă existenţa unei mari comunităţi romane în centrul Transilvaniei. Data tîrzie a acestui monument este de natură să-i sporească semnificaţia.

Numărul total de morminte cercetate este de 353 ; sînt dispuse în şiruri, cel puţin la început, dar numeroasele cazuri de întretăieri îngăduie presupunerea că principiului iniţial i s-a adăugat preferinţa membrilor aceleiaşi familii de a se îngropa în aceeaşi parte a cimitirului.

Ritul practicat în exclusivitate este încineraţia. Gropile au forme, dimensiuni şi orientări diferite. Cea mai mare parte a gropilor (270) sînt arse ritual şi au formă ovală sau rectangulară (267).

Majoritatea mormintelor sînt orientate NS (243) şi numai un mic pro-

---

[6] K. Horedt, *Unele probleme privind răspîndirea culturii Sîntana de Mureş-Cerniahov*, SCIV, 4, 1967, p. 577 şi urm.

[7] SCIV, 3—4, 1955, p. 658—660 ; p. 669 ; p. 671 ; N. Vlassa, *O pătrundere din vest a dacilor pe teritoriul fostei provincii în secolul al IV-lea*, SCIV, 3, 1965, p. 500 şi urm. ; K. Horedt, *op. cit.*, p. 581 ; p. 583—586 ; p. 587.

cent (85) sînt orientate EV. Se pare că trebuie să atribuim o anumită semnificaţie frecvenţei orientării NS a gropilor. Faptul că în cimitirele illyrice de epocă romană, în care se întîlneşte practica arderii rituale a gropilor, predomină orientarea EV poate servi drept indiciu, alături de alte elemente, pentru o mai exactă atribuire etnică a mormintelor de la Bratei.

Depunerea resturilor de la incineraţie în groapă urmează, de asemenea, o altă ordine decît aceea din cimitirele mai sus menţionate. În general vorbind, ne găsim în prezenţa unor morminte de tip *Brandgrubengräber*, respectiv a unor morminte în care resturile rezultînd de la incineraţie sînt risipite în toată groapa.

Caracteristicile principale ale modului de depunere a resturilor funerare şi a ofrandelor în cimitirul 1 de la Bratei sînt : numărul extrem de redus al oaselor umane calcinate care sînt amestecate cu cenuşa şi cărbunele rezultînd din arderea rugului, prezenţa unui foarte mare număr de animale sacrificate ale căror oase sînt în parte azvîrlite şi ele la întîmplare în groapă, absenţa inventarului funerar în groapă şi depunerea lui în gura gropii sau deasupra gropii, prezenţa pietrelor arse azvîrlite (în mod obişnuit) sau aşezate (foarte rar) pe fundul gropii, aşezarea (relativ frecventă) a unor omoplaţi de vită mare pe fundul gropii (totdeauna deasupra pietrelor azvîrlite sau aşezate pe fund) sau în gura gropii, extrem de rara depunere a unor vase sparte ritual în groapă sau deasupra ei, placarea unor gropi cu pietre (mai frecvent în cazul mormintelor cu groapa nearsă ritual). Stabilirea originii ritului şi în parte a ritualului de înmormîntare nu constituie o sarcină prea dificilă întrucît există un număr mare de cimitire care cuprind un procent ridicat de morminte cu groapa arsă ritual pe teritoriul provinciei Dacia (Alba Iulia [8], Cinciş [9], Moreşti [10], Porolissum [11], Sebeş [12], Zlatna [13], Romula [14]) şi în provinciile limitrofe (Pannonia [15] şi Illyricum) [16] toate datînd din perioada dominaţiei romane, în principal din secolul II—III e.n. Această situaţie ne obligă în mod automat şi logic să acceptăm ideea că introducerea arderii rituale a gropilor este strîns legată de procesul de colonizare, proces în care provinciile învecinate apusene (Illyricum, Pannonia şi Noricum) par să fi jucat un rol important.

În cazul cimitirului de la Bratei, dat fiind vremea tîrzie la care se plasează folosirea lui, se pune problema dacă mai putem vorbi de colonişti sau ne aflăm în prezenţa unor daci romanizaţi. În judecarea situaţiei de aici trebuie avute în vedere nu numai asemănările de caracter general, ci şi detaliile semnificative ca şi studierea atentă a inventarului funerar.

---

[8] D. Protase, *Problema continuităţii în Dacia,* 1966, p. 18—19.

[9] O. Floca, *Villa rustica şi necropola de la Cinciş,* AMN, II, 1965.

[10] K. Horedt, *Şantierul arheologic Moreşti,* SCIV, 1—R, 1953, p. 280—283 ; SCIV 1—2, 1954, p. 208—209.

[11] M. Macrea, D. Protase, M. Rusu, *Şantierul arheologic Porolissum,* Materiale, VII, 1958, p. 380—384.

[12] D. Protase, *op. cit.,* p. 48.

[13] O. Floca, *Sisteme de înmormîntare în Dacia Romană,* „Sargetia", II, 1941, p. 91—97.

[14] M. Babeş, *Zu den Bestattungsarten im nördlichen Flachgräberfeld von Romula, „Dacia",* NS, XIV, p. 180—182.

[15] A. Mocsy, *Karraromai Sirok Szombathelyről,* AE, 81, 1954, p. 190—191.

[16] M. Garasanin, *Razmatranja o necropolama tipa Mala Kopasnica Sase,* Godisnjak, VI, 4, Sarajevo, 1968, p. 27—34.

Aşa cum am afirmat deja, este fără îndoială că ne găsim în prezenţa unui ritual a cărui origine este străină de lumea dacică — ritualul arderii gropilor. Problema este dacă ritualul a fost adoptat şi de daci şi a ritmului în care s-a realizat acest proces. Adoptarea de către o parte din daci a acestui ritual, evident de acele grupuri care s-au arătat mai puţin tradiţionaliste, mai deschise la influenţa romană, care au renunţat deci, într-un timp relativ scurt, la unele forme proprii ale culturii spirituale, poate să fie admisă în ciuda faptului că pentru epoca romană nu dispunem deocamdată decît de o singură dovadă sigură — cimitirul de la Cinciş, iar din perioada postaureliană cimitirul 1 de la Bratei.

În acest ultim caz, afirmaţia o facem pornind tocmai de la unele detalii de ritual. Amănuntele de ritual de care sîntem obligaţi să ţinem seama se referă, în primul rînd, la natura inventarului funerar şi la modul depunerii lui în groapă. În toate cimitirele cu gropi arse ritual se întîlneşte un inventar funerar bogat constînd în principal în vase întregi (ulcioare, căni, opaiţe etc.), la care se adaugă piese de port sau de podoabă, monede etc. Aceste ofrande sînt aşezate, *fără excepţie,* în groapă, fie în mijlocul ei direct pe fund, fie deasupra unui strat de oase calcinate, cenuşă şi cărbune. Or, în cimitirul nr. 1 de la Bratei nu se practică sistemul depunerii în groapă a unor vase întregi sau sparte ritual şi nici a altor piese de inventar sau ofrande, cu excepţia oaselor de animale. În mod obişnuit, totalitatea inventarului este masat în gura gropii sau deasupra ei. Excepţiile, extrem de rare, se constată la alte tipuri de gropi decît cele arse.

Analogii pentru această practică nu cunoaştem decît din lumea dacică dinaintea cuceririi romane unde în cimitire, cum sînt acelea de tip Porolissum, s-au întîlnit deasupra mormintelor grămezi de cioburi amestecate cu pietre, oase de animale nearse, chirpic şi piese de inventar.

Un alt amănunt de ritual este sacrificarea unui număr mare de animale (de ex. sînt morminte în care au fost întîlnite oase aparţinînd unui număr de opt vite mari). Sacrificarea şi depunerea de ofrande de carne în groapă nu sînt caracteristice pentru coloniştii illyri din Dacia şi nici la ei acasă. Şi din acest punct de vedere trebuie să recurgem din nou la situaţiile cunoscute din lumea dacică, respectiv la aceleaşi descoperiri care sînt încadrate în grupul Salca-Porolissum. Pentru perioada ocupaţiei romane singurul monument la care ne putem referi, fără ca situaţia să fie totuşi absolut identică cu Porolissum sau Bratei, este cimitirul de la Cinciş. Trebuie să adăugăm că prezenţa vetrelor între sau deasupra unor morminte, la Bratei ca şi la Porolissum, se leagă fără îndoială de practica banchetelor funebre.

În al treilea rînd, este vorba de descoperirea la Bratei a unui număr impresionant de fragmente ceramice de factură dacică cu forme, tehnici şi decor caracteristice (butonii, linia simplă, în val, banda de linii în val, triunghiurile excizate, brîul alveolar sau crestat). Ca forme, notăm între altele, prezenţa, în două morminte cu groapă arsă (h 9 şi 87) a căţuii, descoperirea unor fragmente de vase-borcan care prin tehnică şi motivele decorative îşi găsesc analogii la Cipău-Gîrle şi Arad-Ceala [17] (triunghiurile excizate sau impresiunile oblice cu dinţii pieptenului asociate cu banda de linii în val), prezenţa în mare

[17] I. H. Crişan, *Continuitatea dacică în Cîmpia Aradului,* „Apulum", VII, 1, 1968, p. 241 şi urm., fig. 3, 1, 3, 14.

cantitate a vasului mare de provizii din care nu lipsesc specimenele decorate cu brîu alveolar simplu sau cu brîul alveolar dispus între două benzi orizontale de striuri paralele.

În sfîrşit, socotim tot drept o caracteristică aparte prezenţa calului printre animalele sacrificate. Se pare că acest animal a jucat un rol important în credinţele dacilor. Afirmaţia o facem pornind de la cîteva descoperiri de schelete întregi sau părţi din scheletul unor cai (capete aşezate deasupra oaselor de la picioare), făcute în cuprinsul unor aşezări sau cimitire [18] care datează în principal din secolul II î.e.n., dar a căror durată ar putea fi eventual prelungită şi în sec. I î.e.n. Evident, aici am avea nevoie de cîteva verigi care să lege descoperiri situate la o distanţă aşa de mare în timp. În orice caz, oasele de cal din morminte nu au nimic de-a face cu lumea provincial-romană.

Deosebirea faţă de complexele culturale „barbare" contemporane şi caracterul roman tîrziu al cimitirului sînt demonstrate, în primul rînd, de ritul şi ritualul de înmormîntare şi, în al doilea rînd, de caracterul general al culturii materiale cu care el ni se înfăţişează.

Despre originea provincial-romană a ritului şi, în parte, a ritualului de înmormîntare am discutat deja.

În ceea ce priveşte conţinutul culturii materiale, în general vorbind, ne aflăm în prezenţa unor aspecte sau forme provincial-romane sau de tradiţie provincial-romană (ceramica, uneltele agricole sau meşteşugăreşti, fibulele, obiectele de sticlă). Data tîrzie şi condiţiile istorice explică însă o oarecare tendinţă de „barbarizare" care se manifestă în unele aspecte. Este vorba de ceramică, în special de specia lucrată cu mîna din pastă cenuşie sgrunţuroasă.

În seria produselor locale de tradiţie provincial-romană se înscrie, în primul rînd, ceramica (ocupă de altfel şi cea mai mare pondere în ansamblul inventarului funerar), reprezentată în principal prin vase lucrate la roată din pastă cenuşie sgrunţuroasă (vasul-borcan decorat cu caneluri, striuri, mai rar cu bandă de linii în val sau linia simplă în val, vasul mare de provizii din care nu lipsesc exemplarele decorate cu brîul alveolar sau crestat), amforele, amforetele, cănile, ulcioarele, într-o proporţie mai mică prin vase lucrate la roată din pastă cenuşie fină (vasul-borcan, vasul mare de provizii, unele forme de străchini, căni, ulcioare, amfore sau amforete). Acestora trebuie să li se adauge produsele ceramice de o calitate superioară şi care eventual ar putea proveni din import. Se poate pune însă problema dacă nu cumva ceea ce socotim noi a fi ceramică romană de import nu provine din ateliere care mai produc în fosta provincie Dacia vase de tip general roman. Este vorba de amfore, ulcioare, căni, vase de provizii, străchini lucrate din pastă fină sau sgrunţuroasă, de culoare roşie.

Nu este probabilă însă o producţie locală în cazul vaselor smălţuite. În acest caz, sîntem obligaţi să admitem importarea lor din acele centre care la această dată produc o asemenea marfă (S. Dunării sau Pannonia). Un import poate fi presupus şi în cazul vaselor de sticlă, deşi avem dreptul să prespunem eventuala existenţă a unor ateliere de sticlărie instalate în mediul „barbar", ateliere de genul aceluia descoperit pe teritoriul U.R.S.S. [19]

---

[18] Informaţie Al. Alexandrescu.

[19] M. A. Bezborodoy and A. A. Abdurazakov, *Newly excavated glass-works in the URSS*, „Journal of glass studies", VI, 1964, p. 64—66.

Formele ceramice tipice împrumutate din cultura Sîntana contemporană, în parte, cu cimitirul 1 de la Bratei se reduc în fond la unele varietăți de strachină (de exemplu strachina cu decor fațetat sau realizat prin impresiuni sau cu decor lustruit) și un singur pahar fragmentar decorat prin impresiune.

La aceste elemente trebuie să adăugăm caracterul provincial-roman sau dacic al uneltelor agricole și meșteșugărești, prezența exclusivă a fibulei cu piciorul întors pe dedesupt, absența fibulei germanice cu placă la cap și la picior.

Pentru datarea cimitirului dispunem de un număr destul de mare și de variat de elemente cronologice : monede, fibule, catarame, piepteni de os, vase de sticlă, mărgele, un fragment dintr-o oglindă de bronz, o săgeată de fier de tip hunic și ceramică.

Monedele încep cu o piesă de la Constantius II Caesar (bătută spre sfîrșitul anului 328 e.n.) și se încheie cu o piesă foarte greu identificabilă care ar putea fi eventual atribuită împăratului Theodosius I. Între aceste date extreme există două monede sigure — una de la Constantius II Imperator (bătută în 353) și alta de la Valens (bătută în 373). Pe baza monedelor, noi putem încadra perioada de folosire a cimitirului începînd cel mai devreme cu deceniul al patrulea al sec. IV. e.n.

Ceramica, locală sau de import, se înscrie și ea în categoria tîrzie ca tehnică, forme și decor ; cățuia dacică apare și ea într-o formă extrem de degenerată. Vasele smălțuite își găsesc analogii la Intercisa [20] în morminte care se datează începînd cu Constantius II.

Vasele de sticlă, în principal vasele cu pereți fațetați, paharele decorate cu ove și brîu alveolar, paharele conice decorate cu caneluri orizontale și vasele decorate cu „buline" albastre sînt și ele tîrzii. Ele datează din secolul IV e.n., dar existența unora dintre speciile amintite a putut fi urmărită în Cîmpia panonică pînă în primele trei decenii ale secolului V. Pieptenii de os cu mînerul în formă de clopot sînt și ei de dată tîrzie.

În sfîrșit, săgeata hunică ne duce în perioada de după 375 și în secolul V, fără a ne da o limită de sfîrșit mai precisă decît anul 453 e.n.

Pornind de la toate aceste elemente, singura posibilitate de a încadra din punct de vedere cronologic cimitirul este a doua jumătate a secolului IV și primul sfert al secolului V e.n.

Concluzia care se impune este că împrejurările de ordin istoric au favorizat continuitatea de viață în Transilvania după evacuarea provinciei de către Aurelian și în centre rurale situate de-a lungul unor artere principale de circulație, cum este cazul Tîrnavei Mari.

Interesant este și faptul că, în ciuda dovezilor care atestă propagarea creștinismului în sec. IV, în fosta provincie Dacia (lămpi de caracter creștin, inscripția votivă de la Biertan), comunitatea de la Bratei își păstrează tradițiile păgîne nealterate (semnificația mormîntului în formă de cruce este greu de stabilit), lucru explicabil dacă luăm în considerație data și mai ales poziția excentrică a Transilvaniei în raport cu imperiul.

Evident, se pune problema identificării așezării corespunzătoare cimitirului.

---

[20] *Intercisa II, A. Hung,* XXXVI, 1957, p. 76—77.

Se cuvine să mai adăugăm încă un fapt asupra importanţei căruia nu s-a insistat suficient în literatura de specialitate, fapt care marchează legătura strînsă între fostele teritorii ale provinciei romane şi zonele extracarpatice ale României, respectiv Moldova şi Muntenia centrală şi de est.

Ne referim la descoperirea în Moldova a unui număr mare de aşezări databile în sec. V—VI e.n., cuprinse sub numele de complexul cultural Costişa-Mănoaia-Botoşana. Dan Gh. Teodor [21] insistă asupra similitudinii dintre acest complex şi complexul contemporan transilvănean Bratei-Moreşti. Pornind de la această similitudine, Dan Gh. Teodor ajunge la concluzia că pentru vremea în discuţie se poate vorbi de o singură cultură, cu o largă arie de răspîndire, Bratei-Costişa-Botoşana. Concluzia lui Dan Teodor este de o semnificaţie istorică deosebită. Se poate pune chestiunea dacă constituirea acestui complex se datoreşte unei evoluţii strict paralele în cele două provincii sau ne găsim în prezenţa efectului unui proces ce-şi are rădăcinile în evenimentele ce se petrec în momentul evacuării Daciei. Ne gîndim la faptul că odată cu încetarea stăpînirii romane în Dacia a putut să se petreacă un dublu proces de osmoză între diferitele părţi ale teritoriului ţării noastre — pătrunderea dacilor liberi în provincie şi revărsarea unei părţi din dacii romanizaţi şi eventual a unor colonişti în afara graniţelor Daciei romane. Descoperirea unui mormînt cu groapă arsă ritual la Udeşti (jud. Suceava) îşi poate găsi eventual explicaţia în cadrul unui asemenea proces. Oricum, caracterul unitar al culturii materiale din Moldova, Transilvania şi foarte probabil din Muntenia, în sec. V—VI e.n., nu se poate concepe fără un aport substanţial etnic şi cultural al locuitorilor fostei provincii Dacia. Iar această unitate culturală constituie expresia arheologică a procesului de închegare a poporului român pe o arie ce cuprinde toate provinciile istorice româneşti.

[21] Dan Gh. Teodor, *Regiunile extracarpatice ale României, în sec. V—XI e.n.*, rezumatul tezei de doctorat.

# POSESIUNI MOLDOVENEŞTI ÎN TRANSILVANIA (secolele XV—XVI)

FRANCISC KISS

Evul mediu în istoria Transilvaniei şi Moldovei se caracterizează atît prin legăturile tradiţionale fireşti : economice şi culturale, cît şi prin apropierea politică reflectată în actele vremii şi măsurile concrete luate în acest scop.

În veacul al XV-lea, cînd imixtiunea otomană devine iminentă, efortul militar comun completează cu o nouă vigoare această apropiere, conferindu-i noi valenţe. Manifestarea concludentă în acest sens se realizează în epoca lui Ştefan cel Mare, cînd oblăduirea domnitorului se extinde şi asupra posesiunilor din Transilvania : Cetatea Ciceului şi Cetatea-de-Baltă. [1]

Extinderea stăpînirii Ţării Moldovei asupra unor feude din Transilvania s-a înscris pe linia continuării unor tradiţii a domnilor Ţării Româneşti care aveau unele posesiuni în aceste părţi. Campania militară condusă de Carol Robert în Ţara Românească, la 1330, s-a întreprins şi ca urmare a faptului că Basarab şi-a extins autoritatea asupra Severinului.

Întărirea statului feudal Ţara Românească, în a doua jumătate a secolului al XIV-lea, a conferit stabilitate existenţei unor posesiuni a domnilor Ţării Româneşti în Transilvania, fapt ce a fost recunoscut şi de regii Ungariei. Dreptul de stăpînire a domnilor munteni în aceste părţi avea şi un temei de ordin tradiţional reflectat prin conştiinţa tradiţiei descălecării voievodului Radu Negru din ţinutul Făgăraşului. În formularea lapidară a lui Vlad Ţepeş, posesiunile Severinului, Făgăraşului, Amlaşului — la care, vremelnic, în timpul lui Mircea cel Bătrîn s-a adăugat Cetatea Branului şi Cetatea Bologa — sînt considerate ca „vera hereditas nostra“, adevăratele noastre moşteniri. [2]

Creşterea presiunii otomane asupra Ţării Româneşti, dublată de anarhia feudală internă au determinat pierderea posesiunilor ardelene ; Radu cel Mare se mai numea, în anul 1502, „duce de Făgăraş şi Amlaş“ iar, Neagoe Basarab, în 1517 exercita prerogativele sale de stăpîn doar peste ţinutul Geoagiului.

Apropierea politică între Moldova şi Ungaria a cerut un timp mai îndelungat, ca urmare a pretenţiilor de arbitraj ale regelui Ungariei, Matei Corvin, în disputa dintre Ştefan cel Mare şi Petru Aron asupra tronului Moldovei. Legăturile reci, ostile chiar, cu Ungaria la începutul domniei lui Ştefan cel

---

[1] Cetatea Ciceului (situată pe valea Someşului Mare, în apropierea oraşului Dej) şi Cetatea-de-Baltă (situată pe valea Tîrnavei Mici, în apropiere de Blaj) au fost construite la începutul veacului al XIV-lea, făcînd parte, alături de cetăţile Deva, Lita, Unguraş, Gurghiu, din rîndul cetăţilor voievodale.

[2] Dimitrie Onciul, *Mircea cel Bătrîn şi posesiunile lui,* în *Scrieri alese,* ediţie îngrijită de Aurelian Sacerdoţeanu, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1968, vol. II, p. 66, 95 ; Iosif Pataki, *Ceva despre relaţiile Ţării Româneşti cu Ungaria la sfîrşitul veacului al XIV-lea,* în „Studii şi materiale de istorie medie“, 1957, vol. II, p. 422—425.

Mare au fost consecinţa firească a azilului politic acordat uzurpatorului Petru Aron de către Matei Corvin, concretizate şi în intervenţii armate repetate ale lui Ştefan în Transilvania şi prin sprijinirea tendinţelor separatiste ale acestei ţări faţă de regatul Ungariei. Răscoala nobilimii transilvănene din anul 1467 s-a bucurat de ajutorul lui Ştefan cel Mare.[3] În toamna aceluiaşi an, Matei Corvin a condus o expediţie militară în Moldova, fără a obţine vreun rezultat, suferind eşec în lupta de la Baia. Ofensiva lui Ştefan cel Mare în Transilvania, uciderea lui Petru Aron în 1469 au demonstrat baza largă a domniei şi întărirea puterii centrale, dar au avut şi semnificaţia dispariţiei motivului generator de neînţelegeri.

Din lipsa unor dovezi documentare de valoare peremtorie, pînă în prezent nu s-a putut ajunge la un acord comun asupra datei cînd Ştefan cel Mare a luat în stăpînire posesiunile transilvănene. Este de valabilitatea certitudinii faptul că actul donării a avut loc abia după consumarea ostilităţilor, odată cu destinderea politică între Moldova şi Ungaria şi identificarea intereselor majore ale acestora, în faţa invaziei otomane.

Legăturile economice, care au suferit mai puţin în urma conflictului, îşi reiau cursul lor firesc încă din anul 1469. Acordarea de privilegii, de către Ştefan, negustorilor braşoveni, în 1472 şi garantarea de către Matei Corvin, în 1473, a activităţii comerciale nestînjenite a negustorilor moldoveni în Transilvania, au normalizat legăturile economice între Ungaria şi Moldova. Intensificarea legăturilor economice indica şi procesul încălzirii climatului politic. Promovînd o politică externă activă, Matei Corvin avea nevoie de îmbunătăţirea relaţiilor cu Moldova : conflictul cu Polonia, început în anul 1470, pentru stăpînirea Boemiei, iar mai tîrziu războiul de durată purtat cu Frederic al III-lea, împăratul Germaniei, necesita un aliat valoros în răsărit unde pericolul otoman era în creştere.[4]

În unele izvoare narative actul donării se pune în legătură cu împăcarea dintre Ştefan cel Mare şi Matei Corvin, intervenită în jurul anilor 1467—1470. Cronicarul Istvánffi afirmă că Cetatea Ciceului şi Cetatea-de-Baltă au fost donate lui Ştefan cel Mare încă în anul 1467.[5] O datare apropiată de aceasta se află şi în cronicile noastre interne. În Letopiseţul de la Putna, donarea cetăţilor ardelene se pune în legătură cu împăcarea din jurul anilor 1469—1470.[6]

Istorisind împrejurările donării, Grigore Ureche, în „Letopiseţul" său, se situează pe aceeaşi linie a desfăşurării evenimentelor : „deci după puţină vreme au încetat vrajba între craiu unguresc şi între Ştefan vodă, că văzînd ei că vrăjmaşul lor şi a toată creştinătatea, Turcul le stă la spate... văzînd această înşelăciune Mateiaş craiu şi Ştefan Vodă s-au împăcat şi s-au aşezat încă după pace aşezată şi legătura tare ce făcură amîndoi au dăruit Mateiaş craiu pre Ştefan vodă cu două cetăţi mari la Ardeal anume Balta şi Ciceul".[7] Dacă avem în

---

[3] Manole Neagoe, *Ştefan cel Mare,* Edit. Albatros, Bucureşti, 1970, p. 55.

[4] *Ibidem,* p. 72—73.

[5] Nicolaus Isthuanffius *Regni Hungariae Historia,* în *Monumenta Hungariae Historica,* Pesta, 1866, vol. XVI, p. 132.

[6] *Letopiseţul de la Putna,* în Ion Bogdan, *Cronicile slavo-române,* Edit. Academiei, Bucureşti, 1959, p. 62.

[7] Grigore Ureche, *Letopiseţul Ţării Moldovei,* ed. C. Giurescu, Bucureşti, 1916, p. 49.

vedere tratarea analitică a evenimentelor de către Grigore Ureche, în acest caz, împăcarea şi actul donării, fiind istorisite în preajma luptei de la Lipnic, trebuia să fi avut loc înainte de anul 1470.

Mărturiile cronicarilor care au încercat să scurteze timpul între conflict şi împăcare, trebuie privite cu anumite rezerve. Chiar dacă a existat o apropiere între Ştefan cel Mare şi Matei Corvin, în anii următori luptei de la Baia, situaţia politică îmbunătăţită nu s-a valorificat prin donarea unor posesiuni.

Urmărind situaţia cetăţii şi a domeniului Ciceului, se poate constata că după răscoala nobilimii din 1467, acestea au trecut din posesiunea familiei Bánffi, cu marea majoritate a satelor aparţinătoare, în posesiunea nobilului Gheorghe Imrefi Szerdahelyi. [8]

O situaţie asemănătoare prezintă în aceşti ani şi Cetatea-de-Baltă, care în 1462 a fost zălogită voievodului Transilvaniei, Ioan Pongrátz cu 8000 de galbeni, sumă care la reînnoirea contractului în anul 1471 a fost majorată la 20000 de galbeni. [9] Donarea cetăţii Ciceului şi zălogirea Cetăţii-de-Baltă pînă în anul 1471 ne duc la convingerea că ele nu au format în aceşti ani posesiuni ale Ţării Moldovei.

Unii istorici ca : Augustin Bunea şi Vasile Pârvan înclină a crede că actul donării a avut loc în anul 1475. [10]

Ridicarea prestigiului internaţional al Moldovei, în urma luptei de la Vaslui, a dus şi la reconsiderarea atitudinii lui Matei Corvin faţă de Ştefan cel Mare. Tratatul încheiat între Ungaria şi Moldova la 12 iulie 1475 reprezintă legalizarea raporturilor între ţările vecine (sau oficializarea raporturilor în condiţiile vremii), tratatul avînd o formă omagială şi conţinutul unei alianţe de ofensivă şi defensivă în faţa expansiunii otomane. Într-un nou tratat, încheiat la 15 august al aceluiaşi an, se prevede acordarea de azil domnitorului, familiei şi boierilor în „fortificaţiile, cetăţile şi oraşele noastre“, în cazul cînd ar fi siliţi de „forţa duşmanului“ să părăsească ţara. [11] Acordul are un conţinut general şi nu poate fi privit ca un act de donaţie. Aceeaşi constatare rămîne valabilă şi în privinţa scrisorii nedatate a lui Matei Corvin către Ştefan cel Mare în care regele maghiar se arată dispus să trateze despre castrul cerut. [12] După conţinut, este probabil ca scrisoarea să fi fost redactată în anul 1475.

Pentru efectuarea donării în anul 1475 pledează o singură menţiune : scrisoarea voievodului Transilvaniei, Ioan de Szentgyörgy către capitlul de Alba Iulia în anul 1508, în care se afirmă că Matei Corvin, fără răscumpărare bănească şi de la sine putere a luat Cetatea-de-Baltă, din mîinile familiei Pongrátz şi a donat-o „în jurul anului 1476“, „Ilustrului Domn Ştefan, odinioară Voievodul Moldovei“. [13]

---

[8] J. Kádár, Szolnok-Dobokavármegye monographiája, Dej 1930, vol. II, p. 391.

[9] Victor Motogna, *Cetatea Ciceului sub stăpînirea Moldovei,* Dej, 1927, p. 16.

[10] Dr. Augustin Bunea, *Vechile episcopii româneşti,* Blaj 1902, p. 15 ; Vasile Pârvan, *Relaţiile lui Ştefan cel Mare cu Ungaria,* Bucureşti, 1905, p. 71.

[11] *Relaţiile internaţionale ale României în documente,* Edit. politică, Bucureşti, 1971, p. 131.

[12] Eudoxiu Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor,* Bucureşti, 1891, vol, II—1, p. 2.

[13] Nicolae Densuşeanu, *Documente privitoare la istoria românilor,* Bucureşti, 1891, vol. II—2, p. 582.

Urmărind situaţia celor două cetăţi, în aceşti ani, constatăm următoarele : Cetatea-de-Baltă şi domeniul ei au fost zălogite la 4 martie 1479 văduvei fostului voievod al Transilvaniei, Ioan Pongrátz.[14] Situaţie asemănătoare găsim şi în cazul cetăţii Ciceului unde, în 1483, se pomeneşte numele castelanului Dominic Nagy de Koronczo, iar în anul următor avem menţiuni despre Valentin Literati îndeplinind funcţia de judecător de curte al familiei Szerdahelyi.[15]

Pornind de la admiterea faptului că donarea celor două cetăţi s-a făcut concomitent, se poate presupune că trecerea lor în stăpînirea ţării Moldovei a avut loc după anul 1483, cînd însăşi situaţia politică a cerut parafarea alianţei din anul 1475 prin măsuri menite să asigure durabilitatea acesteia.

În anul 1484, Moldova pierde două cetăţi înfloritoare : Chilia şi Cetatea Albă ocupate prin surprindere de către turci. Pierderile au lovit puternic potenţialul de apărare al ţării, cetăţile fiind zestre de valoare pentru Moldova, servind, în acelaşi timp, şi ca bastioane în lupta antiotomană.

Întorsătura evenimentelor a dus la precipitarea atmosferei politice, prin faptul că regele Matei Corvin a avut partea lui de vină în pierderile suferite. Atacul surprinzător şi izbînda turcilor au fost facilitate de sesizarea la timp a faptului că din armistiţiul încheiat cu Matei Corvind în 1483, pe termen de cinci ani, au fost omise garanţiile pentru cetăţile de la Dunărea de Jos. Cronicarul Verancsics Antal referindu-se la aceste evenimente, în lucrarea sa : „De rebus gestis Hungarorum", descrie starea de revoltă a moldovenilor şi atitudinea regelui Matei Corvin care, pentru săvîrşirea greşelii regretabile, pedepseşte pe Petru cancelarul cu „închisoare veşnică". Cu această ocazie, pentru păstrarea relaţiilor bune cu Ştefan cel Mare, regele Matei Corvin, donează cetatea Ciceului şi Cetatea-de-Baltă domnului moldovean.[16]

Efectuarea donărilor sub formă de recompensă apare şi într-o scrisoare din 1528, documentul făcînd pomenire doar despre Cetatea Ciceului.[17] Într-un act emis de regele Ungariei, Ferdinand I, la 22 decembrie 1540, se subliniază că s-a dat „Cetatea Ciceului şi Cetatea-de-Baltă în părţile Transilvaniei în locul Chiliei şi Cetăţii Albe ocupate de turci".[18]

Mărturiile sînt concludente, ele trebuie să corespundă realităţii ; Ştefan cel Mare a intrat în stăpînirea cetăţilor transilvănene în 1484 sau în anii imediat următori. Donarea a fost cu atît mai necesară cu cît Matei Corvin, în acest an, a început războiul cu Frederic al III-lea, împăratul Germaniei, iar în noua constelaţie internaţională, alianţa lui cu Ştefan cel Mare i-a permis o mai mare siguranţă în acţiunile militare.

Exercitînd prerogativele sale de stăpîn, Ştefan cel Mare a dat noilor posesiuni o organizare politică şi militară adecvată. În fruntea cetăţilor, după obicei moldovenesc, sînt numiţi doi pîrcălabi ca reprezentanţi direcţi ai domnitorului,

---

[14] V. Motogna, *Cetatea Ciceului*, p. 16.

[15] V. Motogna, *Stăpînirea lui Ştefan cel Mare asupra Ciceului*, în *Articole şi documente*, Cluj, 1923, p. 25.

[16] Verancsics Antal, *De rebus gestis Hungarorum ab inclinatione regni* (Faptele maghiarilor de la căderea regatului), în *Monumenta Hungariae Historica*, Pesta, 1857, vol. I, p. 115—116.

[17] E. Veress, *Fontes Rerum Transsylvanicarum*, Budapesta, 1914, vol. IV, p. 171—172.

[18] E. Veres, *Fontes...*, IV, p. 304.

avînd atribuţii economice, administrative şi militare. De ordinele pîrcălabilor ascultau cnejii și juzii satelor de pe domeniile cetăţilor.

Documentele au consemnat şi numele unor pîrcălabi, din perioada domniei lui Ştefan cel Mare, astfel : în fruntea Ciceului, la 1495, se găseau pîrcălabii Ioan Grumezea şi Laţcu ; în 1497, această funcţie a fost îndeplinită de Laţcu ; în 1500, de Petru Pîrcălab, iar în anul 1504, de Petre Postelnicu.[19]

Domeniul aparţinător celor două cetăţi a fost extins : cetatea Ciceului, la sfîrșitul domniei lui Ştefan cel Mare, avea în subordine 63 de sate, iar Cetatea-de-Baltă, 7 sate. Unii nobili, nerecunoscînd dreptul de stăpînire al lui Ştefan cel Mare, prin invocarea dreptului de moştenire familială, au încercat să intre în posesiunea unor sate de pe domeniul Ciceului. Din această cauză se întîrzie cu actul introducerii lui Ștefan cel Mare în posesiunile sale. În anul 1492, Vladislav al II-lea, regele Ungariei, întărește donaţia cetăților printr-un act emis la 18 aprilie, dînd dispoziţie voievodului Transilvaniei pentru introducerea lui Ştefan cel Mare în posesiuni.[20]

Legitimizarea stăpînirii prin efectuarea procedurii introducerii se tergiversează ca urmare a opoziţiei nobiliare, aceasta crescînd într-o perioadă de slăbire a puterii centrale. În aceste condiţii, pîrcălabul Ciceului, Ioan Grumezea se opune cu arma în mînă, în anul 1497, cu ocazia unor încercări făcute de trimişii voievodului Transilvaniei de a lua în stăpînire unele sate, pe seama familiei Bánffi. Peste doi ani, la 1499, hotărîrea voievodului Transilvaniei de a lua patru sate de pe domeniul Ciceului, urmînd ca acestea să intre în posesiunea sa ca şi a nobilului Ioan Ungur este zădărnicită de împotrivirea populaţiei locale. Trimişii voievodului sînt întîmpinaţi de răscoala armată a iobagilor din tîrgul Reteag şi din apropiere. (Manibus armatis et potentiare insurgentes)[12].

Credem că Ştefan cel Mare a stăpînit de la început cele 63 de sate ale domeniului Ciceului, iar în scopul evitării proceselor cu unii nobili, consideraţi moştenitori ai unor sate, a plătit despăgubiri acestora. Astfel, membrilor familiei Bánffy a plătit prin Petru, pîrcălabul Ciceului, în 1500, suma de 3000 de galbeni pentru satele : Lăpuş, Suciul de Jos, Borcut, Răzoare, Văleni și Rohia.[22]

La 13 decembrie 1502, Ştefan cel Mare plăteşte lui Ioan Bánffy 2000 de galbeni pentru satul Gîrboul Ciceului.[23] La aceasta se adaugă și cei 400 de florini plătiţi tot în 1502, reprezentînd a patra parte a zestrei ce revenea unor descendente ale familiei Bánffy din unele sate de pe domeniul Ciceului.[24]

Tendinţe de silnicii întîlnim şi pe domeniul Cetăţii-de-Baltă, format din 7 sate, unde patriciatul săsesc pretinde la 1500, din partea lui Ştefan cel Mare, o despăgubire de 1785 de florini[25]. Nu avem ştiri, dacă Ştefan a plătit despăgubirea pretinsă. Despăgubirile plătite de către Ştefan cel Mare sînt considerabile, mai ales, dacă avem în vedere că venitul bănesc al unui domeniu format din

---

[19] J. J. Kádár, *op. cit.*, II, p. 396.
V. Motogna, *Cetatea Ciceului*, p. 21.
[20] E. Veres, *Fontes*, IV, p. 43—44 şi 45—46.
[21] *Ibidem*, p. 48.
[22] *Ibidem*, p. 50—53.
[23] *Ibidem*, p. 63—64.
[24] *Ibidem*, p. 59—63.
[25] N. Iorga, *Documente privitoare la istoria românilor*, Colecţia Hurmuzaki, Bucureşti, 1911, vol. XV—1, p. 155—156.

o sută de sate se ridica, la jumătatea secolului al XV-lea, la circa 1000 de florini. [26]

Procesele pentru stăpînirea unor sate de pe domenii continuă şi în timpul urmaşilor lui Ştefan cel Mare : în 1514, Vladislav, pîrcălabul Ciceului, se opune cu arma, cu ocazia unor încercări de acaparare a unor sate aparţinătoare domeniului. [27] Acelaşi procedeu foloseşte şi Sava, pîrcălabul Cetăţii-de-Baltă care, în 1517, alungă cu armele oamenii voievodului Transilvaniei, argumentînd acţiunea sa cu dreptul de stăpînire a domnitorului moldovean asupra acestor părţi. [28]

Organizarea vieţii spirituale a noilor supuşi se manifestă prin ridicarea mănăstirii de la Vad, din apropierea Ciceului, unde „ab antiquo" a existat o puternică aşezare monahală, la rangul de episcopie. Din această perioadă datează şi biserica episcopiei care s-a ridicat în ultimii ani ai domniei lui Ştefan cel Mare. Planul de bază este de origine bizantină triconic cu hore laterale, plan utilizat cu precădere în arhitectura moldovenească din a doua jumătate a secolului al XV-lea. Stilului predominant moldovenesc în construcţie i se adaugă şi unele motive gotice ca : ogiva ferestrelor, nervurile boltirii, datorate unor meşteri autohtoni, care au efectuat lucrările de detaliu. [29] Episcopii Vadului au fost subordonaţi, din punct de vedere ierarhic, Mitropoliei Sucevei menţinînd legături culturale şi cu alte centre din Moldova de unde se aduceau „cărţi sfinte" pentru necesităţile de cult. [30]

După moartea lui Ştefan cel Mare, fluctuaţiile vieţii politice din epoca lui Petru Rareş conferă cetăţilor transilvănene rolul de punct de sprijin al domniei. Luptele pentru tronul Ungariei dintre Ioan Zápolya şi Ferdinand de Habsburg, după prăbuşirea regatului maghiar la Mohács, au facilitat angajarea în dispută a domnitorului moldovean. Sprijinul acordat de către Petru Rareş putea avea un rol hotărîtor pentru unul sau altul dintre candidaţi. Solicitînd ajutorul Moldovei, în cursul lunii mai 1529, se încheie acordul de la Lipova între Ioan Zápolya şi Petru Rareş, conform căruia, în schimbul ajutorului, în lupta împotriva partidei ferdinandiste se reconfirmă domnitorului posesiunile moştenite în Transilvania, primind în afară de acestea şi cetăţile : Bistriţa, Unguraş împreună cu domeniile aparţinătoare şi Valea Rodnei cu minele de argint de aici. [31]

Situaţia tulbure din Transilvania, întărirea partidei ferdinandiste prin adeziunea nobilimii mari, conduse de voievodul ţării, Ştefan Mailat, şi a oraşelor săseşti, reclamă intervenţia operativă a lui Petru Rareş. Hotărîrea domnitorului de a sprijini efectiv partida lui Ioan Zápolya a fost luată ca urmare şi a opririi sale de către ferdinandişti de a lua în stăpînire noile posesiuni. Oraşul Bistriţa s-a

---

[26] Camil Mureşan, *Iancu de Hunedoara,* Bucureşti, Edit. ştiinţifică, 1968, p. 71.

[27] J. Kádár, *op. cit.,* vol. II, p. 393.

[28] *Hurmuzaki,* XV-1, p. 437—438.

[29] Alexandru Lapedatu, *Cercetări istorice cu privire la meşterii bisericilor moldovene din sec. XV şi XVI,* în „Buletinul Comisiunii Monumentelor istorice", Bucureşti, 1912, V, p. 23—29 ; Virgil Vătăşianu, *Istoria artei feudale în ţările române,* Bucureşti, 1959, vol. I, p. 524.

[30] Nicolae Iorga, *Ştefan cel Mare, Mihai Viteazul şi Mitropolia Ardealului,* extras din „Analele Academiei Române", Bucureşti, seria II, tom. 27, 1905, p. 5.

[31] V. Motogna, *Relaţiunile dintre Moldova şi Ardeal în veacul al XVI-lea,* Dej, 1928, p. 18.

opus în a-l recunoaşte pe domnitorul moldovean ca noul lor stăpîn, iar cetatea Unguraşului se găsea în mîinile ferdinandiştilor.[32] Situaţia a fost agravată şi de incidentul nejustificat al asasinării lui Toma, pîrcălabul Ciceului, cu ocazia unor tratative duse cu vicevoievodul Transilvaniei, Alexie Bethlen.[33]

Armata moldovenească care se îndrepta spre Transilvania s-a împărţit în două tabere : una, sub conducerea vornicului Grozav, trecînd pasul Oituzului a acţionat în sud-estul Transilvaniei repurtînd o însemnată victorie asupra ferdinandiştilor, la Feldioara. A doua armată, mai redusă la număr, a pătruns în Transilvania dinspre nord, urmărind un dublu scop : depresurarea cetăţii Ciceului, asediată de către ferdinandişti, şi supunerea Bistriţei şi cetăţii Unguraşului.

Trecerea armatei moldoveneşti, condusă de Barbovschi, portarul Sucevei şi Danciu, fostul pîrcălab al Romanului, prin părţile Lăpuşului a determinat o ridicare în masă a populaţiei locale, alăturîndu-se moldovenilor. Depresurarea cetăţii asediate s-a putut realiza prin apariţia în faţa Ciceului, la 20 iunie 1529, a armatei moldoveneşti conjugată cu o răscoală de pe domeniu.[34] Activitatea moldovenilor, în continuare, în ţinuturile de nord ale Transilvaniei s-a concentrat spre realizarea luării în stăpînire a Unguraşului şi supunerea oraşului Bistriţa. Invitaţia lui Petru Rareş adresată bistriţenilor, la 31 iulie, de a preda Unguraşul „lui Dracşin şi Simion, castelanii noştri de la Ciceu", nu a fost luată în seamă.[35]

Asediul şi cucerirea Unguraşului, la 10 septembrie a aceluiaşi an, a întărit poziţiile moldovenilor în conflictul cu Bistriţa.[36]

Prelungirea conflictului cu oraşul Bistriţa, care a aderat la partida ferdinandistă, se explică prin întărirea capacităţii de rezistenţă a oraşului în urma ajutoarelor sosite din partea Sibiului.[37]. Asediul Bistriţa, condus de Simion şi Dracşin, pîrcălabii Ciceului, a început în luna octombrie 1529 şi s-a prelungit pînă în februarie al anului următor, conflictul încheindu-se prin recunoaşterea suzeranităţii lui Petru Rareş şi angajamentul de a plăti darea de la Sf. Martin.

Armistiţiul, ce s-a încheiat între Petru Rareş şi oraşul Bistriţa, a fost urgentat şi de noile tendinţe în politica externă a domnitorului.

Înlăturarea, în 1534, de pe arena vieţii politice a lui Aloisie Gritti, om cu mare influenţă la Poartă, a produs o nouă constelaţie a vieţii internaţionale manifestată şi printr-o atitudine vădit antiotomană a lui Petru Rareş. În afirmarea cu succes a tendinţelor antiotomane a domnitorului, a reluării luptei împotriva cotropitorilor, un rol de sprijin trebuia să revină lui Ferdinand de Habsburg, interesat şi el în extinderea influenţei sale asupra Transilvaniei. Una din clauzele care trebuia să ducă la o înţelegere între cei doi şi realizarea unei acţiuni antiotomane comune a fost recunoaşterea de către Ferdinand a existenţei unor posesiuni moldoveneşti în Transilvania. În acordul încheiat la 10 martie 1535,

[32] *Ibidem,* p. 20.
[33] E. Veress, *Fontes...,* IV, p. 192.
[34] *Hurmuzaki,* XV, 1, p. 324.
[35] E. Veress, *Fontes...,* IV, p. 194.
[36] V. Motogna, *Unguraşul sub Petru Rareş,* în „Anuarul Institutului de Istorie Naţională, „Bucureşti, 1924, p. 319."
[37] Idem, *Relaţiunile dintre Moldova şi Ardeal în veacul al XVI-lea,* p. 24.

se recunoaşte dreptul lui Petru Rareş de a stăpîni peste cetatea Ciceului, Cetatea-de-Baltă, Unguraş, Rodna şi oraşul Bistriţa. [38]

Tratatul de alianţă încheiat între Ferdinand de Habsburg şi Petru Rareş, la 4 aprilie 1535, nu a însemnat şi unele garanţii reale pentru Moldova în faţa ambiţiilor de cotropire ale Porţii şi a duşmăniei cu polonii.

Folosindu-se de contextul favorabil al desfacerii alianţei cu Moldova, Ioan Zápolya adoptă o poziţie ambiguă tinzînd spre ocuparea posesiunilor domnitorului din Transilvania. În urma unui asediu îndelungat cade în mîinile lui Zápolya, în vara anului 1536, cetatea Unguraşului şi cu ea şi cele 34 de sate ale domeniului. [39]

Instabilitatea vieţii politice, perspectiva unor războaie grele cu turcii au conferit posesiunilor din Transilvania rolul de puncte de sprijin ale domniei.

Intervenţia antiotomană din anul 1538, dublată de trădarea boiermii, a atins scopul propus : al îndepărtării lui Petru Rareş de la conducerea ţării. Domnitorul, pribeag, după încercări grele a găsit refugiu în cetatea Ciceului (la 28 septembrie 1538) unde i-a fost adăpostită familia încă de mai înainte. Trădarea boierimii continuă şi în cetate prin organizarea unui complot condus de Simion, pîrcălabul cetăţii, în înţelegere cu Anastasie, episcopul Vadului. Conspiraţia, care urmărea prinderea şi predarea lui Petru Rareş duşmanilor, a eşuat. [40]

Căderea lui Petru Rareş de la conducerea Moldovei a oferit lui Ioan Zápolya un nou prilej de a smulge şi celelalte posesiuni din Transilvania. Asediul cetăţii Ciceului, condus de Gheorghe Martinuzzi, tezaurierul ţării, şi Emeric Balassa, voievodul Transilvaniei, se prelungi patru luni şi s-a sfîrşit prin ocuparea fortului, poate şi în urma unui compromis conform căruia domnitorul şi-a păstrat dreptul de a rămîne la Ciceu. Cetatea-de-Baltă a fost şi ea supusă, Bistriţa, recunoaşte şi acceptă noua situaţie, iar ţinutul Rodnei continuă să menţină vechile raporturi.

Din această cetate a pornit Petru Rareş, după o şedere de un an şi patru luni, pe lungul şi anevoiosul drum, în ianuarie 1540, pentru a se împăca cu sultanul Soliman Magnificul. La 23 iunie 1540, Petru Rareş se găsea la Constantinopol scriind de aici lui Toma Woldorfer din Bistriţa şi cerînd ştiri despre familia rămasă la Ciceu. [41]

Odată cu reocuparea tronului moldovean, una din primele măsuri ale domnitorului a fost aducerea la Suceava a familiei rămase la Ciceu. [42]

În scopul redobîndirii posesiunilor transilvănene, dintre care cetatea Ciceului şi Cetatea-de-Baltă au intrat în zestrea Izabelei, soţia lui Ioan Zápolya, Petru Rareş a purtat un proces îndelungat. Tergiversarea recunoaşterii drepturilor sale de stăpînire a constituit şi principala cauză a relaţiilor încordate cu Transilvania în aceşti ani. Bistriţa a fost adusă sub ascultare încă în toamna anului 1542 cu obligaţia de a plăti tributul retroactiv pe timp de patru ani. [43] Încercările armatei moldoveneşti, în toamna anului 1543, de a ocupa cetatea Ciceului prin surprindere au rămas fără rezultat, dar pericolul intervenţiei continuă şi în anul

---

[38] *Hurmuzaki*, XV, 1, p. 139.
[39] J. Kádár, *op. cit.*, vol. II, p. 108.
[40] Grigore Ureche, *op. cit.*, p. 147.
[41] *Hurm.*, XV, 1, p. 390.
[42] *Cronica lui Macarie*, în Ion Bogdan, *op. cit.*, p. 103.
[43] *Hurm.*, XV, 1, p. 390.

următor.[44] Găseşte astfel explicaţie temerea lui Gheorghe Martinuzzi, guvernatorul Transilvaniei, la auzul unor ştiri cu privire la nişte „răufăcători din părţile Moldovei" (malefactores de partibus Moldaviae) care ar fi încercat cuprinderea Ciceului prin surprindere. În acest sens, atrage atenţia asupra pericolului iminent ce plana şi asupra oraşului Bistriţa, printr-o scrisoare datată la 14 iunie 1544.[45]

Procesul mult tergiversat se sfîrşeşte în vara anului 1544, printr-o hotărîre a dietei transilvănene ca : asupra celor două domenii să fie recunoscute drepturile lui Petru Rareş, dar cetăţile să fie dărîmate înainte de a fi predate.[46] În scopul grăbirii distrugerii cetăţii Ciceului şi Cetăţii-de-Baltă au fost aduşi meşteri pietrari cu tîrnăcoape şi drugi de fier din oraşele Bistriţa şi Mediaş.[47]

În timpul primei domnii, Petru Rareş stăpînea peste un teritoriu întins din Transilvania, fapt ce marca apogeul puterii sale. Aria geografică a posesiunilor se extindea asupra părţilor de nord ale Transilvaniei cuprinzînd cetatea Ciceului cu un domeniu format din 63 de sate : Ambriciu, Baţa, Baba, Bîrsăul-Mare, Bogata de Jos, Bogata de Sus, Borcut, Băiţa, Ciceu-Corabia, Căşeiu, Căpîlnea, Ciceu-Giurgeşti, Ciceu-Mihăieşti, Cristeştii-Ciceului, Cîţcău, Coldău, Coplean, Chiueşti, Dăbîceni Dămăcuşeni, Dobricul Lăpuşului, Dolheni, Dumbrăveni. Drăghia, Gîlgău, Glod, Gîrboul-Dejului, Gostila, Fîntînele, Hăşmaşul-Ciceului, Ileanda, Ilişua, Leleşti, Libotin, Lăpuş, Muncel, Mănăştiurel, Mica, Jichişul de Sus, Negrileşti, Petreşti, Peştera, Rugăşeşti, Orman. Răzoare, Reteag, Rogoz, Rohia, Raffa (contopit cu Glod), Poiana Blenchii, Sasmezeu (azi dispărut), Suciul de Sus, Somcutul Mic, Slatina (azi dispărut), Sînmărghita, Sălişca, Suciul de Jos, Uriu, Urişor, Văleni, Vad şi Vima Mare.

De domeniul Cetăţii-de-Baltă aparţineau (7 sate) : Cetatea-de-Baltă, Crăciunelul de Sus, Corneştii, Feisa, Sîntămăria, Tătîrlaua şi Veseuş. Domeniul cetăţii Unguraşului era format din 34 de sate : Boda, Branişte, Bozieş, Bozcut, Arcalia, Chiraleş, Cămăraşu, Gherla, Cheţiu, Chintelnic, Batin, Cutca, Ciaba, Fizeşul-Gherlii, Iacobeni, Mintiul-Gherlii, Mănăstirea, Măhal, Nireş, Ruşi, Nicúla, Oşorhel, Petrihaza, Sîmboleni, Salatiu, Sîmboieni, Sînmartin, Sîntioana, Sărăţel, Tentea, Top, Corneşti, Viţa şi Unguraş.

De domeniul minier al Rodnei aparţineau satele : Ilva, Feldru, Maier, Rodna şi Sîngeorz. Districtul Bistriţa a fost format din 22 de sate : Albeştii Bistriţei, Budacul de Jos, Crainimăt, Dumitriţa, Dorolea, Dipşa, Ghinda, Jela, Lechinţa, Livezile, Monariu, Mărişel, Pietriş, Satu-Nou, Sîntioana, Sigmir, Slătiniţa, Sîngeorzul Nou, Tonciu, Unirea, Vermeş, Viişoara.

Conducerea domeniilor a fost exercitată de pîrcălabii cetăţilor, respectiv ţinutul minier al Rodnei avea în frunte un camerar al domnului. Posesiunile de pe Valea Someşului, situate una lîngă alta, formau o unitate mai mare, conducerea lor fiind coordonată de pîrcălabii Ciceului. În conducerea acestui ţinut extins, un rol de seamă a revenit şi episcopului de la Vad. Cu ocazia tratativelor

---

[44] *Hurm.*, XV, 1, p. 434.

[45] *Ibidem*, p. 438.

[46] W o l f g a n g B e t h l e n, *Historia de rebus Transsylvanias*, Sibiu, 1782, tom. 1, p. 418.

[47] V. M o t o g n a, *Cetatea Ciceului...*, p. 49.

din 1529 din oraşul Bistriţa, alături de pîrcălabii Ciceului: Dracşin şi Simion, îl găsim şi pe Anastasie, episcopul de la Vad. [48]

Referindu-ne la ponderea economică a domeniilor, remarcăm că Cetatea-de-Baltă, cu ocazia zălogirii ei în 1471 şi 1479, a fost evaluată la 20.000 de galbeni, sumă ce corespunde şi cu preţul fixat pentru domeniul Ciceului cu ocazia unor asigurări făcute la 1541. [49] Cetatea Unguraşului a fost zălogită în anul 1537 cu 6000 de galbeni. [50]

Situaţia domeniilor cetăţii Ciceului şi a Cetăţii-de-Baltă o cunoaştem dintr-o conscripţie făcută în anul 1553. Veniturile domeniilor proveneau din cens, dijmă şi crîşmărit. Pe domeniul Ciceului prevalează renta în bani, suma înscrisă în conscripţie ridicîndu-se la 3250,64 de florini, iar cea rezultată din renta în produse, la 2120 de florini. [51]

Pe domeniul Cetăţii-de-Baltă situaţia este inversă: veniturile din produse depăşind cele realizate în bani, ating suma de 200—250 de florini, deci veniturile domeniului nu depăşesc suma de 400—500 de florini. [52]

Din crîşmărit, pe domeniul Ciceului s-a obţinut un cîştig de 1130,64 de florini. [53] Acest venit, deşi trebuie să fi existat şi pe domeniul Cetăţii-de-Baltă nu se găseşte atestat în conscripţie. Renta în natură s-a realizat din dijmele de semănături, vin şi porci la care se adaugă şi datul oilor (quinquagesima). Cnejii, al căror număr a fost ridicat pe domeniul Ciceului, erau obligaţi la daruri realizate din vînat. O contribuţie însemnată în obţinerea unor venituri o aveau: districtul Bistriţei şi ţinutul Rodnei. Veniturile băneşti obţinute de la Bistriţa se ridicau la 1000 de florini provenind din darea cu ocazia zilei de Sf. Mihaiu. Deşi situaţia politică internă tulbure din prima jumătate a veacului al XVI-lea a avut ca efect stagnarea producţiei, minele de argint de la Rodna, aşa cum rezultă din menţiunile călătorilor străini, rivalizau cu cele de la Baia-Mare. [54] În apropierea Lăpuşului, pe domeniul Ciceului a funcţionat o mină de argint avînd probabil o producţie mai redusă. Materialul pietros de tufă vulcanică ce forma masivul Ciceului a fost exploatat confecţionîndu-se pietre de moară ce se vindeau pe întreg teritoriul Transilvaniei. Între obligaţiile iobagilor este înscrisă şi confecţionarea pietrelor de moară, valoarea unei bucăţi fiind stabilită la preţul de doi dinari şi se desfăcea pe domeniu la un preţ de 4 dinari iar în afara domeniului cu 8 dinari. [55]

O situaţie aparte a avut episcopia Vadului, bucurîndu-se de autonomie în cadrul domeniului Ciceului. Episcopia, avînd în subordine două sate şi o moară pe Someş, prin noi donaţii, făcute de Petru Rareş, stăpînea peste 4 localităţi: Vad, Slatina, Bogata de Jos, Bogata de Sus.

---

[48] *Hurm.*, XV, 1, p. 336—337.

[49] V. Motogna, *Relaţiunile dintre Moldova şi Ardeal în veacul al XVI-lea*, p. 60.

[50] J. Kádár, *op. cit.*, *vol.* II, p. 108.

[51] D. Prodan, *Domeniul cetăţii Ciceu*, în *op. cit.*, vol. II, p. 133.

[52] Idem, *Domeniul Cetăţii de Baltă*, în *op. cit.*, vol. II, p. 331.

[53] D. Prodan, *op. cit.*, vol. II, p. 150.

[54] Georg Reicherstorffer, *Chorographia Transilvaniei*, în *Călători străini despre ţările române*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1968, vol. III, p. 218.

[55] Károly Kos, *Pietrăritul şi pietrele de moară din Ciceu*, în „An. muz. etnogr. Transilv.", 1959—1961, p. 85.

Influenţa episcopiei a depăşit mult teritoriul domeniului, devenind principalul centru religios dar şi de învăţămînt ecleziastic în partea de nord a Transilvaniei. Decăderea ei începe abia la începutul veacului al XVII-lea, odată cu ridicarea mitropoliei de la Bălgrad.

Demolarea cetăţii Ciceului şi a Cetăţii-de-Baltă, la 1544, a ştirbit autonomia stăpînirilor moldoveneşti, devenind simple domenii şi facilitînd, astfel, exercitarea unui control asupra lor din partea principelui Transilvaniei.

Domnia lui Alexandru Lăpuşneanu a marcat şi o perioadă de creştere a anarhiei feudale în Moldova producînd o instabilitate internă, ceea ce s-a manifestat, în primul rînd, prin distrugerea sistemului defensiv al ţării. În aceste condiţii, domeniile din Transilvania încă în vara anului 1552 au trecut în mîinile regelui Ferdinand de Habsburg care a reuşit să-şi extindă dominaţia, vremelnic, asupra Transilvaniei. [56]

Întărirea noii forme de conducere a principatului în Transilvania, necesitatea alianţei cu Moldova au dus la reconfirmarea drepturilor domnilor Moldovei asupra posesiunilor. Dieta din toamna anului 1558 a hotărît restituirea domeniilor cu clauza recunoaşterii de către oamenii domnului a autorităţilor şi legilor Transilvaniei. [57]

Stăpînirea moldovenească se menţine, în continuare, asupra domeniilor pînă în 1561, cînd Alexandru Lăpuşneanu renunţă definitiv asupra drepturilor sale, sperînd, în schimb, în ajutorul Transilvaniei împotriva pretendentului la tron, Iacob Eraclide. O scrisoare a lui Ioan Sigismund, principele Transilvaniei, către sultanul Suleiman subliniază, în 3 ianuarie 1563, că Alexandru vodă a renunţat de bună voie la dreptul lui de stăpînire asupra posesiunilor din Transilvania. [58]

În scurta lui domnie, Despot vodă a încercat redobîndirea posesiunilor, recunoaşterea drepturilor sale fiind considerată ca o condiţie esenţială a relaţiilor bune cu principele Ioan Sigismund. [59] Conform informaţiilor transmise de Ioan Belsius, agent de legătură al regelui Maximilian în Moldova, Despot vodă a efectuat pregătiri militare de mare amploare adunînd 50.000 de călăreţi şi 40.000 de pedestraşi în vederea unei intervenţii în Transilvania. [60]

Sfîrşitul primei domnii a lui Alexandru Lăpuşneanu încheie şi perioada stăpînirii domnilor moldoveni asupra posesiunilor din Transilvania care, în extensiune, a durat aproape 8 decenii.

În răstimpul trecut de la moartea lui Ştefan cel Mare cunoaştem pe unii dregători ai domnilor moldoveni în fruntea posesiunilor din Transilvania. Astfel, în fruntea cetăţii Ciceului se găseşte, la 1506, Petre Postelnicul, la 1514, Ladislau Pîrcălab, la 1517, Draguta şi Dragoş, între 1526—1529, Toma pîrcălabul, între 1529—1538, Simion şi Dracşin. Uneori se menţionează doar Simion Dracşin ; între 1551—1552, Ioan Vrînceanu, la 1559, Cristofor Orăş îndeplineşte funcţia de dregător al „locului pustiu al Ciceului“. În fruntea Cetăţii-de-Baltă îi avem pe : pîrcălabul Alexie, la 1507, pe pîrcălabul Sava, la 1515, pe pîrcălabul Petru, la 1550 şi pe pîrcălabul Luca la 1559.

---

[56] N. Densuşianu, *Documente....*, Hurmuzaki, Bucureşti, 1879, II, 5, p. 449.
[57] *Ibidem.*
[58] *Hurm.*, 11—1, p. 450.
[59] *Ibidem*, p. 421.
[60] *Ibidem*, p. 420.

Dregătorii lui Petru Rareş la cetatea Unguraşului au fost : în 1530, pîrcălabul Rohatu şi Matei Vistiernicul. În fruntea ţinutului minier Rodna, la 1530 se afla camerarul domnesc Ioan Teleagă.

Amintirea stăpînirii moldoveneşti s-a menţinut de-a lungul veacurilor în tradiţia populară şi în puţinele vestigii arhitectonice. Unele denumiri în părţile Ciceului ca : Fîntîna lui Grumaz, Vîlceaua Doamnei, Fîntîna Vlădicului pot fi puse pe seama unor personaje reale care şi-au săpat amintirea lor şi în toponimia ţinutului. [61]

Vestigiile arhitectonice din această perioadă ni s-au transmis într-o stare degradată. Cetatea-de-Baltă a dispărut cu desăvîrşire. Rămăşiţele cetăţii Unguraşului se găsesc sub un uriaş tumul de pămînt. Biserica Vadului se păstrează în stare bine conservată, cu unele adaosuri din secolul trecut. Cetatea Ciceului, expusă coroziunii timpului şi activităţii utilitariste a omului, s-a ruinat în aşa măsură încît astăzi nu se păstrează decît resturile unui turn, în partea de nord-est a colinei ce formează dealul cetăţii. Credem că această cetate a fost ridicată după un plan patrulater cu patru turnuri pe cele patru colţuri. [62]

Din epoca lui Ştefan cel Mare, cînd s-a efectuat reamenajarea cetăţii Ciceului, se păstrează un relief cu stema Moldovei (astăzi la Muzeul de istorie a oraşului Dej) înscrisă într-un scut festonat, executat în stilul Renaşterii.

# MIŞCĂRI REVOLUŢIONARE ŞI ŢĂRĂNEŞTI ÎN ŢĂRILE ROMÂNE ÎN PERIOADA 1821—1848 *

ION GH. ŞENDRULESCU

În deceniile care au urmat după revoluţia din 1821, condusă de Tudor Vladimirescu, s-a adîncit criza feudalismului în ţările române. Pe plan social-politic s-au înăsprit contradicţiile dintre burghezie şi boierimea (nobilimea) conservatoare şi dintre ţărănimea clăcaşă (iobagă) şi aceeaşi boierime (nobilime). Burghezia, dezvoltîndu-se din punct de vedere economic, era nemulţumită de faptul că puterea politică era în mîinile boierimii, mai ales a celei conservatoare, care se opunea înlăturării orînduirii feudale. Fiind interesată în cucerirea puterii politice, burghezia din ţările române va participa la mişcări revoluţionare antifeudale şi va activa în societăţi revoluţionare secrete, care militau pentru unirea ţărilor române într-un stat naţional, independent şi dotarea acestui stat cu instituţii burgheze, desfiinţarea privilegiilor boiereşti şi proclamarea egalităţii tuturor cetăţenilor în faţa legilor, emanciparea ţăranilor clăcaşi (iobagi) şi împroprietărirea lor cu pămînt, etc.

La lupta împotriva feudalismului din ţările române a participat şi boierimea liberală, mai ales în Moldova şi Ţara Românească, situîndu-se de regulă în fruntea mişcărilor revoluţionare antifeudale din deceniile care au precedat revoluţia română de la 1848. Această boierime era nemulţumită de faptul că ocupa un loc secundar în viaţa politică şi nu avea aceleaşi drepturi cu marea boierime conservatoare. Prin concepţiile ei se apropia de burghezie şi era dispusă să facă unele concesii maselor ţărăneşti, pe linia eliberării acestora de servituţile feudale.

În înlăturarea feudalismului şi a boierimii conservatoare de la conducerea statului erau interesate şi masele ţărăneşti, în marea lor majoritate ţărani clăcaşi (iobagi), aceştia dorind să fie emancipaţi de clacă (robotă) şi împroprietăriţi cu pămînt.

Adîncirea contradicţiilor social-politice în ţările române în deceniile dinaintea revoluţiei române de la 1848 a stat la baza frămîntărilor şi mişcărilor revoluţionare antifeudale din anii 1838—1839 şi 1840 din Ţara Românească — conduse de colonelul Ion Cîmpineanu şi căminarul Dimitrie Filipescu — şi a conjuraţiei confederative din 1839 din Moldova, condusă de comisul Leonte Radu şi burghezul Neculai Ene, precum şi a mişcărilor ţărăneşti din acea vreme.

**Mişcări ţărăneşti.** În anii care au urmat după înăbuşirea revoluţiei din 1821, situaţia ţărănimii dependente a continuat să se înrăutăţească datorită servituţilor feudale apăsătoare şi a abuzurilor din partea feudalilor. Dominaţia habsburgică în Transilvania şi ocupaţia turcească în Moldova şi Ţara Româ-

---

* Tema este prevăzută şi în programa orientativă a I.C.P.P.D. pentru examenul de gradul II.

nească au agravat şi mai mult situaţia ţărănimii. Sarcinile grele impuse de dominaţia habsburgică şi turcească şi majorarea dăjdiilor pentru plata datoriilor ce reveneau ţărilor române, precum şi plata despăgubirilor în bani şi în natură impuse de către boieri şi arendaşi ţăranilor, după înăbuşirea revoluţiei din 1821, au determinat o serie de frămîntări şi mişcări ţărăneşti, ca cele de la sfîrşitul anului 1823 şi începutul lui 1824, din cîteva sate de pe moşiile mănăstirilor Tismana şi Strehaia, sau cele din satele Ianca şi Potelu, din judeţul Romanaţi, unde ţăranii au alungat pe arendaşi. Frămîntări şi mişcări ţărăneşti împotriva asupririi boiereşti au avut loc şi în Moldova, ca cele din satele : Serbeşti (Vaslui), Vorneşti (Iaşi), Bozieni (Neamţ) şi Manolea (Suceava).

Cea mai puternică răscoală ţărănească a izbucnit însă în Oltenia, în 1826, sub conducerea lui Simion Mehedinţeanu şi Ghiţă Cuţui Olteanul, foşti căpitani în oastea lui Tudor Vladimirescu. Aceştia se refugiaseră în Transilvania după înăbuşirea revoluţiei din 1821 şi acolo hotărîseră, încă din 1825, să vină în Oltenia şi să răscoale poporul împotriva nedreptăţilor sociale. Venind în Oltenia în anul următor, ei au dat o proclamaţie asemănătoare celei de la Padeş, dar n-au reuşit să strîngă în jurul lor decît cîteva sute de panduri, cu care au atacat pe vătaful plaiului Cloşani şi după aceea au ocupt mănăstirea Topolniţa, pe care au încercat s-o fortifice. Răscoala a fost înăbuşită din ordinul domnitorului Grigore Ghica, iar conducătorii ei, Simion Mehedinţeanu şi Ghiţă Cuţui Olteanul, au fost prinşi, aduşi la Bucureşti şi spînzuraţi în tîrgul din afară (Colentina) „spre pilda altora asemenea lor".

Regulamentul Organic intrat în vigoare în Ţara Românească în 1831 şi în Moldova în 1832 a statornicit raporturile dintre boieri şi ţăranii clăcaşi în favoarea celor dintîi, sporind obligaţiile impuse ţărănimii clăcaşe, mai ales cele în muncă, care din cauza aplicării nartului, introdus de boieri, ajungeau la 56 zile de clacă în Ţara Românească şi la 84 în Moldova. * Aceasta l-a făcut pe Ion Ionescu de la Brad să considere Regulamentul Organic drept „Charta sărăcirii mulţimii norodului în favoarea boierilor".

Nemulţumirea ţăranilor clăcaşi împotriva prevederilor Regulamentului Organic s-a manifestat chiar înaintea aplicării lui. Astfel, la sfîrşitul lui august 1830 s-au răsculat 500 de ţărani clăcaşi din judeţul Buzău, care fuseseră chemaţi sub arme, în urma măsurilor de recrutare prevăzute de Regulamentul Organic. Asemenea acte de împotrivire din partea ţăranilor au fost şi în judeţul Ialomiţa. În martie 1831 au izbucnit frămîntări şi răscoale ţărăneşti împotriva aplicării măsurilor de recrutare şi în unele sate din Moldova : Deleni (Hîrlău) şi Târnauca (Herţa). Aceste răscoale, ca şi cele din Muntenia, au fost înăbuşite din ordinul generalului Pavel Kiselev care îndeplinea funcţia de preşedinte plenipotenţiar al Divanurilor din Moldova şi Ţara Românească.

Împotrivirea ţăranilor clăcaşi din Principatele dunărene s-a accentuat în timpul aplicării Regulamentului Organic, îmbrăcînd forme cunoscute ca : refuzul ţăranilor clăcaşi de a executa zilele de clacă şi de a da dijma, fuga şi, în ultimă instanţă, răscoala.

---

* Ni se pare exagerat acest număr de zile de clacă pe care-l dă N. Bălcescu şi considerăm că el a făcut acest lucru şi cu scopuri propagandistice.

În timpul domniei lui Alexandru D. Ghica, ţăranii clăcaşi din unele sate din judeţele Buzău şi Muscel refuză să mai dea proprietarilor şi arendaşilor dijma din produse şi resping sistemul unor învoieli silnice impuse de aceştia. De asemenea, acţiunile de fugă şi de strămutare ale ţăranilor clăcaşi de pe moşiile particulare pe moşiile statului sînt încurajate de domnie. Cazurile de fugă şi de strămutare se înmulţesc, iar autorităţile adminitrative din Ţara Românească au recunoscut, la 26 aprilie 1842, că „un motiv principal care punea în mişcare un număr important de ţărani erau abuzurile săvîrşite de exploatatori". [1] S-a intensificat şi refuzul ţăranilor la executarea obligaţiilor impuse prin sistemul clăcii de către boieri, cum s-a întîmplat, de exemplu, în satele Ocniţa şi Lunguleţu din judeţul Dîmboviţa şi Teşila din judeţul Prahova.

Cea mai puternică ridicare la luptă a ţăranilor clăcaşi împotriva asupririi boiereşti din Ţara Românească a avut loc în 1845, în satul Islaz din judeţul Romanaţi, unde s-au răsculat 300 de ţărani, care au pornit spre Bucureşti, să înfăţişeze cîrmuirii nemulţumirea lor. Ea a fost înăbuşită de autorităţi, dar a scos în evidenţă energia revoluţionară a ţărănimii din acel sat, care avea să devină centrul din care a pornit revoluţia de la 1848. O încercare de răzvrătire a ţăranilor a avut loc şi în plaiul Cloşanilor, în 1846, dar a fost înăbuşită.

Acţiunile ţăranilor clăcaşi împotriva aplicării Regulamentului Organic au fost destul de numeroase şi în Moldova, îmbrăcînd forma nesupunerii la executarea boierescului şi mai ales a pribegirilor peste hotare. Într-o adresă a Secretariatului de Stat către Vistieria Moldovei, din 16 octombrie 1846, se vorbeşte despre „pribegirea peste Prut a nişte locuitori din satele Simineşti, Vitrişani şi Vicoleni". [2] Cazurile de fugă ale ţăranilor clăcaşi din Moldova peste hotare s-au înmulţit în cursul anului 1847, mai ales din ţinuturile Fălciu şi Iaşi, [3] ele fiind influenţate, în mare măsură, şi de răscoala ţărănească din Galiţia din 1846.

Şi în Transilvania situaţia ţăranilor iobagi a continuat să se înrăutăţească în deceniile care au precedat revoluţia română de la 1848. Sesiile de pămînt avute de ţăranii iobagi în folosinţă s-au îngustat tot mai mult, iar numărul zilelor de robotă era mare (4 zile pe săptămînă pentru ţăranii iobagi fără vite şi 3 pentru cei cu vite).

În satul Răvăşel, din comitatul Alba de Sus a avut loc în 1833 o puternică mişcare ţărănească, care a durat cu intermitenţe aproape 6 luni. [4] În acelaşi an, s-au răsculat şi ţăranii iobagi din Zarand împotriva sarcinilor feudale apăsătoare.

În 1835, minerii din satele Bucium, Abrud şi Cărpiniş, din regiunea Munţilor Apuseni, au protestat împotriva nerespectării de către funcţionarii Tezaurului a privilegiilor acordate în 1789, iar în anul următor au fost arestaţi 300 de răsculaţi, care se opuseseră cu forţa impunerilor. În 1839, ţăranii mineri

---

[1] A. Stan, *Forme de luptă a ţărănimii muntene sub Regulamentul Organic, pînă la revoluţia din 1848*, în „Revista Arhiveior", nr. 2/1962, p. 93.

[2] *Documente privitoare la anul revoluţionar 1848 din Moldova*, Bucureşti, 1960, p. 96.

[3] Gh. Platon, *Una din formele de luptă a maselor ţărăneşti împotriva exploatării feudale din Moldova în preajma şi în timpul revoluţiei de la 1848. Fuga peste hotare*, în „Revista Arhivelor" nr. 1/1963.

[4] *Din Istoria Transilvaniei*, vol. I, ediţia a II-a, 1961, p. 303.

din regiunea Abrudului au pornit un proces împotriva contractului impus de Tezaur, care era destul de greu, însă reprezentanţii lor au fost arestaţi şi bătuţi.

Lupta ţăranilor iobagi mineri din satele Bucium, Abrud-sat şi Cărpiniş, împotriva asupririi fiscului şi a nobilimii s-a transformat într-o puternică mişcare ţărănească, antifeudală, în anii 1841—1847, în fruntea ei situîndu-se Ecaterina Varga [5] care a scris şi a dus petiţii ale ţăranilor iobagi la Viena, i-a îndemnat să nu mai facă robotă, să folosească pădurile după vechiul principiu. Această răscoală a fost însă înăbuşită de către autorităţile maghiare, în frunte cu cancelarul Principatului, baronul Josika Samu, iar Ecaterina Varga, atrasă într-o cursă de Andrei Şaguna, vicarul episcopiei ortodoxe din Sibiu, a fost predată autorităţilor şi închisă la Alba Iulia.

Micările ţărăneşti care au avut loc în ţările române, în deceniile care au precedat revoluţia română de la 1848, n-au putut sfărîma edificiul feudal, dar au contribuit din plin la pregătirea ţărănimii pentru participarea la această revoluţie.

## Mişcări revoluţionare în timpul domniilor regulamentare

**Mişcarea revoluţionară din 1838—1839 condusă de colonelul Ion Cîmpineanu.** În deceniile care au precedat revoluţia română de la 1848 au avut loc două mişcări revoluţionare antifeudale în Ţara Românească: cea din 1838—1839, condusă de colonelul Ion Cîmpineanu, şi mişcarea revoluţionară din 1840, iar în Moldova conjuraţia confederativă din 1839 condusă de Leonte Radu şi Neculai Ene. Aceste mişcări sînt rezultatul ascuţirii contradiţiilor din cadrul societăţii feudale şi reflectă năzuinţa spre progres din partea boierimii liberale şi a burgheziei.

În Ţara Românească, boierimea liberală, în frunte cu colonelul Ion Cîmpineanu, se ridicase împotriva articolului adiţional, care limita puterea legislativă a Principatelor şi o subordona aprobării puterii suzerane (Turcia) şi protectoare (Rusia), încălcîndu-se, astfel, dreptul de autonomie legislativă, pe care Moldova şi Ţara Românească îl obţinuseră prin tratatul de la Adrianopole (1829). Impunerea cu forţa a acestui articol adiţional a nemulţumit partida naţională din Ţara Românească, în frunte cu colonelul Ion Cîmpineanu. În noiembrie 1838, această partidă a redactat un manifest în care declara ilegale numirea lui Alex. D. Ghica şi Regulamentul Organic, susţinea unirea ţărilor române într-un stat naţional constituţional şi alegerea unui domn ereditar în persoana lui Ion Cîmpineanu. În acelaşi manifest, membrii partidei naţionale se angajau să-şi sacrifice averile şi de va fi nevoie chiar viaţa, pentru dobîndirea independenţei ţării. [6]

Colonelul Ion Cîmpineanu, ajutat de un fost ataşat la consulatul francez din Bucureşti, Felix Colçon, a întocmit şi un proiect de constituţie în care

---

[5] I. Toth-Zolthan, *Mişcările ţărăneşti din Munţii Apuseni pînă în 1848*, Bucureşti, 1955.

[6] P. P. Panaitescu, *Planurile lui Ion Cîmpineanu pentru unirea naţională a românilor*, Cluj, 1924.

se prevedeau votul universal şi emanciparea ţăranilor clăcaşi, dar fără a fi împropietăriţi cu pămînt. Marea proprietate era eliberată de servituţile feudale şi transformată în proprietate capitalistă, lucru ce nu convenea maselor populare.

Ion Cîmpineanu, contînd pe o eventuală demitere a domnitorului Alex. D. Ghica, spera să ajungă domn cu sprijinul Angliei şi al emigraţiei polone de la Constantinopol ; în acest scop a făcut o călătorie la Constantinopol, la Paris şi Londra, fiind însoţit de Felix Colçon, dar n-a obţinut sprijinul dorit din partea guvernelor francez şi englez.

Majoritatea membrilor partidei naţionale nu l-au sprijinit pe Ion Cîmpineanu pronunţîndu-se pentru Mihail Studza, domnul Moldovei, căruia i se prezentase şi proiectul de constituţie amintit.

Domnitorul Mihail Studza a fost de acord cu ideea de unire, dar a propus ca aceasta să se limiteze numai la unirea Moldovei cu Ţara Românească, pentru care exista şi un temei legal, fiind prevăzută şi de Regulamentul Organic. În privinţa domniei, el s-a declarat pentru Ion Cîmpineanu, dar acesta, cînd s-a întors în ţară, a fost arestat din ordinul sultanului şi al domnitorului Alex. D. Ghica. Surghiunit la mănăstirile Mărgineni şi Plumbuita, a fost eliberat în martie 1841.

Mişcarea condusă de colonelul Ion Cîmpineanu a fost o acţiune a unui grup de boieri cu idei liberale, cu legături printre emigraţia polonă care, scontînd pe un eventual război al Angliei şi Franţei împotriva Rusiei, urmărea să realizeze unirea şi independenţa ţărilor române.

Înăbuşirea ei a întărit pentru moment poziţiile domnitorului Alex. D. Ghica, dar n-a stăvilit spiritul revoluţionar.

**Mişcarea revoluţionară din 1840.** La puţină vreme după eşuarea mişcării revoluţionare conduse de colonelul Ion Cîmpineanu a fost descoperită, în 1840, în Ţara Românească, o nouă mişcare revoluţionară, condusă de căminarul D. Filipescu.[7] Iniţiată să aibă loc în perioada în care izbucnise războiul turco-egiptean care agravase contradicţiile dintre Anglia şi Franţa — prima susţinînd Turcia, iar a doua Egiptul —, conducătorii mişcării revoluţionare din 1840 sperau că, odată cu destrămarea Imperiului otoman, ţara va scăpa şi de suzeranitatea turcească şi de protectoratul Rusiei ţariste, instituit prin Regulamentul Organic. În felul acesta mişcarea avea un dublu aspect : naţional şi social.

În condiţiile arătate, mişcarea revoluţionară din 1840, s-a organizat repede, iar majoritatea membrilor ei erau oameni tineri, ieşiţi din păturile mijlocii ale boierimii şi ale burgheziei. Din conducerea mişcării făceau parte : Dimitrie Filipescu, doctor în drept la Paris, N. Bălcescu, cadet în armată, D. Macedonschi, participant la revoluţia din 1821, C. Telegescu, Marin Sergheescu, profesorii Eftimie Murgu şi J. A. Vaillant şi alţii.

Programul acestei mişcări urmărea pe plan politic transformarea Ţării Româneşti într-o republică burghezo-democratică, independentă, susţinută de o armată revoluţionară, iar pe plan social lichidarea regimului feudal şi crearea unui regim în care ţăranii clăcaşi să fie emancipaţi de clacă şi transformaţi în embaticari.

---

[7] G. Zane, *Mişcarea revoluţionară de la 1840 din Ţara Românească,* în „Studii şi materiale de istorie modernă", vol. III, Editura Academiei, Bucureşti, 1963.

Conducătorii mişcării revoluţionare din 1840 au elaborat şi un proiect de constituţie în care erau proclamate : desfiinţarea privilegiilor boiereşti şi egalitatea tuturor cetăţenilor în faţa legilor, libertatea personală etc. *

Programul mişcării revoluţionare urma să fie realizat printr-o răscoală armată, în condiţiile unui conflict internaţional, care să împiedice intervenţia Rusiei ţariste şi a Turciei. În a doua jumătate a anului 1840, situaţia internaţională nemaifiind favorabilă, conducătorii mişcării, neglijînd importanţa păturilor sărace ale populaţiei de la oraşe, au căutat sprijin în masele ţărăneşti din Oltenia, dar n-au reuşit pînă la urmă să le pună în mişcare, iar unii „simpatizanţi" din rîndurile micii boierimi au trădat mişcarea, contribuind, astfel, la înfrîngerea ei.

Denunţaţi de elementele trădătoare, conducătorii mişcării au fost arestaţi, judecaţi, condamnaţi şi închişi la mănăstirile Snagov şi Mărgineni.

Reprimarea mişcării revoluţionare din 1840 n-a întărit poziţia domnitorului Alex. D. Ghica. Marea boierime a continuat să-i facă obstrucţie în Adunarea Obştească Ordinară, iar Rusia ţaristă, nemulţumită de faptul că acesta înăbuşise mişcările revoluţionare antiotomane de la Brăila, din 1841—1842, ale bulgarilor, grecilor şi sîrbilor din Principatele dunărene şi din sudul Rusiei, a reuşit să obţină demiterea lui în 1842.

**Conjuraţia confederativă din 1839.** În Moldova, opoziţia boierimii mici şi mijlocii împotriva abuzurilor făcute de marea boierime, în frunte cu domnitorul Mihail Sturdza şi-a găsit expresia într-o mişcare revoluţionară cunoscută sub numele de conjuraţia confederativă condusă de Leonte Radu şi Neculai Ene. Această mişcare avea legături cu emigraţia revoluţionară poloneză şi-şi propunea să unească Moldova cu Ţara Românească şi Serbia într-o confederaţie, după modelul celei germane. Din mişcare făceau parte vreo 75—80 de persoane din rîndurile boierimii mici şi mijlocii şi ale burgheziei, nemulţumite de abuzurile domnitorului, precum şi unii mari boieri, ca Iorgu Sturdza din Păstrăveni, fiul fostului domn pămîntean Ioniţă Sandu Sturdza, şi C. Sturdza din Ruginoasa, care urmăreau „răsturnarea regimului corupt al lui Mihail Sturdza şi instituirea unui stat aristocratic, în frunte cu un domn ereditar supus Porţii şi condus tot de boieri". [8]

Programul conjuraţiei confederative din 1839 cuprindea o serie de reforme care interesau boierimea de treapta a doua şi a treia şi burghezia, ca : deplina egalitate între toate treptele boiereşti, de la marele logofăt pînă la marele şetrar, boierimea urmînd să se transforme într-o nobilime înzestrată cu un statut juridic ereditar ; puterea legislativă să fie atribuită unui senat, compus din 12 membri, prezidat de domn, şi unui seim (adunare) compus din 32 de deputaţi, aleşi dintre cei care aveau un venit liber de 3000 de galbeni. Se proclamau, de asemenea : libertatea gîndirii şi a tiparului, dezrobirea ţiganilor, acces liber la toate funcţiile, revizuirea raporturilor dintre clăcaşi şi proprietari de către seimul nobiliar, crearea unei industrii naţionale apărată de un tarif vamal protecţionist, deschiderea de mine, construcţia de şosele, înfiinţarea unei

---

* Unii dintre participanţii la această mişcare : C. Telegescu, Marin Serghiescu şi Sotir Ţăranul au propus ca ţăranii clăcaşi să fie împroprietăriţi cu pămînt prin despăgubire.

[8] *Istoria României*, vol. III, Editura Academiei, Bucureşti, 1964, p. 999.

bănci de stat, deschiderea unei unviresităţi şi a două şcoli după modelul austriac, secularizarea averilor mănăstirilor închinate, cu plata unei rente anuale pentru Sf. Mormînt şi altele. [9]

Cele mai multe din prevederile acestui program reflectau interesele boierimii mici şi mijlocii, iar revizuirea raporturilor dintre clăcaşi şi proprietari nu avea în vedere emanciparea ţăranilor de clacă şi împroprietărirea lor cu pămînt.

Conjuraţia fiind descoperită de autorităţi, conducătorii ei, Leonte Radu şi Neculai Ene, au fost expulzaţi din ţară.

Cele trei mişcări revoluţionare pe care le-am prezentat sînt importante prin ideile înaintate cuprinse în programele lor : înlăturarea orînduirii feudale, unirea ţărilor române într-un stat naţional independent, care urma să fie o monarhie constituţională sau o republică burghezo-democratică, desfiinţarea privilegiilor boiereşti şi egalitatea tuturor cetăţenilor în faţa legilor. Astfel de idei vor fi reluate în programele revoluţiei române de la 1848.

**Societăţi revoluţionare secrete.** În primele decenii ale secolului al XIX-lea se dezvoltă puternic conştiinţa naţională în ţările române şi se formează o ideologie nouă, cu conţinut antifeudal, îmbrăţişată de elemente ridicate din rîndurile burgheziei şi ale boierimii liberale. Ideile noi vizau înlăturarea feudalismului şi înlocuirea lui cu o orînduire nouă, capitalistă, unirea ţărilor române într-un stat naţional şi dotarea acestui stat cu instituţii burgheze, emanciparea ţăranilor de servituţile feudale şi împroprietărirea lor cu pămînt, drepturi şi îndatoriri egale pentru toţi locuitorii şi altele.

Astfel de idei vor fi promovate şi susţinute de societăţile revoluţionare secrete care au existat în ţările române în deceniile dinaintea revoluţiei de la 1848.

Prima societate revoluţionară secretă, intitulată „Constituţia“ a fost descoperită de autorităţile habsburgice la începutul deceniului al IV-lea al secolului al XIX-lea la Lugoj, în Banat. Această societate era formată din intelectuali şi meseriaşi şi din conducerea ei făceau parte : Eftimie Murgu, Damaschin, Bojincă şi fraţii Popovici. Inspirată din ideologia burgheză a vremii, Societatea „Constituţia“ milita pentru constituirea unei societăţi pe baze constituţionale, în care să fie acordate drepturi şi libertăţi românilor din Banat, iar pentru atingerea acestui obiectiv membrii ei se bizuiau pe ridicarea maselor populare. [10]

În 1834, autorităţile habsburgice au descoperit la Sibiu o altă societate revoluţionară secretă, condusă de un revoluţionar polonez, Adolf David, care venise în Transilvania, după înăbuşirea revoluţiei din Polonia din 1830. În această societate activau elemente revoluţionare din Transilvania, Banat şi Ţara Românească, care luptau pentru unirea ţărilor române într-o republică, în care toţi locuitorii să fie egali din punct de vedere economic şi politic. Programul acestei societăţi revoluţionare mai prevedea : dreptul de vot pentru toţi locui-

[9] V. Popovici, *Unele date noi despre conjuraţia confederativă din 1839,* în *Lucrările sesiunii generale ştiinţifice din 2—12 iunie 1950,* Bucureşti, Editura Academiei, 1951.

[10] I. Boroş, *Constituţia, Societate secretă română din Lugoj, 1830—1834,* Lugoj, 1928, p. 1—45.

torii, desfiinţarea titlurilor şi privilegiilor nobiliare, dreptul de a ocupa funcţii publice pentru cei care aveau studiile necesare, emanciparea ţărănimii de iobăgie şi împroprietărirea ei cu pămînt. [11] Astfel de revendicări programatice cu un conţinut burghezo-democratic aveau un ecou larg în rîndurile ţăranilor şi orăşenilor, care erau chemaţi la luptă pentru dobîndirea lor. După arestarea conducătorilor, societatea şi-a continuat activitatea în regiunea minieră din Banat sub conducerea profesorului Damaschin Bojincă şi a învăţătorului Maran, care întreţineau legături şi cu revoluţionari din Ţara Românească. [12]

Multe din ideile înnoitoare pentru care militau societăţile revoluţionare secrete din Banat şi Transilvania au fost îmbrăţişate şi de unii intelectuali ieşiţi din rîndurile nobilimii maghiare ca: Bolyai Farkas, Bolyai Ianos, Kövári László, Jakab Elek şi alţii. De asemenea, nobilul liberal Nicolae Wesselenyi propusese în 1834, în Dieta de la Cluj, desfiinţarea iobăgiei şi era pentru acordarea de drepturi cetăţeneşti tuturor locuitorilor. În aceeaşi direcţie acţionau poetul Alex. Petöfi şi scritorul de origină iobagă Tancsics, publicistul braşovean Anton Kurz şi pastorul Stephan Ludwig Roth, care atacau birocraţia săsească şi pretindeau „participarea unor cercuri largi la administraţia oraşelor, înlăturarea instituţiilor feudale". [13]

În toamna anului 1843 s-a înfiinţat la Bucureşti, din iniţiativa lui Nicolae Bălcescu, Ion Ghica, Chr. Tell şi se pare, C. A. Rosetti, Societatea revoluţionară secretă „Frăţia", cu deviza „Dreptate Frăţie!" Între membrii acestei societăţi mai amintim pe: poetul Dimitrie Bolintineanu, Alex. G. Golescu (Arăpilă), Cezar Bolliac, Ion Voinescu II, Gh. Magheru, Marin Serghiescu, C. Telegescu şi alţii. Societatea era organizată pe principii secrete, membrii ei fiind împărţiţi în grupuri de cîte 10, fiecare cunoscîndu-şi doar comandantul.

Societatea „Frăţia" milita, ca şi celelalte societăţi revoluţionare, pentru înlăturarea feudalismului şi înlocuirea lui cu orînduirea capitalistă, pentru unirea Moldovei cu Ţara Românească, pentru independenţa administrativă şi legislativă a Ţării Româneşti, pentru emanciparea ţăranilor clăcaşi şi împroprietărirea lor cu pămînt, prin despăgubire, pentru egalitatea tuturor cetăţenilor în faţa legilor, etc. Prin astfel de revendicări programatice ea a avut un ecou puternic în rîndurile burgheziei, maselor ţărăneşti, boierimii liberale şi oştirii naţionale şi a jucat un rol deosebit de important în pregătirea revoluţiei burghezo-democratice din Ţara Românească, din 1848, asigurîndu-i cadrele necesare.

La început, Societatea „Frăţia" şi-a desfăşurat activitatea sub paravanul Societăţii literare, înfiinţată, tot în 1843 la Bucureşti, de către Nicolae Bălcescu, Ion Ghica şi Ion Heliade Rădulescu. Ulterior, această societate a fost transformată în „Asociaţia literară a României", [14] al cărei nume simboliza ideea de unitate politică a românilor. Scopul mărturisit al acestei asociaţii era adunarea de fonduri pentru tipărirea de cărţi din domeniul ştiinţelor fizice şi matema-

---

[11] C. Göllner, *Conspiraţia emigrantului polon Adolf David (1834)*, în „Revista istorică", 1937, p. 235—249.

[12] *Din Istoria Transilvaniei*, vol. I, ediţia a II-a, Editura Academiei, Bucureşti, 1961, p. 329.

[13] *Din Istoria Transilvaniei*, vol. I, p. 331—333.

[14] *Anul 1848 în Principatele Române. Acte şi documente*, vol. II, Bucureşti, 1902, p. 44.

tice, morale şi politice şi de a veni în ajutor scriitorilor lipsiţi de mijloace materiale, pentru a-şi tipări lucrările lor. [15]

Asociaţia literară a României, sub paravanul căreia şi-a dezvoltat activitatea Societatea revoluţionară secretă „Frăţia", a fost un adevărat centru revoluţionar, care a contribuit din plin la strîngerea legăturilor dintre revoluţionarii munteni, moldoveni, transilvăneni şi bănăţeni. Printre membrii ei din afară amintim pe : Mihail Kogălniceanu, Vasile Alecsandri, C. Negruzzi, G. Bariţiu, Timotei Cipariu, Eftimie Murgu şi alţii, iar ca membrii de onoare erau domnitorii : Gh. Bibescu şi Mihail Sturdza.

Sub influenţa Societăţii „Frăţia" s-a înfiinţat şi în Moldova o societate revoluţionară, cunoscută sub numele de „Asociaţia patriotică". Centrul ei era la Vaslui, dar avea ramificaţii şi în alte oraşe ale Moldovei. Membrii acestei asociaţii, în frunte cu Theodor Rîşcanu, Vasile Mălinescu, Alex. I. Cuza şi alţii îşi propuneau să lupte pentru egalitatea juridică, dezrobirea ţiganilor boiereşti, impozite proporţionale cu averea, înlăturarea abuzurilor din administraţie şi justiţie şi altele. Programul acestei asociaţii urmărea de asemenea, o lovitură armată împotriva ocîrmuirii.

Fiind descoperită în 1846 şi conducătorii ei arestaţi din ordinul domnitorului Mihail Sturdza, „Asociaţia patriotică" nu şi-a putut aduce din plin contribuţia la pregătirea mişcării revoluţionare de la 1848 din Moldova.

Societăţile revoluţionare secrete amintite, prin ideile programatice cu conţinut antifeudal şi burghezo-democratic pentru care au militat şi prin influenţa pe care au exercitat-o asupra maselor orăşeneşti şi ţărăneşti, au contribuit, alături de celelalte mişcări revoluţionare şi ţărăneşti, la pregătirea revoluţiei române de la 1848, din punct de vedere ideologic şi organizatoric. În acelaşi timp, ele au contribuit la dezvoltarea legăturilor dintre revoluţionarii români în ajunul acestei revoluţii.

---

[15] *Ibidem*, p. 19 şi 76.

# PROBLEME MAJORE DEZBĂTUTE LA CONFERINŢA NAŢIONALĂ A P.C.R. DIN OCTOMBRIE 1945

IOAN SCURTU ŞI EUFROSINA POPESCU

Victoria insurecţiei naţionale armate antifasciste şi antiimperialiste a „inaugurat epoca unor profunde transformări revoluţionare, democratice în societatea românească, a cuceririi puterii de către clasa muncitoare, în alianţă cu ţărănimea şi masele largi populare. Epoca ce a urmat a marcat începutul unei noi istorii a patriei noastre — istoria împlinirii idealurilor de dreptate socială şi naţională, pentru care au luptat nenumărate generaţii de înaintaşi, a cuceririi depline a independenţei şi suveranităţii naţionale a României, a dreptului sacru al poporului român de a fi stăpîn în propria sa ţară.“ [1]

Prin consecinţele sale, actul revoluţionar de la 23 August 1944 a determinat profunde transformări economice, sociale şi politice, care au zdruncinat din temelii poziţiile claselor exploatatoare. Pe de altă parte, victoria insurecţiei a creat condiţii favorabile amplificării luptei maselor populare, afirmării lor tot mai pregnante pe arena vieţii politice. Pe măsura adîncirii procesului revoluţionar, raportul de forţe a înclinat tot mai mult în favoarea clasei muncitoare, a ţărănimii şi a celorlalte categorii sociale interesate în dezvoltarea democratică şi progresistă a ţării.

Ca rezultat al luptei maselor populare, conduse de P.C.R., în numai cîteva luni de la 23 August au fost înlăturate trei guverne cu majoritate reacţionară, iar la 6 martie 1945 s-a instaurat primul guvern revoluţionar democratic cu pronunţat caracter muncitoresc-ţărănesc din istoria României. Acest act a marcat o schimbare calitativă în conţinutul puterii de stat, a deschis noi perspective procesului de desăvîrşire a revoluţiei burghezo-democratice şi a creării condiţiilor trecerii la revoluţia socialistă.

Bazîndu-se pe sprijinul maselor populare, guvernul dr. Petru Groza a trecut de îndată la aplicarea unui vast program de măsuri economice şi politice. Unul dintre primele acte ale guvernului a fost legiferarea reformei agrare (la 23 martie 1945), înfăptuită de masele de ţărani, cu sprijinul clasei muncitoare, pe cale revoluţionară. De asemenea, guvernul a trecut cu hotărîre la democratizarea aparatului de stat ,asigurînd deplina libertate de exprimare pentru toate forţele progresiste.

Paralel, a fost organizată participarea României cu maximum de efort la războiul antihitlerist alături de forţele Naţiunilor Unite. O largă adeziune a întrunit lozinca „Totul pentru front, totul pentru victorie“ lansată de P.C.R. La 9 mai 1945 poporul român sărbătorea înfrîngerea Germaniei naziste, la care

---

[1] *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi înaintare a României spre comunism,* Bucureşti, Edit. politică, 1975, p. 52.

şi-a adus un aport considerabil, materializat şi în jertfa celor 167.000 de ostaşi căzuţi pe cîmpurile de luptă.

Guvernul a luat o serie de măsuri pentru refacerea şi reconstrucţia economică a ţării, lichidarea urmărilor grele ale războiului, pentru îmbunătăţirea nivelului de trai al oamenilor muncii.

Pierzînd la 6 martie 1945 o importantă bătălie politică, „partidele istorice" nu numai că nu s-au recunoscut înfrînte, dar, din contra, şi-au intensificat activitatea lor reacţionară, încercînd să întoarcă înapoi roata istoriei. În această activitate P.N.Ţ. (I. Maniu) şi P.N.L. (Brătianu) au găsit un real sprijin la Palat : la 21 august 1945 regele Mihai a declarat „greva regală" refuzînd să semneze actele guvernului democratic, urmărind astfel înlăturarea acestuia. Dar guvernul, bizuindu-se pe sprijinul activ al maselor, a decis să rămînă la postul său, dejucînd planul reacţiunii. Simultan, partidele „istorice" au încercat să-şi asigure ajutorul cercurilor guvernante din S.U.A. şi Anglia, care exercitau presiuni asupra guvernului dr. Petru Groza, sperînd că astfel acesta îşi va depune demisia.

În această amplă înfruntare de forţe, decisivă pentru viitorul României, s-a afirmat cu vigoare rolul conducător al clasei muncitoare, în frunte cu P.C.R. După o activitate ilegală de aproape două decenii — în care a cîştigat o preţioasă experienţă de luptă — P.C.R. a trecut, imediat după 23 August 1944, la organizarea sa pe baze legale, reuşind în scurt timp să-şi creeze organizaţii puternice în toate judeţele şi oraşele ţării, dobîndind o largă influenţă în rîndul maselor.

Este meritul istoric al P.C.R. de a fi găsit căile şi mijloacele cele mai potrivite, de a fi depus un uriaş efort — politic şi organizatoric — pentru dirijarea procesului revoluţionar, pentru asigurarea dezvoltării democratice a României.

Un rol important în orientarea activităţii partidului, a tuturor forţelor democratice l-a avut Conferinţa Naţională a P.C.R. din octombrie 1945. Lucrările Conferinţei s-au desfăşurat în sala de festivităţi a Liceului „Mihai Viteazul" din Bucureşti în zilele de 16—21 octombrie 1945. Participau 320 delegaţi (aleşi în cadrul conferinţelor organizaţiilor regionale ale P.C.R. ce au avut loc în luna august 1945), reprezentînd 256.883 membri de partid, dintre care 54% muncitori şi 32% ţărani. De asemenea, au fost prezenţi numeroşi invitaţi (membri ai guvernului, conducători ai partidelor democratice, ai organizaţiilor de masă, precum şi valoroşi reprezentanţi ai vieţii ştiinţifice şi culturale).

Pe ordinea de zi figurau trei puncte : 1. Raportul politic al C.C. al P.C.R. ; 2. Dezbaterea şi adoptarea Proiectului de Statut al P.C.R. ; 3. Alegerea noului Comitet Central şi a Comisiei Centrale de revizie.

Principalul document supus dezbaterii a fost Raportul politic al C.C. al P.C.R., prezentat de Gh. Gheorghiu-Dej, în care se făcea o amplă analiză a drumului parcurs de P.C.R. de la întemeierea sa pînă în 1945, a condiţiilor interne şi internaţionale de după 23 August 1944, a situaţiei economice, sociale şi politice a României, a sarcinilor de viitor ale partidului şi întregului nostru popor. Pe baza dezbaterilor ce au avut loc, s-a adoptat Rezoluţia Conferinţei Naţionale a Partidului Comunist Român, în care era sintetizată linia strategică şi tactică a partidului în perioada următorilor ani.

Analizînd situaţia internaţională după încheierea celui de al doilea război mondial, Conferinţa Naţională a ajuns la concluzii de o mare valoare teoretică şi practică, privind căile şi metodele de garantare a păcii abia instaurate. În raport se aprecia că pacea se poate asigura nu prin împărţirea lumii în blocuri, printr-un „echilibru al forţelor“, ci printr-o politică de „înţelegere şi colaborare între popoare şi între state“. [2] De asemenea, se afirma că divergenţe „pot exista şi între membri uneia şi aceleiaşi grupări politice, cu atît mai mult între state destul de deosebite ca structură ; esenţial este, însă, spiritul de colaborare şi voinţa de a rezolva toate problemele prin bună înţelegere“. O condiţie esenţială pentru făurirea unei păci durabile este „respectarea voinţei fiecărui popor de a-şi făuri singur regimul său social, respectarea independenţei naţionale şi neamestecul în afacerile interne ale altor popoare“. [3] Prin realismul lor, asemenea principii, formulate de partidul nostru încă din octombrie 1945, îşi păstrează valabilitatea şi astăzi. P.C.R. nu se mulţumea să enunţe aceste principii, ci îşi propunea în mod concret să acţioneze pentru stabilirea de relaţii de prietenie cu toate ţările interesate în menţinerea şi consolidarea păcii.

Conferinţa a făcut un amplu bilanţ al victoriilor istorice obţinute de P.C.R. în cei peste 23 de ani de luptă pentru libertatea şi drepturile poporului român. Chiar dacă nu toate aprecierile formulate în raport sînt pe deplin întemeiate, este meritul incontestabil al Conferinţei de a fi făcut — pentru prima dată — o analiză multilaterală a istoriei P.C.R., de a fi reliefat atît succesele cît şi unele deficienţe manifestate de-a lungul anilor în activitatea partidului.

După ce a prezentat tabloul vieţii politice a României după 23 August 1944, evenimentele care au culminat cu actul de la 6 Martie 1945, în Raport s-a insistat asupra succeselor obţinute de guvernul dr. Petru Groza în cele şapte luni de existenţă.

Cum era şi firesc, problemele economice s-au aflat în centrul dezbaterilor. Analizînd situaţia economică a ţării, grav afectată de distrugerile de război şi de jaful ocupanţilor hitlerişti, ca şi de sabotajul claselor exploatatoare, Conferinţa a ajuns la concluzia că o sarcină de bază era lupta pentru reconstrucţia ţării. Acest obiectiv viza nu atît refacerea economiei şi restabilirea potenţialului antebelic, cît mai ales aşezarea întregii economii pe baze noi, în care rolul hotărîtor să revină industriei. Combătînd tezele unor teoreticieni burghezi, potrivit cărora România trebuia să fie o ţară „eminamente agrară“, Raportul arăta că aceştia tindeau să menţină ţara noastră „în condiţii de inferioritate faţă de statele mari industriale“, să împiedice prin aceasta „dezvoltarea culturală şi bunăstarea materială a maselor largi populare“. Documentul sublinia faptul că comuniştii au susţinut întotdeauna că „progresul ţării noastre este în directă şi nemijlocită legătură cu progresul industrializării ţării, şi că de tăria industrială a ţării depinde în mare măsură însăşi independenţa statului nostru“. [4]

Conferinţa pornea de la teza leninistă privind rolul hotărîtor al industriei, cu precădere a industriei grele, în dezvoltarea întregii economii naţionale. Ea a

---

[2] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport politic al Comitetului Central la Conferinţa Naţională a Partidului Comunist Român, octombrie 1945*, în *Articole şi cuvîntări*, Ed. IV-a, Bucureşti, E.S.P.L.P., 1955, p. 8.

[3] *Ibidem.*

[4] *Ibidem*, p. 62.

arătat în mod clar că România dispunea de toate condiţiile pentru dezvoltarea industriei : de materiile prime necesare, de forţa de muncă şi de un popor capabil să-şi însuşească cele mai complexe tehnologii de fabricaţie. Cheia de boltă a noii concepţii, întemeiată pe industrializarea României, era astfel formulată în Raport : „O industrie grea puternică, bazată pe folosirea raţională a bogăţiilor naturale ale ţării şi dezvoltată pe linia nevoilor interne şi a posibilităţilor izvorîte din legături comerciale trainice cu vecinii, constituie pivotul în jurul căruia întreaga economie a ţării se va dezvolta în condiţii noi". [5]

O măsură de primă urgenţă era refacerea principalelor obiective industriale existente (furnalele de la Hunedoara, uzinele metalurgice Reşiţa, complexul Titan-Nădrag-Călan, minele din Valea Jiului ş.a.), care trebuiau să producă la întreaga lor capacitate, pentru a se asigura condiţiile necesare redresării, în cel mai scurt timp, a tuturor ramurilor economiei naţionale.

Conferinţa avea în vedere nu numai refacerea obiectivelor existente, dar şi construirea altora noi, crearea de noi ramuri industriale bazate pe cuceririle ştiinţei şi tehnicii avansate. Viaţa a confirmat pe deplin justeţea acestei orientări care se află la baza politicii economice a partidului şi statului nostru.

Una dintre cele mai valoroase idei degajate din documentele Conferinţei, legată de refacerea şi dezvoltarea multilaterală a economiei naţionale, a fost electrificarea ţării. Raportul sublinia că prin crearea în ţară „a unei reţele de centrale hidroelectrice se va putea purcede la electrificarea căilor ferate şi întrebuinţarea masivă a energiei electrice în dezvoltarea tuturor industriilor noastre." [6] Totodată, electrificarea satelor avea profunde implicaţii asupra ridicării nivelului de viaţă şi de cultură al maselor de ţărani.

Se trasau astfel jaloanele unui grandios program de electrificare a ţării, ce avea să fie materializat în anii construcţiei socialismului.

Problemele agriculturii au fost abordate în perspectiva întăririi alianţei muncitoreşti-ţărăneşti şi a creşterii contribuţiei acestei ramuri de bază a economiei naţionale la opera de refacere şi dezvoltare a ţării. Conferinţa a arătat necesitatea desăvîrşirii reformei agrare, a luării unor măsuri menite să ducă la ridicarea producţiei şi a productivităţii muncii (înzestrarea agriculturii cu utilaje, mecanizarea lucrărilor agricole, introducerea metodelor agrotehnice înaintate, extinderea cooperaţiei). La Conferinţă s-a reliefat faptul că refacerea şi dezvoltarea şeptelului constituia, de asemenea, o preocupare importantă a partidului şi statului nostru.

Refacerea şi dezvoltarea transporturilor, îndeosebi a căilor ferate, a constituit, de asemenea, obiectul Conferinţei Naţionale.

Conferinţa a trasat sarcini importante privind reorganizarea creditului şi finanţelor publice, echilibrarea bugetului, oprirea procesului de inflaţie, stabilizarea monedei.

Comerţul era conceput ca o parte integrantă a procesului de refacere şi dezvoltare a economiei naţionale, în special a industriei, precum şi a aprovizionării populaţiei cu produse de primă necesitate.

*Problemele sociale,* ale *învăţămîntului şi culturii, ale sănătăţii publice* au constituit, de asemenea, obiectul dezbaterilor Conferinţei Naţionale din octom-

---

[5] *Ibidem,* p. 63.
[6] *Ibidem,* p. 71.

brie 1945. În Rezoluţia adoptată se spunea : „Bătălia reconstrucţiei este bătălia muncitorilor, ţăranilor, tehnicienilor, inginerilor, intelectualilor, întreprinzătorilor, a tuturor acelora care voiesc să creeze o Românie mai fericită, o Românie liberă, puternică şi independentă". [7] Era deci firesc ca acestor categorii sociale şi profesionale să li se acorde o atenţie specială, pe linia ameliorării nivelului lor de viaţă, de cultură şi de sănătate. Îmbunătăţirea condiţiilor de lucru şi de locuit a muncitorilor, înmînarea titlurilor de proprietate definitivă tuturor ţăranilor care au primit pămînt, o mai dreaptă repartizare a impozitelor, organizarea aprovizionării populaţiei cu alimente şi alte bunuri de primă necesitate, lichidarea analfabetismului, reorganizarea învăţămîntului pe baze democratice, îmbunătăţirea asistenţei medicale, cu precădere în mediul rural, constituiau principalele obiective în aceste sectoare de activitate.

Realizarea vastului program de reconstrucţie şi dezvoltare a ţării depindea, în chip hotărîtor, de succesul forţelor democratice în înfruntarea cu cele reacţionare. Conferinţa Naţională a apreciat că principalele obiective politice erau *întărirea guvernului democratic, strîngerea legăturilor cu masele, consolidarea sistemului de alianţe al forţelor democratice, cîştigarea bătăliei alegerilor parlamentare.*

Sprijinirea activă a guvernului dr. Petru Groza constituia o condiţie esenţială pentru realizarea obiectivelor economice, sociale şi politice adoptate. Conferinţa avea în vedere perfecţionarea muncii guvernului, creşterea rolului statului democratic în întreaga viaţă a României.

Pe măsura adîncirii procesului revoluţionar creştea tot mai mult rolul clasei muncitoare de forţă fundamentală a progresului social. De aceea, *unitatea clasei muncitoare, întărirea frontului unic muncitoresc şi lupta pentru înfăptuirea unităţii politice a clasei muncitoare* constituia una din sarcinile politice principale. La Conferinţă s-a arătat că, deşi persistau încă unele divergenţe în probleme ideologice şi tactice între P.C.R. şi P.S.D., interesele şi punctele de vedere comune erau mai puternice „decît ceea ce le despărţea şi că lichidarea definitivă a sciziunii din mişcarea muncitorească trebuia să fie rezultatul unei acţiuni concertate a ambelor partide, pe baza activităţii sistematice de clarificare ideologică şi politică în rîndurile social-democraţilor şi comuniştilor". [8] În fond, Conferinţa Naţională din 1945 *a jalonat calea spre realizarea partidului unic muncitoresc,* care avea să se constituie în februarie 1948.

În concepţia partidului, frontul unic muncitoresc trebuia să acţioneze pentru consolidarea sistemului de alianţe reprezentat de Frontul Naţional Democratic. Rezoluţia adoptată preciza că „Victoria democraţiei în ţara noastră a fost o urmare a unirii forţelor democratice. Consolidarea ei nu poate fi asigurată decît prin întărirea unităţii acestor forţe". O asemenea unitate se impunea cu atît mai mult cu cît România se găsea în faţa alegerilor parlamentare, obiectiv politic de importanţă majoră.

Partidele „istorice", care susţineau că guvernul prezidat de dr. P. Groza nu ar fi reprezentativ, sperau că în urma alegerilor vor redobîndi vechile lor poziţii.

---

[7] „Scînteia", XVI (1945), nr. 367 din 1 noiembrie.

[8] Aron Petric, *Problema unităţii politice, ideologice şi organizatorice a clasei muncitoare,* în *Conferinţa Naţională a Partidului Comunist Român. Octombrie '45,* col. „Mica Bibliotecă de istorie", Bucureşti, p. 79.

În concepţia partidului, alegerile trebuiau să consacre definitiv „înfrîngerea reacţiunii şi victoria forţelor progresiste [9]". Pentru aceasta, se impunea întărirea alianţei dintre muncitori, ţărani şi intelectuali, înfrăţirea poporului român cu naţionalităţile conlocuitoare, antrenarea femeilor la viaţa politică activă pentru realizarea revendicărilor lor, mobilizarea tineretului la lupta pentru înfăptuirea obiectivelor revoluţiei, acordarea de drepturi politice pentru ostaşii ţării, astfel încît ei să-şi poată aduce plenar contribuţia la dezvoltarea democratică a ţării.

Această linie tactică şi-a dovedit din plin justeţea şi eficienţa la 19 noiembrie 1946, cînd forţele democratice au obţinut o victorie zdrobitoare în alegerile parlamentare.

Avînd în vedere adîncirea procesului revoluţionar, complexitatea sarcinilor ce stăteau în faţa poporului român, Conferinţa Naţională a trasat sarcina întăririi continue a P.C.R., a unităţii sale politice, ideologice şi organizatorice. Această idee străbate ca un fir roşu Raportul la proiectul de Statut al partidului [10]. Primul Statut al P.C.R. adoptat în condiţii de legalitate stipula cu claritate faptul că partidul se călăuzeşte după învăţătura marxist-leninistă, care-i servea „pentru studierea, priceperea şi rezolvarea tuturor problemelor care i se pun în interesul clasei muncitoare şi al întregului popor". [11] Statutul stabilea structura organizatorică, normele şi regulile vieţii interne, metodele conducerii de partid, activitatea organizaţiilor şi membrilor săi pentru aplicarea liniei politice şi hotărîrilor partidului. [12]

Documentele adoptate la Conferinţă au reliefat necesitatea consolidării organizaţiilor existente, ridicării sarcinilor organizatorice la nivelul locului pe care partidul îl avea în întreaga viaţă social-politică. În acest scop se avea în vedere îmbunătăţirea pregătirii politice a cadrelor şi a întregului partid, întărirea simţului de răspundere şi a disciplinei fiecărui comunist, respectarea principiului muncii colective, creşterea rolului criticii şi autocriticii, a vigilenţei revoluţionare. Merită subliniat faptul că Conferinţa a accentuat necesitatea ca metoda de muncă a comuniştilor să fie aceea a convingerii.

În ultima zi a lucrărilor, Conferinţa a ales Comitetul Central al P.C.R. format din 27 de membri şi 8 supleanţi. Întrunit în prima sa şedinţă plenară, la 22 octombrie, C.C. a desemnat Biroul Politic alcătuit din 7 membri şi un Secretariat format din 4 persoane, precum şi Comisia Centrală de Revizie. Secretar general al partidului a fost ales Gh. Gheorghiu-Dej, iar sarcina de preşedinte al Comisiei Centrale de Revizie a revenit lui C. Pîrvulescu.

Conferinţa Naţională din octombrie 1945, prima mare manifestare de acest fel de după 23 August 1944, prin modul de alegere a delegaţilor, prin caracterul său politic reprezentativ, prin însemnătatea şi amploarea problemelor abordate, prin hotărîrile pe care le-a stabilit, — de o însemnătate vitală pentru viitorul

---

[9] „Scînteia", XVI (1945), nr. 367 din 1 noiembrie.
[10] *Ibidem*, nr. 364 din 28 octombrie.
[11] *Statutul Partidului Comunist Român*, Bucureşti, Edit. P.C.R., p. 7.
[12] *România în anii revoluţiei democrat-populare. 1944—1947*, Bucureşti, Edit. politică, 1971, p. 184.

României — a avut rolul unui Congres al partidului. Meritul esenţial al Conferinţei constă în faptul că „deşi partidul comunist era confruntat cu un noian de probleme şi sarcini noi, pentru rezolvarea cărora experienţa anterioară nu era suficientă, ea a reuşit să indice cu claritate soluţiile pentru antrenarea ţării pe făgaşul progresului şi civilizaţiei. Ea a dat răspuns la noi şi complexe probleme sociale, economice, organizatorice generate de amploarea procesului revoluţionar, de necesitatea făuririi unei economii noi, prospere, a unei orînduiri de stat democratice, a conştiinţei socialiste a maselor".[13] Conferinţa a jalonat drumul dezvoltării imediate şi de perspectivă a României, a fixat linia strategică şi tactică pentru încheierea procesului de desăvîrşire a revoluţiei burghezo-democratice şi trecerea la revoluţia socialistă. Conferinţa a marcat un moment de seamă în dezvoltarea P.C.R., în consolidarea şi mai puternică a rolului său de forţă politică conducătoare a societăţii româneşti.

Viaţa a confirmat pe deplin valabilitatea hotărîrilor luate, iar istoria contemporană a României a înscris la loc de cinste prima Conferinţă Naţională a P.C.R., de la desfăşurarea căreia s-au împlinit 30 de ani.

---

[13] Ion Popescu-Puţuri, *Problemele de bază ale perspectivelor României în dezbaterea Conferinţei Naţionale a P.C.R. din octombrie 1945*, în *Conferinţa Naţională a Partidului Comunist Român, p. 13.*

# URMĂRILE CRUCIADELOR

FLORENTINA CAZAN

Nu putem vorbi de urmările cruciadelor fără să avem în faţă scopul principal care le-au alimentat: nevoia de expansiune a Europei occidentale ajunsă la un anumit stadiu de dezvoltare, o Europă ce se voia a fi pe plan spiritual o comunitate a tuturor creştinilor aflaţi în subordinea bisericii de la Roma. Este vorba de un moment de răscruce al societăţii occidentale datorat formelor economice şi politice noi de viaţă şi unor factori sociali care au creat un adevărat rezervor uman, ceea ce a determinat o expansiune economică explosivă. De aceea, este o vreme nu lipsită de crize şi nesiguranţă, iar soluţia găsită a constat într-o mişcare de colonizare. Forma religioasă adoptată a însemnat doar cristalizarea unei ideologii necesară pentru a împinge oamenii la acţiune. Religia a dat un caracter de legitimitate dorinţei de deplasare spre ţinuturi noi.

Cruciadele au fost, aşa dar, un proces de colonizare din Occident spre Orient, fenomen înlesnit de crearea unor „state“, acestea fiind rezultatul direct al politicii de cucerire întreprinse de cruciaţi“.[1] Timp de două sute de ani, noi şi noi imigranţi din Europa centrală şi occidentală (pelerini, negustori, războinici, cu familiile lor) au mărit numărul primilor veniţi.

O particularitate a regiunilor colonizate îl formează locul important pe care l-a deţinut, încă de la început, elementul francez, fapt explicabil avînd în vedere participarea masivă a francezilor la primele cruciade. În noile state limba oficială vorbită era franceză, dinastiile cîrmuitoare erau de asemenea franceze.[2] De aceea, cuvîntul „franc“ a devenit sinonim cu străin sau occidental. Cu toată preponderenţa elementului francez, statele fondate au avut un caracter internaţional, ele fiind expresia „creştinătăţii“.[3] Precizarea ce se impune este că această „creştinătate“ orientală, proaspăt creată, nu era, subordonată, împăratului german — teoretic conducătorul creştinătăţii apusene — dat fiind că nu el organizase aceste expediţii, ci papalităţii. De aceea „Ţara Sfîntă“, patrimoniul comun al tuturor credincioşilor, a fost considerată ca ţinînd direct de autoritatea de la Roma.[4] După prima cruciadă, deşi biserica a admis formarea unui regat al Ierusalimului, lui Godeffroy de Bouillon i s-a impus să

---

[1] Regatul Ierusalimului, principatul Antiohiei, Galileii, marchizatul de Tyr, comitatele Tripoli, Edessa, Jaffa, Ascalon, senioriile Ramlah, Krak, Sidon, Beirut etc., formaţiuni politice eterogene, practic independente, teoretic ţinînd toate de regatul Ierusalimului.

[2] L. Bréhier, *L'église et l'Orient au moyen âge, Les croisades,* Paris 1928, p. 89—91.

[3] Papa Grigore VII dăduse creştinătăţii un conţinut politic, ea voind să însemne unitatea tuturor ţărilor catolice sub hegemonia împăratului german şi a papei. (Dictatus papae, 1075).

[4] L. Bréhier, *op. cit., ibidem.*

renunțe la titlul de rege și a guvernat ca reprezentant al papalității. Abia la moartea sa (1100), fratele său Balduin, speculînd unele situații politice, s-a intitulat rege. [5]

Puterea politică în regatul Ierusalimului, la sfîrșitul secolului XI și în secolul XII, a fost aceea a unui stat centralizat. Războaiele neîncetate reclamau o singură autoritate, puternică, eficace, un șef militar ascultat de toți. Soarta statului, dar și a individului depindea de starea de ordine ce trebuia respectată. [6] Apoi era și o condiție obiectivă de altă natură. La prima cruciadă au participat prin excelență mici nobili, mulți dintre ei fiind vasali direcți ai lui Godeffroy de Bouillon, „Domus Godfridi" — cum spune cronica anonimă. Această origine modestă a nobilimii a determinat la început structura politică a regatului. Cavalerii nu erau în măsură, nici prin forța lor reală, nici prin tradiție sau fel de viață, să se opună principelui și să încerce să-și consolideze pozițiile personale în stat. Politica lui Godeffroy de Bouillon și a fratelui său, Balduin I, a fost autoritară și prudentă. În această vreme, fondul funciar al statului se confunda cu al regelui, iar primii conducători au evitat să distribuie nobililor teritorii sub forma unor servicii, după sistemul european, preferînd mai degrabă să le acorde ca feud veniturile acestora. Era o măsură înțeleaptă, dar care era departe de „paradisul feudal" la care visaseră nobilii, [7] fapt ce a făcut ca unii dintre ei — Tancred de Sicilia, Raymond de Saint-Gilles — să revină în Europa, dezamăgiți. Din secolul XII, regii au trebuit să cedeze presiunii nobililor și să procedeze la împărțirea pămînturilor, dar și acum s-a avut grijă ca teritoriul cel mai mare să rămînă în mîna regelui. El cuprindea : Ierusalimul, Bethleemul, Jericho, Naplus, Jaffa, Acra și Transiordania, fapt ce făcea ca senioriile create să nu poată manifesta tendințe centrifuge. Apariția lor era, în ultimă instanță, și o necesitate de guvernare, ele asigurînd statului organizarea militară și administrativă. Regele exercita mai departe prerogativele suzeranității, avînd încă drepturi juridice în teritoriul senioriei. Simpla prezență a regelui pe un domeniu transforma curtea seniorală de justiție într-o curte regală. [8] Pentru a împiedica creșterea forței materiale a seniorilor, primii regi au elaborat o atare legislație încît cumulul de pămînturi în mîna unui senior era imposibil. Legile succesorale interziceau unui proprietar, care avea deja un domeniu, să mai moștenească altul dacă existau rude. Marele avantaj al regalității în această perioadă, în deținerea primului loc ca proprietar de bunuri, decurge din faptul că nobilii, abia sosiți, rareori își aveau asigurată descendența. În condițiile în care războiul nu se mai sfîrșea, mulți mureau chiar înainte de a fi întemeiat o familie, or, potrivit dreptului feudal, în caz de desherență pămîntul revenea suzeranului.

Desprinderea Antiohiei ca un principat de sine stătător a dat naștere la o situație similară. Principele, ca șef al piramidei feudale, era stăpînul tuturor pămînturilor, toți supușii deținînd direct sau indirect feudul de la el. Ca atare, jurămîntul de fidelitate prestat unui senior, implica serviciu și supunere

---

[5] R. Grousset, *Histoire des Croisades*, vol. I, Paris 1934, p. 4.

[6] J. Prawer, *Histoire du royaume Latin de Jérusalem*, t. I, Paris, 1969, p. 467—468.

[7] *Ibidem.*

[8] *Ibidem*, p. 468—469.

suzeranului acestuia, adică principelui.[9] Obiceiul îl găsim şi în regatul Ierusalimului de la mijlocul secolului XII, cînd Amaury I promulgă în acest sens *„Assise sur la ligèce"*.

Din secolul XIII situaţia se schimbă. Seniorîile tind să devină tot mai mult unităţi militaro-administrative independente, după cum va fi scris în legea ţării, *Assises de Jerusalem,* o culegere de norme juridice privind obligaţiile şi drepturile clasei feudale, despre care Engels spunea că ne-a transmis expresia clasică a ordinei feudale.[10]

Existenţa ordinelor călugăreşti-militare, a comunităţilor autohtone creştine şi necreştine, ca formă de organizare în stat, menţinerea unor oaze musulmane neocupate (Alep, Hamah, Damasc), neînţelegerile cu Imperiul bizantin în ceea ce priveşte statutul teritoriilor cucerite, au venit să mărească disensiunile într-o lume străină de loc care se cerea unită pentru a rezista adversarului. Din secolul XIII, se impune tot mai mult ca for conducător Înalta Curte, sau *Cour des Liges,* o adunare a tuturor vasalilor şi valvasalilor, care exercita un control permanent asupra autorităţii regale, luînd hotărîri inclusiv privind succesiunea la tron.[11] Suveranitatea, astfel îngrădită, a lăsat cîmp liber afirmării principilor şi a seniorilor de tot felul, certurilor dintre ei.

Dar consecinţa cea mai importantă a cruciadelor a rezultat din întîlnirea a două lumi depărtate pînă acum nu numai geografic, ci şi sub raportul modului de viaţă şi al mentalităţilor, două lumi ce păreau în mod obligatoriu să se excludă una pe cealaltă. Şi totuşi nu a fost aşa. Între cele două societăţi a existat o influenţă reciprocă. Nu numai occidentalii au preluat obiceiuri şi forme de rafinament dintr-o lume mult mai veche decît cea occidentală şi profund civilizată, dar şi Orientul cucerit s-a lăsat atras, în timpul răgazurilor de pace şi bună vecinătate, de manierele cuceritorilor pe care le-a imitat. S-a format o lume amestecată, bilingvă cu castelani franci, preoţi de ambele confesiuni — creştină şi musulmană — cu orăşeni aparţinînd mai multor neamuri.[12] Este drept că cruciaţii au făcut tot ce au putut pentru a marca o linie despărţitoare între ei şi populaţia cucerită.

Mai întîi, în statele cruciate trăsătura esenţială a poziţiei ce o avea individul în societate o constituia elementul religios. Această distincţie dă nota de originalitate regimului instituit în Orientul Apropiat. Singura deosebire care împărţea societatea în două mari categorii, bine precizate, era aceea între învingători şi învinşi şi se baza exclusiv pe apartenenţa religioasă:[13] învingătorii cunoscuţi sub numele de *franci,* masa de autohtoni formînd marea categorie a *nefrancilor.*

Francii alcătuiau o societate închisă, trăind după propriile lor legi şi obiceiuri, ei singuri dispuneau de întreaga proprietate funciară, de privilegii economice şi politice. Dar această populaţie nu forma un monolit. Ea era stratifi-

---

[9] E. Perroy, *Les croisades* (1095—1204), Paris, f.an, p. 61.

[10] Marx-Engels, *Scrisori alese,* (ed. rusă), 1953, p. 484. (Fr. Engels către Smith, 12 martie 1895).

[11] Pînă la sfîrşitul sec. XII tronul nu a fost ereditar. Dar şi cînd devine ereditar contestările erau admise. Vezi L. Bréhier, *op. cit.,* p. 91 şi E. Perroy, p. 74—79.

[12] N. Iorga, *Quelques observations sur les rapports entre le monde Oriental et les croisés,* (extrait de Mélanges, f. an, p. 259.

[13] J. Prawer, *op. cit.,* p. 464.

cată conform legăturilor de vasalitate. Doar acestea creau o diversificare socială în sînul lumii france. Spre deosebire de Occident, în Orient nu a apărut nici o formă de asociere, economică sau politică, în afară de ierarhia feudală. Nu s-au constituit asociaţii urbane de tip comunal, sau organizaţii profesionale de genul breslelor sau ghildelor.

Majoritatea populaţiei france era concentrată în oraşe, ca urmare a stării permanente de război şi a nevoii de apărare. Oraşele bine fortificate ofereau nobililor un adăpost sigur, precum şi un anumit grad de confort. De aici a rezultat o lipsă de interes aproape totală a seniorilor faţă de sistemul de exploatare de pe propriile lor domenii, la care s-au adăugat, ca o consecinţă, şi unele modificări de structură. Astfel, domeniul nu dispunea de „rezervă", pămîntul destinat unei exploatări directe de către feudal. Tot ce-l interesa pe acesta din urmă era să-i parvină taxele de la ţăranii dependenţi.

Dacă marea proprietate funciară avea o structură diferită de cea a feudului european, în schimb relaţiile feudale pe care ea le genera au căpătat în Orient un caracter mai riguros decît în Occident, în sensul că ele au înregistrat o evoluţie mult mai rapidă a strîngerii legăturilor care uneau pe vasal de suzeranul său. De pildă, spre deosebire de continentul european, unde începînd cu secolul X obligaţiile militare ale vasalilor au fost reduse la 40 de zile pe an, în Orientul latin durata serviciului de oaste era nelimitată. Între 15 şi 60 ani feudalul trebuia să răspundă la toate chemările suzeranului său.[14] Se poate afirma că relaţiile feudale aduse de nobilii apuseni au evoluat în Orient spre forme clasice, după cum cucerirea a avut drept urmare definitivarea procesului de feudalizare început în Orient.

Populaţia nefrancă alcătuia marea masă a producătorilor direcţi. Nobilii cruciaţi nu au adus cu ei, dincolo de mare, în ţările noi cucerite, ţărani. Aşadar, mîna de lucru de pe domenii nu putea fi decît locală,[15] procedeu firesc, de altfel, dacă ne gîndim că autohtonilor a trebuit să li se lase o posibilitate de a trăi. A avut loc doar o substituire de proprietari, fără ca cruciaţii să se schimbe în agricultori.[16] Puţinii ţărani care s-au alăturat în procesul de colonizare au întemeiat sate de colonişti france alături de cele autohtone, fără să le desfiinţeze. Acest gen de aşezări au constituit însă o excepţie. Practic nu s-a schimbat nimic în mediul rural ; s-a produs doar o nivelare în condiţia juridică a ţăranilor, care au devenit toţi dependenţi, dar nu şerbi, obligaţiile lor fiind mai ales de natură fiscală. De remarcat că cruciaţii, deşi au tratat cu bunăvoinţă pe creştinii indigeni, nu le-au acordat un statut privilegiat faţă de musulmani. Localnicii — creştini sau musulmani — au fost deopotrivă asupriţi.[17] Rezultatul a fost că după trei generaţii îi aflăm luptînd alături împotriva stăpînilor străini, iar Nur-al-Din şi sultanul Saladin au fost salutaţi ca nişte eliberatori. Bisericile creştine autohtone (numeroase ca dogmă) s-au văzut concurate de biserica latină care a impus o ierarhie ecleziastică şi a cerut comunităţilor creştine locale să o recunoască. Patriarh al Ierusalimului a fost numit un franc, multe biserici ortodoxe, împreună cu pămînturile lor, au fost încre-

[14] E. Perroy, *op. cit.*, p. 61 ; 63.
[15] N. Iorga, *La France de Terre Sainte*, Bucarest, 1934, p. 103.
[16] R. Grousset, *Les croisades*, Paris 1964, p. 75.
[17] J. Prawer, *op. cit.*, loc. cit.

dinţate unor prelaţi catolici. Doar maroniţii[18] s-au bucurat de un tratament ceva mai bun, cu ei francii ajungînd la o înţelegere în anul 1182, prin care s-a realizat o unitate de cult. Încercările similare cu alte secte (armeni, iacobiţi, nestorieni) nu au dat nici un rezultat.

La ţară cadrul de organizare feudală era satul (casella). Comunităţilor rurale dependente li s-a lăsat propria lor administrare, ele fiind reprezentate de un conducător numit *rais* sau *mukhtar* care răspundea în faţa seniorului de perceperea taxelor, arbitra conflictele mai grave. Pentru pricinile mai uşoare, locuitorii erau judecaţi de către tribunalele comunităţii religioase din care făceau parte, practică extinsă, de altfel, şi la franci.[19] De fapt, pe seniori nu-i interesa desfăşurarea proceselor sau natura lor, tot ceea ce doreau era să perceapă amenzile juridice care le parveneau prin intermediul mukhtarului.

Nici în comunităţile urbane nu s-au înregistrat schimbări. Meşteşugurile şi comerţul au rămas mai departe să fie practicate de populaţia indigenă — sirieni, greci, armeni, musulmani, evrei — grupaţi în cartiere. La fel ca în Europa occidentală, era o populaţie liberă din punct de vedere juridic, independent de apartenenţa religioasă. Cu supravegherea ordinei în oraş era însărcinat un tribunal numit *Curia fondae.*

Ridicarea unui zid despărţitor între învingători şi învinşi, prin diferite măsuri impuse şi privilegii acordate francilor, practic s-a dovedit a fi imposibil. Dacă în timp de război aveau loc distrugeri numeroase, uneori chiar masacre, în timp de pace cerinţele economice au dus la apropieri între oameni. Mulţi nobili veneau în aceste părţi fără familii, încît căsătoriile mixte nu au putut fi împiedecate. Curînd a apărut în Orient un număr mare de metişi, cunoscuţi în documente sub numele de *poulains.*[20] La cîţiva ani după fondarea regatului Ierusalim, Foucher de Chartres nota oarecum îngrijorat : „noi care am fost occidentali am devenit orientali... am ajuns să uităm locurile unde ne-am născut, iar mulţi dintre noi (se referea la cei născuţi acolo) nu cunosc aceste locuri decît după nume“.[21] Un cărturar arab al vremurilor, Usama-Ibn-Munkîz, mărturisea că „mulţi dintre franci s-au stabilit pe pămînturile noastre şi s-au împrietenit cu musulmanii.“ Prietenii musulmani şi creştini se numeau între ei „fraţi“ — ne spune Usama —, musulmanii erau primiţi în casele creştinilor şi ospătaţi cu toată cinstirea respectîndu-li-se obiceiurile, adică nu li se servea carne de porc sau băutură.[22] Contactul de zi de zi dintre franci şi nefranci explică adoptarea de către occidentali a unor practici orientale, nu numai în formele de viaţă (îmbrăcăminte, fast, mobilier, băi) ci şi în unele acte juridice. De pildă, în „Aşezămintele Ierusalimului“ se spune că în hotărnicirea proprietăţilor, ratificarea se făcea după sistemul „potatio“[23].

---

[18] Sectă înfiinţată de Ioan Maro (sec. V) ; situaţi în regiunile Sidon, Beirut, Tripoli, Antiohia ; foarte buni luptători arcaşi, francii au avut tot interesul să ajungă la o înţelegere cu ei.

[19] J. P r a w e r, *op. cit.,* p. 465—466 ; 519 ; E. P e r r o y, *op. cit.,* pp. 66—73.

[20] R. G r o u s s e t, *Les croisades,* p. 76.

[21] N. I o r g a, *La France de Terre Sainte,* p. 99.

[22] *Cartea Înţelepciunii,* în *Crestomatia istoriei evului mediu* de N. L. Graţianski şi S. D. Scazkin vol. I, Moscova, 1949. trad. rom. p. 504.

[23] adică în prezenţa martorilor care închinau în cinstea noului proprietar o cană cu băutură.

Apropierea se explică prin faptul că, în fond nici nu erau două lumi chiar atît de deosebite. Formele de exploatare feudală de tip occidental s-au impus pe aceste meleaguri tocmai pentru că societatea orientală era pregătită să le primească prin însăşi evoluţia ei care tindea spre aceleaşi forme feudale. Între acestea, instituţia cavaleriei a fost poate elementul cel mai eficace în stabilirea unor relaţii de prietenie între franci şi nefranci, deoarece şi în lumea musulmană războinicul era înconjurat cu admiraţie şi respect. Mentalitatea războinică comună ambelor societăţi a creat o punte de legătură. Spiritul cavaleresc, vasalitatea şi omagiul, însoţite de întreaga lor valoare morală s-au impus repede. Francii puteau fi numiţi de musulmani sălbateci, impuri, imorali, cavalerul rămînea un războinic demn de a fi respectat.[24] Duelul judiciar, obicei occidental, a fost preluat din secolul XIII şi de pătura conducătoare locală.[25] Formele politice care decurgeau din sistemul cavaleriei erau, de asemenea, apreciate, mai ales consiliul baronilor care sublinia independenţa nobililor cavaleri, libertatea în a decide, dat fiind că hotărîrile lor nu puteau fi atacate de rege.

Sub raportul evoluţiei relaţiilor feudale, cruciadele au marcat o cotitură şi în ceea ce priveşte feudalismul occidental. Pericolul, depărtarea de cercul familial i-a obligat pe nobili să introducă norme obligatorii pentru toţi cavalerii, care să le mărească sentimentul solidarităţii, astfel că nobilimea s-a constituit într-un *ordo,* conceput în mod figurat ca un lanţ în care fiecare cavaler constituia o verigă.[26] Pentru a se înlesni feudalilor occidentali posibilitatea de deplasare pe ţărmuri atît de depărtate, li s-a permis să dispună de proprietăţile lor într-o măsură mult mai mare decît se obişnuise pînă la sfîrşitul secolului XI şi anume s-a dat dreptul de înstrăinare a feudelor prin vînzarea, zălogirea sau ipotecarea lor. Practica a apărut chiar de la începutul cruciadelor şi a fost legalizată de papa Eugen III în anul 1145[27]. Cruciadele au contribuit şi la dezvoltarea dreptului feudal. S-a instituit o procedură mai rapidă pentruca cruciaţii implicaţi într-un proces să poată participa la expediţiile proiectate, după cum, ca un privilegiu suplimentar, alături de scutirea de unele obligaţii datorate suzeranului, s-a interzis ca feudalii să fie citaţi în faţa unor curţi de judecată aflate în afara diocezei lor.[28]

Pentru ţărănime, expediţiile în Orient au însemnat o sporire a dărilor. În toată această perioadă s-a perceput „dijma pentru cruciadă", apoi creşterea exigenţelor de trai şi a nevoii de bani a feudalilor au făcut ca redevenţele să crească. Dar „războiul sfînt" a stimulat procesul de eliberare a ţăranilor din şerbie. Doritori de bani, feudalii acceptau mai uşor răscumpărarea şerbilor. Aceeaşi nevoie de bani a făcut ca nobilii să cedeze presiunii oraşelor de a-şi răscumpăra libertatea.

---

[24] N. Iorga, *Quelques observations sur les rapports entre le monde Oriental et les croisés,* p. 263—264 ; 272.

[25] I. Grămadă, *Cruciadele,* Bucureşti, Ed. ştiinţifică, 1961, p. 270.

[26] Christine de Pisane, *Le livre des faits et bonnes moeurs...* în *Nouvelle collection des memoires, pour servir a l'histoire de France, par Michaud et Poujoulat,* Paris 1836 t. II cap. 3, p. 7.

[27] J. Brundage, *Medieval canon law and the crusades,* London 1969, p. 175—176.

[28] *Ibidem,* p. 174—175.

Din punct de vedere politic, cruciadele au înlesnit în Europa apuseană procesul de centralizare a statelor şi de întărire a monarhiei. Canalizînd spre răsărit o parte din elementele cele mai turbulente ale nobilimii, suveranii au putut mai uşor să combată anarhia feudală deoarece expediţiile în Orient au slăbit baza materială a unor nobili, iar pe alţii i-au ţinut departe de ţară. Unele taxe faţă de regalitate şi-au avut originea în contribuţia datorată de oamenii liberi pentru organizarea unor cruciade, care cu timpul s-au transformat în Franţa şi Anglia în adevărate impozite percepute de regalitate cu concursul bisericii. [29]

Sub aspectul economic, trebuie spus că la început Orientul Apropiat a însemnat o deziluzie pentru cruciaţi. Cei mai mulţi dintre participanţi, în simplitatea lor, concepeau „ţara sfîntă" ca o lume cerească. Ei confundau Ierusalimul pămîntesc cu cel imaginar, ceresc, şi s-au aşteptat să găsească o cetate unde curgea lapte şi miere şi se călca pe aur. În realitate, provinciile ocupate de franci dincolo de mare nu erau bogate. Fertile erau doar unele regiuni (cîmpiile Esdraelon, Sharon, Yericho, Valea Bucaia, cîmpia Antiohiei). Dincolo de Iordan grîul trebuia importat. [30] Afară de unele excepţii, cuceritorii au trebuit să se mulţumească cu profituri mai mici în comparaţie cu ceea ce îşi propuseseră cînd au plecat de acasă. Din fericire, produsele comercializate, deşi puţine, aveau o valoare mare. Cel mai mult au profitat negustorii italieni care au luat parte la cruciade. Veneţia şi Genova făceau comerţ, prin porturile Siriei şi Egiptului, au stabilit factorii la Caffa şi Tana de unde îşi trimiteau mărfurile în Rusia şi Polonia. În secolele XII şi XIII se poate vorbi de o supremaţie maritimă şi comercială a celor două oraşe în Mediterană. [31] Corăbiile aduceau din Europa sclavi, lemn, metal, călători, iar la întoarcere plecau încărcaţe cu produse locale. Printre acestea se numără în primul rînd zahărul, pe care europenii au învăţat să-l extragă din trestia de zahăr şi să-l prelucreze. Tot zahărul consumat în Europa în secolele XII şi XIII a venit din aceste regiuni. Apoi, erau ţesăturile orientale, foarte scumpe, ca mătasea, muslina, damascul, sticlăria produsă la Tyr şi Antiohia. Prin porturile ocupate de cruciaţi (de pildă Acra) se făcea şi un comerţ de tranzit prin intermediul musulmanilor, ceea ce a făcut ca unele produse din Orientul îndepărtat (porţelanurile chinezeşti) să ajungă pînă în Italia şi Franţa. În sfîrşit, cruciaţii au cunoscut unele culturi noi pe care le-au aclimatizat în Europa (orezul, pepenele, caisul, lămîiul).

Cruciadele au însemnat, în acelaşi timp, influenţe reciproce culturale. Artişti apuseni plecaţi în cruciadă, desigur, au fost puţini, iar ţara cucerită avea tradiţii artistice. Cu toate acestea, s-a creat un stil propriu răspunzînd gustului şi nevoilor noilor stăpîni în care împrumuturile de o parte şi de alta se fac simţite. Arta construcţiilor în piatră cunoştea aici o tehnică mai veche decît în Occident ; ea a fost preluată, dar s-a păstrat stilul occidental al castelelor feudale mai avantajos pentrucă erau mai bine fortificate şi puteau fi apărate cu garnizoane mici. Castele ca Beaufort, Kerak, Blanchegarde, Ibelin, vădesc influenţe bizantine în construcţia turnurilor. Decoraţia bizantină se face remar-

---

[29] *Ibidem*, p. 177.

[30] St. Runciman, *A history of the crusades*, vol. III, Cambridge, 1966, p. 351—356.

[31] *Ibidem* ; vezi şi I. Grămadă, *op. cit.*, p. 273.

cată mai ales în bisericile ridicate de cruciaţi — cum ar fi capela de pe Golgota — deşi stilul folosit deseori aminteşte de catedralele gotice, în timp ce în artele minore (sculptură în fildeş, orfevrărie) se vădeşte măiestria meşterilor orientali.[32] Negustorii italieni în drumurile lor nu s-au mulţumit numai cu transportarea mărfurilor, ei au adus în Europa modele şi mijloace noi arhitectonice, astfel că arhitectura italiană în secolele XIII-XIV se resimte de influenţe orientale.[33]

Din punct de vedere al stimulării dezvoltării culturii în Europa occidentală, aportul cruciadelor a fost deosebit de însemnat. Ele au împins înainte cunoaşterea şi gîndirea omenească. Orizontul geografic şi politic al oamenilor s-a lărgit, ceea ce atunci echivala cu o descoperire a lumii ; mai mult, în ciuda războaielor deosebit de crude, era prima colaborare dintre Orient şi Occident. De fapt, epoca marilor descoperiri geografice se anunţa prin cruciade.[34] De aici interesul pentru studiile de orientalistică. La sfîrşitul secolului XIII, la îndemnul marelui cărturar Raymond Lulle, se deschid colegii la Roma, Paris, Cambridge, unde se studiau limbile arabă şi ebraică. În „Cartea celor cinci înţelepţi", acelaşi Raymond Lulle aducea o schimbare în însăşi concepţia despre natura umană în care ura faţă de „necredincioşi" dispărea, filozofie întîlnită şi la Thomas d'Aquino. Apare ideea, contrară spiritului iniţial de cruciadă, conform căreia numai faptul că un popor aparţine altei credinţe nu-ţi dă dreptul să ucizi, idee plină de un spirit de umanitate. S-au scris mai multe istorii, cum este cea a Siriei datorată lui Guillaume de Tyr.

Literatura s-a îmbogăţit şi ea cu noi teme, acelea ale aventurii dusă pe alte meleaguri. Aşa s-a născut în Franţa şi Germania un număr mare de poeme în care se cînta fie atracţia depărtărilor, de pildă versurile lui Geoffroy Ludelle, Heinrich von Veldeke, Wolfram von Eschenbach, fie dorul de casă, de fiinţele dragi părăsite, cum întîlnim în cuvintele pline de tristeţe şi sensibilitate ale unui Conon Bethune.[35]

Aşa dar, din istoria cruciadelor istoria nu a păstrat doar amintirea tragică a unor întîmplări sîngeroase, ci şi rezultatele decurgînd din interferenţa a două societăţi, fapt ce a dus la dezvoltarea formelor de viaţă materială şi spirituală, la apropierea dintre două lumi care se credeau destinate să se urască veşnic.

## BIBLIOGRAFIE

I. Grămadă, *Cruciadele,* Bucureşti, Ed. Ştiinţifică, 1961 ; N. Iorga, *Brève histoire des croisades,* Paris, 1924 ; J. Prawer, *Histoire du royaume Latin de Jerusalem,* t. I, Paris, 1969 ; K. M. Setton, *A history of the crusades,* 2 vol. 1962, 1969.

[32] St. Runciman, *op. cit.,* p. 367 şi urm.

[33] I. Grămadă, *op. cit.,* p. 271.

[34] A. Alphandery, *La Chrétienté et l'idée de croisade,* texte établi par Al. Dupront, t. II, Paris, 1954.

[35] Vezi R. Grousset, *L'épopée des croisades,* Paris 1939, p. 344 şi urm. şi A. Haas, *Aspekte der Kreuzzüge,* în *Geschichte und Geistesleben,* în „Archiv für Kulturgeschichte", 1964/2—3, p. 185—202.

# FORMAREA IMPERIILOR COLONIALE PORTUGHEZ, SPANIOL ŞI OLANDEZ

RADU MANOLESCU

Una dintre cele mai însemnate consecinţe ale marilor descoperiri geografice din a doua jumătate a secolului al XV-lea şi din primele decenii ale secolului al XVI-lea o constituie formarea primelor imperii coloniale, întemeiate de portughezi, spanioli şi olandezi. Împinşi de dorinţa de a descoperi căi maritime directe spre ţările bogate în mirodenii şi metale preţioase, îndeosebi India şi „insulele mirodeniilor" (Indonezia), portughezii şi spaniolii, iar apoi şi olandezii au realizat importante descoperiri geografice şi mari cuceriri coloniale.

*Descoperirile portugheze.*

Împinşi de dorinţa de a realiza cîştiguri tot mai mari din comerţul cu aur, fildeş şi sclavi negri, portughezii au explorat treptat coasta de vest a Africii, de la nord spre sud, atingînd Capul Bojadar (1434), Capul Branco (1441), gurile fluviului Senegal şi Capul Verde (1445), insulele Capului Verde (1455), ţărmurile golfului Guineii (1469—1474), gurile fluviului Zair sau Congo (1483) şi ajungînd în 1485 pînă la 22° latitudine sudică.

După ce, în 1488, navigatorul Bartolomeo Dias a atins Capul Bunei Speranţe, o nouă expediţie, condusă de Vasco da Gama, pornită din Portugalia în 1497, a ajuns, prin circumnavigaţia Africii, pe coasta de vest a Indiei, la Calicut, în 1498, realizînd astfel principalul obiectiv urmărit de iberici — găsirea căii maritime directe din Europa spre India.

Pe măsură ce explorau coastele de vest şi est ale Africii, portughezii fundau acolo forturi şi factorii comerciale, menite să le asigure dominaţia militară, navală şi comercială în noile regiuni explorate.

*Formarea imperiului colonial portughez.*

Explorarea ţărmurilor vestice şi estice ale Africii şi descoperirea căii maritime din Europa spre India deschideau Portugaliei vaste perspective în domeniile maritim, comercial şi colonial. Pentru a le realiza şi valorifica, Portugalia a trecut la ample acţiuni de dominaţie martimă şi comercială şi de cuceriri coloniale. Profitînd de superioritatea lor navală şi militară, îndeosebi folosirea armelor de foc, portughezii au impus rajahilor de pe coasta de apus a Indiei, în cursul unor expediţii efectuate în ultimii ani ai secolului al XV-lea şi în primii ani ai secolului al XVI-lea, încheierea unor tratate politice şi comerciale, prin care au obţinut dreptul de a-şi desface produsele în porturile de aici şi monopolul exportului în Portugalia al mirodeniilor, pietrelor preţioase, ţesăturilor şi altor produse orientale de provenienţă indiană sau aduse din China, Malaezia sau Indonezia. Negustorii arabi, care deţinuseră, pînă la venirea portughezilor, rolul de căpetenie în tranzitul şi exportul acestor produse, au fost

înlăturaţi din acest negoţ, mărfurile lor au fost confiscate, iar corăbiile lor atacate şi scufundate.

Sultanul Egiptului, sprijinit de veneţieni şi în alianţă cu unii rajahi indieni, cu toţii nemulţumiţi de instaurarea monopolului comercial portughez, care aducea grele pagube negoţului indian, arab, egiptean şi veneţian şi scăderea taxelor vamale percepute de rajahii indieni şi de sultanul egiptean, au pornit lupta împotriva portughezilor, dar flota egipteană şi indiană a fost înfrîntă şi distrusă de cea portugheză, în rada portului Diu, de pe coasta de nord-vest a Indiei (1509). În anul următor, portughezii au cucerit Goa, principalul port al statului indian Bidjapur.

După ce şi-au impus supremaţia navală şi militară şi dominaţia politică şi comercială pe ţărmul de apus al Indiei, portughezii, sub conducerea „vice-regelui Indiilor", Alfonso de Albuquerque, au organizat expediţii de explorare, şi cucerire în Orientul Îndepărtat, îndeosebi în peninsula Malacca şi în Indonezia, pentru a lua în stăpînire „insulele mirodeniilor", izvorul care alimenta comerţul cu preţioasele aromate. Ei au cucerit portul Malacca, principalul centru de tranzit şi antrepozit al comerţului cu mirodenii din Asia de sud-est (1510) şi au pătruns în „insulele mirodeniilor" — arhipelagul Moluce — în care au izbutit să se înstăpînească în cursul deceniului al treilea. Totodată, pentru a-şi întări controlul naval, militar şi comercial în Marea Roşie şi Golful Persic, portughezii au ocupat insula Socotra (1506) şi porturile cheie de aici, Aden (1513), Ormuz (1515) şi Maskat (1520).

Astfel, ca urmare a expediţiilor lor de explorare şi cucerire, desfăşurate în decurs de aproape un secol, portughezii şi-au întemeiat un imens imperiu colonial transoceanic, format îndeosebi din baze maritime şi de aprovizionare, forturi şi factorii comerciale, semănate de-a lungul ţărmurilor Africii apusene (insulele Azore şi Madeira, insulele Capului Verde, Fernando Po, coasta Guineii şi Angolei) şi răsăritene (Natal, Sofala, Mozambic, Mombasa, Melinda), la intrarea în Marea Roşie (Aden, insula Socotra) şi în Golful Persic (Ormuz, Maskat), pe coasta apuseană a Indiei (Diu, Goa, Calicut), în peninsula Malacca, în insulele Moluce.

Încă din anul 1500 portughezii au început explorările şi cuceririle coloniale şi în America, pe coasta Braziliei.

Zonele de dominaţie maritimă şi de stăpînire colonială şi relaţiile comerciale ale Portugaliei se întindeau astfel de pe ţărmurile Braziliei şi de pe coastele vestice şi estice ale Africii pînă pe ţărmurile peninsulei arabe, ale Indiei, peninsulei Malacca şi Indoneziei.

*Organizarea imperiului colonial portughez.*

Dispersarea posesiunilor coloniale portugheze pe de o parte, resursele demografice, economice, maritime şi militare limitate ale Portugaliei, care avea o populaţie de circa un milion şi o economie slab dezvoltată, pe de altă parte, au imprimat imperiului colonial portughez un şir de trăsături distinctive. Menit să asigure dominaţia maritimă şi comercială a Portugaliei în zonele sale de stăpînire şi influenţă şi exploatarea lor economică şi, îndeosebi, comercială, imperiul colonial portughez era format din zone înguste de coastă sau insule, care gravitau economic în jurul unor factorii, şi militar în jurul unor forturi. Structura sa era determinată totodată şi de faptul că în unele ţări asiatice, ca

India, Malacca, Indonezia, existau state feudale dens populate şi relativ puternice, care nu puteau fi cucerite, astfel încît posesiunile portugheze erau limitate la fîşii înguste sau puncte pe coastă.

Structura şi funcţiile imperiului colonial portughez ca şi resursele demografice limitate ale Portugaliei au determinat de aceea ca populaţia portugheză deplasată în colonii în această perioadă să fie redusă ca număr şi alcătuită, în marea ei majoritate, din marinari, soldaţi, slujbaşi, negustori, personal de întreţinere etc. şi, cu excepţia Braziliei, mai puţin din colonişti. De aceea, imperiul colonial portughez era o alcătuire lipsită de unitate şi şubredă care, datorită mişcărilor populaţiei locale şi a atacurilor stăpînitorilor feudali locali, arabi, indieni, malaiezi, indonezieni precum şi a intervenţiei rivalilor europeni ai Portugaliei, ca spaniolii, olandezii sau englezii, a început să se destrame în cursul secolului al XVII-lea.

Imperiul colonial portughez depindea direct de coroană, care îşi exercita un riguros monopol şi control asupra explorărilor şi dominaţiei maritime, a cuceririlor şi organizării coloniale, a activităţii comerciale transoceanice, prin mijlocirea unor organe centrale şi locale, subordonate statului. Organul central suprem era *Casa da India*, o întreprindere maritimă, colonială, comercială şi bancară de stat, cu sediul la Lisabona, care procura fondurile necesare activităţii maritime şi comerciale, organiza escadrele de război şi comerţ, recruta marinari şi trupe, numea pe funcţionari, acorda licenţe de comerţ colonial, distribuia mărfurile de export şi import, stabilea preţurile de desfacere, calcula beneficiile depunătorilor, în rîndul cărora principalul acţionar era regele.

Conducerea coloniilor era exercitată de un viceregе al Indiilor, începînd cu 1504 şi de guvernatori pentru posesiunile din Africa, India, Malaezia, Indonezia, Brazilia, ajutaţi de inspectori, comandanţi de forturi, directori de factorii, feluriţi funcţionari judiciari, administrativi, vamali.

*Descoperirile spaniole.*

Spaniolii, cărora calea maritimă spre India în direcţia sudică şi estică le era închisă de către portughezi, şi-au îndreptat eforturile spre vestul Oceanului Atlantic, pentru a ajunge în India mergînd către vest.

Pornită din Spania pentru a ajunge, navigînd spre vest, pe ţărmurile răsăritene ale Asiei, expediţia condusă de Cristofor Columb a ajuns însă, în octombrie 1492, în arhipelagul Bahamas din Marea Caraibilor. În urma celorlalte trei expediţii ale lui Columb (1493—1504), spaniolii au explorat arhipelagurile din Marea Caraibilor, coasta de est a Americii Centrale şi ţărmurile de de nord ale Americii de Sud.

Deşi Columb nu şi-a realizat scopul propus — el căutase drumul maritim către India spre vest, dar descoperise un nou continent, America — descoperirea sa a avut o uriaşă însemnătate, ale cărei proporţii pot fi evaluate numai în perspectiva istoriei şi în funcţie de multiplele ei consecinţe, atît pentru Europa în genere şi pentru Spania în special, cît şi pentru America.

*Formarea imperiului colonial spaniol.*

Descoperirea şi explorarea de către spanioli a arhipelagurilor din Marea Caraibilor au fost însoţite, încă din primii ani ai descoperirii, de acţiunea de cucerire, colonizare şi exploatare a noilor ţinuturi. Profitînd de superiori-

tatea lor militară, spaniolii au trecut imediat la luarea în stăpînire şi la colonizarea insulelor Haiti (Española) şi Cuba (Juana). Populaţia locală a fost supusă, iar cei care rezistau au fost luaţi în sclavie sau masacraţi.

Încă de la sfîrşitul secolului al XV-lea, paralel cu ultimele expediţii ale lui Columb, iar apoi în primele două decenii ale secolului al XVI-lea, exploratori şi aventurieri spanioli au organizat noi expediţii de explorare a arhipelagurilor din Marea Caraibilor, a coastelor răsăritene ale Americii Centrale şi ale golfului Mexic, descoperind peninsulele Yucatan şi Florida, precum şi a ţărmurilor nordice ale Americii de Sud.

Aceste descoperiri şi explorări au dat spaniolilor posibilitatea să cunoască mai bine America Centrală şi ţărmurile nordice ale Americii de Sud, creîndu-se astfel condiţii favorabile pentru cucerirea şi colonizarea regiunilor în care înfloreau civilizaţiile aztecilor (Mexic), mayaşilor (America Centrală) şi incaşilor (Peru).[1]

Cucerirea regiunii de sud a Mexicului a fost realizată de către Hernan Cortes în decurs de numai doi ani şi jumătate (1519—1521). Pornit în februarie 1519 din Cuba cu 500 de spanioli şi 200 de indieni, îmbarcaţi pe 11 corăbii mici, Cortes a debarcat pe coasta răsăriteană a Mexicului. Deşi avea la dispoziţie forţe militare reduse, Cortes a profitat de superioritatea sa netă faţă de azteci în mijloace de luptă — arme de foc, arme albe de oţel, cuirase şi coifuri, cavalerie — şi în purtarea operaţiilor militare, precum şi de faptul că unele triburi supuse aztecilor, ca totonacii şi tlaxcalanii, nemulţumite de dominaţia acestora, au trecut de partea spaniolilor, sprijinindu-i cu cete de războinici. Totodată, conducătorul aztecilor, Moctezuma, a căutat să obţină retragerea spaniolilor sau înţelegerea cu ei prin daruri şi tratative, care nu au dus însă la nici un rezultat.

Intraţi ca oaspeţi în capitala aztecă, Tenochtitlan, în octombrie 1519, spanioli au luat ca ostatec pe Moctezuma şi au început să conducă ţara prin mijlocirea conducătorului aflat în puterea lor. Pe cînd Cortes, cu o parte din detaşamentul său, era plecat din Tenochtitlan, aztecii s-au ridicat împotriva spaniolilor, în mai 1520. Revenit în Tenochtitlan în iune, Cortes a găsit oraşul în plină răscoală. Moctezuma a pierit în timpul răscoalei, în împrejurări insuficient de bine cunoscute, fiind ucis, potrivit versiunii spaniole, de către azteci, care îl considerau o unealtă a spaniolilor, sau, potrivit versiunii aztece, de către spanioli, care nu mai aveau nevoie de el. Siliţi să se retragă, cu pierderi grele, din Tenochtitlan la sfîrşitul lunii iunie, spaniolii, după ce au adunat noi forţe militare, au început asediul capitalei aztece în mai 1521. Aztecii au opus o rezistenţă îndîrjită, spaniolii reuşind să ocupe Tenochtitlanul numai în urma unor lupte grele şi datorită superiorităţii lor în mijloace de luptă, în iunie 1521. Tenochtitlanul, ruinat datorită luptelor, a fost, în parte, reconstruit de către spanioli, prin munca forţată a aztecilor, fiindu-i totodată schimbat numele în Mexico. În anii următori, spaniolii au extins treptat, spre nord, spre vest şi spre sud, hotarele noii colonii, care a primit numele de Noua Spanie.

Restul Americii Centrale — Guatemala, Honduras, Nicaragua, Costa Rica, Panama — a fost cucerit de spanioli în deceniile al doilea şi al treilea al secolului al XVI-lea.

---

[1] Vezi S. Goldenberg, *Civilizaţiile precolumbiene*, în „Studii şi articole de istorie", XXV, 1974, p. 5—16.

Cucerirea şi colonizarea de către spanioli a Americii de Sud — cu excepţia Braziliei, care intrase în stăpînirea portughezilor — a început în al treilea deceniu al secolului al XVI-lea.

Cucerirea de către spanioli a nord-vestului Americii de Sud — „ţara Birú", căreia cuceritorii i-au spus Peru — a fost uşurată de luptele interne purtate aici. După moartea marelui Inca Huayna Capac în 1527, au izbucnit lupte dinastice între fiii săi, Huascar şi Atahualpa, care au durat pînă în 1532, terminîndu-se cu victoria lui Atahualpa. Auzind de bogăţia „ţării Birú", doi aventurieri spanioli, Francisco Pizarro şi Diego Almagro, după două încercări nereuşite de a pătrunde în Peru, în 1524 şi în 1526—1527, au organizat în 1532 o nouă expediţie. Pizarro şi Almagro, avînd 180 de oameni, din care 60 călări şi cîteva bombarde, au debarcat în mai 1532 la Tumbez, pe coasta de nord-vest a Peru-lui. Profitînd de superioritatea în mijloace militare şi fiind sprijiniţi şi de partizanii lui Huascar, spaniolii au atacat, prin surprindere, în noiembrie 1532, la Cajamarca, pe războinicii peruani ai lui Atahualpa, i-au înfrînt şi l-au luat în captivitate pe Atahualpa, pe care, după ce l-au silit să plătească o imensă cantitate de aur drept răscumpărare, l-au ucis în 1533. Pizarro a impus ca mare Inca pe fiul lui Huascar, Manco Capac, iar el şi-a luat titlul de guvernator al Peru-lui, instaurînd astfel aici stăpînirea spaniolă.

Almagro, după o încercare nereuşită de a cuceri regiunea de sud-vest a Americii de Sud, Chile, în 1535—1537, a fost nevoit să se întoarcă în Peru. În timpul conflictelor izbucnite între spanioli în Peru pentru aur şi putere, fraţii lui Pizarro l-au ucis pe Almagro în 1538, iar fiul acestuia l-a omorît pe Pizarro în 1541.

După cîţiva ani, spaniolii au reluat încercările de a cuceri Chile. În 1540, Pedro de Valdivia a început cucerirea regiunii de coastă, dar în interior a întîmpinat rezistenţa îndîrjită a triburilor localnice, pe care nu le-a putut aduce la supunere.

În deceniile 4 şi 5 ale secolului al XVI-lea, spaniolii au început să exploreze şi ţărmurile sud-estice ale Americii de Sud, pe teritoriul de astăzi al Argentinei, întemeind şi unele aşezări, printre care Buenos Aires.

Astfel, de la sfîrşitul secolului al XV-lea şi pînă către mijlocul secolului al XVI-lea, spaniolii, profitînd de superioritatea lor materială şi militară, politică şi de organizare, urmare a stadiului lor de evoluţie social-economică mult mai avansat decît al amerindienilor, ca şi de dezbinarea sau luptele dintre triburile amerindiene, au luat în stăpînire arhipelagurile din Marea Caraibilor, America Centrală, Mexicul, Florida precum şi regiunile din nordul, vestul şi sud-estul Americii de Sud, punînd bazele uriaşului imperiu colonial spaniol din Lumea Nouă.

În 1521 în componenţa imperiului colonial spaniol au intrat, ca urmare a expediţiei lui Magelan, şi insulele Filipine.

*Organizarea imperiului colonial spaniol.*

Descoperirea şi cucerirea de către spanioli a unor teritorii imense au fost urmate de un intens proces de colonizare, alimentat de o populaţie relativ numeroasă, Spania avînd în epoca marilor descoperiri geografice circa 7 milioane

locuitori. La cucerire şi colonizare au participat elemente dornice de îmbogăţire, provenite din pături sociale felurite, rolul conducător avîndu-l micii nobili săraci.

Colonizarea avînd ca scop primordial acapararea şi exploatarea bogăţiilor noilor colonii, îndeosebi a metalelor preţioase, populaţia amerindiană a fost deposedată prin forţă de pămînturile ei, redusă la servitute şi supusă unui şir de obligaţii faţă de colonişti, stat şi biserică. Spaniolii au suprapus structurilor sociale şi rînduielilor populaţiei amerindiene structuri şi instituţii feudale iberice, care au dat trăsături distinctive feudalismului hispano-american, caracterizat printr-o servitute apăsătoare, asemănătoare robiei şi o crîncenă exploatare, impuse populaţiei localnice.

Pămînturile, considerate ca proprietate a coroanei, atît cele dobîndite direct de către colonişti prin deposedarea localnicilor, cît şi cele acordate de către regalitate coloniştilor şi bisericii, erau deţinute de noii stăpînitori sub forma de concesiune funciară *(encomienda)*, al cărei senior *(encomendero)* avea dreptul de a impune pe amerindienii de pe domeniu *(encomendados)* la redevenţe în produse şi prestaţii în muncă şi de a-şi exercita asupra lor autoritatea judiciară şi administrativă.

Pentru asigurarea mîinii de lucru, populaţia localnică era obligată, pe baza unui sistem de repartizare *(repartimiento)*, să presteze munci istovitoare pe domenii, în mine, la transporturi, primind în schimb adăpost, hrană şi îmbrăcăminte. Paralel cu acest sistem, era folosită şi munca unui mare număr de sclavi negri, aduşi prin comerţ din Africa, şi amerindieni.

Imensele teritorii descoperite şi intrate sub stăpînirea Spaniei şi care depindeau direct de coroană, erau conduse de organe centrale, care rezidau în metropolă, şi de organe locale, care funcţionau în colonii. Organul central suprem era Consiliul Indiilor, creat în 1511, numit *Consejo de las Indias*[2] şi reorganizat în 1524, sub numele de *Consejo real supremo de la Indias,* în a cărui competenţă intrau principalele probleme ale organizării şi conducerii posesiunilor spaniole din America, ca elaborarea legislaţiei şi ordonanţelor, numirea slujbaşilor, controlul activităţii administrative şi judiciare. De Consiliul Indiilor depindea un organ specializat, *Casa de Contratación,* cu sediul la Sevilla, în a cărui competenţă intrau organizarea şi supravegherea legăturilor martime şi comerciale dintre Spania şi posesiunile sale transoceanice. Pentru facilitarea relaţiilor comerciale externe ale Spaniei şi pentru judecarea litigiilor comerciale, *Casa de Contratación* mai dispunea de un consulat la Sevilla şi de un Tribunal al Indiilor la Cadiz.

Coloniile erau împărţite în două viceregate, unul cuprinzînd posesiunile din Mexic şi America Centrală, altul pe cele din America de Sud, conduse de viceregi, numiţi de suveran. Viceregii erau ajutaţi de tribunale şi consilii administrative *(audiencias)*, repartizate pe provincii şi al căror număr a sporit treptat, pe măsura cuceririi şi colonizării unor noi teritorii.

Organizarea oraşelor era imitată după cea a municipalităţilor castillane, cu unele adaptări impuse de condiţiile locale. Oraşele şi regiunea înconjurătoare

---

[2] Deşi contemporanii şi-au dat curînd seama că în urma călătoriilor lui Columb nu fusese descoperit drumul maritim spre vest către India, ci un nou continent, acesta a continuat să fie denumit, impropriu, Indii.

erau conduse de un consiliu municipal *(ayuntamiento)*, cu un primar *(alcde)* şi consilieri *(regidores, corregidores)*.

Populaţia amerindiană trăia în zone distincte *(poblados)*, şi continua să-şi aleagă organele proprii de cîrmuire locală, subordonate autorităţilor spaniole.

Luptele şi represiunile din epoca cuceririi, înrobirea şi munca forţată, îndeosebi în mine, abuzurile administraţiei spaniole, destrămarea violentă a structurilor sociale şi a felului de viaţă tradiţional, epidemiile provocate de bolile aduse din Europa, ca ciuma, rujeola sau gripa, au provocat un pronunţat şi rapid regres demografic în rîndul triburilor amerindiene. [3]

Exploatarea crîncenă şi tratamentul brutal la care erau supuşi amerindienii şi rapidul lor regres demografic au trezit unele reacţii ale coloniştilor şi ale autorităţilor din Spania, îngrijorate de scăderea potenţialului uman din coloniile spaniole. Dintre cei care au protestat, un important rol a revenit călugărului dominican Bartolomeu Las Casas, autorul lucrării *Brevissima relación de la destrucción de las Indias* (1552), care a denunţat cu vehemenţă ororile comise de spanioli împotriva amerindienilor. În urma acestor acţiuni de protest, Carol Quintul a emis aşa numitele „Legi noi" din 1542, prin care interzicea transformarea amerindienilor în sclavi şi îngrădea sistemul encomiendelor. Dar efectul acestor legi a fost redus, deoarece aplicarea lor era paralizată de opoziţia coloniştilor şi de abuzurile şi corupţia autorităţilor coloniale. Interzicerea sclavajului amerindian a stimulat în schimb comerţul cu sclavi negri, al căror număr a început să sporească considerabil în coloniile spaniole din America, îndeosebi în America Centrală.

*Formarea imperiului colonial olandez.*

Triumful revoluţiei burgheze din Ţările de Jos şi constituirea Provinciilor Unite (Olanda) au creat condiţii favorabile dezvoltării producţiei manufacturiere şi activităţii comerciale şi bancare, apariţiei relaţiilor capitaliste şi expansiunii maritime, comerciale şi coloniale a Olandei. Încă de la sfîrşitul secolului al XVI-lea, în Olanda s-au format mai multe companii comerciale pentru comerţul cu India şi Indonezia, care în 1602 au fuzionat într-o Companie a Indiilor Orientale. Dispunînd de capitaluri imense, de flotă de comerţ şi de război şi de armată proprie şi obţinînd de la stat monopolul comerţului olandez în Oceanul Indian şi în Asia de sud-est, Compania Indiilor Orientale a iniţiat acţiuni îndrăzneţe şi ample, menite să-i asigure preponderenţa maritimă şi comercială în zona „insulelor mirodeniilor". Profitînd de faptul că Olanda se afla în război cu Spania şi că de la 1580 Portugalia, împreună cu coloniile sale, intrase în uniune dinastică cu Spania, olandezii au trecut la cucerirea treptată a imperiului colonial portughez din Asia de sud-est, realizată îndeosebi prin mijloacele martime şi militare ale Companiei Indiilor Orientale. Pentru a-şi asigura comunicaţiile cu Asia de sud-est, olandezii au ocupat insulele Mauriciu, la est de Madagascar (1598) şi au fundat o bază de aprovizionare la Capul

[3] Populaţia localnică a insulei Haiti (Española), care se ridica la venirea spaniolilor, în 1492, la circa 100.000 locuitori, a ajuns în 1496 la o treime, iar în 1548 la numai 500 de persoane. Populaţia localnică a Mexicului, care se ridica înainte de cucerirea spaniolă la vreo 25 milioane de locuitori, s-a redus după un secol la circa un milion (S. Goldenberg, S. Belu, *Epoca marilor descoperiri geografice*, Bucureşti, 1971, p. 226, 397).

Bunei Speranţe (1602). În anii următori, olandezii au început cucerirea treptată a coloniilor portugheze din Indonezia, ocupînd Molucele (1602), Iava (1610), unde au întemeiat în 1619 oraşul Batavia (Djakarta), devenit centrul imperiului lor colonial, Sumatra, Borneo, Celebes, precum şi sudul peninsulei Malacca (1641), care le asigura controlul traficului comercial în Asia de sud-est. Totodată ei au stabilit relaţii comerciale cu India, China şi Japonia.

Astfel, în cursul primei jumătăţi a secolului al XVII-lea, olandezii, profitînd de dezvoltarea lor economică şi maritimă superioară celei a Portugaliei, au înlătura dominaţia maritimă şi comercială portugheză, punînd bazele imperiului colonial olandez şi ale supremaţiei maritime şi comerciale a Olandei în Asia sud-estică.

Ca şi imperiul colonial portughez, şi cel olandez era format mai ales din porţiuni de coastă, avînd drept centre comerciale, administrative şi militare oraşe-porturi, factorii fortificate şi forturi, locuite îndeosebi de agenţi comerciali, slujbaşi, soldaţi şi marinari ai companiilor comerciale.

*Consecinţele formării imperiilor coloniale portughez, spaniol şi olandez.*

Descoperirea Americii şi a căii maritime spre India prin circumnavigaţia Africii şi formarea imperiilor coloniale portughez, spaniol şi olandez au avut ca urmare extinderea considerabilă a comerţului internaţional. Dacă pînă la marile descoperiri geografice domeniile comerciale maritime ale Europei erau Marea Mediterană şi Marea Nordului — Marea Baltică, iar comerţul extern european se limita îndeosebi la legăturile cu Orientul Apropiat şi cu Africa de nord, după marile descoperiri geografice Europa şi-a extins sfera relaţiilor comerciale directe pe ţărmurile apusene şi răsăritene ale Africii, în Asia de sud-est şi în America, impunîndu-şi totodată şi supremaţia maritimă şi comercială în aceste zone.

Descoperirea căii maritime spre India prin circumnavigaţia Africii, formarea imperiului colonial portughez şi instaurarea supremaţiei maritime şi comerciale a Portugaliei în bazinul Oceanului Indian au dat o grea lovitură comerţului de tranzit cu mirodenii şi cu alte produse orientale efectuate pe ruta Indonezia—India—Iran—Orientul Apropiat—Marea Mediterană. Stăpîni pe „insulele mirodeniilor", portughezii au preluat o parte însemnată a negoţului cu mirodenii, care erau transportate, direct de la sursă, pe ruta maritimă Indonezia—Oceanul Indian—Oceanul Atlantic—Portugalia. Cumpărate cu preţuri joase în „insulele mirodeniilor" şi scutite de lanţul de vămi şi de intermediari de pe vechea rută continentală, condimentele puteau fi vîndute de portughezi la Lisabona cu preţuri mai scăzute decît ale celor aduse prin Orientul Apropiat şi Marea Mediterană de negustorii arabi şi veneţieni şi, în acelaşi timp, cu un cîştig mai mare pentru portughezi. Lisabona a devenit astfel unul din marile centre ale negoţului internaţional al epocii.

Descoperirea Americii şi fundarea imperiului colonial spaniol şi portughez în America au pus, în acelaşi timp, bazele comerţului transoceanic dintre Peninsula iberică şi Lumea Nouă.

Treptat, la comerţul cu Africa, cu Asia de sud-est şi cu America au început să ia parte, în afară de Portugalia şi Spania şi alte ţări din Europa de

apus, îndeosebi Anglia, Franţa şi Olanda. În aceste condiţii, asigurînd realizarea comerţului transoceanic al Europei cu Africa, Asia de sud-est şi America, Oceanul Atlantic a ajuns axa comercială a lumii, iar ţările situate pe ţărmurile sale europene — Portugalia, Spania, Olanda, Anglia, Franţa — au devenit principalele puteri comerciale şi maritime ale lumii.

În aceste condiţii, s-a produs o depăşire a activităţii comerciale din Marea Mediterană şi din Marea Baltică de către cea din Oceanul Atlantic şi din Marea Nordului. Deşi comerţul cu mirodenii din Orientul Apropiat şi din Marea Mediterană s-a resimţit de pe urma stăpînirii „insulelor mirodeniilor“ de către Portugalia şi a monopolului comercial instaurat de portughezi, mirodeniile şi alte produse orientale din Indonezia, India, China au continuat totuşi să sosească în porturile din Orientul Apropiat pe drumurile de uscat, pe care portughezii nu aveau posibilitatea să le intercepteze. Totodată, aria imensă pe care se desfăşura acest comerţ şi condiţiile de navigaţie ale epocii făceau ca portughezii să nu-şi poată aplica pe deplin monopolul lor comercial nici pe ruta maritimă a mirodeniilor.

Astfel, ca urmare a marilor descoperiri geografice, a avut loc nu atît un declin al comerţului din Marea Mediterană, cît, mai ales, o depăşire a lui de către cel desfăşurat în Oceanul Atlantic, care a devenit preponderent.[4]

Dezvoltarea, în proporţii necunoscute pînă atunci, a comerţului intercontinental a creat, în acelaşi timp, premisele formării pieţii mondiale.

Ca urmare a sporirii însemnătăţii maritime şi comerciale a ţărilor europene situate pe ţărmurile Atlanticului, s-a ridicat un şir de centre comerciale şi bancare, ca Lisabona, Sevilla, Cadiz, Anvers, Amsterdam, Londra. Anvers a devenit din primele decenii ale secolului al XVI-lea şi pînă spre sfîrşitul aceluiaşi secol unul dintre cele mai însemnate centre comerciale şi bancare ale Europei, a cărui bursă, reorganizată în 1532, era „spre folosinţa negustorilor de orice neam şi limbă“. Dezvoltarea comerţului şi a băncilor a dus, în acelaşi timp, şi la diversificarea şi perfecţionarea tehnicilor comerciale şi bancare. Extinderea considerabilă a ariei comerţului mondial nu a fost însoţită însă de îmbunătăţirea corespunzătoare a mijloacelor de transport maritim, care au rămas lente — o călătorie din Spania în America dura 1 1/2—3 luni, iar din Portugalia pînă în India sau Malacca, 5—6 luni — astfel încît circulaţia intercontinentală a negustorilor şi a mărfurilor se desfăşura cu încetineală.

Descoperirea şi colonizarea de către spanioli şi portughezi a Americii au fost urmate şi de aclimatizarea reciprocă a unor plante şi animale. Astfel, din Europa s-au introdus şi aclimatizat în America un şir de plante, ca grîul, secara, meiul, orezul, viţa de vie, măslinul, diverşi pomi fructiferi, trestia de zahăr, precum şi animale, ca boul, bivolul, calul, măgarul, oaia, păsări de curte ; favorizate de păşunile întinse americane, cirezile de bovine, hergheliile de cai şi turmele de oi au devenit foarte numeroase. În schimb, din America s-au adus în Europa unele plante, ca porumbul, cartoful, morcovii, roşiile, ananasul, tutunul, iar dintre păsări, curcanul.

[4] Spre sfîrşitul secolului al XVI-lea — începutul secolului al XVII-lea, tonajul anual aproximativ al corăbiilor comerciale care navigau pe Oceanul Atlantic şi pe Marea Nordului era de 600—700.000 tone, iar al acelora de pe Marea Mediterană de 300—350.000 tone (F. Braudel, *La Méditerranée et le monde méditerranéean à l'époque de Philippe II*, tom. I, Paris, 1966, p. 406—407).

Prădarea directă, în timpul cuceririi, de mari cantităţi de metal preţios acumulate de generaţii de către amerindieni şi, mai ales, exploatarea intensă, începînd cu mijlocul secolului al XVI-lea, a bogatelor zăcăminte de aur şi argint au avut ca urmare un aflux de metale preţioase din America în Europa, urmate de profunde consecinţe economice şi sociale.

Exploatarea minelor de aur şi mai ales de argint s-a intensificat îndeosebi după descoperirea zăcămintelor de la Potosi (Peru), în 1545, şi de la Zacatecas (Mexic), în 1546, şi după introducerea tehnicii de reducere a argintului cu ajutorul mercurului, mai întîi în minele din Mexic, pe la 1555, iar apoi şi în cele din Peru, la 1574. Mîna de lucru era asigurată de angajaţi albi, îndeosebi spanioli, care efectuau lucrările calificate şi de supraveghere, de sclavi amerindieni şi negri şi de populaţia amerindiană supusă la muncă forţată.

În aceste condiţii, producţia de aur şi mai ales de argint american şi exportul lor în Spania au crescut considerabil. [5]

Afluxul de metale nobile din America în Spania, iar de aici, îndeosebi prin comerţ, şi în celelalte ţări din Europa apuseană, a avut însemnate repercursiuni economice şi sociale. Bogăţia zăcămintelor de metale nobile americane, îndeosebi de argint şi abundenţa şi ieftinătatea forţei de muncă, în marea ei majoritate formată din sclavi şi populaţie localnică supusă la muncă forţată, au dus la scăderea valorii aurului şi mai ales a argintului şi deci la o creştere a preţurilor, cunoscută în istogriografie sub denumirea convenţională de „revoluţia preţurilor". Astfel, de la începutul la sfîrşitul secolului al XVI-lea, preţurile au crescut în Andaluzia de 5 ori, în Castilia şi Aragon de 3 1/2 ori, în Anglia de 5 ori; în Franţa, preţurile din primul sfert al secolului al XVII-lea erau de 3 ori mai mari decît la începutul secolului al XVI-lea.

Deoarece creşterea salariilor sau a censurilor senioriale a avut loc mult mai încet decît creşterea costului vieţii, „revoluţia preţurilor" a favorizat pe producătorii îndeosebi mari de mărfuri — proprietari de domenii, de ferme, de manufacturi — pe negustori, pe bancheri şi cămătari şi a prejudiciat pe micii producători, care aveau puţine prisoase de vîndut, pe salariaţi şi pe nobili care primeau censuri stabilite prin cutumă, ceea ce a accelerat declinul unei părţi a feudalităţii şi a creat condiţii prielnice formării relaţiilor capitaliste în Europa apuseană.

Afluxul mai mare de argint decît de aur a dus, în acelaşi timp, la o modificare a raportului dintre aur şi argint, care a evoluat de la 1 : 10,22 în perioada 1497—1536, la 1 : 15,45 în perioada 1643—1650. [6]

Marile descoperiri geografice şi constituirea imperiilor coloniale portughez, spaniol şi olandez au creat totodată condiţii favorabile formării şi dezvoltării relaţiilor capitaliste — „descoperirea Americii, ocolirea Africii pe mare au deschis burgheziei în ascensiune un nou cîmp de acţiune. Piaţa Indiilor orientale şi cea chineză, colonizarea Americii, schimbul cu coloniile, înmulţirea mijloacelor

[5] Astfel, exportul înregistrat de metale nobile din America în Spania s-a ridicat între 1503 şi 1660 la 181.333,800 kg, de aur şi la 16.886.815,300 kg de argint; dacă se ia în considerare şi contrabanda, se poate aprecia acest export la circa 300 tone de aur şi la circa 25.000 tone de argint (S. Goldenberg, S. Belu, *op. cit.*, p. 410).

[6] S. Goldenberg, S. Belu, *op. cit.*, p. 410.

de schimb şi a mărfurilor în genere au dat negoţului, navigaţiei, industriei un avînt necunoscut pînă atunci..." [7].

În acelaşi timp, marile descoperiri geografice au fost urmate de o luptă crescîndă între statele Europei apusene pentru supremaţie maritimă şi comercială şi pentru colonii, „de războiul comercial al naţiunilor europene, avînd globul întreg ca teatru de război". [8]

Portugalia şi Spania au încheiat, sub patronajul papii, tratatul de la Tordesillas (1494), prin care cele două ţări îşi împărţeau, în exclusivitate, zonele de explorare geografică şi de dominaţie maritimă, comercială şi colonială în lume. Zona portugheză şi cea spaniolă erau separate de o linie imaginară de demarcaţie, care trecea la 370 de leghe vest de insulele Capului Verde ; zona portugheză se întindea la est de această linie, iar cea spaniolă, la vest. La antipozi, linia de demarcaţie, stabilită prin convenţia încheiată între Spania şi Portugalia la Zaragoza (1529), traversa Indonezia, adică zona „insulelor mirodeniilor", care constituia regiunea cea mai rîvnită în competiţia maritimă, comercială şi colonială hispano-portugheză.

Pretenţiile Portugaliei şi Spaniei de a-şi rezerva monopolul descoperirilor geografice şi supremaţia maritimă şi comercială au generat însă opoziţia crescîndă a celorlalte puteri occidentale, care, pe măsura dezvoltării lor economice şi maritime, au început lupta pentru dominaţia maritimă şi comercială împotriva statelor iberice. Lupta s-a accentuat din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, ducînd la războiul maritim hispano-englez, care a culminat cu înfrîngerea de către englezi a „Invincibilei Armada", în 1588 şi la războiul Olandei împotriva Spaniei şi Portugaliei, care a dus, în cursul primei jumătăţi a secolului al XVII-lea, la cucerirea de către olandezi a celei mai mari părţi a imperiului colonial portughez din Asia de sud-est. Ulterior, lupta pentru supremaţia maritimă, comercială şi colonială a dus la izbucnirea războiului naval dintre cele două mari puteri maritime în ascensiune, Anglia şi Olanda, din al treilea sfert al secolului al XVII-lea, sfîrşit cu victoria Angliei.

Formarea imperiilor coloniale portughez, spaniol şi olandez a avut ca urmare subjugarea, înrobirea sau chiar dispariţia unor popoare din Africa, Asia de sud-est şi America. Îndeosebi luarea în stăpînire de către portughezi a unor ţinuturi din Africa a fost însoţită de înrobirea masivă a unor populaţii africane şi de organizarea comerţului cu sclavi negri, avînd ca principală destinaţie coloniile portugheze şi spaniole din America. Totodată, cucerirea de către iberici, îndeosebi de către spanioli, a Americii, a dus la subjugarea, înrobirea şi chiar dispariţia a numeroase popoare amerindiene, la dezagregarea structurilor lor sociale şi a organizării lor prestatale şi la distrugerea quasitotală a strălucitelor civilizaţii precolumbiene. Cuceririi i-a urmat etapa convieţuirii şi a unor importante mutaţii demografice, rezultate din stabilirea unei populaţii de colonişti spanioli şi portughezi, din aducerea a numeroşi sclavi negri şi din persistenţa unei părţi a populaţiei amerindiene precum şi din amestecul etnic al acestor populaţii, în condiţiile cărora s-au creat premisele formării popoarelor, iar apoi a naţiunilor latino-americane.

---

[7] K. Marx, Fr. Engels, *Manifestul Partidului Comunist,* Bucureşti, Ed. Politică, 1962, p. 33.
[8] K. Marx, *Capitalul,* vol. I, Bucureşti, Ed. Politică, 1960 p. 745.

## BIBLIOGRAFIE

### Izvoare

Luis de Camões, *Lusiada* (în româneşte de Aurel Covaci, cu un cuvînt introductiv de Ovidiu Drîmba), Bucureşti, 1965.

Garcilaso de la Vega „El Inca" *Regeştile cronici ale incaşilor* (Traducere, prefaţă şi note de Oana Busuioceanu), Bucureşti, 1974, pp. 257—285.

### Lucrări şi studii

P. Chaunu, *L'expansion européenne du XIIIe au XVe siècle,* Paris, 1969 („Nouvelle Clio", nr. 26) ; Idem, *Conquête et exploitation des nouveaux mondes (XVIe siècle),* Paris, 1969 („Nouvelle Clio", nr. 26 bis) ; S. Columbeanu, R. Valentin, *Lupta pentru supremaţia mărilor,* Bucureşti, 1973, pp. 5—45; S. Goldenberg, S. Belu, *Epoca marilor descoperiri geografice,* Bucureşti, 1971 ; R. Kinjalov, A. Belov, *Pe urmele conchistadorilor,* Bucureşti, 1962 ; I. P. Maghidovici, *Istoria descoperirilor geografice,* Bucureşti, 1959, pp. 59—494 ; A. Oţetea, *Renaşterea şi Reforma,* Bucureşti, 1968, pp. 76—105 ; M. Popa, *„Revoluţia preţurilor" în Europa,* în „Studii şi articole de istorie", XII, 1968, pp. 151—168.

# MEDALION ISTORIC: CONSTANTIN GIURESCU (1875—1918)

AUREL IORDĂNESCU

La începutul secolului al XX-lea istoriografia românească se angajase pe un teren pozitiv, acela al respectului față de document și al utilizării lui numai după o strictă verificare critică. Reprezentanții acestui nou curent, D. Onciul, I. Bogdan și N. Iorga, își fixaseră ca normă de conduită cercetarea numai pentru găsirea adevărului și scrisul numai pentru răspîndirea lui. Înțelegînd că pentru alcătuirea unor sinteze pe baze științifice erau necesare în prealabil cercetări critice de detaliu, ei au purces la o serie de cercetări monografice, mai cu deosebire asupra problemelor capitale, pentru ca în acest chip să se dea o temelie solidă viitoarei construcții a istoriei românești. Din aceste preocupări au ieșit *Originile Principatelor Române* ale lui D. Onciul, *Despre cnezii români* a lui Ion Bogdan, *Chilia* și *Cetatea Albă* a lui N. Iorga și atîtea alte cercetări de detaliu sau publicații documentare. Dar, în același timp, ei îi introduceau și pe elevii lor în tainele acestei riguroase metode, iar acel care luase în această privință primul loc, era D. Onciul. Dascăl neasemuit de metodă istorică, Onciul a format la școala lui istorici de seamă, între care se numără și Constantin Giurescu.

Născut în anul 1875, în comuna Chiojdul Mic — Buzău, după terminarea, în 1894, a studiilor secundare la liceul din Ploiești, se înscrie la Facultatea de Litere din București, secția istorică. Aici lucrează sub îndrumarea lui Grigore Tocilescu, Nicolae Iorga, Dimitrie Onciul și Ioan Bogdan, ultimii doi exercitînd asupra lui o influență hotărîtoare. Concomitent urma și cursurile Școlii Normale Superioare din București. După trecerea, în 1898, a examenului de licență, cu teza „Relațiile Țării Românești cu Ungaria pînă la urcarea pe tron a lui Mircea cel Bătrîn", lucrată sub conducerea lui D. Onciul, Constantin Giurescu a funcționat cîțiva ani ca profesor de istorie la liceele din Focșani și Buzău. Între 1903 și 1906 a studiat la Viena, unde a avut ca profesor pe vestitul slavist C. Jirecek. Aici a găsit un bogat material documentar inedit referitor la stăpînirea austriacă în Oltenia (1716—1739) și, împreună cu N. Dobrescu, a adunat numeroase documente privind politica externă a lui Constantin Brîncoveanu. În 1909 și-a trecut doctoratul, la Facultatea de Litere din București, cu teza „Capitulațiile Moldovei cu Poarta Otomană", fiind primul doctor în istorie al acestei facultăți; în același an, Academia Română l-a ales membru corespondent al secțiunii istorice. Cîțiva ani mai tîrziu, în 1912, a fost numit conferențiar de istorie modernă a românilor din secolul al XVII-lea înainte, iar în 1914 a devenit membru activ al Academiei. În primăvara anului 1918 fusese delegat secretar general al Ministerului Instrucțiunii publice și urma să ocupe catedra, nou înființată, de Istorie modernă și contemporană a românilor, dar

în octombrie acelaşi an, el încetă din viaţă, victimă a epidemiei de gripă. Avea numai 43 de ani.

Preţuit încă de pe băncile facultăţii de către D. Onciul, Constantin Giurescu s-a arătat a avea multiple afinităţi cu maestrul său în ce priveşte rigoarea de metodă şi tot ca şi el avea convingerea că orice sinteză a istoriei româneşti trebuie să se sprijine pe numeroase cercetări de detaliu, convingere din care au ieşit remarcabilele lui cercetări monografice. Dar spre deosebire de dascălul său, care se ocupase aproape exclusiv de aspectul politic al istoriei, el şi-a consacrat, fără îndoială, sub influenţa lui Ion Bogdan şi a lui Constantin Jirecek, o bună parte a activităţii sale problemelor de critică a textelor şi celor de istorie socială. De aceea, opera lui Constantin Giurescu, unitară în concepţia ei, poate fi împărţită în patru categorii : lucrări de istorie politică, de critică de texte, de publicaţie de izvoare şi de istorie socială.

Între studiile sale de istorie politică, locul cel mai important, atît prin însemnătatea subiectului, cît şi prin noutatea concluziilor şi a perspectivelor pe care le deschidea, îl ocupă acela asupra mobilelor politicii externe a lui Constantin Brîncoveanu, publicat în 1907 suf formă de introducere la volumul *Documente şi regeste privitoare la Constantin Brîncoveanu.* Pornind de la observaţia că Domnul Ţării Româneşti a dat dovadă de oarecare nehotărîre în ducerea tratativelor cu imperialii între anii 1688—1690 şi că imperialii au încercat, prin toate mijloacele, inclusiv constrîngerea, să ajungă la o înfeudare a lui Brîncoveanu faţă de politica lor, C. Giurescu îşi propunea să lămurească de unde acest interes pentru imperiali şi de ce această atitudine nehotărîtă a domnului român. Şi într-un studiu de 50 de pagini, folosind alături de izvoarele pînă atunci cunoscute pe cele descoperite de el la Viena, C. Giurescu izbuteşte să dea acestor întrebări răspunsuri pe care cercetările ulterioare le-au confirmat : „Cu însuşirile sale deosebite, el izbuteşte să se strecoare prin cele mai grele împrejurări, satisfăcînd interesele creştine şi în special pe cele austriace, îndeplinind cererile Porţii şi asigurînd locuitorilor cea mai liniştită şi cu deosebire cea mai dreaptă cîrmuire din cîte cunoscuse ţara" (p .1).

Un an mai tîrziu, în 1908, el publică lucrarea *Capitulaţiile Moldovei cu Poarta Otomană,* în care studiază geneza acestor „tractaturi", arătînd totodată că prima „închinare" a Moldovei nu avusese loc sub Bogdan cel Orb, ci ea se datora lui Petru Aron, în 1456.

Studiul *Tratatul lui Constantin Cantemir cu Austriacii* (1690), publicat în 1910, pe lîngă faptul că stabilea cu precizie data încheierii „tractatului", aducea şi dovada că el nu s-a aplicat niciodată : încheiat sub presiunea victoriilor cîştigate de imperiali, el deveni caduc îndată ce această presiune încetă, în urma succeselor turceşti din iarna anului 1690, urmate de retragerea austriacilor din Ţara Românească.

Studiile de istorie îi arătaseră lui C. Giurescu că utilizarea *izvoarelor* fără o prealabilă *critică* internă a lor prejudiciază solidităţii concluziilor. Mai ales izvoarele narative, cronicile prezentau astfel de dificultăţi pentru cercetător, încît era necesară, în prealabil, o apreciere critică a lor pentru a putea fi utilizate fără riscuri. De aceea, el întreprinse o serie de cercetări critice asupra cronicilor româneşti şi mai cu deosebire asupra celor moldovene, iar rezultatele la care a ajuns, cu mici modificări, fac şi astăzi autoritate. Prima lucrare de acest fel a publicat-o în 1906 sub titlul *Contribuţiuni la studiul cronicilor muntene*

şi în ea se ocupă de cronica Bălenilor a cărei paternitate fusese atribuită lui Constantin Căpitanul. Cercetînd toate manuscrisele cunoscute la acea dată, el a ajuns la concluzia că nu Constantin Căpitanul este autorul *Istoriilor Domnilor Ţării Româneşti*, ci Radu Popescu, în sprijinul paternităţii căruia a adus puternice argumente ; iar noutatea şi varietatea dovezilor aduse în spirijinul noii atribuiri, neocolirea dificultăţilor, ingeniozitatea apropierilor, puterea de înlănţuire şi eleganţa demonstraţiei au sfîrşit prin a atrage adeziunea aproape unanimă.

Începută pe terenul cronicilor muntene, activitatea critică a lui C. Giurescu s-a continuat pe acela al cronicilor Ţării Moldovei. Aici domeniul era mult mai întins şi problemele mult mai variate. În adevăr, cronicile moldovene s-au transmis în compilaţiuni aşa fel întocmite, încît problemele de paternitate, de compilare şi de transcriere sînt adesea inextricabile, aşa încît necesită o deosebită ingeniozitate pentru soluţionare. Dar cum sagacitatea şi ingeniozitatea constituiau două din calităţile lui, C. Giurescu s-a simţit atras spre acest labirint a cărui taină şi-a propus să o dezvăluie. Primul lui studiu în legătură cu paternitatea acestor cronici, apărut în 1907, poartă numele de *Contribuţiuni la studiul cronicilor moldovene* şi în el analizează dacă letopiseţul publicat de Kogălniceanu sub numele lui Nicolae Costin şi mergînd de la 1661—1711 este în întregime al acestuia, ajungînd la concluzia, rămasă definitivă, că letopiseţul de la 1661—1709 *nu* este opera lui Nicolae Costin, deoarece conţinutul lui exprimă vederi cu totul contrarii sentimentelor personale, legăturilor familiale şi carierei politice a cronicarului, căruia i se datoreşte numai partea cuprinzînd anii 1709—1711. Un an mai tîrziu, în 1908, în studiul *Noui contribuţiuni la studiul cronicilor moldovene,* C. Giurescu atacă altă problemă de paternitate cronicărească : aceea a Cronicii lui Grigore Ureche şi a interpolatorilor ei Simion Dascălul şi Misail Călugărul. Supunînd unei critici foarte amănunţite manuscriptele cronicii, el face cîteva constatări generale : 1. Toate aceste manuscripte sînt copii tîrzii, cel puţin de la începutul sec. al XVIII-lea ; 2. Interpolările variază după manuscripte ; acelea ale lui Simion Dascălul trebuie să fie cele mai vechi, deoarece figurează în toate manuscriptele. Pornind de la aceste constatări şi de la faptul că orice încercare de a delimita cu precizie interpolările lui Simion Dascălul este cu neputinţă, fără să mai vorbim de faptul că o încercare de a scoate aceste interpolări, care fac corp cu restul cronicii, ar fi însemnat a o mutila, C. Giurescu conchide că cronica considerată pînă acum ca fiind a lui Ureche, „este în realitate cronica lui Simion Dascălul. Ureche a fost numai unul dintre izvoarele interne, alături de letopiseţul moldovenesc, de cel latin şi de cel unguresc, astăzi toate pierdute. Compilaţia mai dezvoltată, la a cărei alcătuire contribuiseră, le-a scos din uz şi le-a făcut să dispară" (p. 91). Concluzia cu totul nouă fiindcă ea tindea la nerecunoaşterea paternităţii lui Ureche. Fireşte, nu toţi cercetătorii au fost dispuşi să recunoască temeinicia acestor concluzii, iar studiile ulterioare, mai ales ale lui Petre P. Panaitescu, dar şi ale lui Ilie Minea şi George Pascu au arătat că nu toate concluziile lui Constantin Giurescu se pot apăra ; dar de pe urma acestui studiu au rămas definitiv cîştigate pentru ştiinţă două concluzii : 1. În forma pe care o avem azi, cronica are o îndoită paternitate : Grigore Ureche şi Simion Dascălul. 2. necesitatea unei ediţii critice a cronicii lui Grigore Ureche şi Simion Dascălul. De aceea, ca o încoronare a acestor studii a publicat, în 1916, o ediţie critică a cronicii.

Ultimul studiu de această natură ieşit din pana lui a fost : *Pseudo-cronicari : Enachi Kogălniceanu,* publicat în 1916. Mihail Kogălniceanu publicase *Cronica Ţării Moldovei de la 1733—1774,* care continua pe cea tradusă în greceşte de Amiras, sub numele lui Enachi Kogălniceanu pe care-l socotea autor al cronicii, atribuire acceptată de toţi cercetătorii. Constatînd însă că manuscriptul, pe care M. Kogălniceanu îl considerase ca fiind chiar originalul cronicii, era în realitate o copie, C. Giurescu, după o minuţioasă analiză a lui, ajunge la concluzia că nu Enachi Kogălniceanu este autorul, aşa încît el „trebuie scos dintre cronicarii moldoveni între care pe nedrept a figurat pînă acum", deoarece „este neîndoielnic că altul a scris cronica publicată sub numele lui" (p. 43).

Cercetarea unui aşa de mare număr de manuscripte îi dăduse lui C. Giurescu posibilitatea de a-şi face o idee despre felul cu totul arbitrar în care fuseseră publicate pînă atunci cronicile româneşti. În adevăr, cu excepţia publicaţiilor lui Ion Bogdan, majoritatea ediţiilor de cronici de pînă atunci erau aproape cu desăvîrşire inutilizabile pentru un studiu ştiinţific, fie din pricina lipsei de pregătire a celor ce le întreprinsese, fie din pricina necunoaşterii principiilor criticii textuale. Şi atunci, C. Giurescu, dîndu-şi seama cîte greşeli s-ar putea evita dacă ediţiile ar fi pregătite într-un chip mai puţin empiric, începu editarea unora dintre cronicile moldovene, a căror paternitate o stabilise în studiile anterioare sau a căror însemnătate scăpase pînă atunci atenţiei cercetătorilor. Cea dintîi apăru în 1913, sub patronajul Comisiei istorice, sub titlul *Letopiseţul Ţării Moldovei de la Istratie Dabija pînă la domnia a doua a lui Antioh Cantemir* (1661—1705). Introducerea, de o amploare puţin obişnuită — 50 de pagini pentru un letopiseţ de numai 47 — stabileşte că acest letopiseţ, considerat multă vreme ca o compilaţie după cronica racoviţeană atribuită lui Nicolae Muste şi după a lui Nicolae Costin, este în realitate izvorul lor, o lucrare originală de mare însemnătate pentru cunoaşterea evenimentelor din a doua jumătate a secolului al XVII-lea. Odată acestea stabilite, C. Giurescu trece la arătarea chipului în care s-a făcut recenziunea textului şi tehnica ediţiei. Partea aceasta a introducerii era o exemplificare *in concreto* a principiilor pe care le formulase *in abstracto,* cu un an mai înainte, colegul său D. Russo în studiul *Critica textelor şi tehnica ediţiilor.*

Al doilea text critic editat a fost scrierea lui Miron Costin, *De neamul moldovenilor,* publicată în 1914. Şi aici pune o amplă introducere în care discută toate problemele pe care le ridica lucrarea. Pornind de la constatarea că *De neamul moldovenilor* reprezintă prima redacţiune a Letopiseţului de la primul descălecat pînă în vremea lui, pe care Miron Costin intenţiona să-l scrie, dar pe care împrejurările l-au împiedecat a o face, C. Giurescu arată că avem a face cu „începutul unei opere mai întinse, rămasă în stare de urzeală, pe care el, în aşteptarea timpului cînd va putea să o revadă şi să o continue, n-o socotise încă vrednică de dat la lumină" (p. X). Iar ediţia textului, cu aparat simplu şi clar, cu citarea tuturor testimoniilor, cu transcrierea pasajelor din Toppeltin care stătuseră la baza redacţiunii lui Miron şi cu delimitarea precisă a interpolaţiunilor, constituia un model de critică de text şi un mijloc de cercetare ştiinţifică de prim ordin. Ultima ediţie critică de cronică a fost aceea a lui Grigore Ureche şi Simion Dascălul, *Letopiseţul Ţării Moldovei pînă la Aron Vodă,* apărută în 1916. Din pricina împrejurărilor tulburi, provocate de războiul care începuse, a fost editat numai textul, fără introducerea ce urma

să se publice ulterior : dar moartea autorului a făcut ca ea să nu mai apară niciodată.

În acelaşi timp, C. Giurescu pregătea o ediţie cu bogate comentarii a lucrării lui Cantemir, *Descriptio Moldaviae,* pe care însă nu a mai avut timpul să o desăvîrşească ; dar din cursul ţinut la Facultatea de Litere asupra acestei chestiuni, curs care s-a litografiat, se poate vedea ce lucrare interesantă ar fi dat.

Ultima parte a vieţii sale, C. Giurescu şi-a consacrat-o studiului *istoriei vechilor noastre clase sociale :* teren aproape cu desăvîrşire nedesţelenit dacă ţinem seama că, exceptînd studiile lui N. Bălcescu, Radu Rosetti şi N. Iorga, nimeni nu se ocupase de atari probleme în mod special. Primele rezultate ale cercetărilor sale le publică în 1915, sub forma unei comunicări la Academia Română, cu titlul : *Vechimea rumâniei în Ţara Românească şi legătura lui Mihai Viteazul.* Sprijinindu-şi cercetările pe un bogat material inedit şi pe o atentă statistică a datelor documentare, el stabili că rumânia exista în Ţara Românească încă înaintea formării statului feudal ; cît priveşte „legătura" lui Mihai el o considera ca o măsură provocată de fuga de pe moşii a rumânilor cu ocazia expediţiei lui Sinan Paşa şi de nevoile de bani ale domniei. Deoarece dreptul boierilor de a-şi relua rumânii fugiţi, oricînd i-ar fi găsit, avea să provoace de aici înainte „o necurmată strămutare de locuitori de la un sat la altul, strămutare care nu se putea împăca cîtuşi de puţin cu organizarea fiscală de atunci, bazată pe principiul răspunderii colective", Mihai a luat dreptul foştilor stăpîni de a-şi reclama rumânii fugiţi cu această ocazie, consacrînd starea de fapt prin faimoasa formulă : „care pe unde va fi, acela să fie rumân vecinic unde se va afla". Această interpretare a „legăturii" a fost şi este contestată, soluţia cea mai probabilă rămînînd şi pînă azi cea întrevăzută de N. Bălcescu, potrivit căreia „legătura" lui Mihai a introdus legarea de glie a rumânilor (care pînă atunci se bucuraseră, între anumite limite, de dreptul de strămutare).

După ce studiase vechimea rumâniei, era necesară precizarea naturii ei şi atunci C. Giurescu a căutat să lămurească această problemă într-o nouă comunicare la Academia Română, din 1916, intitulată *Despre rumâni.* Cercetînd esenţa rumâniei, el o defineşte ca fiind „însuşirea rumânului de om neliber, de om cu stăpîn", deci o legătură care îi încătuşează libertatea şi care „nu se mărgineşte numai la persoana lui, ci se transmite ca o pată indelebilă tuturor urmaşilor săi în linie bărbătească" şi aceasta la nesfîrşit, întrucît „rumânia nu era supusă prescripţiei" (p. 200). În acelaşi timp, el stabileşte în chip detaliat obligaţiile rumânului faţă de stăpîn, urmărind evoluţia rumâniei pînă la reforma lui C. Mavrocordat din 1746. Cercetările ulterioare au stabilit mai precis şi mai nuanţat atît esenţa rumâniei, cît şi obligaţiile rumânilor : dar, în linii mari, concluziile lui Giurescu, sprijinite pe un bogat material documentar, îşi păstrează şi astăzi în bună parte valabilitatea.

Ultimii ani ai vieţii şi i-a închinat cercetării clasei boiereşti. Cercetările erau aproape încheiate şi manuscriptul redactat, cînd moartea i-a curmat firul activităţii. Rezultatele îndelungatelor lui cercetări au văzut lumina zilei prin grija fiului său, Constantin C. Giurescu, care le publică în 1920 sub titlul *Despre boieri.* Deşi de întindere nu prea mare, ultima lucrare a lui C. Giurescu atacă problemele ridicate de situaţia clasei boiereşti pînă în cele mai mici amănunte, aducînd şi aici preciziuni de mare însemnătate. În special în domeniul

terminologiei aplicate clasei boiereşti şi al variaţiunilor suferite de această terminologie, ca rezultat al schimbării stărilor de fapt, contribuţia lui este remarcabilă.

Opera de istorie socială a lui C. Giurescu rămîne, fără îndoială, una dintre cele mai importante din cele ce s-au publicat în acest domeniu în istoriografia românească : mai întîi prin bogăţia de material inedit pe care l-a folosit şi l-a pus în circulaţie ; apoi prin soluţiile pe care le-a dat, aproape întotdeauna noi şi sugestive, în fine prin metoda riguroasă pe care a întrebuinţat-o, metodă care i-a îngăduit să înlăture în mare măsură aproximativul.

Deşi în cuprinsul lucrărilor sale nu face decît rareori observaţiuni de metodă, se pot desprinde, totuşi, din opera lui Constantin Giurescu elemente care să ajute la reconstituirea concepţiei lui istorice. Ceea ce izbeşte de la început în opera lui, este atitudinea strict critică. Pretutindeni în lucrările sale, fie că se ocupă de paternitate de cronici, de evenimente istorice sau de situaţii social-juridice, critica lui se exercită, implacabilă, sub toate aspectele : autenticitate, integritate, provenienţă, cronologie, coherenţă a faptelor sau a afirmaţiilor, stil, etc. ; nimic nu este neglijat. Deşi metoda comparativă constituie unul din procedeele lui favorite — şi e destul să amintim în această privinţă că primele lui succese ştiinţiifice se datoresc aplicării acestei metode la studiul manuscriptelor de cronici în vederea stabilirii paternităţii — el recomandă, totuşi, o mare prudenţă în folosirea ei, mai ales cînd e vorba de stări sociale. E preferabilă, în acest caz, socoteşte C. Giurescu, cercetarea atentă şi fără idei preconcepute a documentelor care se referă la chestiune, a cît mai multor documente : de aici şi strădania lui de a utiliza, pe cît cu putinţă, tot materialul accesibil. Dar aceasta nu înseamnă că ştiinţa rezidă în reproducerea documentelor sau în parafrazarea lor : pentru el ştiinţa rezidă în capacitatea de înţelegere a sensului documentelor, a sensului pe care termenii documentului îl aveau pentru contemporani ; în luciditatea spiritului istoricului şi în calmul şi stringenţa logică a raţionamentelor lui ; dar mai presus de toate în simţul istoric, adică în acea facultate a spiritului care îngăduie observarea trecutului fără a introduce în ea idei sau sentimente ale cercetătorului.

Fără îndoială, concepţia istorică a lui C. Giurescu îşi are limitele ei, determinate de concepţia idealistă care domina ştiinţa istorică românească de atunci ; aşa se explică faptul că, deşi analiza condiţiile economice ale rumânilor, el nu a văzut în ele adevărata cauză a instabilităţii mîinii de lucru pe moşiile boiereşti, ci a atribuit-o mai ales factorilor externi. Şi tot din această cauză, cu toată analiza adîncită pe care o face, interdependenţa dialectică a faptelor apare numai atunci cînd ea este impusă de evidenţa faptelor.

Fără a fi volume de mari proporţii, lucrările lui Constantin Giurescu rămîn modele de cercetare critică, bogate în rezultate noi, precise şi, în unele cazuri, definitive. În chip firesc, cercetările ulterioare au modificat unele din concluziile lui, dar aceasta nu micşorează valoarea operei sale, care-l aşează printre cei mai de seamă istorici ai noştri de la începutul secolului al XX-lea.

# Istorie locală

## CONTRIBUŢIA MASELOR DIN NORDUL MOLDOVEI, SUB CONDUCEREA P.C.R., LA LUPTA PENTRU INSTAURAREA ŞI CONSOLIDAREA REGIMULUI DEMOCRAT-POPULAR

PETRU RUSŞINDILAR

Odată cu victoria insurecţiei naţionale armate antifasciste şi antiimperialiste din august 1944, organizată şi condusă de Partidul Comunist Român, pe arena istoriei s-au impus cu impetuozitate masele largi populare, prin lupta cărora s-a produs o continuă modificare a raportului de forţe, în aşa fel încît clasa muncitoare, ţărănimea şi celelalte pături de oameni ai muncii au devenit factorul hotărîtor al evoluţiei progresiste a României.

Cu toate că forţele reacţionare primiseră o puternică lovitură prin răsturnarea dictaturii militaro-fasciste, în guvernul instaurat la 23 August 1944, cît şi în cele două guverne ce au urmat pînă la 6 martie 1945, burghezia şi moşierimea deţineau poziţii preponderente.

În aceste împrejurări istorice complexe, masele din Nordul Moldovei, mobilizate de Partidul Comunist Român, au adus „o contribuţie însemnată la lupta întregului popor pentru răsturnarea guvernelor predominate de elementele reacţionare şi aducerea la cîrma ţării a unui guvern democratic“ [1]. Încă în toamna anului 1944, în judeţele Botoşani, Baia, Rădăuţi, Dorohoi, Cîmpulung-Moldovenesc şi Suceava, au avut loc numeroase acţiuni pentru cucerirea puterii locale de stat, democratizarea organelor administraţiei şi instalarea în fruntea acestora a unor elemente cinstite, desemnate de masele populare. Astfel, în perioada 2—29 octombrie 1944, în majoritatea comunelor din judeţul Rădăuţi au fost înlocuiţi primarii reacţionari [2]. La 4 octombrie 1944, prin voinţa maselor a fost ales şi instalat ca prefect al judeţului Dorohoi învăţătorul Alexandru Faliboga, primul prefect comunist din Nordul Moldovei [3].

Partidul Comunist Român a luat poziţie fermă împotriva încercărilor reacţiunii din guvern de a reinstala în Nordul Moldovei primarii şi prefecţii reacţionari. Şi masele protestau vehement împotriva întoarcerii elementelor reacţionare din vechiul aparat de stat. În moţiunea votată la mitingul care a avut loc la Botoşani, în 10 octombrie 1944, de pildă, manifestanţii au cerut guvernului : recunoaşterea noii administraţii a cărei muncă şi abnegaţie au salvat regiunea de la ruina în care o aruncaseră funcţionarii lui Antonescu. Gardienii şi jandarmii care s-au reîntors la Suceava, Botoşani, Dorohoi, Fălticeni [4] etc. au fost dezarmaţi şi supuşi unei verificări. Această acţiune a avut o importanţă deosebită deoarece reacţiunea a fost împiedicată să folosească aparatul de represiune împotriva maselor.

---

[1] *Conferinţa organizaţiei regionale Moldova a P.C.R., 19—21 august 1945*, Ed. „Lupta Moldovei“, Iaşi, 1945, p. 16.

[2] Arh. st. Suceava, fond. Prefectura Rădăuţi, dos. 23, f. 8—9.

[3] „Scînteia“ din 1 noiembrie 1944.

[4] Arhiva C.C. al P.C.R., fond 49, dosar 9273, fila 75.

Din iniţiativa şi sub conducerea comitetelor judeţene ale P.C.R. au avut loc, în cursul lunilor octombrie-noiembrie 1944, consfătuiri judeţene ale comitetelor ţărăneşti şi organizaţiilor Frontului Plugarilor la care s-a analizat situaţia economică şi politică din comune şi s-au preluorat prevederile platformei-program a F.N.D. Aceste consfătuiri au generalizat experienţa pozitivă din activitatea comitetelor ţărăneşti, au pregătit şi dezbătut măsurile în vederea înfăptuirii reformei agrare. Astfel, la consfătuirea din judeţul Rădăuţi, care a avut loc la 1 noiembrie 1944, după ce s-a explicat conţinutul platformei-program a F.N.D., unul dintre ţăranii participanţi sintetiza în mod plastic situaţia grea a ţărănimii : „Sîntem plugari dar n-avem pluguri, sîntem ţărani dar n-avem pămînt" [5]. În încheiere, participanţii la consfătuire au subliniat că ţărănimea a fost la fel de asuprită de moşieri „indiferent de ce limbă vorbeau şi de aceea trebuie să ne unim în lupta pentru drepturile noastre". [6]

La chemarea P.C.R., ritmul şi amploarea bătăliei date de forţele populare pentru cucerirea puterii politice s-au intensificat în Nordul Moldovei. [7] În luna decembrie 1944, în judeţele Baia şi Suceava au loc acţiuni care vizau înlocuirea primarilor reacţionari în Horodniceni şi Boroaia şi ocuparea şi însămînţarea pămîntului de la moşierii fugiţi (Foraşti etc.).

Acţiunile maselor pentru alungarea elementelor reacţionare din conducerea prefecturilor şi primăriilor se succed cu repeziciune la începutul anului 1945. Astfel, la 16 februarie 1945, peste 4.000 de cetăţeni din oraşul şi judeţul Botoşani, la chemarea organizaţiei judeţene P.C.R., se întrunesc la un mare miting cerînd instaurarea unui guvern democratic. După adunare, manifestanţii s-au încolonat şi au parcurs străzile din centrul oraşului purtînd placarde cu următoarele inscripţii : „Jos Rădescu", „Jos prefectul liberal Arapu", „Vrem democratizarea armatei". Apoi, manifestanţii pătrunzînd în localul prefecturii alungă pe prefectul Arapu, instalat de generalul Rădescu, şi declară ca prefect pe Vieru. [8]

Imediat după aceasta este înlocuit primarul din Dorohoi, cu toate că era păzit permanent de un pluton de jandarmi înarmaţi [9].

În judeţul Baia îşi desfăşura activitatea reacţionară prefectul Spiridon, membru al P.N.Ţ. La 18 februarie 1945, organizaţia judeţeană P.C.R. Baia a chemat populaţia oraşului Fălticeni şi a judeţului Baia la un mare miting la care au participat peste 5.000 de cetăţeni [10]. Prefectul, cunoscînd adversitatea maselor faţă de el, a încercat, în înţelegere cu comandantul garnizoanei şi al legiunii de jandarmi, să zădărnicească adunarea, împînzind oraşul cu armată.

---

[5] „Clopotul" din 23 noiembrie 1944.

[6] *Ibidem.*

[7] I. Scurtu (în articolul *Poziţia P.C.R. faţă de partidele istorice în timpul guvernării Rădescu,* publicat în „Analele Universităţii Bucureşti", seria Ştiinţe social-istorice, 15, 1966), afirmă că după formarea guvernului Rădescu, „a urmat o perioadă relativ liniştită cînd F.N.D. şi-a concentrat atenţia spre impunerea unor măsuri democratice în sînul guvernului... Era ceea ce se numea atunci a fi un „armistiţiu" între partidele coaliţiei guvernamentale". Acţiunile maselor din Nordul Moldovei vin să argumenteze că această caracterizare nu poate fi generalizată asupra întregului teritoriu al ţării.

[8] Arhiva Comit. jud. P.C.R., Iaşi, fond 1, dos. 2, f. 32 ; „Scînteia" din 16 februarie 1945.

[9] Arhiva Comit. jud. P.C.R. Iaşi, fond 1, dos. 2, f. 105.

[10] *Ibidem,* dos. 43, f. 1.

Cu toate acestea, masele au protestat vehement împotriva prefectului Spiridon, tercînd la înlocuirea lui. La apariţia demonstranţilor, Spiridon a ordonat ostaşilor să tragă în mulţime, dar soldaţii au refuzat executarea ordinului şi au fraternizat cu masele [11]. Astfel, acestea au ocupat prefectura şi au instalat ca prefect pe învăţătorul Ştefan Focşa, reprezentant al P.S.D. [12].

Pe măsura dezvoltării revoluţiei şi a izolării de mase a partidelor burghezo-moşiereşti (P.N.T. şi P.N.L.), are loc un pronunţat proces de dezagregare a acestor partide. Organizaţii locale întregi se desprind din aceste partide şi aderă la F.N.D. În februarie 1945 organizaţiile P.N.Ţ., şi ale P.N.L. din Botoşani au aderat la programul de guvernare al F.N.D. [13]. Tot în cursul lunii februarie 1945, mulţi membri din organizaţia P.N.L. Dorohoi „luînd cunoştinţă de atitudinea fruntaşilor acestui partid, care se opun revendicărilor maselor, au început să-şi prezinte demisiile în mod colectiv [14]. De asemenea, organizaţia P.N.L. din judeţul Cîmpulung Moldovenesc, în urma adunărilor ţinute a hotărît să adere la programul de guvernare al F.N.D. [15].

Ofensiva neîntreruptă a forţelor revoluţionare, contopită într-un torent unic, ce nu putea fi stăvilit de nici o forţă represivă, a adus majoritatea reacţionară a guvernului în faţa iminentei prăbuşiri.

În lupta pentru instaurarea unui guvern democratic, masele din Nordul Moldovei „au stat în prima linie“ [16]. Alături de întregul nostru popor, condus de P.C.R., ele şi-au văzut lupta încununată de succes. „Victoria de la 6 martie — arăta tovarăşul Nicolae Ceauşescu — nu a venit de la sine şi nici nu a fost adusă din afară ; ea a fost cîştigată prin luptă, prin jertfe grele date de forţele revoluţionare şi democratice din România“ [17].

După venirea la putere a primului guvern revoluţionar-democrat, cursul revoluţiei în ţara noastră a intrat într-o nouă fază, în care clasa muncitoare şi aliaţii săi aveau să folosească puterea de stat pentru zdrobirea definitivă a reacţiunii, pentru apărarea şi lărgirea drepturilor şi libertăţilor cucerite, desăvîrşind transformările economice şi sociale cu caracter burghezo-democratic şi pregătind condiţiile trecerii la etapa revoluţiei socialiste.

În lunile aprilie şi mai 1945, organizaţiile P.C.R. din Nordul Moldovei au dezbătut sarcinile pentru întărirea autorităţii guvernului — care în acea perioadă ocupa locul central în organizarea statală — consolidarea legăturilor dintre organele aparatului de stat şi mase, aplicarea justă a legii reformei agrare, refacerea economiei, democratizarea aparatului de stat [18]. şi altele. Astfel, la şedinţa activului P.C.R. din judeţul Cîmpulung-Moldovenesc (7 mai 1945), la

---

[11] „Scînteia“ din 20 februarie 1945.

[12] Vezi şi : *România în anii revoluţiei democrat-populare,* Editura politică, Bucureşti, 1971, p. 115.

[13] Muzeul Rădăuţi, fondul documentar, dos. 60.

[14] „Frontul Plugarilor“ din 18 februarie 1945.

[15] „Scînteia“ din 19 februarie 1945.

[16] Arhiva Instit. de studii istorice şi social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R., Cota A XXIX, Inv. 1936.

[17] Nicolae Ceauşescu, *Cuvîntare la Adunarea festivă cu prilejul celei de a 25-a aniversări a instaurării guvernului democratic de la 6 martie 1945,* Ed, politică, Bucureşti, 1970, p. 27.

[18] Arhiva Comit. jud.P.C.R. Suceava, fond 8, dos. 1/1945, f. 7—8 ; Arh. st. Suceava, fond prefectura jud. Suceava, dos. 10/1945, f. 2.

care a participat din partea C.C. al P.C.R. tovarăşul Emil Bodnaraş, s-a arătat necesitatea de a se respecta de către toate organizaţiile de partid şi de stat a legilor şi dispoziţiilor date de guvern, de a întări şi îmbunătăţi activitatea organelor locale ale puterii de stat, în aşa fel, ca prin rezolvarea operativă a problemelor ce intră în atribuţiile lor să cîştige simpatia şi sprijinul direct al maselor [19].

Pentru adîncirea conţinutului democratic al activităţii organelor locale ale puterii de stat şi pentru dezvoltarea legăturii lor cu masele, guvernul dr. Petru Groza a hotărît în aprilie 1945, constituirea pe lîngă prefecturi a unor consilii politice formate din reprezentanţii partidelor şi organizaţiilor ce colaborau în guvernul instaurat la 6 martie 1945.

Crearea consiliilor politice judeţene a fost în mod obiectiv necesară deoarece numai prin mobilizarea tuturor forţelor creatoare ale partidelor şi organizaţiilor revoluţionare şi democratice se putea face faţă cu succes marilor probleme de ordin economic şi politic care se ridicau atunci [20].

În zilele de 27 şi 28 mai 1945, au fost constituite consiliile politice pe lîngă prefecturile judeţelor Suceava şi Baia. „Rostul acestui consiliu — sublinia tovarăşul Emil Bodnaraş la constituirea consiliului politic din judeţul Baia — este, în primul rînd, de a da prefectului un organ cu care să se consulte, acesta fiind în strînsă legătură cu poporul prin organele respective, să-i poată sugera cum se pot rezolva nevoile poporului. În al doilea rînd, scopul consiliului este de a asigura prefectului o legătură permanentă cu populaţia judeţului, în spiritul unei linii politice juste. O măsură pe care prefectul o ia, sau o dispoziţie pe care o primeşte spre executare, să pătrundă pînă la ultima verigă care funcţionează în raza judeţului, pentru ca fiecare cetăţean s-o înţeleagă şi s-o susţină“ [21].

Prin activitatea vastă şi multiplă a organizaţiilor P.C.R. de unire şi mobilizare a tuturor forţelor democratice şi patriotice, în vederea aplicării în practică a programului guvernului instaurat la 6 martie 1945, Moldova a constituit „un sprijin efectiv, o bază sigură a guvernului de largă concentrare democratică“ [22]. Succesele obţinute la scara întregii ţări, cît şi în fiecare localitate în lupta pentru consolidarea regimului democrat-popular, au fost posibile datorită existenţei şi întăririi F.U.M.

În urma plenarei Comitetului Central din ianuarie 1946, care a stabilit tactica generală a partidului în alegerile parlamentare, au fost adoptate unele măsuri pentru întărirea muncii de partid în campania electorală, printre care şi constituirea la 17 februarie 1946 a regionalei P.C.R. Moldova de Nord, cu sediul la Suceava, şi care îndruma activitatea comitetelor judeţene Suceava, Cîmpulung Moldovenesc, Baia, Rădăuţi, Botoşani şi Dorohoi. Secretar al regionalei P.C.R. Moldova de Nord a fost numit tovarăşul Pavel Babuci, membru de partid cu stagiu din ilegalitate.

În campania alegerilor parlamentare, care au prilejuit confruntarea directă a forţelor democratice şi a forţelor reacţionare, organizaţiile P.C.R. din Nordul

---

[19] Arhiva Comit. jud. al P.C.R. Suceava, fond 8, dos. 1, f. 8.

[20] Arh. st. Buc., fond. MAI, Dir. administr. de stat, dos. 22, f. 4, 148.

[21] Arhiva Comit. jud. P.C.R. Suceava, fond. 6, dos. 1/1945, f. 22.

[22] *Conferinţa organizaţiei regionale Moldova a P.C.R., 19—21 august 1945,* Editura „Lupta Moldovei“, Iaşi, 1945, p. 22.

Moldovei au reuşit să mobilizeze aproape totalitatea muncitorilor, ţăranilor, intelectualilor şi o mare parte a celorlalte categorii de cetăţeni.

La adunările comitetelor judeţene P.C.R. Suceava şi Cîmpulung-Moldovenesc s-a remarcat faptul că „baza de plecare în alegeri este întărirea celulelor de partid şi a organizaţiilor de masă“ [23], că „odată organizată şi consolidată celula de partid, întreaga populaţie a comunei simte un sprijin şi un ajutor. Celula de partid într-o comună trebuie să fie elementul conducător, exponentul înaintat al comunei“ [24].

Popularizarea în mase a Platformei-program a B.P.D. a avut o mare importanţă în opera de activizare a maselor şi de atragere a lor pe făgaşul luptei împotriva reacţiunii. Comitetul judeţean P.C.R. Rădăuţi, arăta la 29 mai 1946, că „Platforma B.P.D. a fot primită cu entuziasm de populaţie“ [25]. Şi în celelalte judeţe din Nordul Moldovei, forţele democratice aveau o influenţă puternică în rîndul maselor. „Priza în masele populare a programului B.P.D. — se arăta într-un raport adresat Prefecturii judeţului Baia, la 1 octombrie 1946 — este destul de puternică şi în orice caz mai tare ca a opoziţiei... Priza opoziţiei (reacţiunii n.n.) în masele populare este din ce în ce mai slabă, căci populaţia a început să vadă că aceste partide de opoziţie nu merg în pas cu vremea, nu merg pe drumul real al progresului. Programele afişate de opoziţie... nu mai au răsunet în sînul populaţiei“ [26].

Lupta dintre vechi şi nou, manifestată din plin în desfăşurarea procesului revoluţionar, lupta dintre tînăra democraţie şi reacţiune continua luînd forme cînd ascunse, cînd făţişe, pe toate fronturile — în timpul campaniei electorale.

Folosind diverse mijloace, elementele reacţionare incitau pe muncitori la acţiuni greviste, pentru ridicarea salariilor [27], într-un moment cînd politica P.C.R. şi guvernul democratic urmăreau ridicarea producţiei. În acele condiţii, greva ar fi servit reacţiunii, acţiunilor sale îndreptate spre agravarea dificultăţilor economice. Caracteristic este însă faptul că în majoritatea întreprinderilor din Nordul Moldovei, datorită muncii politice desfăşurate de organizaţiile P.C.R., au fost preîntîmpinate grevele agitate de reacţiune.

Comitetele judeţene ale P.C.R. folosind multiple forme ale muncii politice au organizat conferinţe şi au lansat apeluri către diferite categorii de cetăţeni pentru a se prezenta uniţi în faţa urnelor. În apelul Comitetului judeţean P.C.R. Baia către plugarii din judeţ, se arăta : „9.968 hectare au arat cu voi ciocoii Sturza, Iamandi, Cihoschi, Basarabeanu şi alţii, înjugîndu-vă la plugul robiei... 9.968 hectare a luat guvernul Groza acestor trîntori şi vi le-a dat vouă, plugari din judeţul Baia, ca să vă bucuraţi voi şi copiii voştri de pămîntul românesc. În spatele lui Hudiţă stau la pîndă moşierii care vor să vă ia pămîntul înapoi. Apăraţi-l votînd lista nr. 1 cu semnul „Soarele“ [28]. De asemenea, în apelul Comitetului judeţean al P.C.R. Rădăuţi se spunea : „Guvernul dr. Petru Groza a

---

[23] Arh. comit. jud. P.C.R. Suceava, fond. 6, dos. 8, f. 99—100.
[24] *Ibidem*, dos. 4, fond 17, f. 8.
[25] *Ibidem*, fond 17, dos. 1/1946, f. 18—19 ; *Ibidem*, dos. 3, f. 32.
[26] Arhiva Cons. pop. al oraşului Fălticeni, fond Prefectura jud. Baia, dos. 32/1946, nepaginat.
[27] Arhiva Comit. jud. P.C.R. Suceava, fond 1, dos. 5/1946, f. 13—14 ; Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1, dos. 168, f. 57.
[28] Arhiva I.S.I.S.P. Cutia nr. 120, afişul nr. 6255.

împroprietărit în judeţul Rădăuţi 2.000 de ţărani... Susţineţi pe cei care v-au dat pămînt, votaţi lista nr. 1 cu semnul „Soarele“ al B.P.D.“ [29].

Învăţătorii din judeţul Baia, membri ai P.C.R. şi ai P.S.D. au luat iniţiativa de a se trimite scrisori către toţi părinţii şcolarilor : „... Noi învăţătorii din judeţul Baia, care am fost alături de dumneavoastră în toate timpurile cu munca, cu sfatul şi devotamentul nostru, se arăta în aceste scrisori — vă adresăm următorul apel... Spre a asigura viaţa noastră a tuturor, pentru a avea liniştea necesară să ne refacem căminele, şcolile, pentru a tămădui toate relele războiului... să facem în aşa fel ca partidele ciocoieşti care ne-au împins spre dictatură şi război să-şi dea seama că poporul iubitor de pace şi progres le-a aruncat pentru totdeauna din viaţa acestui neam... În ziua de 19 noiembrie votaţi cu încredere B.P.D. cu semnul „Soarele“, împlinindu-vă astfel cea mai înaltă datorie pe care o aveţi pentru a ctitori viitorul luminos al patriei noastre“ [30]

Ca rezultat al muncii politice desfăşurate de forţele democratice, conduse de P.C.R., masele largi de oameni ai muncii din cele mai diferite categorii sociale adoptau o atitudine hotărîtă de combatere a acţiunilor întreprinse de reacţiune. În timpul campaniei electorale, membrii de rînd ai partidelor reacţionare, dîndu-şi seama că au fost înşelaţi, au părăsit P.N.Ţ. — sau P.N.L. — şi s-au încadrat în organizaţiile din Blocul Partidelor Democratice [31].

După ce întreaga organizaţie P.N.Ţ. din comuna Dolhasca a părăsit partidul manist, aderînd la acţiunea B.P.D., organizaţia din comuna Rotopăneşti în frunte cu preşedintele ei, Constantin Nuţu, a demisionat din P.N.Ţ. adresînd conducerii Partidului Naţional-Ţărănesc, următoarea scrisoare : „Demisionez din partidul lui Maniu, împreună cu întreaga organizaţie, deoarece m-am convins că a sprijini acţiunea P.N.Ţ. de sub conducerea lui Maniu, înseamnă a lupta împotriva intereselor ţării şi poporului nostru“ [32]. Şeful organizaţiei P.N.L. din Cîmpulung-Moldovenesc şi-a prezentat demisia din postul de preşedinte şi din partid, adresînd o chemare tuturor organizaţiilor din judeţ de a vota alături de forţele democratice ale poporului nostru, pentru B.P.D. [33].

Un moment important în desfăşurarea campaniei electorale l-a constituit popularizarea candidaţilor B.P.D. în rîndurile cărora erau prezenţi muncitori, ţărani, intelectuali înaintaţi, comunişti şi membri ai altor organizaţii şi partide democratice. Dintre candidaţii B.P.D. făceau parte, de asemenea, cadre de conducere ale partidului comunist şi ale celorlalte organizaţii democratice.

În Nordul Moldovei, din partea B.P.D. au candidat tovarăşii Emil Bodnaraş la Cîmpulung-Moldovenesc, Miron Nicolescu şi Pavel Babuci — la Suceava, Alexandru Bîrlădeanu şi Vasile Ciurea la Fălticeni, George Enescu şi Alexandru Faliboga la Dorohoi, George Călinescu la Botoşani, Dumitru Juravlea la Rădăuţi şi alţii.

---

[29] *Ibidem,* Cutia nr. 106, afişul nr. 187.

[30] *Ibidem,* Cutia 202, afişul 6263 (Scrisorile erau semnate de Ştefan Focşa, C. Onofrei, C. Cardaş, Alexandru Arşinel, Teodor Nicoară, Dumitru Balan, V. Ciurea, C. Nemţeanu şi alţii).

[31] „Scînteia“ din 26 octombrie 1946.

[32] „Lupta poporului“ din 7 noiembrie 1946.

[33] *Idem,* din 18 noiembrie 1946.

Întîlnirile dintre conducătorii partidelor şi grupărilor politice care au aderat la B.P.D. cu marea masă de alegători au contribuit la popularizarea politicii guvernului democratic, au jucat un rol important în consolidarea coaliţiei forţelor revoluţionare şi democratice conduse de P.C.R. Astfel, cuvîntul unor reprezentanţi ai partidului comunist, partidului social-democrat şi ai celorlalte organizaţii democratice ca Emil Bodnaraş, Lotar Rădăceanu, Petre Constantinescu-Iaşi, Miron Nicolescu, Andrei Oţetea, C. Balmuş şi alţii, la mitingurile organizate în judeţele din Nordul Moldovei, la care au participat zeci de mii de oameni, „a lăsat urme adînci în masele largi populare, argumentele au fost însuşite de toţi membrii B.P.D., iar reacţiunea a început să-şi piardă din elanul ei propagandistic..." [34].

Liderii partidelor burghezo-moşiereşti apăreau tot mai rar în faţa publicului, iar cînd aveau loc adunări, de la ele lipseau masele care altădată urmau aceste partide. Este semnificativă aprecierea făcută de prefectura judeţului Baia asupra activităţii depuse de partidele „istorice" în octombrie 1946 : „Partidele de opoziţie nu au ţinut nici un fel de întruniri sau vorbiri publice, propaganda lor făcîndu-se în ultimele luni numai de la om la om prin agenţi care cutreieră satele judeţului" [35]. Cu prilejul turneului electoral al lui Ion Mihalache şi Hudiţă in judeţele Baia şi Suceava, aceştia au ţinut numai „şedinţe intime cu şefii de sectoare şi au luat contact cu diferite persoane din teritoriul rural chemate prin curieri speciali" [36]. Chiar întrunirea organizată la Suceava de către Ion Mihalache a fost transformată într-o manifestare democratică, conducătorii organizaţiei P.N.Ţ. fiind nevoiţi să părăsească localul [37].

În tot timpul campaniei electorale, organizaţiile P.N.Ţ. au întreprins acţiuni pentru a imprima acesteia un caracter terorist. În lunile septembrie şi octombrie 1946, echipe ale P.N.Ţ. formate din 5—6 oameni s-au deplasat în unele comune din judeţul Baia săvîrşind atacuri împotriva conducerilor organizaţiilor democratice şi scriind pe pereţii clădirilor lozinci cu caracter anticomunist [38]. În comuna Tudora, un fost legionar, membru al P.N.Ţ. a ucis cu lovituri de topor pe secretarul organizaţiei Frontului Plugarilor — Vasile D. Antonie [39].

Prin lupta maselor conduse de Partidul Comunist Român, toate acţiunile şi planurile reacţiunii au fost dejucate. Desfăşurarea campaniei electorale a dus, astfel, la consolidarea regimului democratic, clasa muncitoare afirmîndu-se şi de data aceasta ca forţă conducătoare a societăţii româneşti.

Expresie clară şi categorică a voinţei naţionale, alegerile au confirmat hotărîrea poporului român de a apăra şi de a dezvolta cuceririle sale, precum şi de a asigura neabătut înaintarea ţării pe calea democraţiei şi progresului.

Masele din Nordul Moldovei sub conducerea P.C.R. au adus o contribuţie importantă la victoria forţelor democratice în alegerile parlamentare. Astfel, în judeţul Cîmpulung-Moldovenesc din cei 47.655 cetăţeni care s-au prezentat în

---

[34] Arhiva Comit. jud. P.C.R. Suceava, fond 17, dos. 3/1946, f. 50 ; *Ibidem*, dos. 2, f. 17.

[35] Arhiva Cons. pop. al oraşului Fălticeni, fond Prefectura jud. Baia, dos. 32/1946, nepaginat ; Arhiva Comit. jud. P.C.R. Suceava, fond 17, dos. 2/1946, f. 34.

[36] *Ibidem*, dos. 32/1946, nepaginat.

[37] Arhiva Comit. jud. P.C.R. Suceava, fond 1, dos. 3/1946, f. 14.

[38] *Ibidem*, fond 17, dos. 2/1946, f. 29.

[39] „Lupta poporului" din 6 septembrie 1946.

faţa urnelor, 35.566 au votat pentru B.P.D., în judeţul Suceava din 53.068 votanţi, 43.782 au votat pentru B.P.D. ; în judeţul Baia din 63.334 votanţi, 42.336 şi-au dat votul pentru B.P.D. ; în judeţul Dorohoi din 85.976 votanţi, 62.126 au votat pentru B.P.D. ; iar în judeţul Rădăuţi din 44.737 votanţi, 27.536 şi-au dat votul pentru B.P.D. [40].

În urma alegerilor de la 19 noiembrie 1946 — influenţa P.C.R. a crescut şi mai mult. Aceasta — se arăta într-un raport al Comitetului judeţean P.C.R. Rădăuţi, datorită atitudinii hotărîte a membrilor de partid care s-au pus în fruntea luptei maselor, cîştigînd în acest fel încrederea oamenilor [41].

Victoria Blocului Partidelor Democratice în alegerile parlamentare — arăta tovarăşul Nicolae Ceauşescu — „a creat pentru noi, comuniştii, condiţii de muncă noi, pe care nu le-am avut înainte de alegeri. Această victorie a consolidat poziţiile partidului nostru, poziţiile democraţiei române în general. Din alegeri partidul nostru a ieşit întărit, consolidîndu-şi poziţia în rîndurile clasei muncitoare, ale întregului popor ; el şi-a sporit, de asemenea, rolul de conducător în stat, ceea ce a avut o importanţă deosebită“ [42].

Folosind poziţiile deţinute în guvern şi parlament, partidul comunist a iniţiat după alegeri noi măsuri economice şi politice care au contribuit direct la întărirea poziţiilor clasei muncitoare şi a maselor de oameni ai muncii în toate domeniile de activitate. În urma alegerilor de la 19 noiembrie 1946 şi a măsurilor luate de partid privind combaterea speculei şi asigurarea aprovizionării — informau organizaţiile P.C.R. din Nordul Moldovei — „partidul şi-a cîştigat o mare influenţă, cuvîntul lui este tot mai mult ascultat“ [43].

În anul 1947, în toate judeţele au luat fiinţă din iniţiativa organizaţiilor P.C.R. comandamente unice de refacere a judeţelor ; asemenea comandamente existau şi la nivelul fiecărei plăşi. Ele au adoptat planuri de muncă concrete, cuprinzînd lucrări generale pentru oraşe şi comune, cît şi lucrări cu caracter special.

Compromise şi izolate de mase, Partidul Naţional-Ţărănesc şi Partidul Naţional-Liberal au fost eliminate din viaţa politică ; ele s-au transformat în grupări care au trecut la diversiune şi acţiuni subversive. Ştirea descoperirii la 14 iulie 1947 a unui grup de conducători ai P.N.Ţ. care au încercat să fugă peste graniţă pentru a constitui un guvern în emigraţie, în scopuri antinaţionale, a provocat indignarea în rîndul maselor populare. Dînd curs voinţei oamenilor muncii, guvernul a propus, iar parlamentul a aprobat, dizolvarea P.N.Ţ. şi anularea mandatelor deputaţilor săi.

Comitetul judeţean P.C.R. Rădăuţi raporta în septembrie 1947, că la mitingurile şi adunările care au avut loc „nu a fost nici o luare de poziţie în apărarea lui Maniu, ci dimpotrivă, se cere aspra pedepsire a conducerii P.N.Ţ.“ [44]. În moţiunea trimisă parlamentului, muncitorii forestieri din Falcău,

---

[40] „Scînteia“ din 23 noiembrie 1946.
[41] Arhiva Comit. jud. P.C.R. Suceava, fond. 17, dos. 3/1947, f. 86.
[42] Arhiva Comit. jud. P.C.R. Timiş, fond 1, dos. 1/1947, f. 72.
[43] Arhiva Comit. jud. P.C.R. Suceava, fond 17, dos. 2/1947, f. 3.
[44] *Ibidem*, dos. 1/1947, f. 66, 69, 91 ; *Ibidem*, fond 6, dos. 2, f. 81.

manifestîndu-şi satisfacţia pentru înlăturarea definitivă din viaţa politică a P.N.Ţ., cereau aspra pedepsire a conducerii acestuia[45].

În toate judeţele din Nordul Moldovei „proclamarea R.P.R. a prilejuit manifestaţii grandioase cum rar s-au mai văzut în localităţile de aici“ [46]. După mitingurile care au avut loc în Suceava, Rădăuţi, Cîmpulung-Moldovenesc, Fălticeni, Dorohoi, etc., în care proclamarea R.P.R. a fost primită cu explozie de entuziasm, s-au încins hore [47]. Şi în oraşul Botoşani, după mitingul consacrat proclamării R.P.R. s-a încins o horă în care soldaţi, muncitori, bătrîni, femei şi tineri, băteau cu putere în caldarîm parcă pentru a strivi ultima amintire a unui regim putred [48].

În concluzie, în lumina celor arătate mai sus, se poate aprecia că lupta eroică a maselor din Nordul Moldovei, învăţămintele şi experienţa acumulată în această perioadă, face parte integrantă din lupta întregului popor desfăşurată sub conducerea Partidului Comunist Român pentru instaurarea şi consolidarea regimului democrat-popular în ţara noastră.

---

[45] *Ibidem,* dosar 3, f. 190.
[46] *Ibidem,* fond. 2, dos. 1/1947, f. 31.
[47] *Ibidem,* fond 17, dos. 2, f. 3.
[48] „Clopotul“ din 12 ianuarie 1948.

## EUDOXIU HURMUZAKI ŞI PROMOVAREA ŞCOLII ROMÂNEŞTI DIN BUCOVINA

IONEL DÎRDALĂ

Eudoxiu Hurmuzaki a intrat în istoria culturii româneşti ca pionier al istoriografiei şi ca fondator al celui mai valoros tezaur de izvoare istorice cuprins în Colecţia Hurmuzaki. Dar eruditul cărturar şi om politic a avut preocupări diverse. Aproape două decenii din a doua jumătate a secolului al XIX-lea viaţa românilor bucovineni, supuşi monarhiei austriece, a fost dominată de personalitatea sa.

S-a născut la 29 septembrie 1812 dintr-o familie cu rădăcini adînci în viaţa politică şi culturală românească. Tatăl său, Doxachi Hurmuzaki, era descendent din Manolachi Hurmuzaki, dregător în divanul domnesc al Moldovei pe vremea domnitorului Nicolae Mavrocordat, iar mama sa, Ileana, era fiica marelui stolnic Iordachi Murguleţ înrudit cu Ion Neculce, cronicarul Moldovei. De altfel, prima copie completă a cronicii lui Neculce ne-a rămas de la Alexandru Hurmuzaki, vlăstar al familiei, colecţionar de izvoare istorice pe la 1766.

Eudoxiu Hurmuzaki era o fire meditativă, înclinată spre studiu. După primele cunoştinţe primite în casa părintească cu profesorul Porfir Dimitrovici, a urmat cursurile liceului din Cernăuţi şi apoi ale facultăţii de drept de la Universitatea din Viena. Între anii 1838 şi 1841 şi-a trecut examenele de doctorat. În timpul facultăţii, a studiat în particular istoria, literatura germană şi artele frumoase. Îl pasionau ştiinţele umaniste, fără să neglijeze pe cele tehnice. În anul universitar 1846—1847, la vîrsta de 36 ani, audia cursurile Institutului Politehnic din Viena, întrerupte din cauza evenimentelor politice. A fost un admirator al culturii iluministe. Ştia mii de versuri din operele marilor poeţi germani şi în special din Messiada lui Klopstock, o epopee în versuri, care sub aparenţe biblice propaga spiritul liberalismului burghez. Klopstock, ca şi Herder şi Schiller, glorifica idealurile de libertate răspîndite de revoluţia burgheză din Franţa.

Ca om politic, Eudoxiu Hurmuzaki, format la şcoala liberalismului iluminist, a devenit un democrat burghez, dar cu un rol de necontestat în mişcarea de redeşteptare naţională a românilor bucovineni prin şcoală şi cultură. În timpul celor doisprezece ani de guvernare şi chiar înainte de a deţine funcţii politice, eruditul cărturar a militat pentru aşezarea şcolii la baza progresului social.

După înăbuşirea revoluţiei din 1848 în monarhia austriacă şi restabilirea absolutismului, Eudoxiu Hurmuzaki împreună cu întreaga sa familie s-a hotărît să slujească naţiunii române prin „cultură şi perseverenţă", aşa cum mărturisea

lui Gheorghe Bariţ într-o scrisoare din 17 octombrie 1851.[1] Pentru ca naţia românească să devină un factor de seamă — scria în vara anului 1852 — trebuie să i se ofere „ocazia şi posibilitatea unui progres spiritual şi material". Dar dacă „de bună stare materială" — era convins el — se îngrijeşte fiecare român în parte, de progresul spiritual trebuie să se îngrijească anumiţi oameni de cultură, aşa cum a fost el.[2]

Rolul său în promovarea şi modernizarea şcolii româneşti din Bucovina nu este reliefat în literatura noastră pedagogică. Meritele sînt atribuite lui Alexandru Hurmuzaki, fratele său, lui Aron Pumnul[3] şi Silvestru Andrievici-Morariu, ultimul definit ca „părinte al literaturii didactice".[4] Nu este în intenţia noastră să diminuăm cu nimic meritele acestor ctitori, vrem numai să dovedim aportul lui Eudoxiu Hurmuzaki pe acest tărîm. Este foarte adevărat că acest om de cultură n-a făcut propagandă, n-a îndeplinit misiunea de dascăl la catedră, n-a elaborat nici un manual didactic sau tratat de pedagogie, aşa cum au făcut ceilalţi, dar transformările şi progresele de structură pe care le-a suferit şcoala bucovineană în timpul activităţii lui sînt dovezi că a înţeles, cu formaţia sa intelectuală şi spiritul practic confirmat de istorie, că în conjunctura marilor prefaceri social-economice, şcoala trebuie să devină un sistem organizat, menit să servească întregii societăţi în scopuri utilitare.

În afara multiplelor sale preocupări politice, naţionale şi de neobosit cercetător al arhivelor, Eudoxiu Hurmuzaki a susţinut şi apreciat nu numai rolul şcolii în afirmarea naţionalităţii române din Bucovina, dar şi pe slujitorii ei. În şedinţa omagială a dietei din 29 ianuarie 1866 prezenta pe Aron Pumnul, cu prilejul încetării din viaţă a acestuia, ca pe un excelent „învăţător şi pedagog" care „cu un zel şi circumspecţiune rară a sporit esenţial cultura ştiinţifică şi morală a poporului", omul care „a ştiut să ridice, să întărească, să cureţe şi să înnobileze conştiinţa umană şi naţională".[5]

În perioada anilor 1852—1858, Eudoxiu Hurmuzaki se ocupa intens, la Viena, de strîngerea nepreţuitului său tezaur de documente privitoare la istoria românilor. În decembrie 1852 intervine şi pe lîngă Nicaki Mavrocordat, ginerele domnului Moldovei, Grigore Al. Ghica, în vederea publicării lor la Iaşi. În timp ce îşi pregătea însă pentru tipar bogăţia de izvoare istorice, se gîndea şi la cultura poporului prin şcoală. În Bucovina funcţionau puţine şcoli şi în nici una nu se mai învăţa româneşte. Toate erau străine de „limba şi legea noastră". Manualele, destul de rare, erau toate în limba germană, ca şi cărţile de metodică şi pedagogie pentru folosinţa învăţătorilor. După revoluţia de la 1848, în viaţa şcolii bucovinene intervenise o schimbare firească. De la 23 februarie 1850, şcolile au trecut de sub tutela Consistoriului episcopal catolic din Liov, sub autoritatea Consistoriului ortodox din Bucovina. În noua situaţie, Eudoxiu Hurmuzaki putea interveni cu mai multă facilitate. Pretenţii mari nu

---

[1] N. Bănescu, *Corespondenţa familiei Hurmuzaki cu Gheorghe Bariţ,* Vălenii de Munte, 1911, p. 89—91.

[2] T. Bălan, *Eudoxiu Hurmuzaki şi colecţia lui de documente,* Sibiu, 1944, p. 29—30.

[3] Titu Georgescu, Emil Bâldescu, *Ctitori de şcoală românească,* 1971, p. XXIII.

[4] *Din istoria pedagogiei româneşti,* Bucureşti, 1967, p. 204.

[5] I. G. Sbiera, *Aron Pumnul, Voci asupra vieţii şi însemnătăţii lui,* Cernăuţi, 1889, p. 20—21.

mai erau posibile după revoluţie. Absolutismul în monarhia austriacă se restaurase cu scopul de a înăbuşi tendinţele de afirmare naţională a popoarelor supuse. Eudoxiu Hurmuzaki, excelent diplomat, a înţeles că trebuie acţionat legal şi cu subtilitate. N-a intervenit pe lîngă membrii guvernului unde avea şi prieteni, în favoarea şcolii, a obţinut doar în cadrul Ministerului Instrucţiunii Publice din Viena controlul asupra manualelor şcolare pentru toate şcolile din monarhia austriacă.

Între fruntaşii culturii româneşti din toate provinciile locuite de români, luptători pentru unitatea naţională, legăturile se închegaseră încă înainte de revoluţia din 1848. Din rîndurile acestora făcea parte şi Eudoxiu Hurmuzaki. Influent la Viena, în Ministerul Instrucţiunii Publice, avea de îndeplinit misiunea încredinţată unanim, de a susţine şi promova şcoala românească în provinciile româneşti supuse monarhiei, pe cît posibil la nivelul celorlalte provincii româneşti libere. Cărturarul român se afla în permanentă legătură cu fratele său de la Iaşi, Constantin Hurmuzaki, şi la Viena cu A. T. Laurian, Ion Maiorescu, Gh. Bariţ şi Aron Florian. În 1852 traduce în limba română, împreună cu Maiorescu şi Florian, Foaia imperială de legislaţie, atît pentru Transilvania cît şi pentru Bucovina.[6] În strînsă legături se afla şi cu Mihail Kogălniceanu. În 1851, Kogălniceanu împreună cu V. Alecsandri, Laurian, C. Hurmuzaki, D. Rallet, L. Rosetti, alcătuiau la Iaşi „Aşezămîntul pentru reorganizarea învăţămîntului public în Principatul Moldovei". Se prevedea aici să se înfiinţeze şcoli primare în fiecare oraş, cît mai multe şcoli la sate, 3 şcoli reale şi şcoli de meşteşugari. Se pare că acest „Aşezămînt" a stat la baza întregului program de dezvoltare a învăţămîntului bucovinean urmărit de Eudoxiu Hurmuzaki.

După această dată, şi mai ales după 1862 şi 1864, cînd Eudoxiu Hurmuzaki a ocupat în Bucovina funcţia de vice guvernator şi apoi de guvernator, şcolile poporale — scria Constatin Morariu, un istoric bucovinean —, „au prins a se înmulţi prin sate văzînd cu ochii". În anul 1861, numai 7% din copiii de vîrstă şcolară frecventau cursurile, situaţie unică, comparativ cu toate celelalte provincii din monarhia austriacă,[7] cauza principală constituind-o lipsa de şcoli, dar pînă în anul 1870 numărul lor a crescut la 108. În decurs de 9 ani s-au înfiinţat în Bucovina de trei ori mai multe şcoli decît în ultimii 64 de ani.[8] Din anul 1864 s-a instituit un sistem unitar de administraţie a lor, prin epitropiile şcolare, şi de control asupra gestiunii financiare.[9] Cînd numărul şcolilor poporale a sporit, au luat fiinţă şi instituţiile pregătitoare de personal didactic. În anul 1871 s-a deschis o preparandie pentru învăţători, în 1872 alta pentru învăţătoare, iar din anul 1873 a început să funcţioneze o şcoală pregătitoare pentru cei care voiau să meargă la aceste preparandii.[10] A luat fiinţă învăţămîntul liceal. Din anul 1861 şi-a deschis cursurile liceul din Suceava, iar în anul 1872 a intrat în funcţiune cel din Rădăuţi, care şi astăzi îi poartă numele. Eruditului cărturar nu i-au scăpat din vedere nici cultivarea pămîntului nici

---

[6] Teodor Bălan, *Eudoxiu Hurmuzaki şi colecţia lui de documente*, p. 27—28.
[7] Arh. Protopop. Cîmpulung-Moldova, *loc. cit.*, f. 106—107.
[8] Costantin Morariu, *Părţi din istoria românilor bucovineni*, Cernăuţi, 1892, p. 104—106.
[9] Arh. Protopop. Cîmpulung-Moldova, *loc. cit.*, f. 133—135.
[10] Constantin Morariu, *op. cit.*, p. 113—114.

meşteşugurile. În anul 1871 a intrat în funcţiune o şcoală agronomică iar în 1873 prima şcoală de meserii din ţinut. În anul 1875 a luat fiinţă şi Universitatea din Cernăuţi. Eudoxiu Hurmuzaki decedase de mai mult de un an. Nici un izvor istoric nu vorbeşte de rolul său în înfiinţarea acestei universităţi. Informaţiile existente menţionează că propunerea fusese făcută, încă din anul 1872, de deputatul Constantin Tomaşciuc în şedinţa dietei din 23 noiembrie şi înaintată apoi de guvernămînt consiliului şcolar pentru demersurile necesare.[11] Dar şedinţa dietei era prezidată de Eudoxiu Hurmuzaki şi tot el, în calitate de guvernator, a suspus-o consiliului pentru examinare şi înaintare către guvernul imperial. Este cert că nici un deputat din şedinţa dietei nu era convins că ideea pornea de la C. Tomasciuc, şi nici nu aşteptau de la un neînsemnat consiliu rezolvarea ei. Înfiinţarea universităţii n-a fost decît rodul stăruinţelor lui Eudoxiu Hurmuzaki şi al respectului de care se bucura în sînul guvernului cezaro-crăiesc din Viena. Ilustrul om de cultură, prin acest înalt for al ştiinţei, urmărea afirmarea poporului român din Bucovina şi recunoaşterea lui ca naţionalitate egală cu toate celelalte naţionalităţi din monarhie. La toate acestea se mai adaugă un element. Primul rector al universităţii a fost Ferdinand Zieglauer, profesor de istorie, specialist în istoria Austriei. În timpul războiului de independenţă a României, Zieglauer a acoperit faţă de autorităţile poliţieneşti pe studenţii români plecaţi pe front, iar cîţiva ani mai tîrziu îndruma pe fostul său student, Dimitrie Onciul, cunoscutul istoric român, să elaboreze teza de doctorat „Despre începuturile statelor române", ca să ne folosim numai de aceste exemple. Sîntem convinşi că Eudoxiu Hurmuzaki nu e străin de alegerea rectorului universităţii, istoric cu sentimente filo-române.

O problemă vitală o constituia limba. Şcolile poporale se înmulţeau, dar nici una nu era curat românească. Situaţia a continuat pînă în anul 1865, cînd Consistoriul episcopal, sesizat de guvernămînt că în şcolile din sate copiii nu învaţă în limba maternă, a ordonat inspectorilor şcolari să ia măsuri severe ca în ţinuturile cu populaţie românească învăţătura să se facă numai în limba română. În spirit iluminist, Eudoxiu Hurmuzaki n-a interzis învăţarea limbii germane pentru elevii care doreau să meargă la şcoli mai înalte, dar n-a admis-o decît din clasa a treia sau semestrul al doilea al clasei a doua.[12]

S-au schimbat şi principiile de învăţămînt şi educaţie. În şcoala naţională trebuia să se urmărească nu „numai o însuşire searbădă a limbii române", dar şi „cunoaşterea obiectivă şi corectă a materiei prevăzute în manualele şcolare"[13] În limitele timpului şi a stadiului de pregătire a slujitorilor şcolii, s-a introdus un învăţămînt sistematizat, atractiv şi folositor pentru viaţă. Elevii trebuiau trataţi ca „fiinţe raţionale" şi educaţi cu dragoste, fără diminuarea exigenţei, în spiritul moralei, al ordinei şi purtării cuviincioase.[14] În şcoli se învăţa de pe manualele traduse din limba germană de Silvestru Morariu-Andrievici, corectate şi adnotate la Viena de Eudoxiu Hurmuzaki în perioada anilor 1852—1858, cînd funcţiona în Ministerul Instrucţiunii Publice. Dacă generaţii întregi de şcolari n-au fost silite să-şi irosească eforturile chinuindu-se să înveţe o limbă

---

[11] Teodor Bălan, *Procesul Arboroasei (1875—1878)*, Cernăuţi, 1937, p. 8.
[12] Arh. Protopop. Cîmpulung-Moldova, *loc. cit.*, f. 150—151.
[13] *Ibidem*, f. 107.
[14] *Ibidem*, f. 34—41.

românească artificială, forţată, se datoreşte acestui erudit învăţat. Prin corectările sale, Eudoxiu Hurmuzaki a suprimat toate „neroziile“ latinizante din limba artificială a lui „Arune Pumnul“, limbă în care traducea Silvestru Morariu.[15] Cu intenţia de a cultiva limba vorbită în popor, adeptul culturii moderne a înlocuit în manuale termenii şi expresiile vulgare, iar pentru acomodarea învăţăceilor cu terminologia producţiei industriale a introdus o serie de termeni din noua economie politică.

Şcoala îşi schimba misiunea. În forma veche încetase să mai fie în „raport direct cu dimensiunea, importanţa şi urgenţa problemei“. Autorităţile comunale şi cele clericale au primit sarcina să-şi intensifice preocupările pentru dezvoltarea şcolii naţionale, cunoscînd că noile îndatoriri erau de primă necesitate.[16] În noile condiţii se impunea şi o schimbare a metodelor de instrucţie şi educaţie. Învăţătorii şi profesorii au fost obligaţi să predea după cărţile austriece de metodică traduse de Silvestru Morariu-Andrievici şi corectate de Eudoxiu Hurmuzaki. La citire s-a introdus „Metodica silabisirii sau introducerea pentru învăţarea primelor elemente cu folosirea a 12 table de perete“, iar la aritmetică „Metodica călculăciunii din capu“ şi „Metodica călculăciunii cu cifre“, ambele publicate la Viena, prima în anul 1856, iar a doua în 1858. Din anul 1861 s-au mai dat în folosinţă o metodică pentru predarea materiilor la clasele inferioare şi un fel de manual de pedagogie intitulat „Ştiinţa educaţiei şi învăţămîntului“.[17]

În scopul unificării procedeelor de instrucţie şi educaţie şi pentru perfecţionarea metodică a învăţătorilor şi profesorilor, din anul 1864 s-au instituit şi conferinţele învăţătoreşti. În principiu, aşa cum au fost concepute, conferinţele trebuiau să înlesnească un larg schimb de experienţă şi să urmărească uniformizarea metodelor din şcoală.[18] Din anul 1865 au avut şi sarcina să hotărască măsura în care urma să fie admisă limba germană în şcolile româneşti. Pînă la reforma învăţămîntului din 1869, cînd şcoala a fost eliberată de tutela bisericii şi trecută sub controlul statului, conferinţele s-au ţinut în cadrul protopopiatelor. După această dată au intrat sub controlul consiliilor şcolare ale ţinuturilor lor, fiind conduse de un membru al Consiliului, de regulă, directorul unui gimnaziu, al unei şcoli mijlocii sau capitale, iar ceva mai tîrziu de inspectorul ţinutului şcolar. N-a fost neglijată nici organizarea profesională a corpului didactic. În anul 1872 a luat fiinţă „Societatea învăţătorilor“ cu filialele la Suceava, Rădăuţi, Cîmpulung şi Gura Humorului.[19] Asociaţia avea misiunea să îndrumeze învăţătorii şi profesorii în studiul pedagogiei teoretice şi practice, să sprijine perfecţionarea membrilor, să experimenteze şi să extindă principiile raţionale de instruire şi educaţie. Din iulie 1873, s-a editat şi o publicaţie a societăţii, „Foaia pedagogică bucovineană“, prima de acest fel în ţinut.

---

[15] T. Bălan, *Eudoxiu Hurmuzaki şi colecţia lui de documente*, Sibiu, 1944, p. 35.

[16] Arh. Protopop. Cîmpulung-Mold., *loc. cit.*, doc. nr. 100 din 3/15 februarie 1861.

[17] *Ibidem*, f. 106—107.

[18] *Ibidem*, f. 135—136.

[19] Emil Boca, *Bucowiner Landeslehrerverein (Asociaţia învăţătorilor din Bucovina), 1872—1901*, în *30 de ani de organizaţie românească a învăţătorilor din Bucovina*, Cernăuţi, 1935, p. 11—12.

S-a schimbat şi concepţia despre misiunea învăţătorului şi a modului de evaluare a activităţii la catedră. Într-o circulară din 25 aprilie 1862, Consistoriul episcopal atrăgea atenţia diriguitorilor de şcoli că „Este o greşală să se considere învăţător bun, acela care în 20 de ani de serviciu a pregătit 20 de elevi pentru admiterea în gimnaziu şi a lăsat restul populaţiei neştiutoare de carte. Vrednic este numai acela care în 20 de ani de activitate într-un sat, nu are nici un tînăr pînă la 30 de ani care să nu poată dovedi că ştie să citească şi să socotească în limba maternă".[20] Textul este semnat de Dimitrie Procopovici, un slujbaş civil — asesor — al Consistoriului episcopal, dar ideea nu-i aparţine. Eudoxiu Hurmuzaki a privit necontenit spre viaţa satului şi a ţăranului. Îmbunătăţirea situaţiei materiale şi culturale a ţărănimii însemna pentru el drumul spre afirmarea politică şi naţională, nu numai spre progres şi civilizaţie. Principiul cuprins în circulara semnată de Procopovici era a doua premisă a unui raţionament mai vechi al lui Eudoxiu Hurmuzaki. Prima se referea la starea materială a ţăranului, în 1861, cînd avertiza tronul că sărăcia ţăranului înseamnă sărăcia ţării, iar sărăcia ţării, slăbiciunea împăratului. „Pauvre paysan, pauvre pays, pauvre pays, pauvre roi".[21] Pentru toate acestea l-au preţuit ţăranii. Cei din ocolul Cîmpulungului i-au ridicat şi un monument din pămînt ca în vremurile legendare.

În timpul vieţii şi activităţii sale de om politic, învăţămîntul din Bucovina s-a ridicat la un nivel înalt, şi-a restructurat conţinutul şi metodologia în funcţie de schimbările social-economice şi politice ale timpului, de interesele naţionale ale poporului. Înzestrat cu un excelent bun simţ şi o uimitoare modestie, a păstrat măsura în toate. N-a făcut exces de zel, nici paradă de înţelepcine şi personalitate. Incontestabil, multe din ideile înnoitoare în viaţa şcolii bucovinene au fost elaborate de fratele său, Alexandru Hurmuzaki, de Aron Pumnul şi de alţi pedagogi iluminişti germani, dar cu spiritul său intransigent n-a lăsat să se înfăptuiască nimic, în mica sa patrie, fără să fie trecut prin filtrul propriei sale raţiuni, avînd şi posibilitatea să o facă în calitate de guvernator timp de 12 ani. Modul său de a privi şcoala în perspectiva dezvoltării social-economice naţionale constituie un model pentru posteritate.

S-a scris destul de puţin despre Eudoxiu Hurmuzaki. L-au elogiat contemporanii care i-au cunoscut firea, l-au preţuit ca om politic şi de cultură. L-a nedreptăţit un timp posteritatea din sentimente de care nici Nicolae Iorga n-a fost ferit. S-a scris mai mult fiind preţuit la adevărata lui valoare cu prilejul comemorării centenarului morţii sale. Cu toate acestea, Eudoxiu Hurmuzaki n-a fost descoperit în întregime. Cu o fire puţin comunicativă şi prudentă, el nu s-a dezvăluit cu totul nici contemporanilor. Istoria îl poate înscrie printre precursorii unităţii naţionale. Prin şcoală şi cultură, Eudoxiu Hurmuzaki a pregătit, la vremea sa, unitatea politică a naţiunii române.

---

[20] Arh. Protopop. Cîmpulung-Moldova, Protocolul poruncilor, tom. V., anii 1855—1911, p. 104—108.

[12] T e o d o r  B ă l a n, *Din istoricul Cîmpulungului-Moldovenesc,* Bucureşti, 1960, p. 275.

## UNELE ASPECTE METODICE ALE UTILIZĂRII LUCRĂRILOR CLASICILOR MARXISM-LENINISMULUI ŞI DOCUMENTELOR P.C.R. ÎN PREDAREA ISTORIEI PATRIEI

IOAN CÎMPEANU

Dacă toate disciplinele cuprinse în planul de învăţămînt contribuie la realizarea educaţiei comuniste a tineretului, istoriei — obiect cu pondere sporită în procesul formativ-educativ — îi revin sarcini majore în pregătirea viitorilor cetăţeni ai patriei noastre. Profesorul de istorie are o mare responsabilitate. Succesul lui este determinat de modul în care stăpîneşte obiectul ce-l predă, de găsirea celor mai adecvate căi şi forme de muncă didactică. Dar, înainte de toate, trebuie să-şi cunoască scopurile ce le urmăreşte prin predarea istoriei, gîndindu-se apoi la partea lui de contribuţie, în vederea realizării educaţiei multilaterale a elevilor. Cu cît va înţelege mai amplu şi mai clar scopul educativ al predării istoriei, cu atît va avea rezultate mai bune în activitatea sa instructiv-educativă. Profesorul trebuie să fie atent la particularităţile de vîrstă ale elevilor, să cunoască metodele şi procedeele specifice predării acestui obiect, pentru a-şi atinge pe deplin obiectivele propuse. Prin urmare, istoria are menirea să contribuie în cel mai înalt grad la formarea concepţiilor înaintate, a profilului moral-politic al tinerii generaţii.

Ţinînd seama de importanţa studierii operelor clasicilor marxism-leninismului şi a documentelor de partid, pentru fundamentarea ştiinţifică în orice domeniu de cercetare, studierea şi predarea istoriei nu poate fi concepută fără aprofundarea acestor lucrări de bază. Ele constituie o călăuză în pregătirea şi în activitatea de predare a profesorului. Studiul sistematic şi permanent al operelor clasicilor marxism-leninismului şi al documentelor de partid constituie pentru profesor condiţia hotărîtoare pentru a putea preda cu succes istoria. În operele clasicilor marxism-leninismului găsim referiri privitoare la cele mai importante evenimente istorice. Documentele P.C.R. aplică în mod creator această învăţătură la specificul ţării noastre, la particularităţile ei istorice. Iată de ce, în predarea istoriei nu trebuie să ne mărginim numai la studierea faptelor şi fenomenelor, ci să lămurim cauzele apariţiei şi dezvoltării lor, particularităţile, să-i facem pe elevi să înţeleagă legile dezvoltării fenomenelor istorice.

În cursul experimentării utilizării lucrărilor clasicilor marxism-leninismului şi a documentelor de partid la anul IV de liceu, oră de oră, în ordine cronologică, în decursul a doi ani consecutiv, am apelat mereu la cunoştinţele elevilor însuşite la orele de socialism şi filozofie, ceea ce a înlesnit mult studierea, dezbaterea şi interpretarea unor teze din lucrările clasicilor marxism-leninismului şi din documentele de partid. Elevii au înţeles valoarea documentară, ştiinţifică a acestor lucrări, recurgînd la conţinutul tezelor, pasajelor, fragmentelor studiate, pentru

a-şi argumenta răspunsurile date *. Din materialul selecţionat şi utilizat în experimentul aplicat, cuprinzînd un volum bogat, pentru fiecare lecţie în parte, ne limităm doar la prezentarea unor aspecte semnificative, fără a parcurge toate lecţiile în ordine cronologică.

Pentru obţinerea unor rezultate bune, pe măsura eforturilor depuse, este necesară respectarea unor norme de ordin metodic :

— pasajele utilizate să fie în directă legătură cu conţinutul lecţiei, să nu apară ca o parte suplimentară, ci să se contopească organic cu conţinutul de idei expus ;

— lecţia să nu fie supraîncărcată cu prea multe citate, fiind alese doar cele mai semnificative ;

— dacă fragmentul redă mai clar o idee, un argument ştiinţific, să fie citit, înlocuind o parte din expunere ;

— în utilizarea lui să se ţină seama de obiectivele urmărite într-un moment sau altul al lecţiei ;

— să se ceară elevilor să facă mereu asocieri cu cunoştinţele dobîndite anterior, fără a neglija legătura cu actualitatea ;

— să nu se pretindă elevilor memorizarea unor fragmente, ci utilizarea conţinutului lor, ca argument ştiinţific ;

— lucrările şi documentele din care se citează să fie nemijlocit prezentate elevilor, intuite în faţa clasei şi recomandate pentru studiu ;

— citirea să se facă expresiv, clar, cu intonaţia, cadenţa şi ritmul necesare concentrării atenţiei elevilor.

Lucrările clasicilor marxism-leninismului, la care am apelat mai mult, sînt: Fr. Engels, *Rolul muncii în procesul de transformare a maimuţei în om, Originea familiei, a proprietăţii private şi a statului, Decăderea feudalismului şi ridicarea burgheziei, Războiul ţărănesc german ;* K. Marx, *Capitalul, Însemnări despre români ;* Marx-Engels, *Manifestul Partidului Comunist ;* V. I. Lenin, *Imperialismul, stadiul cel mai înalt al capitalismului, Statul şi revoluţia, Lenin despre România, Despre stat.*

Dintre documentele P.C.R. am folosit următoarele: Nicolae Ceauşescu, *Cuvîntare la marea adunare populară din Capitală — 150 de ani de la mişcarea revoluţionară condusă de Tudor Vladimirescu,* 20 august 1971 ; *120 de ani de la Revoluţia de la 1848 — Cuvîntare la adunarea populară din Capitală,* 29 iunie 1968 ; *O jumătate de secol de la marea epopee naţională a Mărăşeştilor, Cuvîntare la adunarea populară consacrată aniversării bătăliilor de la Mărăşti, Mărăşeşti şi Oituz,* 12 august 1967 ; *Expunere la şedinţa jubiliară a Marii Adunări Naţionale consacrată sărbătoririi semicentenarului unirii Transilvaniei cu România,* 23 noiembrie 1968 ; *Cuvîntare la sesiunea jubiliară a Marii Adunări Naţionale consacrată celei de a XXV-a aniversări a eliberării patriei de sub jugul fascist ; Congresul al X-lea al P.C.R. ; Semicentenarul glorios al P.C.R. Expunere la adunarea solemnă din Capitală,* 7 mai 1971 ; *Expunere cu privire la Programul P.C.R. pentru îmbunătăţirea activităţii ideologice, ridicarea nivelului general al cunoaşterii şi educaţiei socialiste a maselor, pentru aşezarea relaţiilor*

* În funcţie de particularităţile de vîrstă, de conţinutul programelor analitice, lucrările clasicilor marxism-leninismului şi documentele de partid au fost utilizate şi la alte clase, selectîndu-se materialul adecvat vîrstei şi puterii de înţelegere a elevilor.

*în societatea noastră pe baza principiilor eticii şi echităţii socialiste şi comuniste,* 3 noiembrie 1971 ; *Cuvîntare la adunarea festivă consacrată aniversării semicentenarului Uniunii Tineretului Comunist,* 1972 ; *Raport la Conferinţa Naţională a partidului din 19—21 iulie* 1972 ; *Cuvîntare la adunarea festivă consacrată aniversării a 80 de ani de la crearea partidului politic al clasei muncitoare din România,* 30 martie 1973 ; *Cuvîntările rostite la Adunările populare de la Iaşi, Blaj şi Bucureşti, consacrate aniversării a 125 de ani de la revoluţia din 1848* (mai, iunie 1973) ; *Hotărîrea plenarei C.C. al P.C.R. din 18—19 iunie 1973 cu privire la dezvoltarea şi perfecţionarea învăţămîntului în Republica Socialistă România ; Cuvîntare la şedinţa comună a Comitetului Central al Partidului Comunist Român, a Consiliului Suprem al Dezvoltării Economice şi Sociale şi a Consiliului de Miniştri,* 13 iulie 1973. *Cuvîntare la sesiunea jubiliară a Marii Adunări Naţionale consacrată celei de a XXX-a aniversări a eliberării României de sub dominaţia fascistă,* 22 august 1974 ; *Directivele Congresului al XI-lea al Partidului Comunist Român cu privire la planul cincinal 1976—1980 şi liniile directoare ale dezvoltării economico-sociale a României pentru perioada 1981—1990.*

Materialul documentar prezentat se include în lecţii de diferite tipuri (de dobîndire a noilor cunoştinţe, de verificare, de recapitulare, de formarea priceperilor şi deprinderilor) în care se utilizează felurite metode (expunere, conversaţia combinată, etc.) şi procedee.

După locul în care se desfăşoară şi în funcţie de care metodele şi procedeele cunosc variate forme, activităţile la istorie se desfăşoară : în clasă, în cabinetul de ştiinţe sociale şi în afara clasei.

1. În clasă *, în cadrul lecţiei obişnuite, materialul documentar amintit poate servi ca punct de plecare în expunerea noilor cunoştinţe în lecţie, poate însoţi expunerea profesorului, integrînd în lecţie un pasaj pentru o argumentare ştiinţifică, oglindind o concluzie finală, trăsătura unei epoci, a unui fenomen social-istoric, poate fi folosit la fixarea cunoştinţelor şi mai poate servi, în cadrul lecţiilor de recapitulare, ca element nou care să lărgească orizontul de cunoştinţe al elevilor, să îmbogăţească conţinutul de idei recapitulat.

a) Ca punct de plecare în prezentarea unei epoci, în cadrul lecţiei „Ţările române în prima jumătate a secolului al XVIII-lea", servind la caracterizarea domniilor fanariote s-a folosit pasajul : „Cîrmuirea fanarioţilor a fost totdeauna dezastruoasă Principatelor. Darurile prin care domnul dobîndea ridicarea în scaun trebuiau acoperite prin taxe stoarse de la supuşii săi. Suferinţele acestora erau înfăţişate Divanului şi Divanul îşi avea, în vremea aceea de corupţie şi de decădere, motivele sale să se arate totdeauna dispus a le acorda uşurarea pe care le-o procura o schimbare de domnie"[1]. Cu ajutorul elevilor s-au sistematizat, apoi, trăsăturile caracteristice ale acestei epoci : obligaţiile ţării faţă de Poartă, instabilitatea domniilor, suferinţele maselor, etc. Nu s-a omis contribuţia unor domnitori care, prin reformele aplicate, — ca urmare a cerinţelor etapei istorice, a luptei maselor — au favorizat dezvoltarea economică şi socială a ţă-

---

* Este vorba de folosirea vechii săli de clasă, amenajată pe baza unor elemente ale indicaţiilor metodice pentru Cabinet, unde acesta lipseşte.

[1] K. Marx, *Însemnări despre români,* Edit. Academiei, Bucureşti, 1964, p. 173, 115—116 ; 171—172.

rilor române. Plecînd de la o argumentare ştiinţifică, s-au putut sistematiza cu elevii elementele de bază ale acestei etape, eliminînd datele neesenţiale şi supraîncărcarea. Acelaşi procedeu s-a aplicat şi la „Problema continuităţii daco-romane", atunci cînd li s-a prezentat elevilor organizarea social-economică în timpul migraţiunii popoarelor. Predarea a început cu un pasaj din „Capitalul" lui K. Marx [2], care redă foarte plastic modul de organizare a obştilor teritoriale, formă predominantă în care trăia populaţia agricolă şi păstorească din stînga Dunării. „Aşa stăteau lucrurile în provinciile româneşti. Modul lor de producţie iniţial era bazat pe proprietatea comună, dar nu proprietatea comună în forma ei slavă, şi cu atît mai puţin în cea hindusă. O parte a pămîntului era cultivat ca proprietate privată liberă, de către membrii obştei pe cont propriu, altă parte a lui — ager publicus — era cultivată de toţi împreună. Produsele acestei munci în comun serveau în parte ca fond de rezervă pentru anii cu recoltă proastă sau alte întîmplări neprevăzute, în parte ca tezaur public pentru acoperirea cheltuielilor războiului şi ale cultului, precum şi a altor cheltuieli ale comunei". Elevii au înţeles sensul modului de producţie iniţial, bazat pe proprietatea comună, deosebită de forma proprietăţii comune slave sau hindusă. Procedeul poate fi aplicat şi la alte lecţii.

b) În cele mai multe cazuri, citatele semnificative însoţesc expunerea profesorului, integrîndu-se organic în lecţie. Dar şi în acest caz sînt posibile două procedee : citirea şi comentarea citatului cu elevii, primul procedeu ; multiplicarea fragmentului (citatului) pus la îndemîna fiecărui elev —, solicitîndu-i apoi pe ei să interpreteze şi să distingă ideile esenţiale din conţinutului lui, ajungînd la sistematizarea elementelor caracteristice, prin „descoperire" — al doilea procedeu. Acesta din urmă a suscitat mult interes în rîndul elevilor, a devenit antrenant. Primul procedeu, folosit la mai multe lecţii, s-a concretizat prin următoarele :

La lecţia „Formarea şi dezvoltarea voievodatului Transilvaniei", în ultima parte tratînd problema invaziei tătare şi consecinţele ei, s-a inclus în expunere următorul pasaj : „...a prăda li se pare mai uşor, chiar mai onorabil decît a dobîndi prin muncă. Războiul care înainte se purta numai pentru a răzbuna năvălirile sau pentru mărirea teritoriului devenit 'insuficient se poartă acum numai în vederea prăzii şi expediţiile de pradă devin o îndeletnicire permanentă" [3]. Citatul caracterizează elocvent expediţiile de pradă care au frînat procesul de dezvoltare a societăţii pe teritoriul patriei noastre. La lecţia intitulată „Dezvoltarea culturii în secolele XVII şi XVIII" referitor la Transilvania, vorbind despre ideea unităţii poporului român, s-au redat afirmaţiile lui Marx „...în timp ce limba română era înăbuşită în Principate, românii din Transilvania păstrau cu fidelitate graiul străbunilor... Printre reprezentanţii şcolii româneşti din Transilvania cei mai însemnaţi sînt : Iorgovici (în special gramatic), Ţichindeal (fabulist), Petru Maior (despre originea românilor), Şincai şi Samuel Clain. Transilvania a deschis calea scriitorilor Moldo-Valahiei" [4]. Concluzia este

---

[2] K. Marx, *Capitalul*, vol. I, ed. 2, p. 253.

[3] Fr. Engels, *Originea familiei, a proprietăţii private şi a statului*, în Marx şi Engels, *Opere*, vol. 16, p. I p. 140.

[4] K. Marx, *Însemnări despre români*, loc. cit.

elocventă. Comentînd pasajul dat, elevii au înţeles contribuţia şcolii româneşti din Transilvania la deşteptarea conştiinţei naţionale.

Dorind să subliniez cu mai multă convingere rolul maselor în revoluţie, am introdus, în cadrul lecţiei „Revoluţia din 1848 în Ţara Românească, un pasaj din Lenin : „Revoluţiile sînt sărbătoarea celor subjugaţi şi exploataţi. Niciodată masa poporului nu este în stare să fie un făuritor atît de activ al unor noi rînduieli sociale ca în timpul revoluţiei. În astfel de vremuri poporul este în stare să facă minuni“ [5]. La lecţia „România între 1900—1914“, am citit un fragment din Lenin, cu aprecieri pozitive la adresa guvernului român, care a acordat azil politic marinarilor de pe vasul „Potemkin“, în anul 1905 : „Cît priveşte guvernul român, el a procedat just ignorînd cererea de a considera pe matrozii răsculaţi drept delicvenţi de drept comun. Ceea ce, de altfel, era şi de aşteptat de la guvernul unei naţiuni care se respectă. Guvernul român a dat dispoziţii să nu se dea vasului „Potemkin“ nici provizii, nici cărbuni, dar totodată a adus la cunoştinţa celor 700 de matrozi ai vasului că, dacă vor debarca pe ţărmul românesc, vor fi consideraţi doar ca dezertori străini“ [6]. Procedeul s-a aplicat şi la alte lecţii.

În lecţia „Participarea României la primul război mondial“, apreciind eroismul ostaşilor români în luptele purtate, recunoştinţa întregului popor pentru sacrificiile aduse, s-a continuat cu citirea fragmentului : „Ne plecăm cu veneraţie în faţa eroilor naţiunii, în faţa celor care nu şi-au precupeţit viaţa pentru a asigura libertatea şi progresul poporului român, care au pus, la timpul lor, o piatră la temelia măreţului edificiu pe care îl înălţăm astăzi pe meleagurile României socialiste. Fie ca memoria celor ce au căzut la Mărăşti, Mărăşeşti şi Oituz, oprind cu pieptul lor armatele imperialismului german, să trăiască veşnic în conştiinţa poporului, îmbărbătîndu-l întotdeauna în lupta pentru binele şi prosperitatea Republicii Socialiste România“ [7].

Cel de al doilea procedeu a fost nou pentru elevi. Deoarece ei nu dispuneau de materialul documentar, acesta a fost multiplicat şi împărţit elevilor, înainte de expunerea lecţiei noi. După cîteva minute de studiu individual, la întrebările puse, elevii au recitit frazele cu ideile solicitate, care au fost notate pe tablă. Aşa s-a procedat la predarea lecţiei „Războaiele balcanice“, stabilind cu exactitate caracterul lor, atitudinea burgheziei şi a proletariatului din Peninsula Balcanică faţă de război, urmările lui, etc. [8] S-a manifestat o participare vie şi activă din partea elevilor.

c) Unele citate din lucrările clasicilor marxism-leninismului şi din documentele P.C.R. sintetizează caracteristicile unei epoci, ale unui fenomen istoric, înlocuind cu mult succes concluziile pe care le-ar trage profesorul. De aceea, în momentul fixării cunoştinţelor, se utilizează în numeroase lecţii. Astfel, caracterizînd ultimul val al popoarelor migratoare şi jaful tătarilor, s-a subliniat starea de înapoiere a acestora prin citatul „orice cotropire de către un popor mai

---

[5] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 9, Buc. ESPLP, 1955, pag. 97.

[6] *Lenin despre România*, Ed. pol. Bucureşti, pag. 8—9, 16—17.

[7] Nicolae Ceauşescu, *O jumătate de secol de la marea epopee naţională a Mărăşeştilor, Cuvîntare la adunarea populară consacrată aniversării bătăliilor de la Mărăşti, Mărăşeşti şi Oituz,* 12 august 1967, în *România pe drumul desăvîrşirii construcţiei socialiste,* vol. II, Edit. politică, Bucureşti, 1968, pag. 465—466.

[8] *Lenin despre România,* p. 16—17.

înapoiat stînjeneşte, se înţelege, dezvoltarea economică şi nimiceşte numeroase forţe de producţie"[9]. La fel s-a procedat la lecţia „Răscoala condusă de Horia, Cloşca şi Crişan", încheind aprecierile cu privire la personalitatea lui Horia astfel : „Horia a devenit eroul povestirilor populare şi simbolul renaşterii Daciei"[10]. Făcînd o permanentă legătură cu prezentul, concluziile privitoare la „Anul revoluţionar 1848 în ţările române" s-au încheiat cu citatul : „În epoca orînduirii socialiste s-a înfăptuit principiul domniei poporului în stat, s-a realizat profeţia atît de îndrăzneaţă a lui Nicolae Bălcescu, care visa la o vreme cînd poporul să nu mai aibă stăpîni pe cap. Astăzi, toţi cei ce muncesc de la oraşe şi sate, cu braţele şi cu mintea, sînt adevăraţi stăpîni ai avuţiei naţionale, ai tuturor bunurilor pe care le creează prin efortul lor constructiv"[11].

d) La lecţiile de recapitulare organizate la sfîrşit de capitol, trimestru sau la cele de generalizare şi sistematizare, de la sfîrşitul anului şcolar, lucrările clasicilor marxism-leninismului şi documentele P.C.R. sînt de un real folos pentru a aduce elementul înnoitor, caracteristic acestor tipuri de lecţii. În lecţia intitulată „Politica externă a Moldovei de la întemeiere pînă la 1600", s-a întocmit un tabel sinoptic care a cuprins : domnitorii, anii domniei, lupte, data, urmările. Vorbind despre victoria de la Vaslui, obţinută de oştirea condusă de Ştefan cel Mare, s-au citit elevilor aprecierile lui Marx în care este reliefat patriotismul acestei armate : „...armata moldovenească (compusă din 40.000 de oameni slab înarmaţi, ţărani care fuseseră luaţi aproape direct de la plug, 5000 de soldaţi unguri... şi 2000 de polonezi) deşi mult mai slabă decît cea turcească, a zdrobit-o complet ; numai puţini turci au scăpat cu viaţă ; au fost omorîte patru paşale, au fost capturate 100 de steaguri"[12]. Din acest citat, ca şi din alte mărturii ale timpului, rezultă spiritul de jertfă şi vitejia poporului, patriotismul de care erau cuprinse masele, în lupta împotriva cotropirii otomane. La lecţia de recapitulare „Răscoale ţărăneşti pe teritoriul patriei noastre în orînduirea feudală", pe baza unui tabel sinoptic, cuprinzînd : denumirea răscoalei, data, cauze, conducători, lupte, urmări, importanţă, s-au îmbogăţit cunoştinţele elevilor cu unele precizări făcute de Engels[13], privitoare la răscoala din 1514. Elementul nou în lecţiile de recapitulare, pe lîngă faptul că sporeşte elementele de cultură generală, suscită mult interes din partea elevilor, stîrneşte, totodată, dorinţa de a parcurge singuri paginile lucrărilor recomandate.

2. Cabinetul de ştiinţe sociale oferă cadrul prielnic desfăşurării lecţiilor, mai ales celor privitoare la epoca modernă şi contemporană a României. Elevii au la dispoziţie documentele de partid, într-un număr sporit de exemplare, precum şi cele mai multe opere ale clasicilor marxism-leninismului, pe care le pot consulta imediat. Avantajul pentru profesor constă în faptul că nu se mai preocupă de multiplicarea materialului şi nu este nevoit să restrîngă fragmentul,

---

[9] Fr. Engels, *Anti-Dühring*, Buc., 1955, pag. 202.

[10] K. Marx, *Însemnări despre români*, loc. cit.

[11] Nicolae Ceauşescu, *„120 de ani de la revoluţia de la 1848", Cuvîntare la adunarea populară din capitală*, 29 iunie 1968, în *România pe drumul desăvîrşirii construcţiei socialiste"*, vol. III, Bucureşti, Ed. politică, 1969, pag. 300.

[12] *Arhiva Marx-Engels*, vol. III pag. 203 ; apud *Istoria României*, vol, II, red. acad. A. Oţetea et al., Editura Academiei, 1962, p. 514.

[13] Fr. Engels, *Războiul ţărănesc german*, în Marx-Engels, *Opere*, vol. VII Edit. politică, 1960 pag. 399—400.

elevii avînd întreg documentul la dispoziţie. Şi în final, cabinetul oferă noi surse de documentare, de informare ştiinţifică : seturi de planşe, diagrame, date statistice, hărţi, folosite în mare măsură şi la lecţiile de filozofie, socialism ştiinţific şi economie politică. În acest cadru, propice predării istoriei, se poate face apel la cunoştinţele însuşite de elevi la celelalte discipline din cadrul ştiinţelor sociale, făcîndu-se astfel, în mod fericit, corelarea între diferitele obiecte de învăţămînt.

Printre lecţiile organizate în cabinetul de ştiinţe sociale, în care s-au folosit documentele de partid, menţionăm următoarele : Industrializarea socialistă a ţării, Transformarea socialistă a agriculturii, P.C.R. forţa politică conducătoare a naţiunii noastre, Congresul al X-lea al P.C.R.
La fiecare lecţie în parte, cu ajutorul documentelor de partid, s-au subliniat ideile care călăuzesc mersul nostru înainte, pentru construirea societăţii socialiste multilateral dezvoltate. Elevii, cu documentul în faţă, au urmărit obiectivele şi rezultatele planurilor cincinale, hotărîrile Plenarei C.C. al P.C.R. din 3—5 martie 1949, privind avantajele trecerii la munca în comun în agricultură, Raportul la cel de al X-lea Congres al P.C.R., Directivele Congresului al X-lea al P.C.R., Directivele Congresului al XI-lea al Partidului Comunist Român cu privire la planul cincinal 1976—1980 şi liniile directoare ale dezvoltării economico-sociale a României pentru perioada 1981—1990. Materialul documentar, folosit în timpul expunerii, a fost completat cu planşe şi diagrame privitoare la dezvoltarea economiei noastre în viitor. Bazate pe material ştiinţific concret, lecţiile au devenit convingătoare, elevii formîndu-şi o imagine clară asupra perspectivelor de dezvoltare ale ţării noastre în anii următori. Este de dorit, de altfel, ca toate lecţiile să se desfăşoare în cabinetul de istorie sau ştiinţe sociale, acolo unde s-a amenajat un singur cabinet, comun. Eficienţa lecţiilor este mult mai mare. Rezultatele constituie un motiv în plus, în sporirea interesului cadrelor didactice pentru amenajarea cabinetului, acolo unde încă lipseşte.

Utilizarea lucrărilor clasicilor marxism-leninismului şi a documentelor P.C.R. constituie o necesitate, în predarea istoriei, cu atît mai mult cu cît elevii se găsesc în clasele mai mari ale liceului.

Succesul, în această muncă de mare răspundere, depinde de conştiinciozitatea profesională, de nivelul ideologic şi politic al profesorului. Este necesar ca profesorul să lucreze în perspectivă, să vizeze obiective precise şi în funcţie de acestea să-şi organizeze munca, să-şi procure materialul bibliografic şi didactic, să asigure climatul favorabil desfăşurării tuturor acţiunilor.

Se impune aplicarea unor variate metode şi procedee în munca cu elevii, pentru a le trezi interesul şi dragostea pentru studiu, a le asigura o educaţie corespunzătoare. Munca la clasă trebuie îmbinată cu activităţi în afara clasei, stimulînd preocupările individuale ale elevilor.

3. Activitatea în afara clasei, munca independentă a elevilor la istorie, include numeroase activităţi, din care nu lipseşte nici parcurgerea în întregime sau parţială a unor lucrări ale clasicilor marxism-leninismului şi a documentelor P.C.R. Este un mijloc eficace de îmbogăţire a cunoştinţelor şi, mai ales de realizare a laturii educativ politice, care contribuie la formarea profilului politic-moral al cetăţeanului de mîine. În munca independentă la istorie, limitîndu-ne

în acest caz numai la utilizarea materialului documentar amintit, sînt folosite mai multe procedee :

a) Unul dintre acestea vizează parcurgerea prealabilă de către elevi a unor lucrări şi documente, pentru a facilita posibilităţile de înţelegere şi aprofundare a unor aspecte economice, sociale şi politice ale fenomenului istoric. Astfel, înainte de a trece la lecţia „Începuturile mişcării muncitoreşti în ţara noastră“ s-a recomandat elevilor să citească (sau să recitească) lucrarea lui Marx şi Engels „Manifestul Partidului Comunist“. Majoritatea elevilor au parcurs-o în întregime, alţii numai primele două capitole intitulate „Burghezi şi proletari“ şi „Proletari şi comunişti“. De altfel, tocmai aceste capitole erau necesare pentru o clarificare ideologică, legată de apariţia relaţiilor capitaliste, procesul de formare a proletariatului, formele luptei de clasă în capitalism, necesitatea organizării proletariatului, rolul comuniştilor, etc. Elevii au putut aplica învăţămintele din această lucrare de căpătîi a marxismului la condiţiile concret istorice ale apariţiei şi organizării proletariatului în România, a misiunii sale istorice. În utilizarea termenilor noi, ei au operat cu multă uşurinţă, înţelegînd pe deplin sensul lozincii lansate de Marx şi Engels „Proletari din toate ţările, uniţi-vă“.

Pentru pregătirea lecţiei „Insurecţia naţională armată antifascistă şi antiimperialistă din august 1944“ s-a recomandat elevilor să citească Cuvîntarea tovarăşului Nicolae Ceauşescu la sesiunea jubiliară a Marii Adunări Naţionale consacrată celei de a XXX-a aniversări a eliberării patriei de sub dominaţia fascistă. Elevii au cunoscut, în prealabil, condiţiile interne şi internaţionale ale pregătirii actului de la 23 August, rolul P.C.R. în organizarea acestui moment hotărîtor din istoria poporului nostru, contribuţia maselor la desăvîrşirea acestui act etc. Parcurgerea documentului menţionat a înlesnit mult predarea şi înţelegerea evenimentelor de către elevi, a contribuit la însuşirea temeinică a conţinutului lecţiei încă din timpul predării.

b) În alte situaţii, elevilor li se cere să conspecteze un capitol, un document, sau să-şi întocmească fişe, pe care să le poată utiliza în lecţie la clasă. Acest procedeu asigură o înţelegere şi o însuşire mai temeinică a materialului, pentru o durată mai lungă de timp. El a fost folosit la lecţia „Unirea Transilvaniei cu România. Încheierea procesului de formare a statului naţional român“. În acest caz, elevii au avut de conspectat „Expunerea tovarăşului Nicolae Ceauşescu la şedinţa jubiliară a Marii Adunări Naţionale consacrată sărbătoririi semicentenarului unirii Transilvaniei cu România“ — 23 noiembrie 1968. În timpul predării, s-a apelat la cunoştinţele lor, dîndu-li-se posibilitatea de a folosi conspectele, şi precizînd caracterul participării României la război, lupta maselor pentru unire, atitudinea marilor puteri, rezoluţia Adunării Naţionale de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918 etc. Materialul conspectat sau fişat le este de folos elevilor la unele lecţii de recapitulare, la pregătirea lor pentru bacalaureat etc.

c) Pentru a nu lăsa impresia caracterului obligatoriu de parcurs a prea multor lucrări, capitole, fragmente prin munca independentă acasă, uneori s-a aplicat şi un alt procedeu : în anumite lecţii s-au utilizat în clasă numai părţi dintr-un material, motivîndu-se aceasta cu necesitatea încadrării în timp. Pentru a reuşi să desprindă şi alte idei importante din material, s-au precizat capitolul, paginile, în care pot găsi conţinutul care îi interesează. Elevii şi-au notat bibliografia, au continuat studierea ei acasă, confirmînd, în ora următoare, parcurgerea

paginilor respective. Aşa s-a procedat la lecţia „P.C.R. — forţa politică conducătoare a naţiunii noastre", tratînd „Conferinţa Naţională a P.C.R." din iulie 1972. Elevilor li s-au citit părţi din lucrare, insistîndu-se asupra capitolului „Orientările şi direcţiile dezvoltării economico-sociale a României în deceniile următoare" [14], din care s-a citit numai partea introductivă. S-a insistat asupra necesităţii aprofundării ulterioare a acestui capitol, care le va asigura o imagine clară asupra evoluţiei economico-sociale a României pînă în anul 1990. Acum, informarea lor poate fi lărgită, întregită prin folosirea unor documente noi de o covîrşitoare însemnătate.

Utilizarea documentelor Congresului al XI-lea al P.C.R., a *Programului Partidului Comunist Român de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi înaintare a României spre comunism,* de care dispunem astăzi, constituie o necesitate şi, totodată, o călăuză, în activitatea fiecărui profesor de istorie.

d) Alteori, obligîndu-i la o muncă independentă, s-au formulat cîteva întrebări în clasă, la care să se răspundă în scris. Natural că răspunsurile nu puteau fi date decît parcurgînd un anumit material bibliografic pentru care le-am precizat paginile. S-a evitat supraîncărcarea elevilor cu bibliografie prea vastă. De asemenea, în perioade de mare solicitare (lucrări trimestriale, concursuri şcolare, etc.) li s-a recomandat un număr restrîns de pagini din bibliografie.

e) Deosebit de educative sînt simpozioanele, ocazionate de sărbătorirea anumitor evenimente. Caracterul lor festiv, afirmarea unor elevi prin comunicări, crearea posibilităţii de a-şi valorifica preocupările personale în faţa colegilor, profesorilor şi părinţilor, stimulează interesul pentru studiu şi cercetare.

În primul rînd, cercul de istorie oferă numeroase posibilităţi în acest sens. Astfel, aniversarea semicentenarului Uniunii Tineretului Comunist, a creării P.C.R., au fost realizate în cadrul cercului de elevi. Pentru comunicările prezentate, elevii au prelucrat bibliografia recomandată în timp util, cuprinzînd documente de partid corespunzătoare temelor. [15], [16].

Simpozionul închinat anului revoluţionar 1848 a dat prilej manifestării muncii independente a elevilor, comunicările lor avînd o ţinută ştiinţifică corespunzătoare, întemeindu-se pe parcurgerea unei bogate bibliografii, care a contribuit, pe lîngă îmbogăţirea cunoştinţelor, la educarea lor patriotică.

Folosirea lucrărilor clasicilor marxism-leninismului şi a documentelor de partid în lecţiile de istorie, pe lîngă faptul că lărgesc orizontul de cunoştinţe al elevilor, asigură realizarea laturii educative a acestor lecţii, contribuie la formarea conştiinţei socialiste, la fundamentarea concepţiei materialiste despre lume şi viaţă, sădeşte în sufletul elevilor elemente ale patriotismului socialist, dragostea pentru muncă, pentru poporul muncitor şi pentru realizările lui.

---

[14] N i c o l a e C e a u ş e s c u, Raport la Conferinţa Naţională a P.C.R., 19—21 iulie 1972, pag. 37—43.

[15] N i c o l a e C e a u ş e s c u, *Cuvîntare la adunarea festivă consacrată aniversării semicentenarului U.T.C.,* Ed. pol., Buc. 1972.

[16] N i c o l a e C e a u ş e s c u, *Semicentenarul glorios al P.C.R. Expunere la adunarea solemnă din capitală,* 7 mai 1971, Ed. pol. Buc. 1971.

# MODALITĂŢI DE REALIZARE A UNOR LECŢII MODERNE DE ISTORIE

NICOLAE MARCEL

În documentele de partid, în literatura de specialitate, se vorbeşte tot mai mult de faptul că şcoala contemporană nu-şi mai poate realiza integral rolul prin lecţia tradiţională. Astfel, în Hotărîrea Plenarei C.C. al P.C.R. din 18—19 iunie 1973 se indică extinderea utilizării metodelor moderne, active, care dezvoltă gîndirea, capacitatea de investigare a elevilor şi care presupun participarea lor la dobîndirea cunoştinţelor printr-o muncă independentă. [1]

Procesul de modernizare impune obligaţia de a orienta elevii în cunoaşterea realităţii, înarmîndu-i cu metode şi tehnici de învăţare prin acţiune. Modernizarea presupune adaptarea lecţiilor la noile sarcini, prin scop şi conţinut, prin metode şi mijloace didactice, prin tipologie şi structură. Pentru ca şcoala să-şi indeplinească rolul de forţă de propulsie socială, scopul lecţiei se elaborează şi se realizează în funcţie de rolul şi sarcina şcolii în etapa dată.

Reuşita unei lecţii de istorie presupune o îmbinare măiestrită a metodelor şi procedeelor clasice cu cele moderne. Mijloacele moderne de lucru nu sînt altceva decît un ansamblu de forme de învăţare adaptat la cerinţele epocii contemporane, vizînd în primul rînd aspectul formativ al transmiterii cunoştinţelor, acela de a crea la elevi deprinderea de a învăţa. [2]

Accentul trebuie să cadă pe înţelegerea fenomenelor istorice de către elevi şi mai puţin pe volumul de date, nume, care constituie elemente ajutătoare în formarea ideilor şi din care nu trebuie să ne facem un scop. Cîtă mulţumire produce în sufletul profesorului elevul care rezolvă argumentat o situaţie-problemă, mijloc important în aprecierea cunoştinţelor.

Se ştie că diafilmul, asupra căruia o să ne oprim în cele ce urmează, constituie unul din mijloacele tehnice moderne aflate la dispoziţia majorităţii profesorilor. El dă posibilitatea profesorului de a întregi evenimentul predat cu imaginea concretă a faptelor în desfăşurare, de a comenta succesiv fiecare fază cronologică, de a corela momentele şi de a le explica interdependenţa cauzală.

Integrarea acestor procedee în predare este o problemă care ţine de măiestria didactică a propunătorului, întrucît orice model experimentat de noi sau de alţii nu poate fi luat drept reţetă. Unele păreri prezentate cu această ocazie pot să constituie subiecte de discuţie şi, în acelaşi timp, un schimb util de experienţă.

---

[1] *Hotărîrea Plenarei C.C. al P.C.R. din 18—19 iunie 1973*, în „Scînteia", nr. 9563 din 8 iulie 1973.

[2] Vezi şi Florea Stănculescu, *Clasic şi modern în predarea istoriei*, în „Studii şi articole de istorie", XXII, 1973, p. 129—145.

Ni se pare util să prezentăm detaliat modul în care se poate desfăşura lecţia de istoria României, anul IV, cu tema : „Epopeea românească sub conducerea lui Ştefan cel Mare".

În pregătirea acestei lecţii din istoria medievală a Moldovei am avut în vedere că domnia lui Ştefan, de aproape o jumătate de veac, este cel mai frumos timp din istoria Moldovei. Niciodată ţara nu a fost mai întinsă, mai bogată şi mai respectată. Întocmai cum vechii greci au avut epoca lui Pericle, noi am avut momentul „Ştefan cel Mare", considerat „epoca de aur" din istoria medievală românească, concretizat prin lupta pentru dezvoltarea economică internă, pentru consolidarea domniei, a autorităţii domneşti, pentru apărarea independenţei şi dezvoltarea culturii medievale. [3]

Tema se predă conform programei, în două lecţii :

1. Lupta pentru consolidarea domniei şi a ţării.
2. Războaiele de apărare duse de moldoveni sub conducerea lui Ştefan cel Mare.

Predarea cunoştinţelor noi s-a făcut în cabinetul de istorie, bazată pe folosirea diafilmului, îmbinată cu izvorul istoric. Pentru prima lecţie am acordat prioritate diafilmului „Ştefan cel Mare", partea I-a, *în timpul expunerii*. Un alt lucru de care a trebuit să ţinem seama a fost că diafilmele existente sînt ediţii mai vechi şi nu respectă succesiunea faptelor conform manualului, ediţia 1974, fapt ce ne-a determinat să punem de acord ordinea momentelor lecţiei din manual cu secvenţele din diafilm pentru uşurarea desfăşurării lecţiei.

Planul a fost următorul :

1. **Situaţia internaţională**

— am folosit dialogul sprijinit pe cunoştinţele anterioare ale elevilor şi harta, ca material didactic.

2. **Împrejurările în care Ştefan ajunge domn al Moldovei**

— am folosit expunerea pe baza materialului bibliografic studiat, harta patriei, portretul domnitorului şi tabloul înscăunării la „Direptate" (din cabinetul de istorie). Totodată, am prezentat şi portretul literar al lui Ştefan, de Mihail Sadoveanu : „Vodă Ştefan, călcînd atunci în al 40-lea an al vîrstei, avea obrazul ars proaspăt de vîntul de primăvară. Se purta ras, cu mustaţa uşor cărunţită. Avea o puternică strîngere a buzelor şi o privire verde, tăioasă. Deşi scund de statură, cei dinaintea sa, opriţi la zece pasi, păreau că se uită la el de jos în sus" [4]

3. **Politica internă a lui Ştefan cel Mare**

Am pornit de la citatul din „Letopiseţul Ţării Moldovei", de Gr. Ureche, care, preocupat mai mult de luptele domnitorului, scria sub impresia celor 36 de bătălii „...Ştefan Vodă, gătindu-să de mai mari lucruri să facă, nu cerca să aşeze ţara, ci de război să gătea, că au împărţit oştii sale steaguri şi au pus hotnogi şi căpitani, carile toate cu noroc i-au venit. [5]

---

[3] Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri pînă astăzi*, Bucureşti, Edit. Albatros, 1973, p. 307.
[4] M. Sadoveanu, „Fraţii Jderi", Edit. Minerva, Bucureşti, 1975, p. 27.
[5] Gr. Ureche, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, E.S.P.L.A., 1955, p. 83.

Am atras atenţia elevilor că în spiritul acestui document istoriografia burgheză a tratat domnia lui Ştefan mai mult prin prisma faptelor sale de arme. Slujindu-ne, în continuare, de diafilm am subliniat ideea că la baza succeselor sale a stat o politică înţeleaptă de organizare internă a statului.

*a) Viaţa economică şi socială.* S-au purtat discuţii asupra domeniilor vieţii economice din Moldova: agricultura — ilustrată de secvenţele 5 (unelte), 7 (aratul); creşterea vitelor — secvenţa 8; meşteşugurile — secv. 9; comerţul intern — secv. 10 — (harta cu oraşele-tîrguri); 11 (monede), 12 (poduri), 14 (corăbii comerciale); comerţul extern a fost ilustrat prin secvenţele nr. 15 (actul privilegiilor comerciale acordate negustorilor braşoveni şi lioveni) şi nr. 16 (harta drumurilor comerciale interne şi ale comerţului de tranzit). În secvenţele 17—24 sînt prezentate oraşele cu care Moldova întreţinea relaţii comerciale. Aspectul social l-am ilustrat prin secvenţa 26 care reprezintă acte emise de cancelaria domnească pentru stăvilirea anarhiei feudale.

În acest moment al lecţiei am introdus o situaţie-problemă referitoare la baza socială a politicii interne a lui Ştefan cel Mare punînd întrebarea: „Cum se explică faptul că Ştefan cel Mare, reprezentantul marilor feudali, ia măsuri în favoarea maselor populare, atrăgîndu-le de partea sa?

*b) Măsuri de consolidare a domniei.* Întărirea sistemului defensiv a fost ilustrat prin secvenţele nr. 30, 31, 32 reprezentînd cetăţile Suceava, Neamţ şi Baia.

— Preocuparea domnitorului pentru organizarea armatei.

După ce elevii au prezentat unităţile care compun oastea ţării, cu ajutorul secvenţelor 37—49 am ilustrat armamentul folosit de pedestraşi, cavaleri, husari, mercenari, etc.

*c) Lupta pentru consolidarea domniei.* Cu ajutorul elevilor scoatem în evidenţă faptul că întărirea Moldovei pe plan intern este stînjenită de prezenţa unei garnizoane a regelui Ungariei, la Chilia (cetate indispensabilă pentru menţinerea sistemului defensiv din sud), de politica Ţării Româneşti, de uneltirile lui Petru Aron din Polonia şi apoi din Transilvania, precum şi de atacurile tătarilor. Cu această ocazie, se aminteşte şi de tratatul de la Overchelăuţi (1458), creîndu-se o altă situaţie problemă: Cum se explică faptul că Ştefan, gloriosul domn, acceptă suzeranitatea regelui Poloniei? Aici elevii vor trebui să facă apel, printre altele, şi la cunoştinţele lor anterioare în legătură cu formele rigide ale ceremonialului tradiţional şi conţinutul nou pe care Ştefan l-a dat relaţiilor cu Polonia, refuzînd multă vreme să depună personal jurămîntul de credinţă. De asemenea, faptul că aşezarea geografică a Moldovei a imprimat un anumit specific acestei ţări, a obligat pe Ştefan să urmărească grupările şi regrupările dintre state pentru a menţine stabilitatea statului său. Ştefan şi-a dat seama că Moldova nu poate supravieţui ca stat decît avînd în vedere ansamblul relaţiilor externe; de aceea el a acceptat la început suzeranitatea Poloniei, pentru ca atunci cînd s-a ivit o nouă posibilitate, să o înlăture, cum a fost cazul în urma luptei împotriva lui Ioan Albert, din Codrii Cosminului.

Momentele au fost ilustrate apoi prin secvenţele nr. 6 (atacul asupra Chiliei), 7, 8, 9, (înfrîngerea lui Matei Corvin la Baia, cu planul bătăliei), 12, 13 (alungarea tătarilor din Lipnic), din diafilmul „Ştefan cel Mare“, partea II-a. Aici am folosit şi un citat din scrisoarea lui Ştefan către regele Poloniei, din ianuarie 1468, prin care vestea că: „...în ziua de cincisprezece decembrie ... am

poruncit tuturor călăreţilor noştri şi întregii oşti să descalece, de la mic pînă la mare, şi am pornit pe jos şi am năvălit asupra lor şi a început lupta între noi, de seară pînă în zori... Şi astfel au căzut de sabie multe capete ale demnitarilor ...Şi chiar pe regele Ungariei l-am rănit cu trei răni mortale... Şi altă oaste a fost tăiată cu sabia ...Şi pe rege l-au pus pe o targă şi au fugit cu el peste munţi ... Şi carele şi corturile şi diferite bombarde, maşini şi tunuri mari şi mici pe toate le-am luat" [6]

4. **Concluzii.** Întreaga politică de consolidare internă a Moldovei cît şi politica sa externă au determinat conflictul cu turcii.

La lecţia a doua — **Războaiele de apărare duse de moldoveni sub conducerea lui Ştefan cel Mare** — accentul a căzut pe cuvîntul profesorului cu folosirea izvoarelor istorice. În acest caz, diafilmul ne-a ajutat să consolidăm, să fixăm cunoştinţele din lecţie numai prin cîteva secvenţe : nr. 15, 16, 17 (pentru bătălia de la Vaslui) ; nr. 25,26, 28 (pentru bătălia de la Valea Albă) şi nr. 32, 33, 34, 35 (pentru Codrii Cosminului), *toate folosite în partea finală a lecţiei.*

Am considerat că utilizarea diafilmului în timpul expunerii, ca în prima parte, i-ar fi lipsit pe elevi de multe informaţii ştiinţifice, fapt ce ne-a determinat să acordăm prioritate izvoarelor istorice aflate la îndemîna fiecărui profesor în „Crestomaţie. File din cronici" (editată de Centrul de studii şi cercetări de istorie şi teorie militară, 1973).

Am punctat unele momente ale lecţiei, după cum urmează :

*Bătălia de la Vaslui* (10 ianuarie 1475), cu un citat din Gr. Ureche „...i-au biruit Ştefan vodă, nu atîta cu vitejia, cum cu meşteşugul... tocmise puţini oameni despre lunca Bîrladului, ca să-i amăgească cu buciume şi cu trîmbiţe. Atuncea oastea turcească, întorcîndu-se la glasul buciumelor şi împiedicîndu-i apa şi lunca, şi negura acoperindu-i ...iară dindărăt Ştefan vodă cu oastea tocmită i-au lovit gioi, ghinarie 10 dzile". (Vezi „Letopiseţul Ţării Moldovei", în „Crestomaţie", p. 49). Această imagine a luptei a fost completată cu citatul din cronicarul polon Dlugosz care se referă la prada luată de Ştefan şi dezastrul ce le-a pricinuit turcilor în retragere :" Toată oastea lui s-a îmbogăţit din prada luată de la turci : aur, argint, purpură, cai şi scule scumpe... Pe mai mulţi ţărani îi făcu boieri. Foarte puţini turci au putut scăpa cu fuga. Pentru că, cei care o luară la fugă şi se îndreptară spre Dunăre, fură tăiaţi de moldoveni care aveau cai mai buni, sau fură luaţi de valuri şi înecaţi. (Crestomaţie, p. 50).

Această biruinţă a contribuit la creşterea prestigiului Moldovei şi a domnitorului ei atît de mult, încît, numele ţării era cunoscut în lumea întreagă, Moldova devenind o adevărată „poartă a creştinătăţii". În sprijinul acestei afirmaţii, subliniată de profesor, aducem drept argumente noi aprecieri din cronicarul Dlugosz, folosind citatul foarte semnificativ : „O, bărbat demn de admirat, întru nimic inferior ducilor eroici, care cel dintîi dintre principii lumii a repurtat în zilele noastre o victorie atît de strălucită contra turcilor... După părerea mea, este cel mai vrednic să i se încredinţeze conducerea şi stăpînirea lumii şi mai ales funcţiunea de comandant şi conducător contra turcilor". [7]

---

[6] *Crestomatie. File din cronici,* Editura militară, 1973, p. 44.
[7] *Ibidem,* p. 69.

*Expediţia turcească din anul 1476,* soldată în final cu înfrîngerea turcilor, poate fi ilustrată folosind citatul din Giovani Angiolello, martor ocular al evenimentelor, iar pentru victoria din Codrii Cosminului se poate folosi un alt citat din Gr. Ureche, „Letopiseţul Ţării Moldovei", profesorul avînd libertatea de a alege citatul cel mai potrivit din textele găsite tot în „Crestomaţie."

Procedînd în acest fel, s-a reuşit să se dea lecţiei un temei ştiinţific, garanţia de autenticitate, lecţia nefiind redusă nici în acest caz la o simplă povestire, explicaţia cauzală fiind şi acum modalitatea ce face înţeleasă lecţia de istorie de elevi [8]. Folosind în final diafilmul, s-a contribuit la uşurarea înţelegerii evenimentelor, scoţîndu-se în evidenţă culoarea locală, specificul timpului. Evenimentele astfel prezentate capătă noi dimensiuni, crează la elevi convingeri şi încredere în veridicitatea celor prezentate.

În acelaşi mod s-au predat şi alte lecţii din istoria patriei, fără a absolutiza metoda, fără a fixa definitiv momentul utilizării mijloacelor tehnice într-o anume etapă a lecţiei.

Iată şi un exemplu din istoria universală modernă unde procedeele sînt asemănătoare : *Revoluţia burgheză din Franţa (1789—1794)* — lecţie care se predă în două ore.

1. Prima fază a revoluţiei : marea burghezie la putere
2. A doua fază a revoluţiei : dictatura iacobină.

Predarea noilor cunoştinţe se bazează pe o lectură prealabilă a principalelor probleme în cadrul grupelor de elevi, aşa încît cu ajutorul lor, folosind concomitent ca mijloace moderne diafilmul „Revoluţia burgheză din Franţa", partea I şi a II-a şi izvorul istoric din *Culegerea de texte pentru istorie universală,* vol. 1 (E.D.P., 1973), s-au urmărit şi subliniat :

1. **Cauzele revoluţiei**

— criza economiei feudale, anacronismul dintre sistemul politic şi situaţia celor trei stări generale.

S-au întărit cele afirmate de elevi cu cîteva secvenţe din prima parte a diafilmului amintit : secvenţa nr. 2 — o alegorie semnificativă reprezentînd cele trei stări generale ; nr. 3, 4, 5, 6 — stările privilegiate ; nr. 7, 8, 9, — reprezentînd starea a treia. Elevii au tras concluzia că aceasta din urmă suporta toate obligaţiile şi că nu mai era dispusă să le accepte în continuare. În acest moment dăm citire şi celor trei întrebări ale abatelui E. J. Sieyès din „Ce este starea a treia..." : „Ce este starea a treia ? Totul. Ce a fost ea pînă în prezent în ordinea politică ? Nimic. Ce doreşte ea ? Să devină ceva". [9]

Prin secvenţele 10—17 s-a scos în evidenţă pregătirea ideologică a revoluţiei. Prezentînd portretele lui Turgot (secv. 19), Necker (secv. 20), se ajunge la concluzia că epoca reformelor „gen Ludovic al XIV-lea" a trecut şi că numai revoluţia putea rezolva criza societăţii franceze.

---

[8] Vezi şi Aurel Iordănescu, *Folosirea izvoarelor istorice — mijloc de întemeiere ştiinţifică a lecţiei,* în „Studii şi articole de istorie", XVIII, 1972, p. 81—87.

[9] E. J. Sieyès, *Ce este starea a treia?* Culegere de texte, Bucureşti, 1973, p. 137.

2. **Începutul revoluţiei : 14 iulie 1789**

— diafilmul ne prezintă un caiet de doleanţe (secv. 24). Aici am introdus şi un citat din caietul de doleanţe al oraşului Nancy. [10]

Secvenţele 25—37 trec în revistă alte momente principale ale începutului revoluţiei, inclusiv atacul asupra Bastiliei. Aici s-a folosit şi un citat din *Jurămîntul* din „Sala jocului cu mingea", prin care se stabileşte precis scopul Adunării Naţionale : „Jurăm să nu ne separăm, ca Adunare Naţională, şi să ne întîlnim oriunde şi oricînd împrejurările o vor cere, pînă cînd vom fi redactat constituţia regatului şi o vom fi aşezat pe temelii solide." [11]

3. **Desfiinţarea privilegiilor feudale**

— secvenţa 38 ilustrează „La Grande peur".

— secvenţele 40 şi 41 se referă la desfiinţarea privilegiilor feudale din 4 august 1789.

— prin secvenţele 43 şi 44 subliniem un moment esenţial al revoluţiei, adoptarea de către Adunarea Constituantă, la 26 august 1789, a *Declaraţiei drepturilor omului şi ale cetăţeanului* — actul de deces al vechii orînduiri şi enunţarea principiilor juridico-politice ale noii orînduiri burgheze. Acest moment îl punctăm şi prin prezentarea cîtorva din drepturile cetăţeanului enunţate în Declaraţie :

I. „Oamenii se nasc şi rămîn liberi şi egali în drepturi, deosebirile sociale nu pot fi bazate decît pe utilitatea publică.

II. ...Drepturile naturale şi imprescriptibile ale omului sînt libertatea, proprietatea şi rezistenţa la opresiune.

III. Naţiunea este sursa esenţială a principiului oricărei suveranităţi.

VI. Legea este expresia voinţei generale." [12]

După ce se comentează cu elevii, se trage concluzia că Declaraţia reprezintă o sinteză a gîndirii înaintate a omenirii pînă la acea dată ; este bine să se comenteze şi Petiţia drepturilor, Mustrarea cea Mare, Declaraţia de independenţă a statelor americane.

Prin secvenţa 52 ilustrăm Constituţia din 1791.

4. **Izbucnirea războiului**

— S-a început cu secvenţa 53 care prezintă organizarea intervenţiei armatei străine.

— un moment educativ, mobilizator al lecţiei este declararea „patriei în primejdie", marcat de noi prin folosirea secvenţelor 8—10 din partea a II-a a diafilmului, precum şi a discului „Marsilieza", imn care descătuşează şi mobilizează forţe sociale de nebănuit.

---

[10] *Culegere de texte pentru istoria universală,* vol. 1, Bucureşti, 1973, p. 138—141.
[11] *Ibidem,* p. 143.
[12] Vezi *„Declaraţia drepturilor omului şi ale cetăţeanului,* în *Culegere de texte pentru istorie universală,* vol. 1, Bucureşti, 1973, p. 146—148.

5. **Insurecţia din 10 august 1792 şi proclamarea Republicii** se ilustrează cu secvenţele 11—16.

În acelaşi mod se tratează şi a doua fază a revoluţiei burgheze din Franţa : Dictatura iacobină.

Din cele prezentate de noi, putem trage concluzia că integrarea mijloacelor audio-vizuale se poate face în orice moment al lecţiei, în moduri diferite, urmărind diverse scopuri. Considerăm o eficienţă mai sporită a lor la transmiterea afectivă a cunoştinţelor. Nu ne-am propus să tragem concluzii definitive. Socotim însă un bun cîştigat preocuparea noastră de a ancora lecţiile la noile tehnici pedagogice şi că vom putea aduce o modestă contribuţie la perfecţionarea diferitelor modalităţi de realizare a unor lecţii moderne de istorie.

# *Discuţii şi opinii*

## „CERERILE NORODULUI RUMÂNESC" ŞI FORŢELE SOCIAL-POLITICE LA 1821

LOUIS ROMAN

Revoluţia de eliberare naţională şi socială condusă de Tudor se numără, de peste un veac, printre marile evenimente aflate în centrul atenţiei istoricilor, necurmat apărînd contribuţii la o mai corectă şi mai multilaterală — deci mai nuanţată şi mai profundă — înţelegere a evenimentelor. Se constată însă că o serie de izvoare, luate în considerare în unele cercetări, sînt încă insuficient studiate, punîndu-se chiar semne de întrebare asupra veridicităţii cîtorva dintre ele (acordul ce-ar fi fost încheiat între Vladimirescu şi Iordachi Olimpiotul la 27 decembrie 1820 [1], convenţia presupusă a se fi realizat între sluger, Iordachi şi Ioan Farmachi în prima jumătate a lunii ianuarie 1821 [2], etc.).

Adesea publicate [3], rezumate şi comentate, *Cererile norodului rumânesc din Valahiia (Ponturile,* cum mai sînt ele numite) ridică totuşi şi ele nu puţine probleme. Socotite cîteodată drept „programul minimal şi autentic al revendicărilor revoluţiei" [4] sau chiar „actul fundamental" al acesteia [5], alteori la acest loc este ridicată prima *Proclamaţie* a Vladimirescului către ţară. [6] Uneori s-a accentuat asupra limitelor *Ponturilor* [7] ; s-a ajuns chiar ca — studiindu-se *in ex-*

---

[1] N. Adăniloaie, *Boierii şi răscoala condusă de Tudor Vladimirescu,* Buc., 1956, p. 74—77. Toate datele se utilizează după stil vechi.

[2] V. Maciu, *De la Tudor Vladimirescu la răscoala din 1907,* Craiova, „Scrisul românesc", 1973, p. 33.

[3] Sînt cunoscute pînă acum trei exemplare : în limba română — prescurtat (20 de articole ; *Documente privind istoria României. Răscoala din 1821,* red. acad. A. Oţetea et al., I, Edit. Academiei, 1959, p. 272—274, nr. 166 — ulterior *Doc. 1821 ;* se notează şi cele trei ediţii anterioare ale aceluiaşi act ; cf. şi E. Vîrtosu, *Despre Tudor Vladimirescu şi revoluţia de la 1821,* „Casa şcoalelor, 1947, p. 67, n.) şi integral (34 de ponturi ; N. Gr. Steţcu, I. Vataman, *Un manuscris necunoscut al ponturilor lui Tudor Vladimirescu,* în „Revista arhivelor", XLVII, vol. XXXII, 2, 1970, p. 601—603), precum şi în limba germană — integral (E. de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor,* XX/1, ed. I. I. Nistor, 1940, p. 592—594, nr. DCLX, Anexa I — ulterior Hurmuzaki ; *Doc. 1821,* I, p. 274—281, nr. 166). În realitate, avem de-a face numai cu două variante, căci exemplarul ultim este o traducere din epocă a unui text, similar celui românesc cunoscut azi în 34 de puncte.

[4] E. Vîrtosu, *op. cit.,* p. 6.

[5] N. Isar, *Un moment ideologic important în lupta poporului român pentru dreptate socială şi libertate naţională...,* în „Revista de filosofie", 18, 5, 1971, p. 654, 655.

[6] *Introducere* la *Doc. 1821,* I, p. 11 ; D. Berindei, *Programul mişcării revoluţionare din 1821, ibid,* 18, 6, 1971, p. 793 ; idem, *L'année révolutionnaire 1821 dans les Pays Roumains,* trad. M. Costescu — R. Creţeanu, Buc., Ed. de l'Académie, 1973, p. 137—143.

[7] N. Iorga, *Istoria românilor,* VIII, Buc., 1938, p. 264, 266 (n. 3) ; acad. A. Oţetea, *Tudor Vladimirescu şi mişcarea eteristă în ţările româneşti. 1821—1822,* Buc., 1945, p. 275 ; idem, *Tudor Vladimirescu şi revoluţia din 1821,* Buc., Edit. ştiinţifică, 1971, p. 390—391 ; etc.

*tenso* programul mişcării şi acordîndu-se cuvenita atenţie amintitei *Proclamaţii,* precum şi altor documente ale revoluţiei, analizei fiindu-i proprii şi o sumă de observaţii pătrunzătoare — *Cererile* totuşi nici să nu se amintească [8] ; se pune chiar o întrebare deconcertantă („de ce a fost lăsată aproape cu totul în suspensie problema reorganizării sociale şi politice de după încheierea revoluţiei ?“ [9]) şi se încearcă un răspuns, cînd lucrurile ar fi luat evident altă înfăţişare prin abordarea actului menţionat.

Unele comentarii nu i-au relevat îndestul valoarea revoluţionară *în etapa dată,* iar altele i-au pus în seamă prevederi înaintate pe care de fapt nu le conţine („confiscarea şi împărţirea averilor boierilor asupritori“ ; „ideea secularizării averilor mînăstireşti“ ; „instituţia scutelnicilor să se desfiinţeze“ etc.).

Datarea s-a făcut în modalităţi diferite, admiţîndu-se că Cererile subsistă de la mijlocul lunii aprilie 1821 [10], din februarie [11] sau dinainte de 16 ale acelei luni [12]. S-a presupus chiar că ele ar fi un răspuns la un proiect similar al lui Al. Ipsilanti [13], cînd lucrurile stau tocmai invers.

Sînt tot atîtea motive ca analiza actului să fie reluată, căutîndu-se răspunsuri la întrebările descifrate în nedumeririle relevate.

## Document programatic revoluţionar

Se prevede [14] consolidarea autonomiei statale : noul domn nu va mai putea aduce în ţară decît patru demnitari greci, iar mitropolitul, cei trei episcopi munteni, stareţii mănăstirilor şi zapciii vor fi numai dintre pămînteni. Se urmăreşte consolidarea autorităţii şefului statului : caleşti poleite cu aur şi argint şi işlice din cele mari nu vor mai putea fi utilizate decît de familia domnului. Reala semnificaţie a acestor cereri se evidenţiază dacă se are în vedere faptul că domniile fanariote au constituit forma cea mai gravă a dominaţiei otomane în Principatele româneşti extracarpatice, străvechea autonomie a ţării fiind încălcată mai mult decît oricînd. Poziţia nesigură a vîrfului ierarhiei sociale făcea puţin probabile orice ameliorări în ţară [15], iar criza declanşată în posesiunile de la Dunăre ale Imperiului la cumpăna veacurilor XVIII—XIX, avînd grave urmări pentru ţinuturile de la nord de fluviu [16], a determinat unii domni să

---

[8] P. Cornea, *Originile romantismului românesc...,* Buc., „Minerva“, 1972, p. 162—170.

[9] *Ibid,* p. 169.

[10] Acad. A. Oţetea, *Tudor Vladimirescu şi mişcarea eteristă...,* p. 273, 274 (n. 2) ; idem, în *Istoria României,* III, Buc., Edit. Academiei, 1964, p. 894 (şi n. 2) ; idem, *Tudor Vladimirescu şi revoluţia...,* p. 389 (n. 57).

[11] E. Vîrtosu, *op. cit.,* p. 64.

[12] *Doc. 1821,* I, p. 272, nr. 166 ; N. Gr. Steţcu, I. Vataman, *op. cit.,* p. 601 ; etc.

[13] S. I. Gîrleanu, *Tudor Vladimirescu. Viaţa şi fapta sa,* Buc., E.E.R., 1971, p. 154—155.

[14] În cele ce urmează, se utilizează varianta românească integrală a *Cererilor.* Pentru simplificare, pontul citat se notează în text.

[15] T. I. Hope, *Rapoartele lui Sir William Sidney Smith asupra stării Principatelor Moldova şi Ţara Românească în anul 1792,* în „Studii“, 26, 4, 1973, p. 721—722.

[16] V. P. Mutafcieva, Al. Vianu, *Frămîntările feudale din Bulgaria de Nord la sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea şi ecoul lor în Ţara Românească,* în *Relaţii româno-bulgare de-a lungul veacurilor (sec. XII—XIX). Studii,* I, Buc., Edit. Academiei, 1971, p. 187—251.

folosească întreaga lor influență la Poartă pentru a fi maziliți, făcînd chiar anumite plăți în scopul arătat [17]. Toate acestea s-au răsfrînt negativ asupra dezvoltării noastre economico-sociale : domnii și suitele lor strîngeau mari averi, pe care le duceau dincolo de hotare [18] ; de pe urma rechizițiilor în folosul Imperiului otoman și a diferenței dintre prețul impus și prețul pieței la produsele furnizate Porții, Principatele suportau însemnate pagube (s-a apreciat că, numai în anii 1812—1819, Țara Românească a pierdut astfel peste 21 mln. de piaștri, iar Moldova — peste 12 mln. [19]) ; etc.

*Cererile* exprimă necesitatea unor însemnate schimbări ale regimului fiscal, administrativ și judecătoresc. Se va ușura povara dajdiilor asupra birnicilor, precum și asupra contribuabililor privilegiați. Se vor lichida abuzurile aparatului de stat. Se vor desființa scutelnicii supușilor străini și poslușnicii. Se vor anula lefurile acordate unor străini. Se va stabiliza regimul fiscal, un nou așezămînt nemaiputîndu-se introduce mai des de o dată la 12 ani, „precum să urmează și la neamurile cele luminate" (pnt. 4), căci desele inovații în materie determină jefuirea țării. Importanța cerințelor amintite se reliefează deîndată ce se iau în considerare cel puțin cîteva fapte : numărul privilegiaților necontribuabili s-a apreciat a fi fost în epocă egal cu cel al dajnicilor [20] ; renta feudală, centralizată de stat de la țăranii dependenți, era de 3—4 ori mai mare decît renta percepută nemijlocit de stăpînii de moșii [21], fără a mai socoti dările indirecte și extorcările de toate soiurile ale coruptului și abuzivului aparat de stat de atunci (s-a apreciat că, numai în anii 1812—1820, domnii Țării Românești și Moldovei au ridicat ilegal din Principate 68 mln. de piaștri [22]).

Dacă solicitarea lichidării perceperii plăților pentru obținerea dregătoriilor de orice treaptă (cu expresa subliniere a interzicerii simoniei la hirotonirea preoților, la aceasta urmînd a se ridica „numai care va fi destoinic și unde va fi trebuință") se prezintă doar ca o preocupare „ca să poată lipsi jafurile cu totul" (pnt. 7), o cerință apropiată vizează un obiectiv mai înalt. Se subliniază anume că boierirea nu se va mai realiza nici „cu bani, ... nici după neam, ci numai după slujbă" (= după merit ; pnt. 8), ceea ce constituie un evident atac împotriva privilegiilor politice ale feudalității. Se prevede și desființarea unor organe de stat (spătăria cea mare cu toți dregătorii și slujitorii ei, hătmănia divanului, vornicia de politie) și crearea unei oștiri a țării (4000 de panduri și 200 de arnăuți, „scutiți de toate dările țări⟨i⟩ și cu leafă ușoară", plătită din

---

[17] D. Fotino, *Istoria generală a Daciei...*, trad. G. Sion, Buc., II, 1859, p. 195; N. Iorga, *Istoria românilor,* VIII, Buc., 1938, p. 133.

[18] Général Comte de Langeron, in Hurmuzaki, Supl., I/3, 1889, p. 72—73 ; T. I. Hope, op. cit., p. 722 ; etc.

[19] Hurmuzaki, XVIII, ed. N. Hodoș, 1916, p. 459, nr. LIII. *Vide* și: Al. Vianu, *Negocierile ruso-turce cu privire la Principatele Române* (noiembrie 1820—martie 1821), în „Analele rom.-sov.", S. III. Istorie, XVII, 2 (42), 1963, p. 105—117; Idem, *Pierderile suferite de Moldova în anii 1812—1816 la furniturile către Poartă după datele consulatului Rusiei din Iași,* în „Romanoslavica", XI, 1965, p. 323—332.

[20] Acad. A. Oțetea, *Tudor Vladimirescu și revoluția din 1821,* Buc., Edit. științifică, 1971, p. 76.

[21] S. Columbeanu, *Caracterul exploatării feudale a țărănimii în deceniile anterioare răscoalei lui Tudor Vladimirescu (1800—1820),* în „Studii", XIV, 3, 1961, p. 585—586.

[22] D. Bodin, *Tudor Vladimirescu în lumina izvoarelor italiene,* in „Revista ist. rom.", XI—XII, 1941—1942, p. 53.

„vistiriile mănăstirilor" — pnt. 13), ceea ce — surpînd esenţialmente aparatul de represiune feudal — dă măsura reală a amintitului atac împotriva dominaţiei de clasă a boierimii.

Se adaugă şi sancţiuni nominalizate. Cîţiva boieri români şi greci vor fi scoşi din slujbe sub acuzaţie de prădăciuni şi de însuşire silnică a unor moşii. Familia şi oamenii lui Alexandru Suţu — ultimul domn fanariot în Ţara Românească, mort la mijlocul lunii ianuarie 1821 — va trebui să plece din ţară, iar actualul mitropolit (Dionisie Lupu) va fi înlocuit şi ostracizat (pnt. 18, 23) pentru că, deşi român, a sancţionat toate măsurile luate de domnul fanariot pentru împilarea norodului [23] ; cererile vizează evident şi înlesnirea unei eventuale lichidări a domniilor fanariote.

Se arată trebuinţa solicitudinii şi faţă de alte nevoi ale orăşenilor şi ţăranilor. Se vor înlătura vămile interne, „precum să o⟨bi⟩cinueşte şi la ţărăle cele luminate" şi se va micşora vama percepută la hotare, „fiind că, dintru această pricină a greutăţii havaeturilor şi a vămilor, neguţătoriia au încetat cu totul, ajungînd ţara în cea desăvîrşită lipsă a banilor ..." (pnt. 6) ; se intenţionează astfel înlăturarea unei importante stavile în calea rapidei prosperări a pieţii provinciale şi continuei dezvoltări a celei naţionale. [24] Se va înlesni şi ieftini aprovizionarea oraşelor. Se va uşura regimul fiscal al celor băjeniţi şi definitiv stabiliţi pe teritoriul muntean (este vorba mai ales de transilvăneni [25], dar şi de bulgari şi alţi suddunăreni [26]), precum şi situaţia celor aşezaţi vremelnic în calitate de păstori, meşteri, calfe, slugi etc. [27]. Legiuirea lui Caragea (1818) se va înlocui cu *Pravilniceasca condică* (1780), ceea ce urma a slăbi şi povara asupra clăcaşilor. Cea dintîi interzicea încheierea în viitor de învoieli pentru mai puţin de 12 zile de clacă pe an, ce se puteau converti în 12 taleri, pe cînd la 1780 — — statuîndu-se claca la 12 zile pe an — se lăsa stăpînului libertatea de a încheia învoieli şi pentru mai puţin, de toate cele 12 zile ţăranul dependent putîndu-se achita numai cu 0,75 taler. Faţă de *Pravilniceasca condică,* la 1818 se mai adăugase o zi de arătură şi transportarea unui car de lemne pe an, se interzisese clăcaşului a face curătură nouă fără autorizaţia stăpînului, se obligase săteanul la transportarea gratuită la conacul stăpînului a produselor datorate ca dijmă. [28] Dreptul de a se arenda cu precădere moşia de către clăcaşi (dreptul de „protimisis"), întărit la 1780, îngrădit în 1791 şi 1816, a fost oficial desfiinţat la 1818, ceea ce constituia o victorie a marilor arendaşi asupra clăcaşilor. [29] Ponturile 32

[23] *Doc. 1821,* I, p. 208—209, nr. 111.

[24] Cf. şi D. Bodin, *1821,* în „Caiet metodic de istorie", ⟨2⟩, 1971, p. 15 (Insp. şcolar municip. Buc.).

[25] L. Roman, *Aşezarea statornică a românilor transilvăneni în Ţara Românească (1739—1831),* în „Studii", *24,* 5, 1971, p. 899—929.

[26] C. N. Velichi, *La contribution de l'émigration bulgare de Valachie à la renaissance politique et culturelle du peuple bulgare (1762—1850),* Buc., Ed. de l'Académie, 1970, p. 17—39.

[27] L. Roman, *Les Transylvains en Valachie (XVIII-e siècle-début du XIX-e siècle),* în „Revue Roum. d'Hist.", XI, 5, 1972, p. 773—799.

[28] I. Corfus, *Agricultura Ţării Româneşti în prima jumătate a secolului al XIX-lea,* Edit. Academiei, 1969, p. 13—35.

[29] V. A. Urechiă, *Istoria românilor,* IV, Buc., 1892, p. 139—143 (n.) ; X/B, 1902, p. 200—201 (n.) ; Ioana Constantinescu, ... *Arendarea pe baza dreptului de protimisis în Ţara Românească,* în „Studii", 18, 5, 1965, p. 1039—1056 ; I. Corfus, *op. cit.,* p. 24—25.

şi 33 au o însemnătate aparte. Se dă o înaltă apreciere conducătorului forţelor revoluţionare, „carele de către noi, tot norodul Ţării Româneşti, ca pă un iubitori de patrie s-au arădicat şi s-au orînduit ca să ne fie mai mare şi chivernisitor la toată adunărea pentru folosul a toată opştea..." ; se cere ca unităţile militare aflate sub comanda lui Tudor — „de ⟨s⟩lujesc norodului şi patrii..., folosului de obşte" (pnt. 32) — să fie asigurate cu toate cele necesare de către vistieria ţării. Se urmăreşte, evident, consacrarea autorităţii slugerului şi a forţelor revoluţionare.

Pontul 34 obligă la întărirea documentului printr-un „hrisov cu mare jurămînt obştesc", întărit prin hatt-i-şerif şi aprobat de ţar (statutul de accentuată autonomie a Principatelor Române extracarpatice era limitat în vremea dată de rolul de „putere suzerană" al Porţii şi de „putere protectoare" al Curţii de la Petersburg. „...La fieşcare domnie nooă să fie datori boieri⟨i⟩ şi arhierei⟨i⟩ ţări⟨i⟩ ca să iasă cu aceste ponturi înaintea domnului la marginea Dunări⟨i⟩ şi domnul să fie datori a le iscăli cum că le va păzi întocmai...". Analizate în lumina întregului conţinut al *Cererilor,* prevederile finale relevă intenţia netă de a le transforma într-o constituţie a ţării, ceea ce s-a observat încă în acea vreme [30].

O interesantă cerere — mitropolia, episcopiile şi marile mînăstiri să ţină şcoli pe cheltuială proprie pentru copiii românilor de toate stările —, aflată chiar la începutul documentului (pnt. 2 !), arată însemnătatea acordată învăţării poporului. Cerinţa — căreia i se alătura reiterata subliniere a preluării realizărilor obţinute de „ţărăle (neamurile) cele luminate" — subliniază via dorinţă de a lichida decalajul faţă de statele cele mai dezvoltate ale epocii [31], decalaj determinat mai ales de perpetuarea rînduielilor feudale şi a dominaţiei străine în ţările române. [32]

Atrage atenţia şi faptul că titlul documentului vorbeşte despre „norodul rumânesc din Valahiia", sensul cărei formule merită a fi desluşit. În 1816, ducîndu-se la Herculane pentru a-şi căuta de sănătate, Tudor stă şi prin Mehadia, cînd, pentru a avea ce citi la băi, solicită printre altele şi *Istoria rumânească* [33], sub care denumire se poate identifica lucrarea — pe atunci de curînd apărută — a lui P. Maior (*Istoria pentru începutul românilor în Dachia,* Buda, 1812). Cunoscuta scrisoare din 5 aprilie 1821 a Vladimirescului către mitropolit şi vel vistierul muntean cere a se stabili legături cu boierii moldoveni „ca uni⟨i⟩ ce sîntem de un neam, de o lege..., ca, fiind la un gînd şi într-un glas cu Moldova, să putem cîştiga deopotrivă dreptăţile acestor Prinţipaturi, ajutorindu-ne unii pe alţii" [34]. În acest context, este permis a înţelege că titlul

---

[30] Hurmuzaki, S. N., II, ed. acad. A. Oţetea-D. Berindei, 1967, p. 686—687, nr. 647 ; C. Şerban, *Ecoul mişcării revoluţionare din 1821 în presa europeană,* în *150 de ani de la mişcarea revoluţionară condusă de Tudor Vladimirescu,* Drobeta Turnu Severin, 1973, p. 127—128.

[31] Ideea apare tot mai frecvent în epocă : la moldoveanul N. Rosetti-Roznovanu în 1819 (N. Isar, *Condillac şi ideologia franceză în preocupările lui Nicolae Rosetti-Roznovanu,* în „Revista de filosofie", *19,* 5, 1972, p. 673), la munteanul D. Golescu în 1826 (*Însemnare a călătoriei mele...,* ed. G. Pienescu, Edit. Tineretului, ⟨1963⟩ pass).

[32] Nicolae Ceauşescu, *România pe drumul construirii societăţii socialiste multilateral dezvoltate...,* vol. 8, Buc., Edit. politică, 1973, p. 254—255.

[33] N. Stoica de Haţeg, *Cronica Banatului,* ed. D. Mioc, Buc., Edit. Academiei, 1969, p. 304.

[34] *Doc. 1821,* II, 1959, p. 33, nr. 16.

*Cererilor* porneşte de la conştiinţa unităţii poporului, locuitor în Ţara Românească, Moldova, Transilvania, Banat etc., revendicările fiind formulate în numele uneia din părţile lui componente — aceea din „Valahiia" (= Ţara Românească).

Dacă la o sumă de idei ale ponturilor (atacul viguros împotriva dominaţiei de clasă a feudalităţii, cu solicitarea expresă a ridicării pe treptele sociale după merit; afirmarea caracterului reprezentativ popular al conducerii mişcării, eforturile ei avînd drept ţel suprem binele întregii naţiuni; conştiinţa necesităţii de a culturaliza poporul şi de a prelua realizările ţărilor celor mai dezvoltate ale vremii; înţelegerea militantă a unităţii românilor din toate ţinuturile; intenţia de a elabora o constituţie) se adaugă şi idei din prima *Proclamaţie* către popor, precum şi din alte documente ale mişcării („a întîmpina răul cu rău!", „trebuie să facem bine. Iar acesta nu se face pînă nu să strică răul!" [35], ceea ce constituie justificarea mişcării prin dreptul de rezistenţă la opresiune [36] etc.), vom avea o clară conturare nu numai a gradului de pătrundere a ideilor luminismului francez la noi, dar mai ales a specificului preluării lor de către forţele înaintate din zona carpato-dunăreană în epocă: acele idei devin în tot mai mare măsură steagul luptei revoluţionare nu numai pentru lichidarea feudalismului, dar şi pentru independenţa şi unirea ţărilor române.

Toate cele de mai sus arată că *Cererile* constituie un important document programatic revoluţionar. Nu i se pot trece însă cu vederea severe limite, care desigur nu-i alterează semnificaţia, ci i-o circumscriu precis atît la gradul de maturizare a forţelor revoluţionare din societatea românească a vremii, cît şi la condiţiile complexe în care erau ele silite să acţioneze (dacă raţiuni de ordin politic limitau programul, reformele preconizate de acesta erau radicalizate în procesul aplicării lor de către ţărani). Astfel, urmărind consolidarea autonomiei statale, ponturile admit suzeranitatea şi, respectiv, protecţia celor două puteri limitrofe. Avîndu-se în vedere înlesnirea unei eventuale înlăturări a fanarioţilor şi consolidarea autorităţii şefului statului — la care demnitate este sugerată promovarea Vladimirescului —, se lasă totuşi deschisă posibilitatea menţinerii unui domn grec. Săvîrşindu-se un atac violent împotriva privilegiilor politice ale boierimii, se acceptă însă menţinerea lor. Dorindu-se realizarea unor însemnate schimbări ale regimului fiscal, nu se înlătură cu toate acestea existenţa a trei mari grupări fiscale: birnicii (cu cea mai grea povară), contribuabilii privilegiaţi (obligaţi la un cuantum mai redus al dajdiilor) şi scutiţii de orice dări. Intenţionîndu-se uşurarea situaţiei clăcaşilor, stăpînirea asupra moşiilor rămîne totuşi intangibilă. Preconizîndu-se importante măsuri în vederea stimulării dezvoltării comerţului intern şi extern, precum şi a prosperării oraşelor, nu se avansează însă nici o propunere concretă cu referire la stimularea dezvoltării producţiei manufacturiere, meşteşugăreşti şi miniere.

---

[35] *Ibid.*, I, p. 207—208, nr. 110.

[36] Acad. A. Oţetea, *Tudor Vladimirescu şi revoluţia...*, p. 204—205. Pentru comentariul în acest spirit al ideilor *Proclamaţiei*, vide P. Cornea, *Originile romantismului românesc...*, Bucureşti, „Minerva", 1972, p. 163—166.

## Datarea ponturilor

Intr-o scrisoare către C. Samurcaş, Tudor scrie : „Trimisei şi *cererile norodului...*" (subl. L.R.) [37]. Că aici într-adevăr se indică documentul nostru ne-o relatează şi un memorialist al vremii : ajuns la Craiova, lui Samurcaş i se solicită de către sluger desfiinţarea vinăriciului şi văcăritului, micşorarea birului, sancţiuni împotriva unor boieri jăcmănitori ş.a., apelîndu-se şi la prevederile tratatului de la Kűçűk Kaynarca [38], ceea ce constituie enumerarea evidentă a unor formulări ale actului în discuţie [39]. În acel moment aşadar, *Cererile* existau.

Scrisoarea amintită, nedatată, este presupusă de către editori a fi din 15 februarie 1821 [40]. Este oare bine stabilită ziua ? Vladimirescu îl aminteşte acolo pe Pavel Macedonschi, venit la el cu corespondenţă. Se cunoaşte că emisarul boierilor otcîrmuitori a venit la 14 februarie la Tudor, aflat la mănăstirea Motru [41], dar el mai plecase din Bucureşti spre conducătorul mişcării la 3 februarie, fiind înapoi în Capitală cel mai tîrziu în ziua de 9 a acelei luni [42]. Se crezuse de aceea că scrisoarea, căreia ştim că i se anexau *Cererile*, ar fi fost înmînată de Tudor lui P. Macedonschi cu ocazia vizitei din prima decadă a lunii februarie. [43] Dar scrisoarea fusese adresată de sluger lui C. Samurcaş [44], însărcinat de către Divan cu o misiune la Craiova de-abia la 11 februarie [45], de unde rezultă că pomenita atestare a *Cererilor* datează într-adevăr din 15 ale lunii.

Pînă la mijlocul lui februarie, ele fuseseră adesea folosite prin judeţe de către crainicii „Adunării norodului" [46] şi, în textul izvorului în discuţie, există un detaliu, util pentru încă o deplasare a unui *terminus ante quem* necesar. În ambele variante (pnt. 28 şi 18) [47], se cere izgonirea din ţară a căminarului Ştefan Bibescu şi a stolnicului Barbu Viişoreanu pentru că „au ucis norodul cu arme de moarte, fără a-i întreba ce le este cererea". Aşa cum s-a conchis, [48] referirea se face la lupta (desfăşurată în decurs de cîteva zile, cu începere de la 2 februarie) de la mănăstirea Motru, unde cei doi ispravnici de Mehedinţi — baricadaţi cu oamenii lor între zidurile lăcaşului — ordonă a se trage în

---

[37] *Doc. 1821*, I, p. 268, nr. 163.

[38] I. P. Liprandi, in *Doc. 1821*, V, 1962, p. 175, 274—275. Kűçűk Kaynarca (cit. Kiuciuk Kainargea) este oiconimul turcesc corect ; „Kainargi" este o formă coruptă, care — deşi obişnuit folosită în diferite limbi — este de abandonat.

[39] Faptul este relatat şi de Ilie Fotino *(Tudor Vladimirescu şi Alexandru Ipsilante în revoluţiunea din anul 1821...*, trad. P. M. Georgescu, ed. A. I. Fotino, Buc., 1874, p. 30—31), care reproduce „Propunerile lui Tudor", cuprinzînd — cu deformări — idei din *Cereri*.

[40] *Doc. 1821*, I, p. 268, nr. 163.

[41] *Ibid.*, p. 312 (n. 4).

[42] *Ibid.*, p. 225, nr. 123 (şi n.) ; p. 247, nr. 145.

[43] N. Iorga, *Noi scrisori ale lui Tudor Vladimirescu*, în „Revista istorică", XIX, 4—6, 1933, p. 162.

[44] *Doc. 1821*, I, p. 269 (nota lui G. Macescu).

[45] *Ibid*, p. 259—260, nr. 152.

[46] I. P. Liprandi, in *Doc. 1821*, V, p. 175, 274—275.

[47] La compararea — aici şi în alte locuri — a textelor celor două variante, în cazul cînd o idee se referă la formulări existente în ambele cazuri, se notează întîi pontul variantei integrale, apoi al celei prescurtate. Dacă o prevedere lipseşte din varianta de pe urmă, se indică numai articolul celei integrale.

[48] N. Iorga, *op. cit.*, p. 161.

insurgenţii asediatori, din rîndurile cărora cad cîţiva.[49] Se poate deci deduce că pontul respectiv a fost redactat chiar în zilele asediului, ceea ce se confirmă şi printr-o scrisoare din 4 februarie a lui Tudor către Divanul muntean[50] : ispravnicii închişi în mănăstire, cu vreo 40 de oameni, „fără nici un cuvînt al dreptăţii au pornit bătaie cu arme dă moarte asupra norodului", drept pentru care acesta a închis mănăstirea şi a hotărît să-i dea foc, iar după ce-i va prinde pe asediaţi, să-i execute. „Şi cînd şi de acum înainte — continuă slugerul — dregătorii şi otcîrmuitorii locului să vor purta tot asemenea şi nu vor îngădui pă norod a-şi cere împărăteasca milă pentru lipsirea jafurilor şi a tiraniilor, ei sînt hotărîţi ca pe cîţi vor putea prinde, pe toţi să-i jărtfească..."

Se poate observa, pe de-o parte, utilizarea aceluiaşi limbaj în ambele locuri („au ucis norodul cu arme de moarte", „au pornit bătaie cu arme dă moarte asupra norodului"). Scrisoarea, pe de altă parte, arată clar starea de spirit a oştirii şi conducătorului ei în zilele asediului ; le va apare deci necesar a se include în cereri unele sancţiuni nominalizate pentru înspăimîntarea elementelor reacţionare, în vederea paralizării eventualelor acţiuni viitoare împotrivitoare.

Varianta integrală a *Cererilor* este de fapt compusă din patru părţi : 1) pnt. 1—27 (cereri ce urmăresc schimbarea situaţiei diferitelor clase şi pături sociale) ; 2) pnt. 28—31 (împotriva unor elemente duşmănos caracterizate se solicită sancţiuni, ce se adaugă celor inserate mult anterior cu referire la familia fostului domn şi la mitropolit) ; pnt. 32—33 (privitoare la „Adunarea norodului" şi la Tudor) ; 4) pnt. 34 (se cere instituţionalizarea prevederilor documentului). Se observă deci că art. 28 — referitor la Bibescu şi Viişoreanu — este primul din grupul celor ce solicită compact sancţiuni şi, în puterea celor de mai sus, se impune concluzia că toate punctele 28—31 au fost redactate în aceleaşi zile de la începutul lunii februarie.

Paragrafele 32—33 nu se puteau elabora decît după constituirea oştirii revoluţionare şi, cunoscînd obiceiurile redactării şi copierii manuscriselor vremii, se poate lesne deduce că în general ponturile 32—34 au fost scrise ulterior numerelor 28—31.

Cererile existau ca document distinct la 4 februarie — aceasta este concluzia ce pare a se impune şi din analiza scrisorii din ziua amintită, a lui Tudor către Divan, căci în ea se află o formulare caracteristică („să vă învoiţi cu *norodu* la *cererile* ce fac" — subl. L.R), iar în frazele ulterioare „cer" mai revine de cîteva ori.[51] Se desprinde atunci încheierea că prima parte a documentului (pnt. 1—27) este anterioară lui 4 februarie. Nu cumva la aceasta se referă data de 17 ianuarie, aflată în capul celui mai complet text integral cunoscut al sursei ?[52]

Memorialistul arată a şti că — înainte de a pleca cu un grup de oameni din Bucureşti, spre a ridica poporul de dincolo de Olt — Tudor, în compania

---

[49] D. Berindei, Tr. Mutaşcu, *Aspecte militare ale mişcării revoluţionare din 1821*, ed. a II-a, Edit. Militară, 1973, p. 60—61.

[50] *Doc. 1821*, I, p. 229—230, nr. 128.

[51] *Ibid*, p. 230, nr. 128. O formulă asemănătoare apare şi în scrisoarea din 11 februarie a Vladimirescului către N. Văcărescu (*ibid*, p. 258, nr. 151).

[52] N. Gr. Steţcu, I. Vataman, *Un manuscris necunoscut al ponturilor lui Tudor Vladimirescu*, în „Revista arhivelor", XLVII, vol. XXXII, 2, 1970, p. 601.

altor cîţiva, a redactat „proclamaţiile către panduri şi către toată ţara şi înştiinţările către turci“, [53] „a întocmit... o proclamaţie şi alte acte...“ [54]. Este, poate, vorba nu numai de prima *Proclamaţie* către ţară şi de arzul către Poartă [55] dar şi de *Cererile norodului rumânesc,* în sprijinul cărei ipoteze subsistă cîteva argumente.

*Proclamaţia,* despre care se ştie că a avut un mare răsunet în mase, n-a fost un act însăilat în grabă, ci redactat pe îndelete, ca urmare a unei îndelungi cumpăniri, ceea ce se vede şi din evoluţia textului manuscris [56], dar şi din îndemînarea cu care a fost el conceput, corespunzînd pe deplin stării de spirit a maselor. [57] Împreună cu o seamă de oameni, duminică 23 ianuarie 1821, Tudor cobora de la m-rea Tismana în sat la Padeş, unde — în faţa pandurilor din plaiul Cloşanilor, adunaţi de un om de încredere — dădea glăsuire primei *Proclamaţii* către norod. [58] La 23 ianuarie era însă redactat, poate, nu numai textul acestui document, ci şi cel al *Cererilor,* după cum pare a rezulta din cuprinsul arzului din acea zi ,adresat Porţii. Aici se întîlneşte nu numai o expresie a *Proclamaţiei* („boierii noştri, atît cei bisăriceşti, cît şi cei politiceşti...“) [59], dar şi una a *Cererilor* („noi, tot norodul rumânesc din Valahia...“) [60], alături de acuzaţii directe (ce amintesc de ponturi) la adresa boierilor „greci şi români“, a domnilor din trecut şi mai ales a lui Al. vodă Suţu şi a mitropolitului [61].

Ghenadie protosinghelu, ce ne-a lăsat copia textului românesc integral al *Cererilor,* notează de-altminteri că acestea sînt „ponturile care le-au scos Theodor Vladimirescu, cu care ponturi s-au ajutat la începu⟨tu⟩l rebelii⟨i⟩, că le arăta norodului...“ [62]. Fără a se cunoaşte încă o bună parte din cele ce ştim azi despre actul discutat, în urmă cu mulţi ani s-a emis opinia justă că el constituie o primă formă a ideilor Vladimirescului. [63] Şi ar fi oare posibil ca *Proclamaţia* şi *Cererile,* documentele programatice fundamentale ale revoluţiei din 1821, să nu fi fost îndelung chibzuite [64] de omul care pregătise din vreme mişcarea şi-şi afirmase de-atîtea ori — înainte şi în timpul ei — ura neîmpăcată împotriva

---

[53] N a u m R î m n i c e a n u, *Scrisoarea munteanului ca răspuns la scrisoarea moldovanului,* ed. C. Erbiceanu, în „Biserica ort. rom.“ XIII, 6, 1889—1890, p. 278; 7, p. 337.

[54] I. P. L i p r a n d i, în *Doc. 1821,* V, p. 169, 269. *Vide* şi: D. B o d i n, *Tudor Vladimirescu şi Constantin Samurcaş,* în *În amintirea lui Constantin Giurescu...,* Buc., 1944, p. 160—161; acad. Şt. P a s c u, *Mişcarea revoluţionară din 1821 de sub conducerea lui Tudor Vladimirescu,* în „Anuarul Instit. ist. arh.“, Cluj, XIV, 1971, p. 16.

[55] E. V î r t o s u, *Despre Tudor Vladimirescu şi revoluţia de la 1821,* „Casa şcoalelor“, 1947, p. 20 (şi n. 2.).

[56] *Ibid,* p. 22, 55—56 (nr. 7); foto. 5—6 (între p. 34—35).

[57] I P. L i p r a n d i, în *Doc.* 1821, V, p. 170, 270 (şi n. 2); P. C o r n e a, *Originile romantismului românesc...,* Buc., „Minerva“, 1972, p. 164—165.

[58] I. D î r z e a n u, în *Doc. 1821,* V, p. 21—22.

[59] *Doc. 1821,* I, p. 210, nr. 111.

[60] *Ibid.,* p. 208. Aceeaşi formulă şi în scrisoarea din 26 ianuarie 1821 către împăratul Austriei (El. Moisuc, *În legătură cu cel dintîi arz înaintat Porţii de către Tudor Vladimirescu,* în „Revista arhivelor“, XLIX, vol. XXXIV, I, 1972, p. 88, nr. 1).

[61] *Doc. 1821,* I, p. 208—209 (şi p. 210 — Anexa).

[62] N. Gr. S t e ţ c u, I. V a t a m a n, *op. cit.,* p. 601.

[63] N. I o r g a, *op. cit.,* p. 160.

[64] D. B e r i n d e i, *Cu privire la caracterul mişcării revoluţionare din 1821,* în „Studii art. ist“., XX, 1972, p. 98: programul fusese elaborat cu mult înainte.

boierimii, a domniilor fanariote, a dominației otomane ? [65] Ar fi oare posibil să nu se fi pregătit el și din acest punct de vedere, cînd de către oameni — cei mai mulți fiind foarte departe de pregătirile ce el le făcea cu înfrigurare în vederea marii ridicări populare — se afirma în ajunul ei nădejdea la schimbări în viitor [66] și se prevedea posibilitatea unei apropiate revoluții în Principate [67], iar după aceea se declara că mișcarea apăruse ca absolut firească ? [68]

Concluziile ce se impun sînt deci acestea : ponturile 1—27 ale *Cererilor* au fost redactate în primele 10 zile ale revoluției (sau, poate, au fost chibzuite și scrise chiar înainte de declanșarea mișcării, concomitent cu prima *Proclamație* și arzul) ; nr. 28—31 au fost elaborate în jurul zilei de 4 februarie 1821 ; articolele 32—34 au fost întocmite în intervalul dintre această dată și ziua în care traducerea germană a variantei integrale a documentului se anexează la un raport diplomatic (26 martie). [69]

Apare necesară și o comparație între cele două variante ale *Cererilor*. Neglijînd deosebirile dintre ele, ce pot fi considerate drept secundare în condițiile desfășurării mișcării, merită de subliniat că textul prescurtat nu mai revendică scoaterea mitropolitului din țară (pnt. 18 și 15), desființarea hătmăniei divanului (pnt. 16) și a vorniciei de politie (pnt. 22), înlăturarea boieririi „după neam“ (pnt. 8 și 7), aplicarea de sancțiuni unor boieri (pnt. 30 și 31 din varianta integrală), micșorarea veniturilor unor dregători (pnt. 19 și 16 ; pnt. 20 ; pnt. 21). Or, textul prescurtat a fost desigur văzut de către sluger, căci îi adaugă *manu propria* un al 20-lea pont (sancțiuni împotriva lui Iovan Rogobete și Ghiță Hoțul cu ceata) [70], ceea ce constituie de fapt o detaliere a celor referitoare la anturajul lui hagi Ienuș (pnt. 29 și 19) [71]. Rezultă deci că Tudor a încuviințat schimbări în textul unui document programatic fundamental al mișcării și sensul acestei hotărîri nu poate fi decît acceptarea de către conducerea forțelor revoluționare populare a unor concesii față de unele grupări ale boierimii pămîntene ; se speră, desigur, că aceasta va înlesni acțiuni comune ale forțelor sociale diferite ce-și desfășoară potențele.

Cînd a fost elaborată varianta prescurtată ? Scrisoarea lui Tudor către C. Samurcaș, databilă la 15 februarie 1821, are o notă ulterioară : „Acest pitac al slugerului Theodor... s-au fost însoțit și cu ponturile cele din partea norodului, care ponturi *însfîrșit numai* este scris cu condeiu⟨l⟩ răposatului sluger“ (subl.

---

[65] Cîteva mărturii strînse la acad. A. Oțetea, *op. cit.*, p. 133—134, 136—137, 392—394, 409.

[66] G. Bogdan-Duică, G. Popa-Lisseanu, *Viața și opera lui Gheorghe Lazăr*, Buc., 1924, p. 23—24 (Gh. Lazăr la 1819) ; Zilot Românul, *Înainte de Tudor Vladimirescu. 1800—1821...*, ed. B. P. Hasdeu, Buc., 1884, p. 111.

[67] Hurmuzaki, XVI, ed. N. Hodoș, 1912, p. 1010, nr. MCMLII (Formont la 1816) ; W. Wilkinson, *Tableau historique, géographique et politique de la Moldavie et de la Valachie (1820)*, trad. ⟨Dezos de la Roquette⟩, Paris, 1821, p. 112.

[68] F. R⟨ecordon⟩, *Lettres sur la Valachie ou observations sur cette province et ses habitans...*, Paris, Lecointe et Durey, 1821, p. 139—140 ; C. Șerban, *Ecoul mișcării revoluționare din 1821, în presa europeană*, în *150 de ani de la mișcarea revoluționară condusă de Tudor Vladimirescu*, Drobeta Turnu-Severin, 1973, p. 133.

[69] Hurmuzaki, XX/1, ed. I. I. Nistor, 1940, p. 592—594 nr. DCLX, Anexa I.

[70] E. Vîrtosu, *Despre Tudor Vladimirescu...*, foto nr. 8 (între p. 34—35). Afirmația (*Doc. 1821*, I, p. 274, n. 1), după care și art. 19 ar fi fost scris personal de sluger, nu se verifică.

[71] *Vide* comentariul la N. Gr. Stețcu, I. Vataman, *op. cit.*, p. 600.

L.R.) [72]. Se cunoaşte însă un asemenea exemplar al *Cererilor,* la care ultimul pont este scris chiar de Vladimirescu — varianta prescurtată. Se poate conjectura deci că la acea dată se comunica tocmai acest exemplar. Cum el nu conţine însă art. 32—34 din varianta integrală (referitoare la autoritatea „Adunării norodului" şi căpeteniei ei, precum şi la transformarea *Ponturilor* într-o constituţie), iar analiza anterioară a relevat că acele prevederi au putut fi întocmite între 4 februarie şi 26 martie, rămîne neclarificat încă în ce moment vor fi fost ele redactate. Se poate emite numai ipoteza că datează din preajma intrării oştirii revoluţionare în Bucureşti, cînd Tudor făcea cunoscutele eforturi de a-şi impune autoritatea asupra boierilor rămaşi în Capitală.

Atunci deci cînd se aduc dovezi în sprijinul lansării *Cererilor* la mijlocul lunii aprilie 1821 (în realitate, varianta lor integrală este anexată la raportul diplomatic din 26 martie), este de precizat că n-au fost acum concepute. Dovezi în acest sens ar fi poate de socotit şi unele contradicţii dintre *Ponturi* şi acţiunile din acest moment ale conducătorului revoluţionar. Se stipulează înlăturarea mitropolitului Dionisie Lupu şi scoaterea lui din ţară (pnt. 18), dar Tudor îi face — lui şi veliţilor boieri — cereri continue pentru „Adunarea norodului" şi-i va ţine apoi sub pază la Belvedere spre a nu fugi peste hotare. [73] Se prevede izgonirea marelui neguţător craiovean hagi Ienuş (pnt. 29), dar la 8 martie slugerul împrumutase de la el 5000 de taleri cu dobîndă, pe care la 22 aprilie solicita a i se achita. [74] Probele cele mai concludente au fost însă aduse prin discuţia anterioară asupra datării.

La 27 aprilie 1821, Fleischhackl raporta totuşi din Sibiu lui Metternich că, de Paşti, Tudor a lansat o proclamaţie, simultan cu un document similar al lui Al. Ipsilanti [75], iar într-o corespondenţă din 8 mai, publicaţia engleză „The Public Ledger" afirma că slugerul ar fi declarat că „a redactat o constituţie conţinînd 48 de articole". [76] Dacă această ultimă informaţie este reală, atunci avem de-a face cu un document — pînă acum încă nesemnalat [77] —, altul decît varianta integrală a *Cererilor,* aşa cum o cunoaştem azi (cu 34 de puncte). Cum proclamaţia lui Al. Ipsilanti este din 19 aprilie [78], iar Paştile cădeau în acel an la 10 ale lunii [79], ar rezulta că actul a fost lansat într-adevăr la mijlocul lui aprilie. Să avem oare de-a face cu o variantă extinsă a *Ponturilor ?*

## „Proclamaţia" şi „Cererile" — două ipostaze ale programului fundamental al revoluţiei

Documente de mare importanţă în revoluţia din 1821, întocmite şi difuzate practic simultan, comparaţia lor este interesantă şi pentru că permite justa

---

[72] *Doc. 1821,* I, p. 269, nr. 163.
[73] Acad. A. Oţetea, *Tudor Vladimirescu şi revoluţia...,* p. 379 sqq.
[74] *Ibid,* p. 381 (n. 28).
[75] Hurmuzaki, S. N., II, p. 686—687, nr. 647.
[76] Acad. A. Oţetea, *op. cit.,* p. 389—390 (n. 57).
[77] Cf. şi N. Adăniloaie, *Mişcarea revoluţionară din 1821 reflectată în rapoartele consulare austriece,* în *150 de ani...,* p. 71.
[78] *Doc. 1821,* II, p. 83—84, nr. 52.
[79] Acad. A. Oţetea, *op. cit.,* p. 390 (n. 57).

apreciere a orientărilor politice-tactice ulterioare ale conducerii forţelor revoluţionare [80], dar şi pentru că relevă o serie de alte elemente însemnate.

*Proclamaţia* [81] cheamă la luptă pe toţi locuitorii, „veri de ce neam veţi fi". Duşmanii sînt „bălaurii care ne înghit de vii, căpeteniile noastre, zic, atît cele bisericeşti, cît şi cele politiceşti". Bunurile neguţătorilor şi ale altor locuitori vor fi apărate, „numai binele şi averile cele rău agonisite ale tiranilor boieri să se jertfească... pentru folosul de obşte". Se fac însă şi unele concesii (boierii ce vor sprijini mişcarea îşi vor păstra averile ; se va accepta suzeranitatea otomană), concesii care — în raport cu cele 34 de ponturi — sînt mult mai reduse. În schimb cererile revoluţionare sînt net radicalizate, ajungîndu-se la demascarea făţişă a dominaţiei feudalilor şi cerîndu-se surparea puterii ei economice. Pe această bază, se poate aprecia că avem de-a face cu un document programatic ce reprezintă interesele forţelor revoluţionare populare (ţărănimea, sărăcimea oraşelor, burghezia în formare, boiernaşii) [82], conduse de Tudor, abilele concesii enumerate fiindu-le necesare pentru consolidarea poziţiilor. Aceasta exprimă una dintre trăsăturile specifice ale raportului forţelor de clasă în ajunul şi în timpul mişcării : caracterul larg de masă al acesteia, conducătorii reprezentînd literalmente întregul popor (ceea ce se înscrie atît în *Proclamaţie* şi *Cereri* — pnt. 32, cît şi în numeroase alte documente ale revoluţiei [83]), în faţa acesteia punîndu-se cu limpezime ţeluri hotărîte antifeudale (al căror sens este clar receptat în epocă). [84]

În anumită măsură, *Cererile* detaliază prevederile *Proclamaţiei.* Ele indică plafonul revendicărilor acesteia, solicitate în folosul poporului şi îndreptate împotriva boierimii. Stabilesc cuantumul concesiilor făcute acesteia. Concretizează oarecum asemenea formule contradictorii conţinute în *Proclamaţie* ca „ceia ce vă va povăţui mai marii Adunării, aceia să urmaţi..." şi „să se aleagă din

---

[80] Se susţine pe bună dreptate, îmbinarea organică a ţelurilor sociale şi naţionale ale mişcării, pe tot parcursul ei [D. Bodin, *Tudor Vladimirescu în Bucureşti,* in „Revista ist. rom.", XIII, 2, 1943, p. 21—23 (şi p. 23, n. 4) ; V. Maciu, *Cuvînt introductiv (1971),* în *150 de ani de la mişcarea revoluţionară condusă de Tudor Vladimirescu,* Drobeta Turnu-Severin, 1973, p. 7—9 ; D. Berindei, *Cu privire la caracterul mişcării revoluţionare din 1821,* în „Studii art. ist.", XX, 1972, p. 95—98 ; N. Adăniloaie, *Mişcarea revoluţionară din 1821 şi programul ei,* în „Historica" (Acad. de şt. soc. şi polit., Centrul Craiova), III, 1974, p. 121—127)]. Apare însă necesar ca această orientare politică de ordin strategic să fie examinată în înfăţişările sale tactice din fiecare perioadă a revoluţiei.

[81] *Doc. 1821,* I, p. 207—208, nr. 110. Un comentariu asupra caracterului şi forţelor motrice ale revoluţiei, aşa cum se oglindesc ele în acest document, la I. Şendrulescu, *Proclamaţia de la Padeş,* în „Studii art. ist.", XXIII, 1973, p. 95—97.

[82] Acad. Şt. Pascu, *Mişcarea revoluţionară din 1821 de sub conducerea lui Tudor Vladimirescu,* in „Anuarul Instit. ist. arh.", Cluj, XIV, 1971, p. 16 (se face interesanta observaţie a asemănării *Proclamaţiei,* în punctele sale esenţiale, cu programul răscoalei din 1784). *Vide* şi Şt. Voicu, *116 ani de la revoluţia lui Tudor Vladimirescu,* în *Din gîndirea materialist-istorică românească (1921—1944),* ed. P. Teodor, Buc., Edit. ştiinţifică, 1972, p. 200 ; în istoria democraţiei româneşti, 1821 este piatră de hotar pentru Principatele extracarpatice, iar 1784 — pentru Ardeal.

[83] *Doc. 1821,* I., nr. 112, 128, 151 etc.

[84] N. Iorga, *Studii şi documente cu privire la istoria românilor,* VIII, 1906, p. 131, 133, 134 ; *Doc. 1821,* IV, 1960, p. 123, 296 ; Hurmuzaki, S.N., III, ed. acad. A. Oţetea, 1967, nr. 79, 121, 182 ; V. Papacostea, *Ştiri din presa rusă cu privire la tulburările revoluţionare din 1821,* în „Revista ist. rom.", XI—XII, 1941—1942, p. 309 ; C. Şerban, *Ecoul mişcării revoluţionare din 1821 în presa europeană,* în *150 de ani...,* p. 129.

căpeteniile noastre (feudale — L.R.) cei care pot să fie buni... şi cu noi dimpreună vor lucra binele...".

*Ponturilor* nu le este însă propriu tonul direct antifeudal al *Proclamaţiei.* În general, ele puteau fi deci acceptabile şi unor grupări ale boierimii pămîntene reformatoare care, în anii precedenţi, formulaseră de altminteri anumite cereri similare. [85] Or, o altă trăsătură specifică a situaţiei din ajunul revoluţiei rezidă în coincidenţa momentană a unor interese ale tuturor claselor şi păturilor sociale muntene [86], atunci realizîndu-se de altminteri şi acordul politic dintre Tudor şi unii boieri, precum şi între sluger şi reprezentanţi ai conducerii Eteriei. [87] Şi în timpul mişcării, Vladimirescu va declara, de exemplu : „norodul nu cere altcevaşi decît numai o dreptate ce poate fi folositoare şi tagmei boiereşti", iar „eu nici asupra aceştii tagme nu sînt voitor de rău, ci încă mai vîrtos le voiesc întregimea şi întărirea privilegiurilor". [88] Se poate de aceea conchide că *Cererile* constituie documentul programatic ce exprimă elementele, care puteau fi atunci comune acţiunii forţelor revoluţionare populare şi unor grupări ale boierimii pămîntene. Varianta prescurtată a ponturilor, realizînd o nouă rundă de concesii faţă de acestea, se străduia să menţină unitatea de acţiune a unor forţe social-politice diferite, unitate minată de inexorabile contradicţii de clasă.

Descifrarea simultaneităţii elaborării celor două documente discutate demonstrează faptul că ele constituie nu două programe distincte, ci programul iniţial şi fundamental al revoluţiei [89], exprimat în două ipostaze : *Proclamaţia* (adresată maselor celor mai largi) pune accentul pe interesele forţelor revoluţionare populare, pe cînd *Cererile* (detaliind documentul anterior amintit în vederea tratativelor cu boierimea pămînteană, precum şi în alte ţeluri) evidenţiază în special elementele ce puteau fi comune acţiunii unor forţe social-politice diverse. Ca urmare, în mod obiectiv, fiecare din cele două acte tinde să exprime în plan ideologic interesele unei anumite coaliţii a forţelor de clasă.

Cum se explică această situaţie specifică ? K. Marx exprima esenţa unui proces istoric de mare anvergură printr-o asemenea propoziţie : „secretul istoriei"

---

[85] Vlad Georgescu, *Mémoires et projets de réforme dans les Principautés Roumaines. 1769—1830. Répertoire et textes inédits,* trad. R. Creţeanu, Buc., 1970, p. 15—17 (şi anexele aici citate).

[86] *Introducere,* la *Doc. 1821,* I, p. 13 ; acad. A. Oţetea, în *Istoria României,* III, Buc., Edit. Academiei, 1964, p. 853—861 ; idem, Caracterul mişcării conduse de Tudor Vladimirescu : răscoală sau revoluţie ?, în „Studii", *20,* 4, 1967, p. 679 ; idem, *Tudor Vladimirescu şi revoluţia din 1821,* Buc., Edit. ştiinţifică, 1971, p. 102 112 , Gh. Platon, *Programul naţional al revoluţiei de la 1821...,* in „Analele şt. Univ. «Al. I. Cuza»", Iaşi, S. N., Secţ. III, Ist., XVII, 1, 1971, p. 21—22.

[87] Pentru caracterul înţelegerii, survenite între Tudor şi Eterie (colaborare, iar nu subordonare faţă de ea), *vide :* N. Adăniloaie, *Boierii şi răscoala condusă de Tudor Vladimirescu,* Bucureşti, 1956, p. 76—78 ; acad. Şt. Pascu, *op. cit.,* p. 16 ; V. Maciu, *De la Tudor Vladimirescu la răscoala din 1907,* Craiova, „Scrisul românesc", 1973, p. 24, 34 (lucrare din 1971) ; D. Bodin, *1821,* în „Caiet metodic de istorie", ⟨2⟩, 1971, p. 19—20 ; D. Berindei, *L'année révolutionnaire 1821 dans les Pays Roumains,* Buc., Ed. de l'Académie, 1973, p. 107—110.

[88] *Doc. 1821,* I, p. 258, nr. 151. Afirmaţii asemănătoare şi cu alte ocazii (*ibid,* p. 211—212, nr. 112 ; p. 230, nr. 128 ; etc.).

[89] Gh. Platon, *Programul naţional al revoluţiei de la 1821...,* în „Analele ştiinţ. Univ. «Al. I. Cuza»", Iaşi, S.N., Secţ. III, Istorie, XVII, I, 1971, p. 22 : *Proclamaţia* şi *Cererile* sînt documentele principale cu caracter programatic ale revoluţiei.

Republicii romane „îl constituie istoria proprietății funciare“. [90] Parafrazîndu-i expresia metaforică (dar schimbînd, desigur, ceea ce-i de schimbat), se va putea spune că „secretul istoriei“ revoluției din 1821 rezidă în faptul că — pe fondul coincidenței momentane a unor interese ale tuturor claselor și păturilor sociale muntene, în cadrul amplei înfruntări a forțelor social-politice — se duce lupta pentru rolul conducător între burghezia în formare, boiernași, pe de o parte, și grupări ale marii boierimi pămîntene, pe de alta. În plan ideologic, aceasta se exprimă atît în conținutul fiecăruia din cele două documente analizate (ca și al altor acte ale mișcării), precum și în dihotomia programului fundamental al revoluției, cît și în contrapunerea față de el a programelor boierești de reforme.

Lucrurile apar, de asemenea, în acțiunea politică. Înlăturîndu-se unele interpretări necorespunzătoare, s-a demonstrat că Tudor rămîne pe poziții revoluționare în tot cursul mișcării, inclusiv în timpul cîrmuirii la București. [91] El subordonează aici puterea boierimii, impunîndu-i linia de conduită și suspectînd-o mereu, feudalii rămași în Capitală fiind siliți sub imperiul forței să acționeze în sensul ce li se indică [92], ceea ce constituie de fapt o formă specifică a alianței de clasă între burghezie, boiernași și cercuri ale boierimii.

La rolul conducător aspirau însă și unii feudali, dornici să înlăture domniile fanariote, să consolideze autonomia țării și să promoveze o serie de reforme, menite a rezolva problemele acute ale societății românești a vremii (în condițiile întăririi pozițiilor boierimii [93]). Este sensul pe care-l acordau acțiunii marii feudali, participanți la îndelungi consfătuiri cu Vladimirescu înaintea insurecției, numiți apoi de acesta „făgăduiți“. [94]

Peste ani, Iordache Golescu va relata străduința sa, a lui Dinicu Golescu, Nicolae Văcărescu și C. Bălăceanu — în zilele, următoare declanșării mișcării — de a face o oștire „supt o bună stăpînire, cu cheltuiala țării... ; și însuși Todor să fie supus aceștii stăpîniri, cu cîți ostași va fi adunat, ca cu toții într-o glăsuire să să chipzuiască cele dă folosul țării, spre scăpare din cumplirea tiranilor și nelegiuiților fanarioți“ ; în cazul în care slugerul va refuza, „atunci să să bată cu iel, pînă îl va supune la stăpînire“ ; acesta este mandatul dat de Divan lui N. Vă-

---

[90] K. Marx, Fr. Engels. *Opere*, vol. 23, Buc., Edit. politică, 1966, p. 96 (n).

[91] I. Șendrulescu, *Cîrmuirea revoluționară a lui Tudor Vladimirescu*, în „Analele Univ. Buc.“, XX, 2, 1971, p. 65—73 (se citează păreri similare și la antecesori : C. D. Aricescu, V. A. Urechia, A. D. Xenopol, N. A. Constantinescu, D. Bodin, acad. A. Oțetea, V. Maciu — p. 68, n. 17) ; N. Adăniloaie, *op. cit.*, p. 112, 115, 116 ; acad. Șt. Pascu, *op. cit.*, p. 17.

[92] D. Bodin, *Tudor Vladimirescu*, în *Figuri revoluționare române. Cinci conferințe ale Universității libere*, București, „Cartea românească“, 1937, p. 65—67 ; idem, *Tudor Vladimirescu în București*, în „Revista ist. rom.“, XIII, 2, 1943, p. 26—27 ; N. Adăniloaie, *op. cit.*, p. 112—115 ; M. Radu, *Răscoala din 1821 și logica istoriei*, în „Romanoslavica“, X, 1964, p. 250 ; D. Berindei, *Mișcarea revoluționară condusă de Tudor Vladimirescu — moment de seamă în istoria României*, în „Lupta de clasă“, s. V., LI, 2, 1971, p. 87—88 ; N. Isar, *Un moment ideologic important în lupta poporului român pentru dreptate socială și libertate națională...*, în „Revista de filosofie“, *18*, 5, 1971, p. 649—653.

[93] I. P. Liprandi, în *Doc. 1821*, V, p. 168, 268.

[94] D. Bodin, *Tudor Vladimirescu în București*, p. 19—20 : izvoare și lucrări referitoare la aceste conciliabule prerevoluționare.

cărescu, numit căpetenia oştirii alcătuite, dar neputincios a-şi îndeplini sarcina primită.[95]

Apoi boierii trimit în locu-i pe C. Samurcaş. Acesta cere — şi Divanul îi pune deîndată la dispoziţie — o mare sumă de bani, sub pretextul încercării de a-i folosi pentru uciderea Vladimirescului. S-a probat însă că nu poate fi vorba de aşa ceva[96] şi se susţine că mersul acţiunilor lui N. Văcărescu şi Samurcaş se explică prin eforturile boierilor munteni aflaţi în legături cu Eteria, precum şi ale consulului rus Pini, de a sprijini în toate chipurile mişcarea pornită de sluger.[97] Analiza corespondenţei acestuia cu cei doi boieri şi cu Divanul demonstrează însă că, în afara unei asemenea orientări a evenimentelor, subsistă şi o reală confruntare de poziţii politice.[98]

Grupările feudale, care — în condiţiile stabilirii rolului conducător al boierimii — erau iniţial aliate sau gata a coaliza cu forţele populare, se înspăimîntă de faptul că acestea depăşesc cu mult limitele de acţiune, pe care marii boieri vroiseră a le impune. Cînd se produce dezavuarea ţaristă şi se conturează pericolul intervenţiei otomane, mulţi boieri fug peste hotare. La Bucureşti rămîn însă unii dintre ei „cu nădejdea că vor putea ajuta ceva ţării..., să înduplece" pe Tudor.[99] În timpul cîrmuirii revoluţionare a acestuia, feudalii nu numai că se împotrivesc orientării lui, dar se străduiesc chiar a aplica propria lor linie de conduită. Lucrurile se complică încă mai mult prin faptul că — în locul colaborării iniţiale între mişcarea munteană şi Eterie — apar divergenţe şi apoi un tragic conflict între Al. Ipsilanti şi Tudor. Reprezentanţii exploatatorilor apelează şi la sprijinul străin pentru reprimarea mişcării.

Forţa hotărîtoare în revoluţia din 1821 se dovedeşte ţărănimea, un rol deosebit revenind detaşamentului de luptă cel mai organizat — pandurii ; conducerea este asigurată de reprezentanţi ai micii boierimi, ai burgheziei în formare, pe atunci clasa cea mai înaintată a societăţii.[100] Apelînd la mase, ea urmăreşte crearea bazei populare a mişcării, a forţei armate, necesare îndeplinirii sarcinilor interne şi externe ale mişcării. Angajamentul jertfirii averilor „rău agonisite ale tiranilor boieri" corespunde nevoilor dezvoltării sociale, este argumentul fundamental pentru ridicarea maselor, dar şi pentru menţinerea boierimii sub permanentă ameninţare. Acţiunea de întărire a autonomiei ţării

---

[95] I o r d a c h e G o l e s c u, la E. V î r t o s u, *Iordache Golescu şi întîmplările anului 1821*, în „Viaţa românească", XXII, 9—10, 1930, p. 255, 257 ; cf. şi N. A d ă n i l o a i e, *op. cit.*, p. 95—96.

[96] Acad. A. O ţ e t e a, *Tudor Vladimirescu şi revoluţia...*, p. 242—244 (n. 58).

[97] *Ibid.*, p. 231—245.

[98] Nu-i de neglijat nici menţiunea lui I l i e F o t i n o (*Tudor Vladimirescu şi Alecsandru Ipsilante nî revoluţiunea din anul 1821...,*) trad. P. M. Georgescu, ed. A. I. Fotino, Buc., 1874, p. 25—26) că Divanul i-a pus banii la dispoziţie lui C. Samurcaş pentru a-i „întrebuinţa după împrejurări, sau dîndu-i lui Tudor, sau de nu lui — altora, iar lui să-i făgăduiască onori şi posturi...". Nu apare oare aici şi intenţia subordonării prin mituire ?

[99] I o r d a c h e G o l e s c u, la E. V î r t o s u, *op. cit.*, p. 262. Aceeaşi idee şi la Naum Rîmniceanu, *Scrisoarea munteanului ca răspuns la scrisoarea moldovanului*, ed. C. Erbiceanu, în „Biserica ort. rom.", XIII, 7, 1889—1890, p. 352.

[100] Ş t. V o i c u, *op. cit.*, p. 194—195 ; L. P ă t r ă ş c a n u, *Un veac de frămîntări sociale. 1821—1907*, Bucureşti, Edit. politică, 1969, p. 65, 82—83, 87—88 ; acad. C. C. G i u r e s c u, *Contribuţii la studiul originilor şi dezvoltării burgheziei române pînă la 1848*, Buc., Edit. ştiinţifică, 1972, p. 243—244 et pass.

(cu perspectiva ulterioară a cuceririi independenţei) — corespunzînd, de asemenea, necesităţii sociale — este un alt argument important pentru ridicarea maselor, dar şi pentru realizarea şi menţinerea alianţei politice cu grupări ale boierimii pămîntene, ceea ce se poate înfăptui pentru că există o serie de interese comune ale tuturor claselor şi păturilor sociale muntene în momentul dat. Fiecare clasă socială urmăreşte însă interese proprii şi acţionează pentru o rezolvare specifică a problemelor.

În acest context, Tudor Vladimirescu ne apare în adevăratul lui rol de personalitate istorică, înţelegînd în esenţă necesitatea dezvoltării sociale şi stabilind scopurile şi acţiunile revoluţionare în conformitate cu ea.[101]

Desfăşurîndu-se într-o complexă situaţie internaţională, revoluţia din 1821 are un mare răsunet în celelalte ţinuturi româneşti şi peste hotare. În general — în Principatele româneşti extracarpatice, în anii '20—'40 ai secolului al XIX-lea —, la rolul de conducător în mişcarea eliberatoare aspirau grupări ale boierimii, clasa cea mai bogată a societăţii, ce deţinea puterea politică şi avea în rîndurile sale o mare parte a intelectualilor pămînteni ai vremii ; rolul îi era însă disputat de reprezentanţi ai burgheziei în formare, ai boiernaşilor, ce reuşeau chiar să conducă diverse acţiuni în epocă.[102] Nu este deci de mirare că puternicele înfruntări de forţe social-politice, petrecute în condiţiile crizei de sistem a feudalismului în ţările române, au avut apoi o amplă rezonanţă în zbuciumata noastră istorie.

Mecanismul contradicţiilor de clasă — în revoluţia din 1821 şi, în general, în ţările române, în anii '20—'40 ai secolului al XIX-lea — nu se reduce, desigur, la lupta pentru rolul conducător în mişcarea eliberatoare, ideilor şi acţiunii ţărănimii şi sărăcimii oraşelor urmînd a li se acorda, de asemenea, atenţia meritată. Problemele structurii de clasă şi luptei social-politice în epocă, abordate şi pînă acum de o serie de cercetători, vor atrage cu siguranţă atenţia, şi în viitor, contribuţii ulterioare urmînd a da posibilitatea exprimării tot mai adecvate a realităţii.

---

[101] M. Radu, *op. cit.*, p. 272 ; Miron Constantinescu, la V. Stan, *Sesiunea ştiinţifică consacrată aniversării a 150 de ani de la mişcarea revoluţionară din 1821*, în „Studii", *24*, 4, 1971, p. 822.

[102] L. Roman, *Populaţia în raport cu societatea şi cu mediul natural*, în *Populaţia şi mediul înconjurător*, coord. Al. Ionescu, Deva, 1974, p. 43—49 : structura socială — exprimată şi prin cuantificare, precum şi prin grafice — în Ţara Românească, Transilvania şi Moldova, în anii '20—'30 ai secolului al XIX-lea ; tendinţele pe plan economic şi social-politic în acţiunea fiecărei clase sociale.

# MATERIALE AUXILIARE INFORMATIVE ŞI ORIENTATIVE

## *Izvoare istorice comentate*

### TESTAMENTUL POLITIC AL LUI AUGUSTUS

(Res gestae divi Augusti)

(Istoricul Suetonius relatează — în *Viaţa lui Augustus,* cap. 101 — că, după moartea împăratului, întîmplată la 19 august anul 14 e.n., „testamentul său a fost adus ⟨în senat⟩ de vestale, care-l primiseră în păstrare împreună cu trei suluri sigilate. Toate au fost deschise şi citite în senat". Unul din cele trei suluri sigilate cuprindea un *Breviar al acţiunilor pe care le săvîrşise* (Index rerum a se gestarum), care urma să fie gravat pe table de bronz şi expus în faţa mauzoleului său. În acelaşi timp, copii de pe el au fost gravate pe pereţii mai multor temple din Asia Mică, între altele din *Ancyra* (azi Ankara), în Galatia şi din *Antiochia,* în Pisidia. Dacă exemplarul original din Roma a dispărut, copiile din Ancyra şi din Antiochia s-au păstrat : cea din Ancyra — cunoscută sub numele de *Monumentum Ancyranum* — s-a păstrat atît în textul latin, cît şi cu o traducere în limba greacă, fapt care a ajutat la reconstituirea părţilor latine deteriorate ; iar cea din Antiochia, numai în limba latină, a ajutat la precizarea conţinutului *latin* al unor termeni *esenţiali,* păstraţi la Ancyra numai în traducerea greacă. Descoperit încă din anul 1555, de solii trimişi de împăratul Ferdinant I al Germaniei la Soliman cel Măreţ, el a fost publicat pentru prima oară în chip ştiinţific şi cu un întins comentariu istoric de Theodor Mommsen, sub numele de *Res gestae divi Augusti,* în 1865 şi apoi, într-o ediţie mult îmbunătăţită, în 1883. Textul ce urmează, referitor la *geneza* şi *esenţa* „principatului" lui Augustus şi la cuceririle şi luptele din spaţiul danubian, urmează ediţia lui Jean Gagé : *Res gestae divi Augusti,* text greco-latin şi comentariu, Paris, 1935).

#### Textul [1]

§ 34. În al şaselea şi al şaptelea consulat al meu [2] după ce pusesem capăt luptelor civile [3], am remis în mîinile senatului şi poporului roman conducerea treburilor publice [4]. Drept răsplată, printr-un senatus-consult, am fost denumit *Augustus* [5]. Din acest moment, am depăşit pe toţi în autoritate, [6] dar n-am avut niciodată mai multă putere decît cei ce mi-au fost colegi în vreuna din magistraturi. [7]

§ 29. I-am silit pe parţi să-mi restituie prăzile de război şi stindardele a trei oştiri romane [8] şi să ceară cu umilinţă prietenia poporului roman. Toate aceste stindarde le-am depus în templul lui *Marte răzbunătorul.* [9]

§ 30. Am supus stăpînirii poporului roman neamurile pannonienilor [10] şi am extins hotarele Illyricului pînă la ţărmul fluviului Dunărea. [11] O oştire a dacilor, [12] care trecuse peste aceste hotare a fost înfrîntă şi pusă pe fugă, iar mai apoi oastea mea ,trecînd Dunărea [13], a silit neamurile dacilor să recunoască supremaţia poporului roman. [14]

(Jean Gagé, *Res gestae divi Augusti,* Paris, 1935, p. 134—136, 142—146, traducere nouă)

## Comentariu istoric

1. Descoperită în 1555 de Augier de Busbecq (1522—1592), diplomat flamand în slujba împăratului Ferdinand I, inscripţia din Ancyra — „regina inscripţiilor latine", cum a numit-o Mommsen — a fost gravată în primii ani ai domniei lui Tiberius pe pereţii exteriori ai templului ridicat aici în cinstea lui Augustus. Ea reprezintă „o scriere apologetică, destinată să perpetueze o imagine ideală a lui Augustus şi a operei sale" (Gagé). Redactată în mai multe etape, ea a fost încheiată cu un an înainte de moartea împăratului şi depusă în păstrarea vestalelor. În forma ei definitivă, ea cuprinde trei părţi : prima, cuprinzînd paragrafele 1—14, înfăţişează funcţiunile îndeplinite şi onorurile civile sau religioase primite ; a doua, paragrafele 15—24, cuprinde un tablou al cheltuielilor făcute în folosul statului şi poporului, iar a treia, paragrafele 25—35, acţiunile politice şi militare prin care a consolidat statul roman. Deşi denumirea de „testament politic" nu acoperă în întregime conţinutul inscripţiei, ea este comodă şi, avînd în vedere că ea conţine, în chip indiscutabil, o expunere avînd drept scop justificarea operei lui Augustus, ea poate fi menţinută ca atare.

2 Consulatul al şaselea avusese loc în anul 28 î.e.n., iar al şaptelea în 27 î.e.n. Augustus, menţionîndu-le împreună, vrea să marcheze cele două etape prin care s-a ajuns la „restaurarea republicii" ; în anul 28 î.e.n., a anulat în chip treptat măsurile ilegale luate în perioada triumviratului, pentru ca în ziua de 13 ianuarie 27 î.e.n., într-o memorabilă şedinţă a senatului, el să declare în chip solemn că remite în mîinile senatului şi ale poporului roman întreaga conducere a statului, renunţînd la puterile excepţionale cu care fusese învestit în perioada luptelor civile.

3. Începute odată cu asasinarea lui Caesar în anul 44 î.e.n., luptele civile se continuaseră pînă în anul 30 î.e.n. : în lunile martie—aprilie 43, lupta senatului împotriva lui M. Antonius (aşa numitul „război de la Mutina") ; în noiembrie 42, lupta triumvirilor M. Antonius şi C. Octavius împotriva conducătorilor conspiraţiei anticezariene, Brutus şi Cassius, sfîrşită cu înfrîngerea acestora la Philippi, în Macedonia ; în 41, lupta lui C. Octavius împotriva lui L. Antonius, fratele triumvirului, la Perusia, sfîrşită cu pacea de la Brundisium între C. Octavius şi M. Antonius ; lupta lui C. Octavius împotriva lui Sextus Pompeius, între 39 şi 36 î.e.n., încheiată cu înfrîngerea acestuia la Naulochos, de către Agrippa, urmată de uciderea lui Sextus de către M. Antonius ; în 36 î.e.n. rebeliunea triumvirului M. Aemilius Lepidus, urmată de depunerea lui din triumvirat ; în fine, războiul civil dintre C. Octavius şi M. Antonius, încheiat cu lupta navală de la Actium (2 septembrie 31 î.e.n.), moartea lui Antonius, ocuparea Alexandriei şi moartea Cleopatrei (30 î.e.n.).

4. Prin această expresie, Augustus încearcă să acrediteze afirmaţia că în şedinţa senatului de la 13 ianuarie 27 î.e.n., el ar fi restabilit constituţia republicană, renunţînd la toate puterile excepţionale ce-i fuseseră atribuite în timpul războaielor civile. În realitate, la această dată a avut loc o „legalizare" a puterii lui Augustus : preocupat de a da o formă constituţională — deci legală — poziţiei sale în statul roman, el s-a străduit să apară de acum înainte ca *simplu delegat* al senatului şi poporului roman, de la care deţine puterea în baza unei *investituri legale*. De aceea, renunţînd la puterea triumvirală şi la comandamentul militar extraordinar ce-i fusese acordat în 31 î.e.n., Octavius păstrează *consulatul* (pe care-l va exercita 5 ani, între 27 şi 23 î.e.n.), dar exercitînd un *imperium consulare* asupra întregului teritoriu roman, inclusiv provinciile senatoriale ; mai păstrează titlul de *imperator* şi *puterea tribuniciană*. Iată de ce s-a spus cu drept cuvînt că „ceea ce actul din 27 a conferit în chip expres lui Augustus, — chiar dacă pe un timp limitat — n-a fost numai guvernămîntul peste un număr de provincii, ci dreptul de a vorbi în numele poporului roman, de a comanda armatele, de a trata în numele său". (A. Piganiol, *Rome*, p. 216). Dar în felul acesta nu mai poate fi vorba de o restaurare a republicii în vechiul ei conţinut.

5. Contemporanii au fost unanimi în a recunoaşte meritul lui Octavius în efortul de a se pune capăt războaielor civile şi de a restaura ordinea şi legalitatea. Velleius Paterculus rezumă sentimentul general de uşurare spunînd : „După douăzeci de ani, s-a pus capăt războaielor civile, s-au încheiat războaiele externe şi pacea a revenit ; pretutindeni furia războinică s-a potolit, legile şi-au redobîndit puterea, hotărîrile judecătoreşti autoritatea, senatul prestigiul ; magistraturile şi-au recăpătat puterile din trecut ; statul a fost restaurat în forma veche a strămoşilor. Cîmpiile au fost redate culturii ; religiei i s-a redat respectul şi oamenilor siguranţa". (*Historia Romana,* II, 89). De aceea, în şedinţa senatului de la 16 ianuarie 27 î.e.n., la propunerea lui Munatius Plancus i s-a acordat apelativul de *Augustus,* după ce un număr de senatori propuseseră pe cel de Romulus, care l-ar fi consacrat ca pe un nou întemeietor al Romei.

6. Pînă la descoperirea exemplarului din Antiochia, textul era întregit : „am depăşit pe toţi în *demnitate*" (dignitate), dar exemplarul antiochian conţine termenul *„auctoritate"*, noţiune specific romană, fără corespondent în limba greacă. Aici găsim unul din elementele esenţiale ale *Principatului* : Augustus îşi defineşte poziţia în statul roman, arătînd că el a fost *Princeps* (primul dintre cetăţeni) nu prin *puterea* pe care a avut-o, ci prin *autoritatea* de care se bucura, autoritate izvorîtă din linîştea şi legalitatea pe care le redase poporului roman. Numai că această *auctoritas* a lui Augustus îmbracă o formă care o face să se deosebească fundamental de cea existentă pînă atunci în concepţia politică a Romei republicane : ea nu exprima numai o superioritate morală şi politică, ci desemna poziţia predominantă a omului care întruchipa puterea deplină în stat, concretizată într-un ansamblu de prerogative ce-i fuseseră acordate în chip legal de senatul şi de poporul roman. Şi, deoarece un asemenea conţinut avea *numai* autoritatea lui Augustus, este uşor de înţeles de ce el, deşi cu vădită tendinţă de a ascunde adevăratul lui caracter, îl menţionează ca element care să-i definească poziţia excepţională pe care o deţinea în stat.

7. Şi aici este vizibilă încercarea lui Augustus de a da „Principatului" caracterul unei magistraturi ale cărei puteri nu se deosebeau de acelea ale celor-

lalte magistraturi. Realitatea arată, însă, că, atît prin *originile* sale, cît şi prin *conţinutul* său, Principatul *nu* poate fi considerat ca o continuare a regimului republican. În adevăr, *Princeps* nu este un magistrat de tip republican, deoarece puterile lui nu se încadrează în sistemul magistraturilor obişnuite : în sistemul republican puterile erau atribut al unei magistraturi şi nu se puteau exercita *decît* în calitate de magistrat în funcţiune. Or, Augustus *avea* puterea tribuniciană *fără să fie* tribun (nici n-ar fi putut să fie, deoarece tribunatul nu era accesibil *decît* plebeilor, iar el era patrician), *puterea fiind desprinsă de magistratura care o genera ;* la fel *avea* puterea proconsulară *independentă* atît de consulat, cît şi de proconsulat. Iată de ce, concluzia celor mai recente cercetări cu privire la *esenţa şi poziţia constituţională* a „Principatului" este că el reprezintă *un organ nou şi permanent suprapus vechii constituţii, întruchipînd un regim monarhic suprapus pe cale revoluţionară (dar legalizat subsecvent) instituţiilor republicane menţinute în chip formal, dar trecute în poziţie subordonată* (P. de Francisci).

8. Augustus menţionează aici unul dintre cele mai mari succese diplomatice din viaţa lui : restituirea de către parţi a prăzilor de război şi a stindardelor romane pe care le capturaseră de la trei armate romane : în 53 î.e.n., cînd *M. Licinius Crassus* fusese înfrînt la *Carrhae* şi ucis ; la începutul anului 40 î.e.n., cînd *L. Decidius Saxa,* numit de M. Antonius guvernator al Syriei, fusese învins între Antiochia şi Apameea şi în 36 î.e.n. cînd *M. Antonius,* triumvirul, făcuse o expediţie nereuşită împotriva parţilor, iar în timpul unei retrageri penibile pierduse stindardele. Regele parţilor Phraates al IV-lea, a cărui stăpînire era încă neconsolidată, a trimis o solie la Roma oferind restituirea stindardelor şi a prizonierilor, în schimbul înapoierii fiului său, aflat ca ostatec la romani. După oarecare tergiversări, el restitui — în anul 20 î.e.n. — stindardele şi prizonierii, fapt considerat de opinia publică romană ca o strălucită revanşă, cu atît mai mult cu cît ea avusese loc fără vărsare de sînge. De aceea, evenimentul a fost celebrat în poezia şi în arta timpului : Vergilius, Horatius şi Propertius au proslăvit-o în poeziile lor, iar scena restituirii se găseşte gravată pe cuirasa statuii lui Augustus găsită la Prima Porta (azi la Muzeul Vaticanului), unde este reprezentat un part îngenunchiat, întinzînd un stindard.

9. Cu ocazia luptei de la Philippi, din anul 42 î.e.n., Octavius făgăduise construirea unui templu în cinstea zeului care *răzbunase* moartea lui Caesar. Dar cum acest templu, împreună cu forul care-l înconjura (constituind împreună *Forum Augusti*) nu a fost terminat şi inaugurat decît la 1 august anul 2 î.e.n., la data restituirii lor, stindardele au fost depuse, provizoriu, într-o capelă de formă rotundă, ridicată pe Capitoliu în acest scop lui *Mars Ultor.* Templul lui Mars Ultor a devenit mai tîrziu locul unde au fost depuse toate stindardele recuperate.

10. Supunerea triburilor pannonice a cerut un mare efort militar ; ea fusese hotărîtă în anul 12 î.e.n. şi trebuia să se desfăşoare sub conducerea principalului colaborator al lui Augustus, M. Vipsanius Agrippa ; moartea acestuia în timpul pregătirilor (martie, anul 12 î.e.n.), l-a obligat pe împărat să încredinţeze conducerea lui Tiberius, viitorul împărat, care în decurs de trei ani (12—9 î.e.n.) a supus triburile pannonice, împingînd frontiera imperiului pînă la Dunăre. Dar supunerea lor definitivă a avut loc abia în anul 9 e.n., după

înăbuşirea tot de către Tiberius, ajutat de nepotul său Germanicus, a marii răscoale a dalmaţilor şi pannonilor dintre anii 6—9 e.n.

11. La începutul stăpînirii lui Augustus, imperiul roman nu atinsese încă linia Dunării. De aceea, pentru a da Italiei o frontieră naturală care să îi garanteze securitatea, el s-a hotărît să facă din Dunăre frontiera nordică a imperiului ; aşa cum Caesar făcuse cu Rinul. Aceasta presupunea, însă, ocuparea mai întîi a regiunilor dintre Alpi şi cursul superior şi mijlociu al Dunării şi apoi pe acelea dintre Balcani şi Dunărea de Jos. Augustus a început cu acelea care asigurau liniştea Italiei, constituind treptat provinciile Raetia, Noricum şi Pannonia, care se întindeau de la izvoarele Dunării pînă la confluenţa ei cu Sava. Hotarele Illyricului, menţionat în acest pasaj, sînt foarte bine delimitate de către Suetonius care, în *Viaţa lui Tiberius,* îl arată ca întinzîndu-se „între Italia şi Noricum, Tracia şi Macedonia şi între fluviul Dunărea şi golful Mării Adriatice" (cap. XVII).

12. Este evident că aici Augustus se referă la totalitatea conflictelor pe care le avusese cu dacii (şi este semnificativ că *nu întrebuinţează decît acest apelativ,* cel de *geţi,* neapărînd *niciodată,* deşi cele mai multe dintre ciocniri avuseseră loc cu geţii), începînd cu campaniile lui Licinius Crassus din 29—28 î.e.n şi sfîrşind cu expediţia lui Cn. Cornelius Lentulus din jurul anilor 9—11 e.n.

13. Acest pasaj se referă, fără îndoială, la campaniile romanilor împotriva dacilor de la începutul sec. I e.n. De cînd teritoriile dintre Dunăre şi Balcani intraseră în sfera de influenţă a statului roman, geţii din cîmpia munteană şi din sudul Moldovei săvîrşeau necontenit incursiuni de pradă în aceste regiuni, mai ales în timpul marii răscoale a dalmaţilor şi pannonilor din anii 6—9 e.n. De aceea, după înăbuşirea acestei răscoale, Cn. Cornelius Lentulus a înfrînt o armată a geţilor, care năvăliseră în sudul Dunării şi a impus sarmaţilor obligaţia de a se menţine departe de gurile fluviului. Cam în acelaşi timp (anii 9—11 e.n.), Sextus Aelius Catus a trecut peste Dunăre în cîmpia munteană, a înfrînt şi ucis trei regi locali, a incendiat principalele aşezări întărite getice din apropierea fluviului şi a strămutat în *Ripa Thraciae* (viitoarea provincie Moesia Inferior) 50 000 de geţi, pe care i-a colonizat acolo. Această acţiune energică (pe care datele arheologice o confirmă) a slăbit confederaţia tribală a geţilor din cîmpia munteană şi sudul Moldovei, asigurînd liniştea regiunilor din sudul Dunării.

14. Expresia latină : *„imperia populi Romani perferre"* este în mod voit ambiguă, ea putînd fi interpretată de neştiutori în sensul cel mai favorabil împăratului, acela de întindere a stăpînirii romane asupra dacilor. De fapt, la această dată, nu este vorba de aşa ceva, ci numai de slăbirea confederaţiei getice din cîmpia munteană, care a trebuit să accepte o poziţie de subordonare faţă de statul roman.

## Indicaţii metodice

Paragrafele textului au fost alese în aşa fel încît să poată fi folosite la mai multe lecţii, iar mica lor întindere îngăduie folosirea lor împreună cu altele referitoare la aceeaşi temă. Paragraful 34, cuprinzînd instaurarea şi definirea principatului, va fi utilizat atît la lecţia nr. 45 de la cl. V „Principatul lui Octavian August", cît şi la cea de la anul II, secţia umanistă, privind instau-

rarea şi dezvoltarea Principatului. La clasa a V-a lectura comentată a textului va urmări precizarea *datei* instaurării Principatului ; stabilirea *împrejurărilor* care au făcut cu putinţă această instaurare şi *conţinutul* noii forme de guvernămînt.

Dimpotrivă, la anul II centrul de greutate al comentariului va cădea asupra precizării *esenţei* Principatului, ca instituţie ce introduce o formă monarhică şi asupra preocupării lui Augustus de a estompa cît mai mult caracterul *nou* al Principatului şi artificialitatea faţadei republicane pe care s-a străduit să o păstreze.

Paragraful 29 va îngădui, pe de o parte, o recapitulare a încercărilor făcute pînă atunci de romani de a rezolva *problema parthecă* (toate fără succes), iar pe de alta sublinierea politicii *pacifice* iniţiate de Augustus *în afară,* în concordanţă cu cea de pacificare interioară.

Paragraful 30 va fi folosit *în special* la anul II, unde va fi explicat pe baza hărţii extensiunii imperiului roman de la p. 75, unde atingerea liniei Dunării pe vremea lui Augustus este foarte bine marcată. Partea referitoare la relaţiile cu Dacii va fi folosită *numai* la anul IV pentru a ilustra relaţiile daco-romane *înainte* de cucerirea Daciei şi *mai ales* începutul pătrunderii influenţei romane în nordul Dunării.

## BIBLIOGRAFIE

1. Jean Gagé, *Res gestae divi Augusti,* Paris, 1935, text latin şi grec, cu un comentariu întins şi precis, care ne-a fost de mare ajutor ; 2. André Piganiol, *Rome,* coll. *„Clio"*, Paris, 1946, p. 215—218 (remarcabilă caracterizare a poziţiei lui Augustus în statul roman) ; 3. Pietro de Francisci, *Genesi e strutura del principato Augusteo,* Roma, 1941 (Atti della Reale Accademia d'Italia, Serie VII, vol. II, fasc. 1), p. 26—65 (cea mai adîncită analiză a caracterului principatului ; definiţia din comentariul nostru se găseşte la p. 64—65) ; 4. Léon Homo, *Auguste,* Paris, 1935, p. 137—161 (Augustus, conducătorul apărării statului roman) ; 5. Radu Vulpe, *Romanii la Dunărea de Jos* (*Din istoria Dobrogei,* vol. II), Bucureşti, 1968, p. 40—46.

AUREL IORDĂNESCU

## EDICTUL DIN NANTES (1598) ŞI REVOCAREA LUI (1685)

Prefacerile sociale determinate de apariţia relaţiilor capitaliste, abuzurile clerului catolic au făcut ca şi în Franţa să se răspîndească Reforma, ca o manifestare ideologică ce reflecta schimbările survenite în mentalitatea vremii, o mentalitate care lăsa tot mai mult loc spiritului raţional, înlăturînd superstiţiile de veacuri.

Era rezultatul firesc al culturii umaniste care în Franţa, la fel ca şi în Germania lui Luther, prinsese rădăcini adînci, dar, spre deosebire de Germania şi Anglia, Reforma în Franţa s-a transformat într-o platformă ideologică a acelor pături sociale nemulţumite de consecinţele instaurării monarhiei absolute, categorii şi grupări sociale dornice să menţină o Franţă feudală fărîmiţată, în general a nobilimii refractare centralizării şi progresului.

Forţele noi s-au grupat în jurul regalităţii ; aceasta, datorită politicii energice a unor suverani ca Filip IV, Ludovic XI, Francisc I, reuşise să facă din biserica catolică, de factură universală, o biserică galicană, de stat, o instituţie în stare să sprijine monarhia absolută, formă de guvernămînt necesară în acele vremuri de cumpănă, în timp ce protestanţii (hughenoţii) s-au refugiat în sudul Franţei, centrul lor aflîndu-se în Navarra de unde au şi pornit ofensiva.

Odată două tabere constituite, conflictul dintre ele, cunoscut sub numele de războaie religioase (1562—1594) a devenit inerent. Au fost două partide politice în luptă, dovadă uşurinţa cu care participanţii treceau dintr-o tabără în alta, convingerile religioase contînd mai puţin.

Acestei situaţii a căutat să-i pună capăt Henric IV (1589—1610) prin edictul din Nantes, dat în 1598, act ce a rămas în vigoare pînă în anul 1685, cînd a fost revocat din ordinul lui Ludovic XIV.

### Textul edictului din Nantes

„— Poruncim ca religia romano-catolică şi apostolică să fie repusă în drepturi în toate bisericile din regatul nostru...

— Pentru a nu da nimănui prilej de tulburări şi certuri între supuşii noştri, am poruncit şi poruncim ca toţi cei care împărtăşesc aşa-numita religie reformată să trăiască şi să locuiască în toate oraşele şi locurile din regatul nostru şi din ţinuturile supuse nouă, fără a fi prigoniţi, asupriţi sau siliţi ca, în ceea ce priveşte religia, să facă ceva împotriva conştiinţei lor ; sub acest temei ei nu vor putea fi puşi sub urmărire în casele şi locurile unde doresc să trăiască...

— Oprim de asemenea orice manifestare a numitei religii la curtea noastră, în suita noastră şi tot astfel în pămînturile şi provinciile noastre de lîngă Alpi, precum şi în oraşul nostru Paris şi în împrejurimi pînă la o depăr-

tare de 5 mile de Paris. Totuşi, cei care aparţin numitei religii şi trăiesc în pomenitele pămînturi şi provincii de lîngă Alpi, în oraşul nostru Paris şi în împrejurimile sale pînă la 5 mile, nu vor putea fi puşi sub urmărire în casele lor, nici siliţi să facă ceva împotriva conştiinţei, cu privire la religia lor...

Pentru a împăca mai bine cererile supuşilor noştri cu dorinţa noastră şi a înlătura pe viitor orice plîngeri, hotărîm ca toţi cei care împărtăşesc sau vor împărtăşi aşa-numita religie reformată să aibă dreptul de a ocupa şi exercita orice fel de funcţii publice — regale, senioriale sau orăşeneşti — în regatul nostru, în provinciile, pămînturile şi senioriile de sub stăpînirea noastră, fără a ţine seamă de nici un legămînt potrivnic, şi vor putea fi primiţi şi îngăduiţi în faţa noastră, fără nici o deosebire".

(Fr. Pall, C. Mureşan, *Lecturi din izvoarele istoriei evului mediu*, E.D.P., Bucureşti 1961, p. 239)

## Revocarea edictului din Nantes

„— Interzicem tuturor supuşilor noştri aparţinînd religiei pretinsă reformată să se adune în vreun loc sau casă particulară pentru a exercita cultul zisei religii, ori care ar fi pretextul...

— Impunem tuturor preoţilor numitei religii pretinsă reformată, care nu vor voi să se convertească, să plece din regatul şi de pe pămîntul aflat în stăpînirea noastră, în decurs de 15 zile de la publicarea edictului nostru prezent.

— Interzicem funcţionarea şcolilor particulare care instruiesc copiii ţinînd de religia pretinsă reformată.

— În ce priveşte copiii care se vor naşte din părinţi ce ţin de religia pretinsă reformată, noi vrem ca ei să fie botezaţi de către preoţii din parohii... iar apoi să fie crescuţi în religia catolică apostolică şi romană.

Atragem atenţia în mod expres şi cu toată severitatea că interzicem tuturor celor ce ţin de religia pretinsă reformată, ca ei, femeile şi copiii lor, să plece din numitul nostru regat, din ţara şi pămînturile ce le stăpînim şi nici să scoată din regat bunurile şi averea lor, sub pedeapsa muncii la galere pentru bărbaţi şi a sechestrării bunurilor şi persoanei, pentru femei".

(*Documents d'histoire vivante de l'antiquité à nos jours*, t. IV, Paris, f.a., f. 14).

## Comentariu istoric

Edictul din Nantes, promulgat de regele Henric IV, este primul act în istoria Europei apusene prin care se acorda libertatea religioasă unei alte credinţe decît cea oficială a statului respectiv. El însă nu avea la bază recunoaşterea libertăţii de conştiinţă, deşi aşa pare, dat fiind că se insistă ca protestanţii să nu fie obligaţi „să facă ceva împotriva conştiinţei lor". Sensul exact al cuvintelor este acela de a nu face ceva pentru a provoca pe protestanţi. În secolul XVI, nu apăruse încă ideea libertăţii de conştiinţă. Scopul unic al edictului din Nantes a fost acela de a se găsi un *modus vivendi*, menajîndu-i pe protestanţi, apărîndu-i pe catolici, pentru a se curma vărsarea de sînge cu urmările ei dezastruoase din punct de vedere economic, social precum şi politic prin

sciziunea creată în stat şi ameninţarea unei intervenţii din partea Spaniei catolice. De aici grija cu care se sublinia că parizienii, atît de profund ataşaţi religiei catolice, nu vor fi tulburaţi sau ofensaţi de protestanţi.

Intenţiile regelui şi calităţile sale de mare om politic se văd din cuvintele rostite în faţa membrilor parlamentului din Paris pentru a-i determina să înregistreze edictul : „nu trebuie să se facă deosebire între catolici şi hughenoţi (protestanţi) ; trebuie ca *toţi să fie buni francezi*" — spunea el. Dar Henric IV rămînea mai departe susţinătorul religiei catolice „care nu se putea menţine decît prin pace", îi asigura el pe membrii parlamentului. Era obligat s-o facă. Însăşi alegerea lui ca rege fusese condiţionată de păstrarea religiei catolice. Era o problemă de securitate a statului pe care Henric trebuia s-o rezolve. Pentru a dezarma pe catolici, Henric de Navarra îşi abjurase credinţa în faţa porţilor Parisului ; pentru a linişti pe protestanţi a proclamat edictul din Nantes. Ceea ce pare o libertate de conştiinţă nu este, de fapt, decît o hotărîre care făcea din protestantism o confesiune religioasă dezavantajată, iar din protestanţi un corp social şi politic privilegiat, deoarece, pe de o parte, li se refuza hughenoţilor oficierea publică a cultului la Paris şi în localităţile unde se afla Curtea, pe de alta, li se permitea să dispună de două locuri întărite în fiecare baillage şi să ţină adunări nu numai cu caracter religios ci şi politic. Această măsură se explică prin necesitatea de a se înlătura neliniştea protestanţilor şi a li se da posibilitatea să se apere singuri în caz că regele nu ar fi putut-o face. Privilegiul, însă, era incompatibil cu unitatea naţională şi cu ordinea publică. Se constituia un corp politic înarmat în interiorul statului, de aceea edictul, în mod inevitabil, trebuia să dispară.

## Indicaţii metodice

Cele două fragmente de document pot fi folosite în cadrul capitolului „Dezvoltarea social-economică şi politică a ţărilor din Europa apuseană în secolul al XVI-lea" (politica internă a Franţei în vremea lui Henric IV). Se vor arăta implicaţiile edictului, riposta bisericii catolice dată prin intermediul ordinului iezuiţilor care, după cum mărturisesc documentele, n-a fost străin de comploturile organizate împotriva regelui. Se va menţiona procesul intentat de regalitate iezuiţilor şi alungarea lor din Franţa (1594—1595). Sfîrşitul tragic al lui Henric IV a fost rezultatul neînţelegerii arătată de contemporani faţă de politica sa.

În ce priveşte revocarea edictului, se va arăta că ea a provocat o reacţie, de data aceasta din partea protestanţilor, care considerau edictul inviolabil, irevocabil, un tratat perpetuu între catolici şi protestanţi, o lege fundamentală a statului ce nu putea fi revocată de nici o autoritate, fie el regele. A fost un prilej de a fi atacat însuşi principiul de bază al monarhiei absolute conform căruia regalitatea, puterea supremă în stat, prin graţia lui Dumnezeu, putea decide orice. Să se sublinieze că revocarea edictului a fost impusă de consideraţii politice ce nu puteau fi ocolite, dar urmările acestui act nu au fost în totalitatea lor pozitive. Caracterul sever al edictului de revocare a făcut ca protestanţii, punînd mai presus interesele religioase decît cele naţionale, să emigreze în Germania. Urmarea a fost că din punct de vedere economic Franţa

şi-a pierdut un număr considerabil de braţe de muncă calificate, majoritatea protestanţilor emigranţi fiind meşteşugari pricepuţi.

Se vor face referiri la luptele religioase din Irlanda începute în 1668 şi care continuă şi acum, pentru a se arăta cum fanatismul religios constituie un mijloc de manifestare a pasiunilor politice.

## INDICAŢII BIBLIOGRAFICE

*Histoire Universelle,* publiée sous la direction de R. Grousset et E. Leonard, t. III, Paris, 1958.

J. Madaule, *Istoria Franţei,* vol. I, Ed. politică, Bucureşti, 1973.

A. Rambaud, *Histoire de la civilisation française,* Paris, 1924.

FLORENTINA CAZAN

## „ACTUL OSĂBIT PENTRU PRINŢIPATURILE MOLDOVA ŞI ŢARA ROMÂNEASCĂ" AL TRATATULUI DE LA ADRIANOPOLE (2/14 septembrie 1829)

Se cunosc cauzele şi desfăşurarea războiului ruso-turc din anul 1828—1829. El a fost efectul agravării Problemei orientale redeschisă de mişcarea de eliberare şi independenţă a poporului grec. Ostilităţile începute prin lupta navală de la Navarin (8 oct. 1827), cînd flota turco-egipteană a fost înfrîntă de escadrele engleze, franceze şi ruse, au continuat cu războiul dintre Rusia şi Turcia, pe cele două fronturi : Caucaz şi Dunăre. De reţinut că, în sectorul oltean al Dunării, în luptele de la Cioroiu şi Calafat, au luat parte şi detaşamente de panduri români comandate de Gheorghe Magheru şi colonelul Solomon, obţinînd frumoase victorii, care anticipau colaborarea româno-rusă din războiul de independenţă.

Turcia, fiind înfrîntă, este silită să semneze pacea de la Adrianopole (2/14 sept. 1829). Tratatul cuprinde 16 articole, prin care Rusia obţine ţărmul caucazian al Mării Negre şi gurile Dunării pînă la vărsarea Prutului. Navigaţia a fost declarată liberă pe Dunăre şi Marea Neagră, iar strîmtorile Bosfor şi Dardanele erau deschise vaselor comerciale ruseşti.

Articolul V din tratat se referă la Moldova şi Ţara Românească şi este dezvoltat în „Actul osăbit" ce face parte integrantă din tratat. El precizează că cele două principate vor fi „aşezate sub suzeranitatea sublimei Porţi şi Rusia va garanta prosperitatea lor, bineînţeles, păstrînd privilegiile şi imunităţile ce le-au fost acordate fie prin capitulaţii, fie prin tratate încheiate între cele două imperii, sau prin hatişerifuri emanate în diverse timpuri. În consecinţă, ele se vor bucura de exerciţiu liber al cultului, de o siguranţă perfectă, de o administrare naţională independentă şi de o deplină libertate a comerţului".

### Textul

„...Cele două înalte puteri contractante, confirmînd tot ce a fost stipulat prin actul separat al Convenţiei de la Akkerman [1], relativ la modul de alegere a domnilor în Moldova şi Valahia, au recunoscut necesitatea de *a da administraţiei celor două provincii o temelie mai statornică şi mai potrivită cu adevăratele interese ale celor două ţări.* În acest scop s-a convenit şi regulat definitiv ca durata guvernării domnilor să nu mai fie mărginită la şapte ani, ca în trecut, ci ei să fie investiţi, de-acum înainte, cu această demnitate, *pe viaţă,* în afară de cazurile de renunţare voluntară sau destituire pentru delicte, prevăzute în zisul act separat.

*Domnii vor orîndui în mod liber toate afacerile interioare ale provinciilor lor, consultînd divanurile* [2] *lor respective,* fără a putea totuşi aduce vreo atingere drepturilor garantate celor două ţări prin hatişerifuri, şi nu vor fi tulburaţi în administraţia lor internă prin nici un ordin contra acestor drepturi.

*Orașele turcești situate pe țărmul stîng al Dunării vor fi restituite Valahiei împreună cu teritoriile lor* [raialele] [3] pentru a fi de aici înainte reunite la acest Principat, iar fortificațiile aflătoare de mai înainte pe acest țărm nu vor mai putea fi refăcute niciodată. Musulmanii care posedă imobile neuzurpate de la particulari, fie chiar în aceste orașe, fie în oricare alt punct al țărmului stîng al Dunării, vor trebui să le vîndă indigenilor în curs de optsprezece luni de zile.

Guvernul celor două Principate, bucurîndu-se de toate privilegiile unei administrații interne independente, va putea institui *în mod liber cordoane sanitare* [4] și *carantine de-a lungul Dunării* și în altă parte a țării, unde li se va simți trebuința, fără ca străinii ce ajung acolo, atît musulmani, cît și creștini, să poată fi dispensați de observarea întocmai a regulamentelor sanitare. Pentru serviciul carantinelor, precum și pentru a veghea la siguranța frontierelor, la menținerea ordinei în orașe și la țară și pentru a executa legile și regulamentele, guvernul fiecărui Principat va putea întreține un număr de *gărzi armate* [5], strict necesar acestor diverse funcțiuni. Numărul și întreținerea acestei miliții vor fi regulate de către domni, în ințelege cu divanurile lor respective, bazîndu-se pe vechile exemple.

Sublima Poartă, animată de dorința sinceră de a procura celor două Principate toată bunăstarea de care ele se pot bucura și informată despre abuzurile și vexațiunile ce se comit în ele cu ocazia diverselor *furnituri* cerute pentru consumația Constantinopolului, pentru aprovizionarea fortărețelor așezate pe Dunăre și pentru trebuințele arsenalului, *abandonează în întregime dreptul său în această privință.* În consecință, *Valahia și Moldova vor fi pentru totdeauna scutite de-a furniza grîul și alte alimente, oile și lemnul de construcție, pe care erau obligate a le livra anterior...* [6]

În cauza abolirii furniturilor mai sus specificate, *locuitorii Principatelor se vor bucura de o deplină libertate de comerț pentru toate produsele solului și industriei lor* (stipulată prin actul separat din convenția de la Akkerman), *fără nici o restricție,* în afară de cele ce vor fi găsite indispensabile de stabilit de către domni, în înțelegere cu divanurile respective, pentru a asigura aprovizionarea țării. *Ei vor putea naviga în mod liber pe Dunăre cu propriile lor vapoare,* prevăzute cu pașapoarte din partea stăpînirii lor, și *vor putea merge să negustorească în celelalte orașe sau porturi ale Sublimei Porți,* fără a fi molestați de perceptorii haraciului și fără a fi expuși oricărei alte vexațiuni [...] [7]

(*Acte și documente relative la renașterea României,* vol. I, p. 326—328).

## Comentariu istoric

1. Convenția de la Akkerman (Cetatea Albă), încheiată la 25 sept./7 oct. 1826, prevedea : alegerea de către divan a domnilor pămînteni pe 7 ani, cu asentimentul Rusiei și Turciei ; scutirea Principatelor de plata tributului pe 2 ani și fixarea lui conform hatișerifului din 1802 ; libertatea comerțului sub rezerva asigurării aprovizionării Porții cu grîu ; instituirea unor comisii care să propună măsuri de reforme necesare îmbunătățirii stării Principatelor.

2. Conceptul de *divan,* în înțelesul de adunare reprezentativă, este folosit, după cum se vede, încă din anul 1829.

3. După cum se ştie, Giurgiu şi Turnu din 1417 şi Brăila din 1540 deveniseră raiale turceşti, iar acum erau libere şi reveneau Ţării Româneşti.

4. În timpul războiului, soldaţii din armatele beligerante se îmbolnăvseră de diferite molime şi era necesar să se ia unele măsuri sanitare.

5. Pentru paza şi ordinea în ţară se aproba ca fiecare Principat să aibă armata sa proprie ; astfel se pun bazele miliţiei naţionale.

6. Se punea capăt, astfel, obligaţiilor în *natură* şi în *muncă,* ce apăsaseră foarte mult, începînd din secolul al XVI-lea, ţările române.

7. „Actul osăbit" se încheie cu precizarea că locuitorii celor două ţări vor fi scutiţi de plata impozitelor pe timp de 2 ani, din momentul evacuării trupelor ruseşti, şi cele două imperii se angajau să confirme regulamentele administrative ce se vor elabora.

## Indicaţii metodice

Textul actului va fi folosit, în principal, la lecţia „Ţările române în prima jumătate a secolului al XIX-lea", atît la clasa a VIII-a cît şi la anul IV, dar se pot face referiri la el şi cînd se va preda regimul economic al dominaţiei otomane.

Este indicat ca, după citirea textului de către profesor, comentariile, dirijate de acesta, să fie făcute de elevi. Astfel, elevii trebuie să reamintească datele şi condiţiile în care oraşele de pe Dunăre au devenit raiale şi care era regimul lor ; în ce au constat obligaţiile în natură şi muncă şi cît de apăsătoare fuseseră în timpul lui Ion Vodă cel Viteaz şi Mihai Viteazul etc.

De asemenea, elevii trebuie să desprindă semnificaţia libertăţii „pentru toate produsele solului şi industriei lor". Numai în felul acesta se va putea realiza ceea ce se numeşte, în mod obişnuit, învăţarea prin „descoperire" sau metoda cercetării personale, preconizată de J. Piaget şi H. Aebli.

### BIBLIOGRAFIE

*Acte şi documente relative la istoria renaşcerei (sic) României,* publicate de D. A. Sturza şi C. Colescu-Vartic, vol. I, p. II, Buc., 1900, p. 318—325 (textul în l. franceză) ; I. Lupaş, *Lecturi din izvoarele istoriei României,* Buc., 1928, p. 249—252 (textul în l. română).

FLOREA STĂNCULESCU

# LEGILE DIETEI DE LA SIBIU (1863—1865)

*Împrejurări istorice*

Neoabsolutismul [1] se vădise, după numai un deceniu de la inaugurarea sa în 1849, a nu mai fi un element de siguranţă pentru statul imperial austriac. Centralismul, birocratismul, militarismul, catolicismul şi germanismul, principiile de bază ale sistemului neoabsolutist de guvernare nu mai puteau fi folosite în noile condiţii de după 1859, fără a se pune sub semnul întrebării existenţa statului habsburgic multinaţional.

Intensificarea mişcărilor naţionale ale popoarelor subjugate [2], adîncirea şi extinderea frămîntărilor de natură socială, în condiţiile unei situaţii dificile pe plan extern pentru imperiu, în urma înfrîngerii acestuia în războiul cu Franţa şi Piemontul, au convins pe imperiali că formula de guvernare centralizată era nu numai depăşită dar şi primejdioasă pentru ei.

Noua situaţie a impus deci părăsirea neoabsolutismului şi înlocuirea lui cu sistemul constituţional de guvernare. Începea astfel, în 1860, o nouă etapă în istoria politică a imperiului şi implicit a Transilvaniei. Promotorul noii orientări de liberalizare a vieţii politice era un nobil din Galiţia, contele Goluchowski.

Regimul liberal (1860—1867) a însemnat revenirea la autonomia provinciilor constituite conform individualităţilor istorico-politice anterioare anului 1848, ignorîndu-se configuraţia etnică. [3]

Diploma imperială din 20 octombrie 1860, redactată în urma dezbaterilor din Senatul imperial întărit, convocat în martie 1860 [4] la Viena, anunţa, deci, introducerea regimului liberal de guvernare. În provinciile imperiului, inclusiv

---

[1] Se deosebea de absolutismul anterior anului 1848 prin aceea că noul sistem de guvernare se sprijinea nu numai pe nobilime ci şi pe burghezie. Noul ministru de Interne von Bach, cu tot numele său aristocratic, era un burghez.

[2] Realizarea statului unitar naţional român a dat un imbold mişcării naţionale româneşti din provinciile româneşti aflate în imperiu. Noul stat se arăta preocupat de viitorul acestora conform năzuinţelor naţionale, lucru ce se reflecta în semnarea în mai 1859 a două convenţii între A. I. Cuza şi generalul Klapka, trimisul emigraţiei revoluţionare maghiare.

[3] Românii revendicaseră încă din 1849 constituirea unui stat românesc (ducat în graniţele imperiului, al cărui mare duce trebuia să fie împăratul, în condiţiile în care ideea de unitate naţională a tuturor românilor nu putea fi împlinită încă. Organizarea acestui stat românesc prin unirea Banatului, Transilvaniei şi Bucovinei pe baza principiilor revoluţionare de la 1848 ar fi apropiat ziua desăvîrşirii unităţii naţionale.

[4] Participaseră la el, pe lîngă prelaţii şi oamenii de încredere ai împăratului şi 38 reprezentanţi ai provinciilor din imperiu, în calitate de „consilieri extraordinari". Pentru Transilvania fuseseră chemaţi 3, pentru Banat 2 şi pentru Bucovina 1. Din partea românilor au participat la şedinţele senatului imperial întărit şi aflat sub preşedenţia arhiducelui Rainer, Andrei Şaguna, Andrei Mocioni şi Nicolae Petrino. Vezi G. Bariţiu, *Părţi alese din istoria Transilvaniei pe două sute de ani în urmă*, III, p. 8.

în Transilvania, trebuiau reînviate organele de conducere proprie, guberniul (guvernul), dieta, cancelaria aulică a Transilvaniei (de la Viena), comitatele şi scaunele. [5]

În ce priveşte dietele şi guvernele provinciale, acestora li se încredinţa dreptul de a se pronunţa în problemele de interes local cu privire la administraţie, justiţie, învăţămînt, etc. Politica externă, cea financiară şi problemele armatei erau atribuţii ale organismelor centrale de la Viena. Autonomia, pe care imperialii consimţiseră să o acorde vechilor provincii istorice era deci limitată.

Prin patenta din 20 octombrie 1860, imperialii recunoşteau drepturile istorice ale popoarelor, angajîndu-se, în acelaşi timp, să respecte hotărîrile luate de instituţiile lor reprezentative. Erau proclamate principiile egalităţii tuturor în faţa legilor, obligativităţii serviciului militar şi a plăţii impozitelor, promovării în funcţii publice a celor capabili, indiferent de apartenenţa naţională şi socială, garantarea libertăţii religioase, etc.

Se încerca pe această cale o împăcare a ideii de stat dinastic cu cerinţele de libertate afirmate şi susţinute permanent de popoarele oprimate. Se lăsa astfel impresia, nejustificată de realitatea concretă, a unor adînci prefaceri pe o linie liberală. Că liberalismul era acceptat doar ca o soluţie de moment s-a văzut şi din tergiversarea convocării dietei Transilvaniei. Atitudinea de opoziţie a croaţilor, cehilor şi maghiarilor faţă de limitarea autonomiei acordate provinciilor, tendinţa mai ales a nobilimii maghiare de impunere a anexării Transilvaniei [6] la Ungaria, într-un moment în care imperialii n-aveau interes să întărească această ţară, precum şi izbucnirea mişcării revoluţionare polone din 1863, au determinat pînă la urmă convocarea dietei Transilvaniei.

În ce-i priveşte pe români, ei îşi exprimă poziţia şi năzuinţele cu prilejul conferinţei naţionale de la 1/13—2/14 ianuarie 1861 şi a congresului naţional de la 8/20—12/24 aprilie 1862. Ele au reafirmat principiile revoluţionare de la 1848 în abordarea problemei naţionale româneşti. Potrivit declaraţiei adoptate de conferinţă, naţiunea română se considera independentă în raporturile cu celelalte naţiuni. Se revendica, ca urmare, ca aceasta să se reflecte şi în actele constituţionale pe care noua dietă trebuia să le adopte.

Dieta Transilvaniei, convocată pe baza decretului imperial din 21 octombrie 1863, la Sibiu, era compusă din 48 deputaţi români, 44 deputaţi maghiari şi 32 saşi. Alături de ei trebuiau să activeze în calitate de regalişti (numiţi direct de împărat) 11 români, 12 maghiari şi 10 saşi. [7]

---

[5] În ce priveşte Banatul, el este alipit Ungariei la 15/27 decembrie 1860, în ciuda protestelor românilor care constituiau majoritatea populaţiei.

[6] La conferinţa naţionalităţilor şi confesiunilor din Transilvania, convocată la 11 februarie 1861 la Alba Iulia, la care participau 24 maghiari, 8 români şi 8 saşi, episcopul Hayhald a susţinut, în numele maghiarilor prezenţi, anexarea Transilvaniei la Ungaria, respingînd ideea convocării dietei.

[7] Legea electorală acorda dreptul de vot persoanelor în vîrstă de minimum 24 de ani care plăteau un impozit de 8 fl., preoţilor, liberilor profesionişti, inginerilor, profesorilor şi învăţătorilor. Ca urmare a acestui cens ridicat, care a dezavantajat pe români, cei 44 deputaţi maghiari reprezentau o populaţie de 568.172 locuitori, cei 32 deputaţi saşi, 104.041 locuitori, în timp ce românii erau trimişii a 1.300.913 locuitori, în majoritate ţărani. Românii aveau deci, în raport cu numărul populaţiei, de două ori mai puţini deputaţi ca maghiarii şi de 5 ori mai puţini decît saşii. (Vezi V. Netea, *Lupta românilor din Transilvania pentru libertatea naţională 1848—1881*, Edit. ştiinţifică, Bucureşti, 1974, p. 220).

Dieta şi-a deschis lucrările la 15 iunie 1863 în hotelul „Împăratul romanilor" din Sibiu, în prezenţa contelui Ludovic Folliot de Crenneville, preşedintele gubemiului Transilvaniei.

Dieta, ale cărei lucrări au fost părăsite de cei 44 deputaţi maghiari şi 7 regalişti care s-au pronunţat din nou pentru anexarea Transilvaniei la Ungaria, trebuia să dezbată proiecte de legi privitoare la : efectuarea egalei îndreptăţiri politice a naţiunii române şi a confesiunilor ei, reglementarea folosirii limbilor oficiale ale Transilvaniei, definitivarea sistemului electoral pe baza unei legi speciale, reglementarea modului de reprezentare a Transilvaniei în organele imperiale centrale, reorganizarea administraţiei şi justiţiei, reglementarea regimului proprietăţii prin introducerea cărţilor funduare, înfiinţarea unei bănci ipotecare, modificarea patentei din 1854 care decretase desfiinţarea iobăgiei.

La 7 septembrie 1863, în urma unei dezbateri de 13 zile, a fost votat în unanimitate proiectul de lege cu privire la egala îndreptăţire a naţiunii române şi a confesiunilor ei.

A urmat apoi, la 27 septembrie, după alte 13 zile de discuţii, votarea proiectului de lege referitor la stabilirea limbilor oficiale în Transilvania.

**Textul :**

*Articol de lege despre efectuirea egalei îndreptăţiri a naţiunii române şi a confesiunilor ei* [8].

1. Naţiunea română, religiunea gr. catolică, ca atare şi religiunea gr. orientală, se recunosc prin lege întru înţelesu constituţiunii transilvane, întocmai ca şi celelalte 3 naţiuni şi 4 confesiuni recunoscute ale Transilvaniei.

2. Biserica greco-catolică ca atare şi biserica greco-orientală au tot acea poziţiune de drept, de sine stătătoare în stat şi tot acea libertate de a se organiza în afacerile lor interne pe care le ocupau celelalte biserici ale ţării recunoscute prin lege şi recepte [9] după dreptul de stat..." ...„Pe lîngă rezervarea dreptului de suprainspecţie al coroanei determinat prin legile marelui Principat al Transilvaniei ce îi compete a-l exercita în înţelesul constituţiunii — sînt aşadar toate aceste biserici îndreptăţite a-şi regula, administra şi conduce toate afacerile lor eclesiastice, precum şi fundaţiunile, fundurile şi institutele lor, întru înţelesul aşezămintelor lor economice independent de orişicare influienţă a vreunei altei biserici.

3. Naţiunile recunoscute prin lege, adică naţiunea maghiarilor, săcuilor, saşilor şi românilor faţă una cu alta sînt pe deplin egal îndreptăţite şi ca atari se folosesc în sensul constituţiunii transilvane de asemenea drepturi politice : liberul exerciţiu religionar, cum şi egalitatea de drept cetăţenesc şi politic a tuturor locuitorilor ţării nu sufere prin aceasta nici o restrîngere.

4. Numirile diferite ale părţilor ţării nu întemeiază şi nu dau pe seama naţiunilor singuratice nici un fel de drepturi politice.

---

[8] „Foaie pentru minte, inimă şi literatură", nr. 24, 24 august 1863, p. 174.

[9] În Transilvania biserica greco-catolică şi greco-ortodoxă erau într-o situaţie de inferioritate faţă de cea catolică, protestantă etc. Biserica ortodoxă românească, nefiind recunoscută prin lege ca egală cu celelalte, era subordonată mitropoliei de la Karlowitz. Cea greco-catolică, cu centrul la Blaj, subordonată, pînă în 1850, episcopiei de la Strigoniu, deveni de la această dată mitropolie.

5. În marca[10] marelui Principat al Transilvaniei[11] să va suscepe[12] o emblemă proprie pentru naţiunea română.

6. Toate legile ţării, privilegii, patente[13], rescripte[14], ordinaţiuni şi alte măsuri administrative cari stau în contrazicere cu determinaţiunile legii acesteia sînt desfiinţate şi fără putere de lege.

7. Puterea obligatorie a legii acesteia intră în activitate fără amînare".

*Articol de lege privitor la întrebuinţarea celor trei limbi ale ţării în comunicaţiunea publică oficioasă.*

I. „Cele trei limbi ale ţării, adecă limba ungară, germană şi română, sînt egal îndreptăţite în comunicaţiunea publică oficioasă.

II. Părţilor le stă în voie a întrebuinţa în toate esibitele[15] de orice soiu cum şi în toate pertractările oficioase[16], orişicare din cele trei limbi ale ţării.

III. Cererile verbale ale părţilor cum şi fasiunile acelora mai încolo ale martorilor şi pricepătorilor de lucru[17], se vor lua la protocol într-una din cele trei limbi ale ţării, şi anume în acea pe care o va numi partea, martorul sau pricepătorul de lucru care e de ascultat.

IV. La pertractările judecătoreşti în şi afară de cauze controverse cînd participă mai multe părţi, îi stă în voie fiecăreia părţi a întrebuinţa orişicare din cele trei limbi ale ţării.

V. Esibitele părţilor şi cererile lor, date la protocol, trebuie rezolvate în aceiaşi limbă în care a fost făcută petiţiunea sau cererea luată de protocol.

VI. În cazurile acelea, cînd participă mai multe părţi, se va expedia deciziunile judecătoreşti, cum şi motivele în limba aceea în care a fost compusă petiţiunea sau incusa, respectiv întîiul esebit sau întîia cerere verbală. Celorlalte părţi li se vor expedia la cererea lor şi traduceri din deciziune, în acea limbă în care au luat parte la pertractare.

VII. Pertractarea finală verbală, publicarea şi expedierea sentinţei se va face în acea din cele trei limbi ale ţării, care e limba maternă a acuzatului. Totuşi are acuzatul voie liberă a-şi alege pentru aceasta alta din cele trei limbi ale ţării, pe care el însă trebuie să o priceapă.

VIII. Deciziunile oficiilor şi judecătoriilor mai înalte se vor expedia asemenea în limba aceea în care trebuie date părţilor aceste deciziuni, după dispoziţiunilor paragrafelor 5, 6 şi 7.

IX. Fiecare poate întrebuinţa în pertractările publice orişicare din cele trei limbi ale ţării.

X. În comunele cetăţeneşti şi săteşti defige[18] limba afacerilor interne, în trebi comunale, reprezentanţa comunei.

---

[10] stemă, emblemă.

[11] Transilvania care fusese înglobată în Imperiul habsburgic după pacea de la Karlowitz (1699), a fost recunoscută în 1765 ca mare principat.

[12] se va dispune.

[13] patentele sînt diplome imperiale.

[14] rescriptele sînt răspunsurile împăratului sau organelor centrale la problemele administrative ridicate de provincii.

[15] esibit = cerere, întîmpinare, mărturie, etc.

[16] dezbaterile.

[17] juriştilor.

[18] hotărăşte.

XI. În municipiu defige limba pentru afacerile municipale, reprezentanţa respectivului municipiu.

XII. Determinaţiunile paragrafelor 10 şi 11 vor avea valoare totdeauna numai pe cît va ţinea activitatea reprezentantei municipale ori comunale. După decursul acestei activităţi se va putea face o concluziune nouă în privinţa defigerii limbii de afaceri a comunei ori a municipiului.

XIII. Toate împărtăşirile, extrădările, ordinaţiunile, mandatele şi altele asemenea, se vor emite de către autorităţile superordinate către aceste municipii, comunităţi şi către oficiile [19] şi judecătoriile lor, sau către coorporaţiunile bisericeşti şi de alt soi, în aceea dintre cele trei limbi ale ţării, care e limba oficioasă de afaceri interne în trebile lor municipale şi comunale sau în aceea de care se foloseşte coorporaţiunea sau institutul fie eclesiastic ori de alt soi.

XIV. Comunele şi municipiile, oficiile şi judecătoriile lor, precum şi coorporaţiunile bisericeşti, ori de alt fel şi judecătoriile eclesiastice, în comunicaţiunea reciprocă şi cu oficiile lor superioare vor întrebuinţa limba lor proprie, internă, de afaceri.

XV. În comunicaţiunile cu oficiile cez. reg. militare se vor folosi comunele de limba lor proprie, iar municipiile şi oficiile lor, după putinţă de limba germană.

XVI. Limba oficioasă internă a oficiilor municipale şi a judecătoriilor municipale e aceea care e şi a municipiului respectiv. În comunicaţiunea presidială de serviciu a tuturor autorităţilor şi oficiilor, se concede a se folosi fiecare dintre cele trei limbi ale ţării fără restrîngere.

XVII. Limba oficioasă internă a celorlalte oficii şi curţi judecătoreşti, cum şi a comunicaţiunii acestor oficii şi a curţii judecătoreşti între sine, şi cu oficiile ce se află în afară de marele Principat al Transilvaniei, se determină pe calea ordinaţiunilor.

XVIII. Limba de învăţămînt în şcoalele poporale şi medii, apoi în institutele superioare de învăţămînt, o defige aceea care au de a îngriji pentru susţinerea şcoalelor respective şi a institutelor superioare de învăţămînt.

XIX. Matriculele eclesiastice [20] se vor purta într-una din cele trei limbi, care sînt declarate în paragraful 1 de egal îndreptăţite. Altmintrelea le stă în voie confesiunilor singulare a determina spre acest scop în coînţelegere cu regescul guvern şi o altă limbă.

XX. Toate legile ţării, care stau în contrazicere cu aceste determinaţiuni sînt desfiinţate şi scoase din activitate.

XXI. Puterea obligativă a acestei legi intră în activitate fără amînare. [21]

## Comentariu istoric

Votarea celor două legi, care trebuiau puse imediat în aplicare, a constituit o victorie a luptei naţionale româneşti dusă cu abnegaţie şi sacrificii. Ele au fost nu numai rezultatul împrejurărilor istorice ci mai ales urmarea firească a luptei şi hotărîrii de care dăduseră dovadă românii în susţinerea năzuinţelor naţionale.

---

[19] birourile.

[20] Registrele bisericeşti.

[21] „Concordia“, III (1863), nr. 81 (228), 26 septembrie/8 octombrie.

Prima lege, în elaborarea căreia Gh. Bariţiu a avut un merit deosebit, avea la bază principii revoluţionare înscrise în *Petiţia naţională* din 4/16 mai 1848.

Cu preţul a mari jertfe, românii impuseseră atunci în condiţiile luptei revoluţionare cu arma în mînă, recunoaşterea de imperiali prin Constituţia din 20 februarie/4 martie 1849 şi de dieta maghiară din 16/28 iulie din acelaşi an, a dreptului la existenţă naţională.

Garantarea acestui drept, conform programului revoluţionar românesc de la 1848, trebuia să se facă prin prezenţa românească în toate sferele de activitate ale Transilvaniei în proporţia numărului pe care îl reprezentau românii.

În condiţiile înăbuşirii revoluţiei de la 1848—1849, acest deziderat de transformare a Transilvaniei într-un stat democratic românesc n-a mai putut fi împlinit.

Legea de egală îndreptăţire a naţiunii române şi a confesiunilor sale, era prima lege din istoria Transilvaniei prin care românii, scoşi prin revoluţie din starea de „toleraţi", erau repuşi în drepturi. Pentru prima dată se scria despre naţiunea română ca element politic egal în drepturi, recunoscut prin constituţie alături de celelalte 3, cea săsească, maghiară şi secuiască.

Paragraful al 3-lea al primei legi întărea această idee, subliniind că cele 4 naţiuni ale Transilvaniei aveau aceleaşi drepturi politice conform constituţiei transilvănene.

Decretîndu-se egala îndreptăţire a naţiunii române, care constituia marea majoritate a populaţiei ţării, era firesc ca legea să consemneze în paragraful 4, anularea vechilor privilegii de natură teritorială, recunoscute saşilor, maghiarilor sau secuilor în vechea constituţie. Nu se mai admiteau privilegii de natură politică comitatelor din centrul şi nordul Transilvaniei, aşa zisul „pămînt unguresc", sau scaunelor săseşti cunoscute sub denumirea improprie de „pămînt săsesc".

Noua situaţie impunea o rectificare şi în ce privea insemnele Transilvaniei. Egalizarea naţiunii române trebuia să fie reflectată şi în stema ţării, în marca Transilvaniei trebuind — potrivit primei legi — să se introducă o emblemă românească. (paragr. 5)

Legea intrată imediat în vigoare, conform ultimului său articol, prevedea, de asemenea, abrogarea legislaţiei vechi care venea în contrazicere cu noile principii. (paragr. 6)

Votarea legii a fost considerată de Francisc Tranchenfels, reprezentant sas în dieta de la Sibiu şi raportor al proiectului de lege, ca un act de dreptate faţă de români, necesar pentru edificarea ţării, pentru realizarea înţelegerii între locuitorii săi. [22]

A doua lege, cuprinzînd 21 articole reglementa cu precizie, egala îndreptăţire, egala folosire a limbii materne sau a limbii pe care o preferau locuitorii Transilvaniei, în toate aspectele activităţii lor. Cetăţeanul putea astfel să folosească limba pe care o voia în justiţie şi administraţie (paragrafele II-IX; XII-XIV, XVI).

În comune şi municipii reprezentanţa comunei era învestită cu dreptul de a hotărî, numai pe timpul cît era în activitate, limba folosită în rezolvarea treburilor comunale (paragr. X-XIV). Comunele aveau, de asemenea, dreptul de a folosi limba lor proprie în corespondenţa sau legătura cu oficialităţile mili-

---

[22] V. Netea, *Lupta românilor din Transilvania pentru libertatea naţională (1848—1881)*, Edit. ştiinţifică, Bucureşti, 1974, p. 266.

tare, doar municipiilor cerîndu-li-se să uzeze „după putinţă", însă, în această direcţie de limba germană. Se făcea această concesie în ce priveşte folosirea limbii germane, în rezolvarea obligaţiilor de natură militară ce reveneau municipalităţilor, pentru că aceasta era limba de comandă în armata imperiului (paragraful XV).

În ce priveşte învăţămîntul, indiferent de trepte, legea stabilea că limba de predare era hotărîtă de acei care susţineau instituţiile şcolare (XVIII).

Chiar şi registrele bisericeşti, inclusiv cele care consemnau starea civilă a populaţiei, erau scrise, lucru foarte important, în una din cele trei limbi, conform hotărîrii stabilite de instituţia bisericească respectivă. Hotărîrea aceasta avea menirea să împiedice încercările abuzive de deznaţionalizare a numelor de familie (paragr. XIX).

Cele două legi au astfel un profund şi larg conţinut democratic. Una din caracteristicile lor importante este dată de faptul că legile nu numai că enunţă principiile democratice care trebuiau să fie puse la baza reglementării vieţii interne a Transilvaniei ci garantează transpunerea în practică a acestora, realizarea lor, prin precizia articolelor. Legile din 1863 nu sînt doar permisive, iată marea lor calitate.

Dieta de la Sibiu, care s-a preocupat şi de alte probleme legate de noua situaţie a Transilvaniei, a rămas în istorie mai ales pentru votarea acestor legi.

Lucrările dietei, întrerupte în două rînduri (13 octombrie 1863—15 februarie 1864 şi după 29 octombrie 1864) în timpul convocării Senatului de la Viena, n-au mai fost reluate după 29 octombrie 1864.

La 1 septembrie 1865 printr-un rescript imperial se hotăra dizolvarea Dietei de la Sibiu şi convocarea unei noi Diete la Cluj pentru „revizuirea articolului de lege I din 1848 despre uniunea Ungariei şi a Transilvaniei, cu privire la interesele comune ale ambelor ţări". [23]

Alegerile pentru noua dietă s-au făcut pe baza legii din 1791 al cărei art. IX dădea posibilitate împăratului să numească un număr nelimitat de regalişti dintre nobili, pentru a asigura astfel majoritatea maghiară necesară votării anexării Transilvaniei. Ca urmare, din cei 298 membri ai Dietei doar 48 erau români.

Dizolvarea Dietei de la Sibiu evidenţia tendinţa imperiului de apropiere şi înţelegere cu nobilimea maghiară în condiţiile adîncirii manifestărilor crizei sistemului de guvernare. Această criză izvora din neputinţa şi frica imperiului faţă de tendinţele democratice ale popoarelor, faţă de intensificarea mişcărilor naţionale şi sociale. (În Galiţia se introdusese, ca urmare, legea marţială).

Pentru a face faţă avîntului luptei naţionale şi sociale, imperiul a cointeresat nobilimea şi burghezia maghiară cedînd în faţa cererii acestora de anexare a Transilvaniei la Ungaria. Dieta de la Cluj, convocată cu acest scop, se pronunţase în acest sens în 6 decembrie 1865.

Numai înfrîngerea Austriei în faţa Prusiei, în vara lui 1866, a impus însă finalizarea tratativelor între imperiali şi clasele dominante maghiare şi instaurarea în 1867 a sistemului reacţionar de guvernare, dualismul austro-ungar.

Odată cu dizolvarea Dietei de la Sibiu şi legile votate de ea care erau în vigoare, au fost abrogate.

---

[23] „Concordia", V (1865), nr. 70 (429), 2/14 septembrie.

## INDICAŢII METODICE

Complexitatea temei îl obligă pe profesor să-şi fixeze cîteva jaloane, în jurul cărora faptele să poată fi grupate în chip logic şi demonstrativ. Aceste jaloane sînt : Dieta de la Sibiu din 1863, „Pronunciamentul“ de la Blaj din 1868 (al cărui conţinut se leagă strîns de hotărîrile dietei de la Sibiu), programul P.N.R. din 1881 şi Memorandum-ul din 1892. De aici rezultă şi locul pe care dieta de la Sibiu îl are în economia lecţiei : acela de a marca o etapă nouă în lupta pentru afirmarea politică a românilor din Transilvania. De aceea profesorul va trebui să sublinieze cu ocazia lecturii comentate a textului, mai ales acele revendicări care au fost reluate în celelalte trei acţiuni următoare, pentru a se putea urmări consecvenţa politică a conducătorilor români, ca şi tenacitatea lor în urmărirea obţinerii revendicărilor. Analizînd conţinutul hotărîrilor dietei, profesorul va scoate în relief trei aspecte : 1. moderaţia acestor hotărîri ; 2. respectarea de către români a drepturilor celorlalte naţionalităţi conlocuitoare şi 3. solida argumentare a îndreptăţirii măsurilor luate. În fine, nu se va neglija observaţia că refuzul deputaţilor maghiari de a participa la şedinţele dietei a constituit exemplul pentru politica „pasivistă“ de după dualism.

## INDICAŢII BIBLIOGRAFICE.

V. Netea, *Lupta românilor din Transilvania pentru libertatea naţională* (1848—1881), Editura ştiinţifică, Bucureşti 1974.

MARIA TOTU

## DECRET ASUPRA PĂCII (1917)

„Războiul din 1914—1918 — primul război mondial imperialist — a avut la origine lupta statelor imperialiste pentru împărţirea lumii, pentru acapararea unor noi sfere de influenţă, pentru lărgirea pieţei de desfacere şi a surselor de materii prime, pentru redistribuirea imperiilor coloniale. Acest război a fost condamnat de forţele înaintate, revoluţionare din toate ţările : clasa muncitoare, mişcarea socialistă, numeroase personalităţi progresiste s-au ridicat împotriva războiului imperialist, arătînd că ţelurile lui contraveneau intereselor maselor largi populare, slujeau numai exploatatorilor, prevenind asupra suferinţelor şi pierderilor grave pe care avea să le aducă tuturor popoarelor, cauzei progresului şi civilizaţiei". [1] V. I. Lenin scria că : „Elementul naţional din războiul austro-sîrb are o însemnătate cu totul secundară şi nu schimbă caracterul general imperialist al războiului" [2]. Iar pentru a nu rămîne nici un dubiu asupra celor vinovaţi de dezlănţuirea lui, el adăuga : „Întreaga istorie economică şi diplomatică a ultimelor decenii arată că ambele grupuri de naţiuni beligerante au pregătit în mod sistematic tocmai un astfel de război" [3].

O asemenea precizare a fost de o deosebită importanţă teoretică şi practică pentru organizarea luptei antirăzboinice, pentru o pace democratică, în condiţiile în care ideologia naţionalistă, sprijinită şi de o serie de conducători social-democraţi din Internaţionala a II-a lăsase „...urme adînci în masa micii burghezii şi în rîndurile unei părţi a proletariatului" [4].

Mişcarea muncitorească din ţara noastră a militat cu hotărîre împotriva războiului imperialist, precum şi împotriva participării României la acest război. Proletariatul, socialiştii s-au pronunţat, totodată, cu fermitate pentru unirea Transilvaniei cu România.

Desfăşurarea războiului imperialist a impus sacrificii tot mai mari, umane şi materiale, în primul rînd maselor populare. Mobilizările, rechiziţiile, reducerea permanentă a raţiilor alimentare, lipsa acută a bunurilor de consum absolut necesare, pe de o parte, iar creşterea numărului profitorilor de pe urma războiului, pe de altă parte, au ascuţit la maximum contradicţiile interne din statele beligerante. Se acumulau treptat elementele crizei revoluţionare ; în condiţiile date, lupta pentru pace, pentru încetarea războiului se împletea tot mai mult cu lupta de eliberare socială şi naţională a multor popoare. Are pentru

---

[1] N. Ceauşescu, *O jumătate de secol de la marea epopee naţională a Mărăşeştilor,* în *România pe drumul desăvîrşirii construcţiei socialiste,* vol. II, Ed. politică, Bucureşti, 1968, p. 466.

[2] V. I. Lenin, *Opere,* vol. 21, Ed. P.M.R., Bucureşti, 1952, p. 145.

[3] *Ibidem.*

[4] *Ibidem.*

noi o deosebită valoare precizarea făcută în recentul program al Partidului Comunist Român, după care, istoria a demonstrat că „...formarea statului unitar român nu a fost rezultatul unui eveniment întîmplător, de conjunctură, al înțelegerilor intervenite la masa tratativelor ; tratatul de pace n-a făcut decît să consfințească o situație de fapt, creată de lupta maselor populare“ [5].

Victoria Revoluției Socialiste din Octombrie 1917 — eveniment de însemnătate istorică în evoluția mondială — a marcat un moment de covîrșitoare importanță în lupta generală pentru încetarea războiului și o pace democratică. Primul stat al muncitorilor și țăranilor, născut din furtuna revoluției, și-a afirmat încă din primele zile ale existenței sale dorința sa profundă de pace. Decretul asupra păcii [6], adoptat de cel de al II-lea Congres general al sovietelor de deputați ai muncitorilor și soldaților din Rusia, din 25—26 octombrie (7—8 noiembrie) 1917, se înscrie printre primele acte ale Puterii Sovietice.

**Textul :**

„Guvernul muncitoresc și țărănesc, care a fost creat de revoluția din 24—25 octombrie și care se sprijină pe Sovietele de deputați ai muncitorilor, soldaților și țăranilor, propune tuturor popoarelor beligerante și guvernelor lor [I] să înceapă imediat tratativele în vederea încheierii unei păci democratice drepte.

Guvernul consideră că pacea dreaptă sau democratică, dorită cu atîta ardoare în toate țările beligerante [II] de majoritatea covîrșitoare a muncitorimii și a claselor de oameni ai muncii, istovite, chinuite și sleite de pe urma războiului, pace pe care, după doborîrea monarhiei țariste, muncitorii și țăranii ruși au cerut-o stăruitor și cu toată hotărîrea, este o pace imediată, fără anexiuni (adică fără cotropirea unor teritorii străine, fără alipirea cu forța a altor naționalități) și fără contribuții. [III]

Guvernul Rusiei propune tuturor popoarelor beligerante încheierea imediată tocmai a unei asemenea păci, declarîndu-se gata să întreprindă imediat, fără cea mai mică întîrziere, toate demersurile necesare pînă în momentul în care toate condițiile acestei păci vor fi fost definitiv ratificate de către adunările împuternicite ale reprezentanților poporului din toate țările și ai tuturor națiunilor.

Potrivit sentimentului de justiție, al democrației, în general, și al claselor de oameni ai muncii în special, prin anexarea și cotropirea de teritorii străine, guvernul înțelege orice alipire a unei naționalități mici sau slabe la un stat mare sau puternic fără consimțămîntul și dorința — exprimate precis, clar și de bună voie — ale acestei naționalități, indiferent cînd a fost săvîrșită această alipire forțată și indiferent de gradul de dezvoltare sau de înapoiere al națiunii alipite cu forța sau reținute cu forța în granițele statului respectiv. Și, în sfîrșit, indiferent dacă această națiune trăiește în Europa sau în depărtate țări de peste ocean.

Dacă o națiune oarecare este reținută cu forța în granițele statului respectiv, dacă în ciuda dorinței exprimate de ea — indiferent dacă este exprimată

---

[5] *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, Ed. politică, București, 1975, p. 20.

[6] V. I. Lenin, *Raport asupra păcii*, 26 octombrie (8 noiembrie), în *Opere complete*, vol. 35, Ed. politică, București, 1965, pp. 13—16.

prin presă, prin adunări populare, prin hotărîri ale partidelor sau prin revolte şi insurecţii împotriva asupririi naţionale —, dacă acestei naţiuni nu i se acordă dreptul ca, prin vot liber şi în urma retragerii complete a trupelor naţiunii anexante sau, în general, ale naţiunii mai puternice, să rezolve fără cea mai mică constrîngere problema formei de existenţă a ei ca stat, alipirea ei constituie o anexiune, adică o cotropire şi o silnicie.

Guvernul consideră drept cea mai mare crimă împotriva omenirii continuarea acestui război, purtat pentru împărţirea între naţiunile puternice şi bogate a naţiunilor slabe cotropite de ele, şi declară solemn că este gata să semneze imediat clauzele unei păci care să pună capăt acestui război pe baza condiţiilor mai sus arătate, deopotrivă de drepte pentru toate naţiunile, fără excepţie.

Totodată, guvernul declară că el nu consideră nicidecum condiţiile de pace mai sus arătate ca fiind ultimative, cu alte cuvinte, el este de acord să examineze şi orice alte condiţii de pace, insistînd doar ca ele să fie cît mai grabnic propuse de către oricare dintre ţările beligerante şi ca propunerile privitoare la condiţiile de pace să fie făcute cît mai clar şi absolut fără nici un echivoc sau secret.

Guvernul desfiinţează diplomaţia secretă, declarînd că, în ceea ce-l priveşte, are intenţia neclintită de a duce toate tratativele în mod absolut deschis [IV] în faţa întregului popor, şi de a da fără întîrziere publicităţii textul complet al tratativelor secrete pe care guvernul moşierilor şi capitaliştilor le-a ratificat sau le-a încheiat începînd din februarie şi pînă la 25 octombrie 1917. În măsura în care prin aceste tratate secrete se urmăreşte — aşa cum este de cele mai multe ori cazul — asigurarea unor avantaje şi privilegii pentru moşierii şi capitaliştii ruşi, menţinerea sau extinderea anexiunilor velicoruşilor, guvernul declară conţinutul lor nul şi neavenit, imediat şi fără rezerve.

Propunînd guvernelor şi popoarelor din toate ţările să înceapă imediat şi în mod deschis tratative pentru încheierea păcii, guvernul declară că, în ceea ce-l priveşte, este gata să ducă aceste tratative prin corespondenţă, prin telegraf, cît şi pe calea unor discuţii directe cu reprezentanţii diferitelor ţări sau într-o conferinţă a acestor reprezentanţi. Pentru înlesnirea acestor tratative, guvernul numeşte un reprezentant plenipotenţiar în ţările neutre.

Guvernul propune tuturor guvernelor şi popoarelor din toate ţările beligerante încheierea imediată a unui armistiţiu, considerînd că, în ceea ce-l priveşte, este de dorit ca acest armistiţiu să fie încheiat pe cel puţin 3 luni, adică pe un termen în cadrul căruia să fie pe deplin posibilă atît terminarea tratativelor de pace duse cu participarea reprezentanţilor tuturor popoarelor sau naţiunilor, fără excepţie [V], atrase în război sau silite să ia parte la el, cît şi convocarea unei adunări împuternicite ale reprezentanţilor poporului din toate ţările în vederea ratificării definitive a condiţiilor de pace.

Adresînd aceste propuneri de pace guvernelor şi popoarelor tuturor ţărilor beligerante, guvernul provizoriu muncitoresc şi ţărănesc al Rusiei se adresează de asemenea şi, în special, muncitorilor conştienţi ai celor trei naţiuni, cele mai înaintate ale omenirii, şi ai celor mai mari state care participă la actualul război : Anglia, Franţa şi Germania. Muncitorii acestor ţări au adus cele mai mari servicii cauzei progresului şi socialismului : exemplele mărețe ale mişcării cartiste din Anglia, revoluţiile de importanţă istorică mondială săvîrşite de pro-

letariatul francez, în sfîrşit, lupta eroică dusă împotriva legii excepţionale din Germania[VI], precum şi activitatea îndelungată, fermă, disciplinată, care poate servi drept model muncitorilor din lumea întreagă, în vederea creării organizaţiilor proletare de masă în Germania. Toate aceste exemple de eroism proletar şi de creaţie istorică sînt pentru noi o chezăşie că muncitorii din aceste ţări vor înţelege că sarcina care le revine în momentul de faţă este de a izbăvi omenirea de ororile războiului şi de consecinţele lui, că aceşti muncitori, prin activitatea lor multilaterală, hotărîtă, de o energie neprecupeţită, ne vor ajuta să ducem la bun sfîrşit cauza păcii şi totodată, cauza eliberării maselor muncitoare şi exploatate ale populaţiei de orice robie şi de orice exploatare". [VII]

## Comentariu istoric

I. Apelul la pace a fost adresat atît guvernelor cît şi popoarelor, avîndu-se în vedere, pe de o parte, rolul politic al primelor, iar pe de altă parte, starea de efervescenţă revoluţionară cît şi marea dorinţă de pace existentă în rîndul maselor. Aşa cum spunea Lenin : „Nu putem ignora guvernele, căci aceasta ar face să se amîne posibilitatea de a încheia pacea, iar unui guvern popular nu-i este îngăduit să facă un asemenea lucru ; dar n-avem dreptul să nu ne adresăm, în acelaşi timp, şi popoarelor. Pretutindeni, guvernele şi popoarele sînt în dezacord, şi de aceea trebuie să ajutăm popoarele să intervină în problemele războiului şi păcii". [7]

II. Este vorba de ţările participante la războiul imperialist mondial (1914—1918) : pe de o parte, blocul ţărilor Antantei (Franţa, Marea Britanie, Rusia, Italia şi SUA, care li s-au alăturat precum şi Belgia, Serbia, România, Japonia şi China, iar pe de altă parte — aşa zisa Cvadruplă alianţă — Germania, Austro-Ungaria, Turcia şi Bulgaria.

III. Lenin aprecia ca fiind de o deosebită importanţă lămurirea maselor asupra caracterului real al războiului şi necesitatea încheierii păcii. El s-a ridicat, totodată, cu fermitate, împotriva celor ce propovăduiau pacifismul şi vorbeau despre pace în mod cu totul abstract. „Una din formele de prostire a clasei muncitoare, scria el încă în 1915, este pacifismul şi propovăduirea abstractă a păcii." [8].

IV Este ştiut faptul că a fost semnată o pace în care marile puteri învingătoare au avut cuvîntul hotărîtor ; ele şi-au disputat şi împărţit imense teritorii, fostele colonii germane, fostele posesiuni ale învinşilor pe teritoriul altor state ; au impus, de asemenea, imense contribuţii de război, aşa numitele „reparaţii", statelor învinse care, nu numai că au dezorganizat economia acestor state, dar au schimbat un jug colonial cu altul şi au apăsat greu asupra maselor muncitoare din statele învinse şi, în primul rînd, din Germania. Pacea încheiată era chemată să consfinţească noua reîmpărţire a lumii pe baza căreia 7/10 din omenire era pusă la dispoziţia unui mic grup de ţări imperialiste învingătoare. Apreciind această reîmpărţire imperialistă a lumii, V. I. Lenin arăta că ea „stă pe un vulcan" [9].

---

[7] *Ibidem*, p. 16.
[8] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 21, Ed. P.M.R., Bucureşti, 1952, p. 148.
[9] Idem, *Opere*, vol. 31, ESPLP, Bucureşti, 1956, p. 309.

Guvernul sovietic s-a pronunţat cu fermitate pentru o politică deschisă, pentru denunţarea tratatelor secrete, pentru ducerea tratativelor deschis în faţa popoarelor care să ia cunoştinţă despre conţinutul tratatelor ce urmau a fi semnate. Aceasta reflectă caracterul democratic al modului de participare al opiniei publice la hotărîrea viitoarei organizări a lumii. „Noi sîntem împotriva diplomaţiei secrete şi vom lucra deschis, în faţa întregului popor"[10]), scria V. I. Lenin în 1917. Principiul a fost, de altfel, proclamat şi de Wilson, preşedintele Statelor Unite, în cele 14 puncte expuse la 8 ianuarie 1918. Dar, acelaşi Wilson a propus ca principalele probleme ale Conferinţei de pace, care a avut loc la Paris între ianuarie—iunie 1919, să fie rezolvate în cadrul restrîns al marilor puteri, în consfătuiri strict secrete, aşa cum, de altfel, s-au şi desfăşurat lucrurile.

V. Principiul democratic al participării tuturor statelor, pe bază de egalitate, la Conferinţa de pace, aşa cum rezulta din Decretul de pace, a fost departe de a fi respectat. Cînd Brătianu, reprezentantul României a susţinut că statele mici nu participă la dezbaterile din Conferinţă ci sînt aduse ca nişte învinuiţi în faţa unui tribunal, unul din reprezentanţii celor patru mari puteri i-a replicat : „...dar crezi Dumneata că noi constituim în Consiliul suprem o Conferinţă ? Şi noi sîntem aduşi aici în faţa unui arbitru care decide pentru toţi"[11]. Era vorba de Wilson, preşedintele S.U.A.

Statul Sovietic, care realizase profunde transformări revoluţionare, ale cărui popoare dăduseră imense jertfe de sînge în primul război mondial, nu a fost invitat să participe la Conferinţa de pace. Aceasta exprima nu numai teama puterilor imperialiste de influenţa pe care o putea avea asupra dezbaterilor Conferinţei, dar, mai ales, de semnificaţia prezenţei lui care, după afirmaţia lui Orlando, reprezentantul Italiei, ar fi însemnat o recunoaştere, fie şi numai formală, a primului stat proletar din lume.

VI. Legea excepţională împotriva socialiştilor a fost introdusă în Germania în 1878 de guvernul Bismarck, în vederea luptei împotriva muncitorilor şi a mişcării socialiste. Prin această lege erau interzise toate organizaţiile partidului social-democrat, organizaţiile muncitoreşti de masă, presa muncitorească şi erau confiscate publicaţiile socialiste ; social-democraţii erau prigoniţi, expulzaţi. Ca urmare a continuării luptei hotărîte, legale şi ilegale, de către oamenii muncii din Germania, în 1890 această lege a fost abrogată.

VII. Pe baza unei profunde analize a stării de spirit revoluţionare existente în rîndul maselor muncitoare, armatelor de pe front, naţionalităţilor şi naţiunilor asuprite, exprimată în numeroase greve, manifestaţii, refuz de a mai lupta, lupte de eliberare naţională şi socială, V. I. Lenin avea convingerea posibilităţii exercitării unei presiuni efective şi puternice asupra propriilor lor guverne, în vederea terminării războiului şi încheierii unei păci democratice. Evoluţia evenimentelor a fost o confirmare, în cea mai mare parte, întemeiată ; ne referim la sfîrşitul războiului, la un an de la proclamarea Decretului asupra păcii, în primul rînd, nu ca urmare a neputinţei de a-l continua de către guvernele imperialiste ci a puternicelor lupte revoluţionare de eliberare socială şi naţională care au zguduit aproape întreaga lume.

---

[10] Idem, *Opere complete,* vol. 35, E.P., Bucureşti, 1965, p. 17.

[11] I. C. Brătianu, *Situaţia internaţională a României,* Imprimeria „Independenţa", Bucureşti, 1919, p. 24.

## Indicaţii metodice

Documentul poate fi utilizat în lecţiile ce privesc primul război mondial, atît pentru aspectele referitoare la dorinţa de pace exprimată în manifestaţiile oamenilor muncii, în atitudinea soldaţilor de pe front, cît şi în cele ce oglindesc modalităţile de rezolvare a problemelor păcii şi organizării lumii postbelice. De asemenea, el poate fi folosit pentru a demonstra importanţa şi influenţa victoriei Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie, nu numai asupra stării de spirit a maselor populare ci şi în indicarea principiilor democratice de reorganizare a lumii după primul război mondial, principii de care nu au putut să nu ţină seama, fireşte parţial, participanţii la Conferinţa de pace de la Paris.

## BIBLIOGRAFIE

1. V. I. Lenin, *Opere complete,* vol. 35, E.P., Bucureşti, 1965, pp. 13—16.
2. Nicolae Ceauşescu, *O jumătate de secol de la marea epopee a Mărăşeştilor,* în *România pe drumul desăvîrşirii construcţiei socialiste,* vol. II, Ed. politică, Bucureşti, 1968, p. 446.
3. Acad. P. Constantinescu-Iaşi, Al. Vianu, N. Copoiu, Gh. Cazan, *Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie,* Ed. politică, Bucureşti, 1967, pp. 273—276.

EMA NASTOVICI

# CONFERINŢA NAŢIONALĂ A PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN DIN OCTOMBRIE 1945

Insurecţia naţională armată antifascistă şi antiimperialistă din august 1944 a marcat începutul revoluţiei populare, a inaugurat o nouă etapă în dezvoltarea României. Răsturnarea dictaturii antonesciene a dat o puternică lovitură reacţiunii interne, orînduirii capitaliste în ansamblul său, a zdruncinat poziţiile claselor exploatatoare. Intrînd pe „poarta cea mare a istoriei", masele populare, conduse de P.C.R., au făcut ca balanţa istoriei să încline tot mai mult în favoarea democraţiei şi progresului.

La 6 martie 1945 a fost instaurat guvernul de largă concentrare democratică condus de dr. Petru Groza, în care clasa muncitoare avea rolul conducător. Din acel moment, P.C.R., forţele democratice puteau utiliza aparatul de stat în interesul revoluţiei.

Procesul revoluţionar evidenţia creşterea rolului P.C.R. în întreaga viaţă social-politică a ţării şi, totodată, a răspunderii sale pentru destinele poporului român. În acelaşi timp, modificările survenite în ţară după 23 August 1944, noua situaţie internaţională, creată ca urmare a încheierii celui de al doilea război mondial, problemele noi şi complexe ce stăteau în faţa României, impuneau P.C.R. să întreprindă o analiză multilaterală a realităţilor româneşti, să elaboreze o linie strategică şi tactică adecvată. În acest scop a fost convocată Conferinţa Naţională a P.C.R., care şi-a desfăşurat lucrările în zilele de 16—21 octombrie 1945.

Pe baza raportului prezentat de Gh. Gheorghiu-Dej şi a dezbaterilor ce au urmat, a fost adoptată *Rezoluţia* Conferinţei Naţionale.

## TEXTUL

/.../ Pentru a pune în valoare toate bogăţiile pămîntului ţării noastre, pentru a înzestra economia noastră agricolă cu maşini moderne, pentru a utiliza la maximum capacitatea industriei noastre, este, în primul rînd, necesară refacerea şi dezvoltarea industriei grele, metalurgice şi extractive.

Conferinţa constată că pentru reconstrucţia şi prosperitatea ţării noastre se impune :

*a)* Grăbirea trecerii industriei de război la producţia de pace, precum şi creşterea producţiei industriale ;

*b)* Refacerea completă şi dezvoltarea sistemului nostru de transporturi pe pămînt, pe apă şi în aer ;

*c)* Desăvîrşirea reformei agrare, organizarea şi dezvoltarea centrelor de închiriat maşini agricole, care vor forma baza pentru mărirea productivităţii şi rentabilităţii agriculturii, industrializarea produselor agricole şi buna lor valorificare ;

*d)* Dezvoltarea cooperativelor la oraşe şi la sate şi asigurarea unei bune aprovizionări a populaţiei ;

*e)* Reorganizarea sistemului de credit, prin introducerea controlului statului în operaţiunile bancare, în vederea asigurării mijloacelor financiare necesare marilor lucrări de investiţie ;

*f)* Reforma fiscală, care să asigure o mai dreaptă repartizare a sarcinilor.

Refacerea ţării va permite o nouă dezvoltare a economiei noastre, va deschide perspective spre noi progrese tehnice şi economice pentru electrificarea ţării (construirea centralelor hidro- şi termoelectrice).

Bătălia reconstrucţiei este bătălia muncitorilor, ţăranilor, tehnicienilor, inginerilor, intelectualilor, întreprinzătorilor, a tuturor acelora care voiesc să creeze o Românie mai fericită, o Românie liberă, puternică şi independentă. Bătălia reconstrucţiei şi consolidarea democraţiei în ţara noastră sînt strîns legate de cîştigarea bătăliei alegerilor, în faţa cărora stăm în mod nemijlocit.

Victoria democraţiei în ţara noastră a fost o urmare a unirii forţelor democratice. Consolidarea ei nu poate fi asigurată decît prin întărirea unităţii acestor forţe.

Alegerile generale în care poporul îşi va alege reprezentanţii săi vor fi pentru prima dată în ţara noastră libere şi democratice.

/.../ Alegerile, care se vor ţine sub semnul reconstrucţiei ţării, trebuie să consacre definitiv înfrîngerea reacţiunii şi victoria forţelor progresiste.

Unitatea clasei muncitoare a dus la înfrîngerea fascismului, unitatea clasei muncitoare trebuie să fie un pilon al democraţiei şi păcii.

Conferinţa Naţională a Partidului Comunist Român, în numele întregului nostru partid, cheamă în mod solemn pe tovarăşii social-democraţi la înfăptuirea unităţii politice a clasei muncitoare, printr-un mare partid unic muncitoresc.

Faţă de sarcinile importante care stau în faţa poporului, muncitorimea, a cărei unitate de acţiune a constituit punctul de plecare al unirii tuturor forţelor democratice, are datoria de a întări şi mai departe această unitate de acţiune şi de a o desăvîrşi prin înfăptuirea unităţii sale politice. Această unitate va da muncitorimii din România o forţă, o capacitate de acţiune şi de mobilizare mai mare. Realizarea partidului unic muncitoresc va spori în mod considerabil influenţa ei politică şi va întări şi mai mult unitatea tuturor forţelor democratice. Ea va deveni şi mai mult un factor esenţial şi o chezăşie a unităţii noastre naţionale.

Partidul Comunist Român concepe înfăptuirea partidului unic muncitoresc, nu ca pe o contopire mecanică între cele două partide existente, ci ca o unificare politică şi organizatorică pe baze principiale, în urma unei acţiuni de lămurire ideologică şi a înfăptuirii unei depline unităţi de acţiune. (...)

(„Scînteia", XVI ⟨1945⟩, nr. 367 din 1 noiembrie, p. 1.)

## Comentariu istoric

*Rezoluţia* sintetiza principalele idei şi concluzii ale Conferinţei Naţionale, avînd menirea de a orienta activitatea P.C.R. în perioada desăvîrşirii revoluţiei burghezo-democratice şi a trecerii României în etapa construirii socialismului.

După ce făcea o apreciere asupra condițiilor internaționale în care a avut loc Conferința și a transformărilor revoluționare survenite în România după 23 August 1944, *Rezoluția* jalona principalele direcții de acțiune a P.C.R.

Problema centrală era *refacerea și dezvoltarea economică a țării*. Aplicînd în mod creator învățătura marxist-leninistă la condițiile concret-istorice din România, Conferința Națională aprecia că dezvoltarea economică trebuia să se întemeieze pe mobilizarea intensă a tuturor posibilităților interne și pe maxima valorificare a resurselor naturale ale țării. Conferința a apreciat că *industrializarea* era cheia de boltă a progresului multilateral al patriei și a subliniat rolul primordial al industriei grele. Merită reținut faptul că încă din octombrie 1945 s-a conturat planul de *electrificare* menit să asigure progresul tehnic și economic al României. În același timp, Conferința a acordat o atenție deosebită agriculturii precum și celorlalte ramuri ale economiei naționale. Refacerea și dezvoltarea economiei naționale era socotită temelia sigură a *îmbunătățirii nivelului de trai* al poporului.

Din *Rezoluție* se degajă ideia *creșterii rolului statului*, căruia — încă înainte de cucerirea întregii puteri politice de către clasa muncitoare și de naționalizarea principalelor mijloace de producție — îi revenea misiunea să echilibreze și să armonizeze diferitele compartimente ale economiei națoinale, să dirijeze viața economică în concordanță cu interesele revoluției.

În document se sublinia legătura dialectică între reconstrucția economică a țării și dezvoltarea democrației. În acest context, se aprecia că *principala sarcină politică* din acel moment era întărirea statului democrat, *sprijinirea guvernului dr. Petru Groza*. Regimul democrat era considerat ca rodul luptei unite a clasei muncitoare, țărănimii, intelectualității progresiste, a oamenilor muncii români și de alte naționalități. De aceea, P.C.R. își propunea să acționeze și în viitor pentru *întărirea colaborării dintre forțele democratice*, exprimîndu-și deplina încredere în capacitatea maselor, a poporului de a-și făuri o viață nouă.

*Rezoluția* aprecia că apropiatele *alegeri* parlamentare erau o parte esențială a procesului revoluționar, ele prilejuind o amplă confruntare dintre forțele democratice și cele reacționare. Ca atare, P.C.R. își propunea să mobilizeze masele la lupta politică pentru înfrîngerea definitivă a reacțiunii reprezentată de principalele partide burgheze — P.N.L. (Brătianu) și P.N.Ț. (Maniu).

Conferința Națională a ajuns la concluzia că desfășurarea cu succes a revoluției impunea *creșterea rolului conducător al clasei muncitoare*. Afirmînd că unitatea clasei muncitoare trebuia să fie „un pilon al democrației și păcii", *Rezoluția* accentua necesitatea realizării partidului unic muncitoresc. Acest partid era conceput nu ca o contopire mecanică între P.C.R. și P.S.D., ci ca rodul acțiunii comune a comuniștilor și social-democraților de clarificare ideologică și politică pe baze principiale, marxist-leniniste.

Pe plan *extern*, Conferința Națională preconiza o politică de prietenie cu popoarele vecine, cu toate popoarele iubitoare de libertate.

## Indicații metodice

*Rezoluția* Conferinței Naționale a P.C.R. din octombrie 1945 va fi utilizată la lecțiile privind istoria României în perioada 23 August 1944—30 decembrie 1947, precum și la cele privind țările de democrație populară din Europa după cel de al doilea război mondial.

Se va sublinia capacitatea P.C.R. de a realiza o analiză multilaterală a situaţiei României, de a propune soluţii originale, de a aplica în mod creator învăţătura marxist-leninistă la realităţile specifice din ţara noastră.

De asemenea, se va accentua ideea că viaţa a demonstrat justeţea orientărilor date de Conferinţa Naţională, că transpunerea în practică a *Rezoluţiei* din octombrie 1945 a asigurat desăvîrşirea revoluţiei burghezo-democratice şi înaintarea României pe drumul socialismului.

## INDICAŢII BIBLIOGRAFICE

1. *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi înaintare a României spre comunism,* Bucureşti, Edit. politică, 1975, pp. 53—54.
2. *România în anii revoluţiei democrat populare. 1944—1947,* Bucureşti, Edit. politică, 1971, pp. 172—187.

IOAN SCURTU

# *Planuri de lecții comentate*

## REPUBLICA ROMANĂ DUPĂ MARILE CUCERIRI

1. **Situaţia statului roman la sfîrşitul marilor cuceriri**
   — întinderea stăpînirii romane : provinciile
   — acumularea de mari bogăţii în mîinile nobilimii romane [1]
   — pătrunderea influenţei greceşti : decăderea vechilor moravuri [2]
2. **Transformările social-economice**
   a) *Întărirea puterii nobilimii*
      — *nobilimea,* marea profitoare a războaielor de cucerire [3]
      — baza puterii politice a nobilimii : [4]
         1. magistraturile
         2. comandamentele militare
         3. guvernarea provinciilor
      — baza puterii economice a nobilimii : *latifundiile* [5]
      — noua clientelă [6]
   b) *Decăderea clasei micilor proprietari*
      — cauzele [7]
      — rezultatele : — formarea plebei urbane ; comerţul voturilor [8]
         — „Panem et Circenses !" : distribuţiile gratuite [9]
      — urmările : lipsa de ostaşi [10]
   c) *Formarea clasei cavalerilor*
      — cauzele [11]
      — categoriile : 1) publicani ; 2) negustori ; 3) bancheri
      — camăta, caracteristica sistemului financiar roman [12]
      — influenţa cavalerilor în viaţa politică : războaiele de jaf [13]
   d) *Creşterea numărului sclavilor*
      — cauzele [14]
      — categoriile : 1) sclavii publici ; 2) sclavii domestici ; 3) sclavii agricoli ; 4) gladiatorii
      — liberţii [15]
      — viaţa grea a sclavilor
3. **Începutul răscoalelor sclavilor**
   — cauzele răscoalelor
   — prima răscoală a sclavilor din Sicilia [16]
   — a doua răscoală a sclavilor din Sicilia
4. **Concluzie :** Marile cuceriri mediteraneene, o răscruce a istoriei romane [17]

## Comentariu istoric

1. În jumătatea de secol scurs între sfîrşitul celui de al doilea război punic şi cucerirea Greciei (200—146 î.e.n.), războaiele care au dus la stabilirea supremaţiei romane în bazinul Mării Mediterane au adus nobilimii romane cîştiguri imense : Carthagina plătise ca despăgubire de război 10.000 de talanţi ; Filip al V-lea al Macedoniei, în 197 î.e.n., 2.000 de talanţi ; Antiochos al III-lea al Syriei, în 188 î.e.n., 15.000 de talanţi. Pe lîngă aceasta, prada de război luată de romani în acelaşi interval se cifrează la aproximativ două miliarde de sesterţi. Or, principalii beneficiari ai ambelor categorii de venituri au fost nobilii. Totuşi, este de amintit că după cel de al doilea război cu Macedonia, începînd cu anul 167 î.e.n., cetăţenii romani au fost scutiţi de a mai plăti impozit.

2. Contactul cu civilizaţia greacă fusese la început un stimulent pentru romani : sub influenţa ei romanii îşi ridicaseră nivelul vieţii materiale, fără să se moleşească şi îşi creaseră o literatură care, folosind modelele şi tiparele greceşti, îşi păstra originalitatea. Dar marile cuceriri făcînd din romani stăpînii Greciei, au dus la adoptarea moravurilor hellenistice, adică a moravurilor grecilor decadenţi, puternic influenţaţi de cultura orientală. Iată de ce în faimosul său vers „Grecia învinsă a cucerit pe vajnicul ei cuceritor", Horatius accentuează asupra acestui aspect negativ al influenţei greceşti, care în locul puternicei organizaţii familiale, a vieţii sobre şi a muncii încordate, a introdus în societatea romană desfrîul, luxul şi lenea.

3. După sfîrşitul luptei între patricii şi plebei (287 î.e.n.), între marile familii patriciene şi plebee se produsese o apropiere, iar ca rezultat al căsătoriilor mixte ele se contopiseră într-o aristocraţie nouă, purtînd numele de nobilitas. Prin nobilitas se înţelegea în sec. II-I î.e.n. noua aristocraţie patricio-plebeiană, a cărei caracteristică o constituia faptul de a fi formată *numai* din familiile ai căror membrii exercitaseră una din cele 3 mari magistraturi romane : questura, pretura sau consulatul. Cînd un om ce nu făcea parte din nobilitas ajungea să exercite una din aceste trei magistraturi, el era numit *homo novus* şi considerat ca întemeietorul nobleţei familiei sale. Cel mai vestit *homo novus* din această perioadă a fost Marcus Porcius Cato, supranumit Cato Censorul.

4. Baza puterii politice a nobilimii o constituia exercitarea magistraturilor : de aceea, se constată o tendinţă constantă de a păstra aceste magistraturi în mîinile reprezentanţilor unui mic număr de familii, ceea ce a dus la constituirea unei puternice oligarhii nobiliare. Dar cum, în perioada marilor cuceriri, comandanţii militari erau numiţi dintre consuli sau pretori, iar după sfîrşitul cuceririlor guvernatorii provinciilor erau recrutaţi tot dintre foştii magistraţi, apare evidentă legătura : trebuie să fi exercitat o magistratură pentru a deveni comandant militar şi guvernator de provincie ; şi trebuie să fi condus o expediţie militară sau să fi guvernat o provincie pentru a face rost de banii necesari campaniei electorale cu care să te realegi într-o magistratură superioară.

5. Marile sume de bani care au intrat în mîinile nobilimii au fost investite de membrii ei cu precădere în cumpărarea de pămînturi în Italia. Folosindu-se de strîmtorarea micilor proprietari provocată de războaiele nesfîrşite, nobilii au cumpărat pămînturile acestora, mărindu-şi suprafeţele de pămînt. În acelaşi timp, ei luau cu arendă pe termen nelimitat din *ager publicus,* adică din teritoriul pe care Roma îl confiscase de la popoarele învinse şi-l transformase în

proprietate de stat, întinse porţiuni pe care le lucrau cu munca sclavilor. Din aceste două categorii de pămînturi s-au alcătuit *latifundiile*, domenii întinse pe care nobilimea le punea în valoare fie cu munca sclavilor, fie cu aceea a salariaţilor agricoli care, sub conducerea unui antreprenor se angajau în schimbul unui mic salariu în perioada strîngerii recoltei. Şi, deoarece grîul care venea din provincii — Sicilia şi Africa — făcea concurenţă grîului italian, nobilii preferau să cultive pe moşiile lor măslinul şi viţa de vie, care aducea un venit considerabil şi să lase o mare parte a pămîntului păşunatului vitelor, îngrijite de un număr redus de sclavi. Iată de ce, odată cu formarea latifundiilor, agricultura italiană — cu excepţia regiunilor periferice — a cunoscut o transformare hotărîtoare : grîul a cedat locul măslinului şi viţei.

6. Deoarece obţinerea magistraturilor era condiţionată de obţinerea votului alegătorilor, cetăţeni domiciliaţi în Roma, familiile nobile îşi recrutau din mijlocul plebei sărace un mare număr de clienţi, cărora le asigurau întreţinerea zilnică şi accesul la spectacolele publice, în schimbul obligaţiei de a le da votul cu ocazia alegerilor. În felul acesta a început un sistem de corupţie electorală care a îngăduit nobilimii să-şi păstreze supremaţia politică pînă la sfîrşitul republicii.

7. Decăderea treptată a clasei micilor proprietari a avut cauze multiple, între care cele mai de seamă au fost : *războaiele nesfîrşite,* în care pierderile cele mai mari le-a suferit această clasă care alcătuia nucleul legiunilor ; *distrugerile provocate de al doilea război punic,* care au gonit pe mulţi proprietari, făcîndu-i să se refugieze în Roma, de unde n-au mai plecat, vînzîndu-şi pămînturile pîrjolite nobilimii ; *concurenţa grîului transmarin,* care făcînd agricultura neremuneratoare, i-a silit pe micii proprietari să-şi vîndă pămînturile şi să se ducă să îngroaşe rîndurile plebei urbane ; *tendinţa de acaparare a nobilimii,* care, încercînd să-şi rotunjească moşiile, făcea atîtea şicane micilor proprietari vecini, pînă îi hotărau să-şi vîndă bucata de pămînt ; *atracţia oraşului,* cu viaţa lui comodă şi uşoară, care-i făcea pe mulţi din cei ce-şi petrecuseră mulţi ani sub arme să nu se mai întoarcă la vechea lor ocupaţie de agricultori, ci să-şi vîndă pămîntul şi să se stabilească în oraş. Fireşte, clasa micilor proprietari nu a dispărut nici o dată complet, dar a scăzut în aşa măsură, încît rolul ei social practic a încetat.

8. Dat fiind că toţi micii proprietari erau cetăţeni, instalîndu-se în oraş ei intrau în clientela nobilimii, doritoare ca în ziua alegerilor să aibă alături de ea cît mai mulţi votanţi. Şi, deoarece potrivit sistemului roman, liberţii obţineau şi ei dreptul de cetăţenie, plebea urbană cu drept de vot era un amestec de mici proprietari ruinaţi, de latini stabiliţi în oraş şi de liberţi de toate neamurile, dar mai ales greci şi orientali, care, aproape toţi, trăiau de pe urma nobilimii în a cărei clientelă intraseră.

9. Pentru a-şi atrage bunăvoinţa alegătorilor, candidaţii la diversele magistraturi organizau jocuri, mai ales jocuri de circ, cu ocazia diferitelor sărbători, precum şi distribuirea gratuită de raţii de carne, de vin, de ulei, de îmbrăcăminte şi chiar de bani, purtînd numele de *congiaria.* Iar începînd cu anul 189 î.e.n. s-a introdus şi obiceiul ospeţelor publice : se puneau mese în for unde veneau să se ospăteze cetăţenii săraci, care nu aveau să uite în ziua alegerilor pe cei care le organizaseră. De aceea, dorinţa de trai bun în lenevie a plebei

urbane era reflectată în celebra expresie : „Panem et circenses“ (după cum spune Juvenal în Satira X *), pîine şi jocuri de circ !, bineînţeles gratuite.

10. Dispariţia treptată a clasei micilor proprietari a avut drept rezultat micşorarea treptată a acelei categorii de cetăţeni din rîndurile cărora se recrutau ostaşii legiunilor. Lipsa aceasta s-a manifestat pentru întîia oară cu ocazia războaielor din Spania, cînd statul roman a întîmpinat mari greutăţi în recrutarea de soldaţi pentru legiuni. Şi răul a mers agravîndu-se, aşa încît pentru a putea avea efectivele necesare pentru purtarea războiului cu *Jugurtha* în Africa şi pentru a zdrobi cetele prădalnice ale *cimbrilor* şi *teutonilor,* Marius a trebuit să facă apel la *proletarii,* adică la cetăţenii care nu aveau nici o avere. Dar prin aceasta s-a făcut un pas revoluţionar : armata de *cetăţeni* a fost înlocuită cu o armată de *mercenari,* care nu luptă pentru patrie, ci pentru plată.

11. Marile războaie de cucerire din bazinul Mării Mediterane au pus statului roman probleme de dotare tehnică, de transport şi de aprovizionare a oştirilor ce luptau pe teatre de operaţiuni îndepărtate, pentru a căror rezolvare el nu dispunea de organe proprii. De aceea, pentru dotarea şi aprovizionarea armatei a făcut apel la oameni de afaceri, care dispuneau de sumele de bani trebuitoare pentru a face faţă acestor cerinţe. Cu timpul, statul roman concesionă acestor oameni de afaceri grupaţi în puternice asociaţii financiare toate lucrările publice *(publica)* : construirea drumurilor şi a templelor ; construirea flotelor ; perceperea redevenţelor de la cei ce ocupau parcele din *ager publicus* ; şi mai ales încasarea impozitelor în provincii : vămi, dijme în natură sau contribuţii în bani. De aici denumirea de *publicani* ce li s-a dat. Cum atît sumele pe care le primeau din partea statului, cît şi impozitele încasate în provincii depăşeau cu mult sumele investite de ei, publicanii s-au găsit în scurtă vreme deţinătorii unor mari sume de numerar lichid pe care le-au învestit atît în operaţii comerciale, cît şi în operaţiuni bancare. De aceea, publicanii se împărţeau în trei categorii : adjudecatari ai lucrărilor publice, negustori şi bancheri *(argentarii)*. Şi deoarece situaţia lor materială îi clasa printre aceia care în timp de război făceau armata călare *(equites),* ei au luat şi numele de *cavaleri,* deşi în aproape toate cazurile erau scutiţi de serviciul militar activ. Se constituia în felul acesta alături de *aristocraţia de magistraturi* sau ordinul senatorial, o *aristocraţie a banului* sau ordinul equestru.

12. Lipsa unei activităţi industriale care să necesite investiţii mari a făcut ca singura formă de activitate financiară folosită la Roma să fie camăta. Bancherii împrumutau, în special provincialilor, sumele de care aceştia aveau nevoie pentru a-şi plăti obligaţiile faţă de Roma sau pentru construcţii de utilitate publică, cu dobînzi de-a dreptul uriaşe, care nu odată îi ruinau pe debitori.

13. Dispunînd de mari sume de bani, cavalerii erau interesaţi ca dominaţia Romei să se întindă continuu pentru a deschide noi debuşeuri activităţii lor comerciale şi financiare : de aceea ei au împins statul roman la o politică războinică şi de cuceriri. Şi cum o bună parte din senatori erau amestecaţi (de obicei prin persoane interpuse) în operaţiunile financiare ale cavalerilor, presiunea financiarilor asupra vieţii politice romane a devenit tot mai accentuată.

14. Izvoarele sclaviei în această perioadă sînt de căutat, înainte de toate, în războaiele neîncetate şi în dezvoltarea pirateriei. După sfîrşitul războaielor, prizonierii erau vînduţi unor negustori specializaţi, care-i „desfăceau“ apoi în

tîrgurile de sclavi. Cifrele pe care le oferă istoricii antici sînt de-a dreptul înspăimîntătoare : în 167 î.e.n. Paulus Aemilius a vîndut 150.000 de epiroţi ; Scipio Aemilianus, după distrugerea Carthaginei, 50.000 de carthaginezi, iar în 177 î.e.n. numărul sclavilor sarzi a fost atît de mare, încît expresia „Sardi-venales" (sarzi de vînzare) a devenit sinonimă cu „marfă ieftină". În acelaşi timp, după dispariţia flotelor greceşti, feniciene şi carthagineze (şi mai ales, a celei a Rhodosului care decenii de-a rîndul făcuse poliţia mărilor) pirateria a luat un mare avînt, aprovizionînd cu sclavi în special tîrgul din insula Delos, unde, după spusele geografului Strabo, în unele zile se vindeau pînă la 10.000 de capete. Cei mai mulţi ajungeau, însă, în Italia, pe latifundiile nobilimii.

15. Liberările de sclavi au devenit mai numeroase în sec. II—I î.e.n. şi deoarece liberţii rămîneau într-un raport de dependenţă continuă faţă de foştii lor stăpîni (deveniţi după eliberare patronii lor), ei au constituit o parte însemnată a clientelei, dat fiind că aveau dreptul de vot. Liberţii jucau un rol de seamă în viaţa economică şi socială, deoarece cea mai mare parte a meşteşugurilor era în mîinile lor. La fel şi o bună parte din profesiunile libere : medici, arhitecţi, librari, perceptori. În fine, să nu uităm că unii din scriitorii de frunte ai republicii romane ca : Livius Andronicus, Caecilius, Terentius au fost liberţi.

16. Primul război cu sclavii în Sicilia a izbucnit în anul 135 î.e.n. şi a durat pînă în 132 cînd guvernatorul P. Rupilius a ocupat Tauromenium, prinzîndu-l pe şeful răsculaţilor, Eunous. Faptul că timp de mai bine de trei ani armatele romane fuseseră ţinute în şah de armata sclavilor, arată cît de mare era numărul sclavilor şi cu cîtă îndîrjire luptaseră. Reorganizarea provinciei Sicilia, făcută de Rupilius, a favorizat interesele ordinului equestru. Cît despre a doua răscoală a sclavilor sicilieni, desfăşurată între 104 şi 101 î.e.n., ea a avut drept cauză tocmai atitudinea cavalerilor faţă de o hotărîre a senatului. Deoarece, pentru a-şi procura mîna de lucru necesară, cavalerii puseseră la cale razii care răpiseră oameni liberi din provincii şi chiar din Italia pentru a-i transforma în sclavi, senatul hotărîse eliberarea lor. Dar sub presiunea cavalerilor, pretorul Siciliei, Licinius Nerva, nu a aplicat senatus-consultul şi i-a restituit pe cei ce veniseră să-şi reclame libertatea, stăpînilor lor. Atunci, sclavii din Syracuza s-au răsculat, iar exemplul lor a fost urmat de ceilalţi. Sub conducerea a doi şefi, Athenion şi Salvius, ei au rezistat în oraşul Triocala pe care l-au întărit. Abia în anul 101 î.e.n. consulul M. Aquilius izbuti să înăbuşe răscoala.

17. Transformările produse de războaiele de cucerire din prima jumătate a sec. II î.e.n. au provocat o criză a statului roman : în timp ce posibilităţile de recrutare pentru menţinerea în formă a legiunilor scădeau continuu, la frontieră primejdia „barbarilor" apărea sub forma triburilor germanice de cimbri şi teutoni, iar în interior răscoalele sclavilor erau tot mai greu înăbuşite. Pentru remedierea situaţiei se impuneau reforme urgente, între care cea mai de seamă era aceea a refacerii clasei micilor proprietari pentru a restabili echilibrul social şi pentru a uşura recrutarea. Acest lucru l-au înţeles fraţii Gracchi.

## Indicaţii metodice

Deoarece marile cuceriri mediteraneene reprezintă o răscruce în istoria republicii romane, ele marcînd momentul de trecere de la perioada de echilibru constituţional, cuprinsă între sfîrşitul luptei între patricii şi plebei (287 î.e.n.), şi începutul crizei social-economice deslănţuite de reformele Gracchilor (133 î.e.n.),

lecţia privind rezultatele lor este o *lecţie-cheie,* întrucît ea explică noua orientare pe care o ia politica statului roman, orientare care va duce pîn la urmă la instaurarea monarhiei lui Augustus.

De aceea, tratarea ei cere din partea profesorului un efort susţinut pentru a evidenţia *conexiunile* şi *intercondiţionările* deosebitelor aspecte care concură la transformarea societăţii romane.

Mai întîi trebuie bine reliefată legătura cauzală între *războaiele de cucerire* şi transformările social-economice :

— *războaiele* determină creşterea uriaşă a puterii economice şi politice a nobilimii
— *războaiele* provoacă dispariţia treptată a clasei micilor proprietari
— *războaiele* prilejuiesc apariţia clasei cavalerilor, care favorizează o politică de noi cuceriri
— *războaiele* fac să crească nemăsurat numărul sclavilor, creind noua primejdie internă a răscoalelor

În al doilea rînd, trebuie subliniate *repercusiunile* pe care fiecare proces istoric îl are asupra celorlalte :

— creşterea numărului sclavilor provoacă scăderea valorii mîinii de lucru libere, ducînd la vînzarea de către micii proprietari a loturilor lor, care merg să sporească latifundiile nobilimii şi prin aceasta puterea ei ;

— politica agresivă a cavalerilor duce la noi războaie, care fac să crească numărul sclavilor şi odată cu el şi primejdia răscoalelor ;

— conflictul între nobilime şi cavaleri favorizează apariţia unei demagogii care întăreşte clientela, promovînd lenea şi pretenţiile plebei urbane. Dar, mai ales, trebuie subliniată dispariţia clasei micilor proprietari din perspectiva decăderii treptate a *armatei tradiţionale romane :* lipsa micilor proprietari a dus la formarea armatei de *proletarii,* legaţi nu de interesele statului, ci de generalul care-i conduceau. De aici încercările de reformă ale Gracchilor, al căror principal obiectiv a fost *refacerea armatei de cetăţeni.*

Se cere pregnarea cîtorva noţiuni noi ca : *latifundiu, nobilime* (în accepţiunea specific romană), *cavaleri* (care nu au semnificaţie militară, ci economică mai întîi şi social-politică mai apoi), *gladiatori* (subliniindu-se originea lor etruscă), *clientelă* (în noua accepţiune, spre deosebire de vechii clienţi).

Poate fi folosit, în condiţiile indicate, textul lui Appian publicat în „Studii şi articole de istorie.“, XXIV, 1973, p. 97—100. De corectat data 137 din manual, în 135 şi, corespunzător, expresia de mai jos : „Au trecut *aproape* 30 de ani“, nu aproape, ci *chiar* 30 de ani, dat fiind că al doilea război cu sclavii a început în 104 î.e.n.

## INDICAŢII BIBLIOGRAFICE

1. *Istoria Universală,* vol. II, Buc., 1959, p. 326—334 ; 335—336 ; 343—346.
2. G. Bloch şi J. Carcopino, *Histoire romaine,* T. II, Paris, 1940, cap. IV, p. 76—108 (remarcabil şi complet).

AUREL IORDĂNESCU

## FORMAREA MARELUI CNEZAT AL MOSCOVEI (SECOLELE XII—XV) (CLASA VI-A)

1. *Rusia în perioada fărîmițării feudale. (secolele XII—XV).*

— Principalele state rusești ; cnezatele Vladimir-Suzdal, Halici-Volînia, republica Novgorodului.

— Cucerirea Rusiei de către tătari și luptele de apărare ale poporului rus împotriva năvălitorilor. Formarea Hoardei de Aur. Urmările negative ale stăpînirii tătare în Rusia.

— Lupta poporului rus împotriva atacurilor germane și suedeze în ținuturile baltice. [1]

— Viața economică. Economia agrară, meșteșugurile și comerțul. Orașul rus. [2]

— Situația socială în perioada feudalismului dezvoltat. Țărănimea dependentă. Țăranii liberi. Feudalii. Orășenii. [3]

2. *Formarea cnezatului Moscovei.*

— Începuturile cnezatului Moscovei. [4]

— Politica cneazului Ivan Kalita. [5]

— Întărirea cnezatului Moscovei în timpul domniei lui Dmitri Donskoi (1359—1389).

— Rolul cnezatului Moscovei în lupta de eliberare a Rusiei de sub stăpînirea tătară. Victoria rușilor în bătălia de la Kulikovo (1380).

3. *Formarea statului centralizat rus și eliberarea de sub stăpînirea tătară.*

— Premisele social-economice și politice ale formării statului centralizat rus. [6]

— Politica de unificare a lui Ivan al III-lea (1462—1505). Alipirea cnezatelor Iaroslavului, Rostovului, Tverului și a republicii Novgorodului. [7]

— Eliberarea Rusiei de sub stăpînirea tătară. Victoria rușilor în bătălia de pe rîul Ugra (1480). [8]

— Politica externă a statului rus în timpul lui Ivan al III-lea.

4. *Situația social-economică a Rusiei în a II-a jumătate a secolului al XV-lea. Organizarea statului rus.*

— Transformări în situația diferitelor categorii sociale. Îngrădirea dreptului de strămutare a țăranilor prin „Sudebnik“-ul din 1497. [9]

— Organizarea statului rus în timpul domniei lui Ivan al III-lea. Întărirea puterii marelui cneaz al Moscovei. [10]

5. *Cultura rusă în secolele XII—XV.*

— Istoriografia, literatura, arhitectura, pictura. [11]

6. *Concluzii ;* Însemnătatea formării statului centralizat rus în istoria Rusiei și în istoria universală. [12]

## Comentariu istoric.

1. Intensificarea pătrunderii feudalilor germani şi suedezi în ţările baltice în prima jumătate a secolului al XIII-lea reprezintă o etapă a expansiunii germane spre răsărit şi a suedezilor pe ţărmurile răsăritene ale Mării Baltice. Precedaţi de negustori şi misionari, feudalii germani şi suedezi urmăreau cucerirea acestor ţinuturi şi subjugarea populaţiei localnice. Principala forţă a germanilor era alcătuită din ordinele monaho-cavalereşti ale purtătorilor de spadă (gladiferi) şi teuton, unificate sub denumirea de ordinul livonian. Expansiunea germană şi suedeză la mijlocul secolului al XIII-lea a fost uşurată de situaţia grea în care se aflau cnezatele ruseşti, datorită năvălirilor tătare. În lupta de apărare împotriva germanilor şi suedezilor, un însemnat rol a jucat Novgorodul. Oştile Novgorodului, conduse de cneazul Alexandru Iaroslavici, au înfrînt pe suedezi pe rîul Neva (iulie 1240), în urma cărei victorii el a primit denumirea de Alexandru Nevski, iar pe germani în bătălia de pe lacul Ciud (aprilie 1242). Datorită acestor victorii, expansiunea germană şi suedeză a fost oprită.

2. Cu toate condiţiile nefavorabile datorate năvălirilor şi stăpînirii tătare şi atacurilor germano-suedeze, economia Rusiei a înregistrat progrese în secolele XII—XV. În economia agrară a avut loc extinderea suprafeţelor agricole prin defrişări şi desţeleniri, îmbunătăţirea tehnicii agricole, creşterea producţiei de cereale. Meşteşugurile s-au dezvoltat la sate şi îndeosebi la oraşe, mai ales pînă la cucerirea tătară, care a provocat pierderi grele economiei ruse.

Pe lîngă comerţul intern, oraşele ruseşti făceau negoţ cu ţările scandinave, Polonia, Germania, Imperiul bizantin. Datorită dezvoltării meşteşugurilor şi comerţului, oraşele ruseşti au cunoscut, în secolul al XII-lea şi în prima jumătate a secolului al XIII-lea, o perioadă de înflorire, numărul oraşelor şi tîrgurilor ajungînd la mijlocul secolului al XIII-lea la circa 250.

Năvălirile şi stăpînirea tătară au dus la ruinarea şi declinul multor oraşe ruseşti, stînjenindu-le dezvoltarea constatată înainte de invazia tătară.

3. Din secolul al XII-lea, Rusia a intrat în perioada feudalismului dezvoltat, caracterizat prin accelerarea procesului de acaparare a pămînturilor obştilor săteşti şi de aservire a ţărănimii libere de către feudalii laici (boieri) şi bisericeşti, îndeosebi mînăstiri, creşterea domeniului feudal şi cristalizarea organizării lui precum şi definitivarea formării celor două clase fundamentale ale societăţii feudale — ţărănimea dependentă şi feudalii. Astfel, în primele decenii ale secolului al XIV-lea, cneazul Moscovei Ivan Kalita stăpînea 50 de sate.

Ţăranii dependenţi se aflau în variate grade de supunere feudală. Principala formă a rentei feudale o reprezenta renta în produse sau în natură, paralel cu care exista şi forma rentei în muncă şi bani. Cnezii locali şi marii boieri dispuneau de cete (drujine) de oşteni formate din mici feudali vasali ai acestora.

Ca urmare a dezvoltării oraşelor, populaţia orăşenească, formată în principal din meşteşugari şi negustori, a început să joace un rol tot mai important în viaţa economică şi socială a Rusiei medievale.

4 Cnezatul Moscovei s-a format, începînd cu mijlocul secolului al XII-lea, în jurul oraşului de la care îşi trage numele, atestat documentar în 1147. Moscova şi cnezatul Moscovei au beneficiat de o poziţie geografică prielnică, care le-au ferit de incursiunile duşmane (în special ale tătarilor). Totodată, prin aşezarea sa la o încrucişare de drumuri comerciale însemnate, Moscova a devenit

un centru economic şi politic important şi un factor de o deosebită însemnătate în procesul de unificare economică şi politică a Rusiei şi de eliberare a ţării de sub stăpînirea tătară. Cnezatul Moscovei s-a extins teritorial şi a început să se întărească în timpul domniei cnezilor Daniil Aleksandrovici (1276—1303) şi Iuri Danilovici (1303—1325). Vecine cnezatului Moscovei erau cnezatele Tverului, Reazanului, Rostovului şi Vladimirului. Rivalitatea politică dintre cnezatele Moscovei şi Tverului a întîrziat procesul de unificare a cnezatelor ruseşti şi de eliberare a ţării de sub stăpînirea tătară.

5 Însemnătatea politică a Moscovei a sporit în timpul domniei cneazului Ivan Danilovici denumit, datorită bogăţiilor sale, Ivan Kalita (sac cu bani). Printr-o politică abilă faţă de Hoarda de Aur, care îşi exercita dominaţia asupra Rusiei, Ivan Kalita a obţinut de la tătari marea cnezie a Vladimirului şi dreptul de a strînge tributul pentru Hoarda de Aur de la cnezii ruşi din Rusia de nord-est.

Totodată, în timpul domniei sale, reşedinţa mitropolitului Rusiei s-a strămutat la Moscova, ceea ce a contribuit la sporirea prestigiului cneazului Moscovei. Astfel, către mijlocul secolului al XIV-lea cnezatul Moscovei a devenit cel mai puternic şi mai însemnat cnezat din Rusia, permiţîndu-i să preia conducerea luptei pentru unificarea şi eliberarea ţării.

6 De la mijlocul secolului al XV-lea, Rusia a intrat într-o perioadă de avînt economic, caracterizat prin extinderea suprafeţelor cultivate şi creşterea producţiei agricole şi animaliere, prin dezvoltarea meşteşugurilor şi a comerţului, precum şi prin sporirea însemnătăţii economice a oraşelor. Progresul economic se oglindeşte totodată în întărirea schimburilor economice dintre diferitele regiuni ruseşti, în începutul unificării economice a Rusiei de nord-est, fapt care a pregătit şi unificarea sa politică.

În a doua jumătate a secolului al XV-lea, s-au afirmat tot mai mult forţe sociale interesate în sprijinirea procesului de unificare şi de eliberare a ţării. Mica boierime (dvorenii) era interesată în întărirea puterii centrale, pentru a-şi asigura sprijinul acesteia, în vederea sporirii domeniilor sale şi asigurării menţinerii în supunere a ţărănimii dependente. Orăşenii, meşteşugari şi negustori, erau de asemenea interesaţi în întărirea puterii centrale şi în curmarea fărîmiţării feudale, pentru a-şi putea desfăşura, în condiţii de deplină siguranţă, activităţile productive. Cu sprijinul dvorenilor şi al orăşenilor, care i-au procurat marelui cneaz al Moscovei importante mijloace militare şi materiale, autoritatea centrală a putut aduce la supunere marea feudalitate şi realiza unificarea şi eliberarea ţării. Unificarea Rusiei şi întărirea autorităţii centrale erau, de asemenea, necesare pentru a stăvili incursiunile tătarilor din răsărit şi politica expansionistă a marelui ducat al Lituaniei la hotarele apusene ale Rusiei. De asemenea, unificarea şi centralizarea statului reprezentau o condiţie necesară pentru ducerea cu succes a luptei de eliberare a ţării de sub dominaţia tătară. În acelaşi timp, unificarea şi eliberarea ţării au fost uşurate de slăbirea Hoardei de Aur şi dezmembrarea ei în prima jumătate a secolului al XV-lea în mai multe hanate tătare, care i-au redus capacitatea militară şi posibilitatea de intervenţie în Rusia.

7. Pasul decisiv în procesul de unificare a cnezatelor ruseşti în jurul Moscovei a fost realizat în timpul domniei lui Ivan al III-lea (1462—1505). Continuînd politica de unificare a predecesorilor săi, el a alipit cnezatul Iaroslavului (1463), al Rostovului (1474), republica Novgorodului (1471—1478) şi cnezatul

Tverului (1485). Sub urmaşul său Vasile al II-lea, au fost alipite republica Pskov (1510) şi cnezatul Reazanului (1521).

8 Extinderea teritorială a Rusiei realizată în vremea lui Ivan al III-lea a mărit resursele materiale şi militare ale statului rus, ceea ce a dat posibilitatea desfăşurării încununate de succes a luptei de eliberare a ţării de sub dominaţia tătară. Deoarece întărirea cnezatului Moscovei nemulţumea Hoarda de Aur, hanul Ahmat a întreprins în 1480, în alianţă cu Polonia şi Lituania, o mare expediţie împotriva marelui cnezat al Moscovei. Înfruntarea între forţele ruseşti şi tătărăşti a avut loc pe rîul Ugra, în partea de apus a Rusiei, şi s-a sfîrşit, cu retragerea oştii tătărăşti, ceea ce a marcat lichidarea dominaţiei tătare asupra Rusiei. După această înfrîngere, Hoarda de Aur a intrat într-un grabnic declin şi a încetat să mai existe ca stat în 1502. Eliberarea Rusiei de sub dominaţia tătară, urmare a luptei seculare dusă de poporul rus, i-a asigurat Rusiei condiţii prielnice de dezvoltare social-economică, politică şi culturală, marcînd, astfel, un act de o deosebită însemnătate în istoria sa.

9 Întărirea autorităţii centrale a atras după sine slăbirea puterii marii feudalităţi, creşterea însemnătăţii social-economice şi politice a micii feudalităţi (dvorenii), pe care se sprijinea marele cneaz.

Pentru a asigura feudalilor forţa de muncă necesară pe domeniile lor, în condiţiile extinderii producţiei de cereale marfă, căreia i se creaseră condiţii favorabile de dezvoltare, prin unificarea şi centralizarea statală, şi pentru a stăvili strămutarea ţăranilor dependenţi, Ivan al III-lea a stabilit prin Sudebnikul său din 1497, că strămutarea ţăranilor putea avea loc numai cu o săptămînă înainte şi o săptămînă după sărbătoarea Sf. Iurii de toamnă (26 noiembrie).

10 În conducerea statului, Ivan al III-lea s-a sprijinit îndeosebi pe dvoreni, cărora le acorda donaţii funciare condiţionate de îndeplinirea unor slujbe militare şi civile, ştiut fiind că aceştia alcătuiau forţa militară principală a marelui cneaz. Aceste donaţii se numeau „pomestii". De asemenea, Ivan al III-lea s-a sprijinit pe orăşeni precum şi pe biserică, căreia i-a confirmat vechile stăpîniri funciare şi i-a acordat altele noi. Pentru cîrmuirea statului, Ivan al III-lea a reorganizat sistemul de conducere, folosind organe a căror acţiune se exercita în întreaga ţară. Instituţiile centrale erau formate din *Duma* boierească, avînd funcţia de organ consultativ permanent pe lîngă marele cneaz şi din *pricazuri,* organe în a căror competenţă intra rezolvarea diferitelor probleme ale statului ca : politica externă, averea personală a cneazului. De asemenea în timpul lui Ivan al III-lea s-a trecut la o unificare a legislaţiei pe întreaga ţară, principalul monument legislativ constituindu-l Sudebnicul din 1497.

Autoritatea crescîndă a marelui cneaz al Moscovei Ivan al III-lea se oglindeşte şi în folosirea de către el, pentru prima dată, a titlului de „ţar", cu sensul de împărat, precum şi a aceluia de autocrat (samoderjeţ), precum şi în adoptarea unui ceremonial deosebit la curte.

11. Cu toate condiţiile politice neprielnice din secolele XIII—XV, în deosebi invaziile străine şi stăpînirea tătară, s-au realizat totuşi opere culturale şi artistice importante, mai ales în ultima parte a acestei perioade. S-au scris lucrări cu caracter istoric şi literar, care înfăţişează îndeosebi lupta poporului

rus împotriva tătarilor, precum şi alte evenimente istorice ca : „Povestire despre bătălia de la Kalka“, „Povestea despre căderea Ţarigradului“, cronica novgorodeană „Sofiiski Vremennik (1432), „Povestea despre cucerirea Pskovului (1510) sau „Zadonşcina“. Începînd cu secolul al XV-lea au apărut şi lucrări de ideologie politică, ca lucrarea călugărului Filofei, care susţinea ideea independenţei şi unităţii statului rus. În domeniul arhitecturii, s-au ridicat construcţii militare, cum este Kremlinul din Moscova, civile ca Palatul cu faţete din Moscova (Granovitaia Palata) şi religioase. Din a doua jumătate a secolului al XV-lea, în arhitectura rusă, paralel cu vechile tradiţii ruseşti, se face simţită şi influenţa Renaşterii, datorită prezenţei în Rusia a unor arhitecţi italieni, ca : Aristotel Fioravanti, Marco Ruffo, Pietro Antonio Solari. În pictură o figură reprezentativă o constituie Andrei Rubliov, autorul unor admirabile icoane şi freşce din Moscova.

12. Concluzii. Realizarea unificării şi centralizării statului rus în Europa răsăriteană se oglindeşte în formarea marelui cnezat al Moscovei unitar şi independent la sfîrşitul secolului al XV-lea. Acest proces a reprezentat un act istoric progresist, care a creat condiţii prielnice pentru dezvoltarea social-economică, politică şi culturală a Rusiei şi pentru afirmarea ei pe plan internaţional, îndeosebi în Europa răsăriteană.

## Indicaţii metodice

Lecţia „Formarea marelui cnezat al Moscovei“ are o deosebită importanţă pentru înţelegerea procesului de centralizare a statelor feudale atît în apusul Europei cît şi în răsăritul Europei. La această lecţie se va arăta ca o caracteristică cum lupta pentru centralizarea statului rus a fost îngreunată atît de anarhia feudală cît şi de stăpînirea mongolă.

Pentru mai buna înţelegere a lecţiei predate se vor folosi metode ca : analogia, demonstraţia, comunicarea, se vor face comparaţii între modul de centralizare a statelor din Europa apuseană şi Rusia.

Pentru înţelegerea conţinutului relaţiilor dintre feudalii şi ţăranii ruşi, se vor citi şi analiza cu ajutorul elevilor fragmente din *Sudebnik* (în „Lecturi din izvoarele istoriei evului mediu“ pag. 176.) Pentru a demonstra vitejia oştilor ruseşti în bătălia de pe lacul Ciud, în lupta de la Kulikovo, se vor citi şi analiza fragmente care reliefează aspecte eroice (vezi „Lecturi din izvoarele istoriei evului mediu“, pag. 173—176).

Pentru probleme de artă se vor folosi diapozitivele din setul : „Istoria Evului Mediu“, ed. II-a, 1974, privitoare la principalele monumente din Kremlin-Moscova. Se vor folosi, de asemeni, reproducerile la epidiascop din „Pictura rusă“ de V. Florea, pag. 71—92 şi reproduceri din „Istoria artelor plastice“ de C. Suter, pag. 299—312 şi din „Istoria Artei Europene, vol. I, epoca medie, pag. 584—611. Aceste reproduceri vor contribui la cunoaşterea de către elevi a dezvoltării şi frumuseţii artei ruseşti. În predarea lecţiei se va folosi harta murală Europa în sec. X—XV şi hărţile 49b, 52d, 65a, din „Atlas istoric“, Bucureşti, 1971. Se pot alcătui cu elevii hărţile mărite după cele redate de „Atlasul Istoric“ şi enumerate mai sus.

## BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

1. Friedrich Engels, *Despre decăderea feudalismului şi apariţia statelor naţionale,* în K. Marx. Fr. Engels, *Opere,* vol. 21, Buc. Ed. politică, 1965, pp. 390—399; 2. M. Berza, R. Manolescu (coordonatori), V. Costăchel, Fl. Cazan, Gh. Zbuchea, *Istoria Evului Mediu,* vol. II, partea I, Buc., 1974, pp. 301—324; 450—457, 471; 3. *Istoria Universală,* vol. III, Buc., 1960, pp. 443—464, 589—601, 770—809; 4. *Istoria U.R.S.S.,* tom. II, Moscova, 1966, pp. 1—142; 5. K. V. Bazilevici, *Politica externă a statului centralizat rus,* Buc., 1952; 6. M. V. Alpatov, *Istoria artei,* vol. I, Buc., Ed. Meridiane, 1962, pp. 371—391; 7. V. Vătăşianu, *Istoria artei europene,* vol. I, Epoca medie, Buc., 1967, pp. 584—611; 8. V. Florea, *Pictura rusă,* Buc., 1973, pp. 71—92; 9. F. Pall, C. Mureşan, *Lecturi din izvoarele istoriei evului mediu,* Buc., 1961, pp. 173—176; 10. *Atlas Istoric,* Buc., 1971, hărţile: 49 b, 52 d, 65 a.

ELISABETA RADU

## RĂZBOIUL DE 30 DE ANI

(lecţie de comunicare de noi cunoştinţe, clasa a VI-a, una oră)

I. *Europa în preajma războiului de 30 de ani*

a) Stadiul de dezvoltare, forma de organizare şi scopurile statelor europene erau diferite :
— Franţa, Anglia, Spania, Rusia, monarhii feudale absolutiste [1]
— Fărîmiţarea politică a Italiei şi a Germaniei [2]
— În centrul Europei creştea puterea Habsburgilor [3]
— Formarea primei republici burgheze din lume : Provinciile Unite. [4]
— Imperiul otoman, stat feudal militarist, continuă politica de expansiune, avînd teritorii în Europa, Asia, Africa, [5]
— Lupta de eliberare a popoarelor creştine de sub dominaţia otomană. [6]

II. *Cauzele războiului*

a) Decăderea economică a Germaniei. Înrăutăţirea situaţiei ţăranilor [7]
b) Întărirea puterii principilor protestanţi. Tendinţa lor de a deveni independenţi faţă de împărat [8]
c) Tendinţa împăraţilor din dinastia de Habsburg de a centraliza Germania sub egida lor.
d) Formarea celor două tabere : Uniunea Evanghelică şi Liga Catolică [9]
e) Războiul civil se transformă în război european [10]

III. *Desfăşurarea războiului. Caracterul său*

a) Răscoala din Cehia, început al războiului. Intrarea nobilimii cehe în acţiune. Înfrîngerea de la Muntele Alb (1620). Cehia, provincie habsburgică. [11] Politica lui Gabriel Bethlen. [12]
b) Intervenţia daneză. Wallenstein. [13] Înfrîngerea armatelor principilor şi a Danemarcei. Urmările înfrîngerii. [14]
c) Intervenţia suedeză. Politica Franţei. Richelieu. [15] Gustav Adolf. Înfrîngerea lui Wallenstein de la Lützen. Moartea lui Gustav Adolf. Urmările intervenţiei suedeze. [16]
d) Intervenţia franceză. Victoriile armatelor franceze conduse de Condé şi Turenne. Sfîrşitul războiului.
e) Caracterul războiului. [17]

IV. *Păcile din Westfalia (1648)*

a) Hotărîrile păcilor din Westfalia
b) Urmările păcilor [18]

## Comentariu istoric

1. Stadiul diferit de dezvoltare şi organizare a ţărilor Europei naşte rivalităţi, generează războaie. Cele mai puternice state erau cele care reuşiseră să devină monarhii centralizate : Anglia şi Franţa în secolul al XV-lea, în urma războiului de o sută de ani (1337—1453), Spania, în urma Reconquistei (sec. XV), Rusia în timpul lui Ivan al III-lea (1462—1505).

2. Condiţiile istorice din Italia şi Germania n-au fost favorabile unificării. În Italia se pot cita mai multe cauze esenţiale : formarea unor state feudale puternice (regatul Neapolului, ducatele de Modena, Parma, Toscana, statul Papal) ; existenţa unor puternice republici orăşeneşti (Veneţia, Florenţa, Genova), aflate în conflict cu statele feudale şi între ele ; formarea unor partide politice în oraşe ; ambiţiile de dominaţie ale papilor ; conflictul dintre papi şi împăraţi etc. În Germania, marii feudali şi-au dezvoltat necontenit puterea, în dauna autorităţii imperiale. Oraşele germane, constituite în Ligi, luptau pentru independenţă, împotriva feudalilor, dar erau interesate mai mult în comerţul extern şi nu în crearea unei pieţe interne.

3. Creşterea puterii Habsburgilor a fost generată de condiţiile istorice în care s-a dezvoltat puterea acestei familii. Împăratul Germaniei avînd teritorii mai mici decît nobilii, domeniul imperial se limita la posesiunile dinastiei de Habsburg, dintre care cea mai importantă era Austria. Datorită posesiunilor lor ereditare, Habsburgii s-au putut menţine, transformînd coroana în moştenire ereditară.

4. În urma revoluţiei burgheze din Ţările de Jos, deşi revoluţie nedesăvîrşită, s-a constituit prima republică burgheză din lume, Provinciile Unite (1581). Acest fapt a înrîurit asupra raporturilor dintre Spania şi Franţa, dintre acestea şi Habsburgi etc.

5, 6. Politica de expansiune şi de cotropiri a Imperiului otoman, desfăşurată între secolele XIV—XVI, ajunge în prima jumătate a secolului al XVII-lea la maxima ei manifestare. Dar expansiunea otomană constituind un permanent pericol pentru ţările Europei, inclusiv pentru Habsburgi, a determinat formarea unor coaliţii, modificarea unor relaţii politice europene etc. Rolul principal în lupta antiotomană sud-est europeană a revenit însă ţărilor române şi în această perioadă, acţiunilor antiotomane conduse de Mihai Viteazul.

7. Principala cauză a decăderii trebuie căutată în interior, în sistemul feudal, în situaţia grea a ţăranilor care, fiind şerbi, aveau de suportat numeroase obligaţii feudale, în fărîmiţarea şi anarhia feudală ce împiedica circulaţia mărfurilor dintr-o regiune într-alta. De asemenea, într-un factor extern ca acela al urmărilor marilor descoperiri geografice care, ridicînd importanţa oraşelor de la Atlantic, contribuie la pierderea independenţei economice şi ruinarea oraşelor germane, desfiinţarea Hansei.

8. Izvorul întăririi economice a principilor protestanţi a fost însuşirea pămînturilor bisericii catolice care s-au adăugat la vechile lor posesiuni. Fiind puternici din punct de vedere economic, dispunînd de dreptul de imunitate feudală, ei nu se mai supun autorităţii imperiale.

9. În formarea celor două tabere, aspectele politice şi religioase au mers mînă în mînă, contopindu-se într-un tot care va grăbi dezlănţuirea războiului. Este vorba despre „Liga catolică“, alcătuită din principii catolici şi patronată

de împărat, şi „Uniunea evanghelică" a principilor protestanţi din Germania. Războiul civil care izbucneşte între aceste două tabere va exprima în esenţă lupta dintre politica de centralizare pe care o urmărea împăratul, susţinută de principii catolici, din motive de oportunitate politică, şi de menţinere a fărîmiţării feudale (principii protestanţi). Astfel, deşi pe plan religios reforma este un act progresist faţă de catolicism, pe plan politic principii protestanţi loveau în politica de unificare a Germaniei.

10. Războiul civil s-a transformat inevitabil în război european, la bază stînd interesele monarhiilor care vor intra în luptă. Este semnificativ faptul că toate statele care intră în luptă, cu excepţia Cehiei, indiferent de religia pe care o promovau, vor sprijini pe principii protestanţi împotriva împăratului. Aceasta demonstrează că nu cauzele religioase, ci cele politice primează. De exemplu, regele Danemarcei se temea să nu piardă posesiunile pe care le deţinea în Germania în calitate de principe al imperiului, regele Suediei voia să împiedice crearea unei Germanii unificate, piedică în planurile de dominaţie ale Suediei asupra ţărmurilor Mării Baltice ; în numele Franţei, Richelieu intuia că întărirea puterii imperiale germane ar fi prins Franţa între două mari puteri : Spania şi Germania (amîndouă sub dominaţie habsburgică). Este deci un război politic, cu pretext religios.

11. Transformarea Cehiei într-o simplă provincie habsburgică a fost un nou pas în politica de centralizare dusă de împărat. Înspăimîntată de succesele împăratului, Liga Evanghelică a făcut apel la sprijinul monarhiilor protestante, determinînd, în felul acesta, transformarea războiului în război european.

12. La războiul de 30 de ani a participat şi principele protestant al Transilvaniei, Gabriel Bethlen. El a intuit pericolul pe care îl reprezenta întărirea habsburgilor pentru Transilvania.

13. Wallenstein apare în istoria războiului ca un rezultat al condiţiilor social-politice ale vremii şi clasei pe care o reprezenta. Fiind nobil de origină cehă, Wallenstein profită din plin de înăbuşirea răscoalei cehilor şi confiscarea bunurilor nobililor cehi. Dobîndind o avere enormă, îşi formează o armată pe cheltuială proprie şi intră în serviciul împăratului. Wallenstein va aduce servicii mari împăratului.

14. Înfrîngerea armatei Uniunii evanghelice şi a danezilor a avut importante urmări pe plan economic şi politic. Ferdinand al II-lea de Habsburg dă un decret prin care hotăra ca principii protestanţi să restituie bisericii catolice o parte din bunurile pe care le confiscaseră în urma Reformei, fapt ce însemna o puternică lovitură dată poziţiilor economice ale principilor. Pe plan politic, împăratul îşi restabileşte prestigiul şi se revine la posibilitatea centralizării imperiului şi instaurării unei monarhii absolutiste într-o Germanie unificată. Ca o urmare directă şi concretă, victoria împăratului este însă generatoare de noi conflicte pe plan intern şi european.

15. Richelieu, unul din cei mai mari diplomaţi pe care i-a dat Franţa, avea un spirit calculat, era un bun şi fin cunoscător al procedeelor diplomatice ale timpului pe care le-a folosit cu virtuozitate. În politica externă, a dovedit o perfectă înţelegere a relaţiilor dintre state, a intuit planurile lor şi a luat măsuri cu un ceas mai devreme pentru a le contracara. În perioada războiului de 30 de ani, pentru a împiedica întărirea împăratului german, a împins diferite

state în război împotriva Ligii catolice. În 1630, îl ajută pe regele Suediei, Gustav Adolf, să intre în luptă.

16. Urmările intervenţiei suedeze trebuie căutate pe mai multe planuri. Succesele militare ale armatei suedeze au însemnat, de fapt, victoria politicii diplomatice a lui Richelieu. Moartea lui Gustav Adolf va însemna, însă, pentru Suedia retragerea ei din război şi va determina intrarea Franţei în război. Înfrîngerea lui Wallenstein de la Lützen va însemna începutul prăbuşirii planurilor de centralizare ale împăratului şi înfiriparea unei contradicţii între împărat şi Wallenstein, soldată cu uciderea acestuia.

17. Războiul de 30 de ani a avut un caracter nedrept atît din partea celor două tabere care s-au înfruntat în războiul civil din Germania şi care luptau pentru putere, cît şi din partea statelor europene care au intervenit în război, deoarece acestea urmăreau menţinerea fărîmiţării Germaniei şi anexiuni teritoriale.

18. Păcile din Westfalia încheiate la Münster şi la Osnabrück au avut urmări complexe. Ele pot fi însă, în esenţă, încadrate în cîteva direcţii : a) înfrîngerea împăratului şi a politicii sale de centralizare ; b) întărirea puterii principilor protestanţi ; c) menţinerea fărîmiţării Germaniei ; d) Germania fărîmiţată politiceşte nu mai constituie o forţă. Ca urmare a războiului, a scăzut potenţialul ei uman şi cel militar ; e) înfrîngerea monarhiei de Habsburg a dus la stăvilirea expansiunii habsburgice înspre apus şi concentrarea acesteia spre răsărit, lezînd direct şi ţările române ; f) Hegemonia Franţei în Europa ; g) slăbirea, în ansamblu, a sistemului politic al statelor feudale ; h) Izbucnirea unor puternice mişcări revoluţionare în Europa (începuse revoluţia din Anglia, în 1642, Franţa cunoaşte frondele).

## Indicaţii metodice

Temă foarte complexă, *Războiul de 30 de ani* este una din lecţiile destul de greu de realizat la clasă, mai ales la clasa a VI-a. Ea constituie, de fapt, o sinteză şi posibilitatea pentru profesor a unei recapitulări din lecţiile privind Reforma, Războiul ţărănesc din Germania, Statele feudale absolutiste din Europa, Revoluţia burgheză din Ţările de Jos. Într-o măsură mai mare sau mai mică, în temă sînt cuprinse elemente întîlnite la lecţiile amintite. De aceea, profesorul are posibilitatea să folosească mult clasa, bazîndu-se pe cunoştinţele anterioare ale elevilor, pentru a stabili cauzele care au determinat izbucnirea războiului de 30 de ani.

La partea privind desfăşurarea războiului, expunerea este metoda cea mai indicată, deoarece trebuie aduse elevilor elemente noi, în special evenimente. Dar în tot timpul lecţiei trebuie folosită activ harta Europei (hartă tematică lucrată de profesor cu elevii privind desfăşurarea războiului de 30 de ani). Lecţia necesită multe localizări la hartă.

Tot în timpul expunerii, profesorul poate folosi ca material ilustrativ, „Lecturi din izvoarele istoriei evului mediu" şi anume : după ce vorbeşte despre răscoala din Cehia, citeşte fragmentul „Începutul răscoalei din Cehia" ; imediat ce a expus înfrîngerea lui Wallenstein de la Lützen citeşte fragmentul „Lupta de la Lützen (16 noiembrie 1632)" ; cînd va vorbi despre păcile din Westfalia, caracterul şi urmările războiului, poate citi fragmentul „Suferinţele maselor populare din Germania, în timpul războiului de 30 de ani", pentru a arăta că, de fapt,

dezastrele războiului s-au răsfrînt dureros în primul rînd asupra maselor populare. Nu trebuie citite textele în întregime, deoarece sînt grele pentru clasa a VI-a, ci vor fi alese cu grijă cîteva pasagii potrivite pentru nivelul şi posibilităţile de înţelegere a acestei clase.

În selecţionarea textului, profesorul se poate orienta în funcţie de specificul clasei la care predă.

## INDICAŢII BIBLIOGRAFICE

Francisc Pall, Camil Mureşan, *Lecturi din Izvoarele Istoriei evului mediu,* E.D.P., Bucureşti, 1961, p. 267—271.

Ilie Grămadă, *Franţa lui Richelieu şi Mazarin,* Bucureşti, 1971, p. 132—143; 207—238.

PETRU DEMETRU POPESCU

## TRANSILVANIA DE LA 1849 PÎNĂ LA PRIMUL RĂZBOI MONDIAL

(Clasa a VIII-a — 1 oră)

**I. Perioada absolutismului austriac (1849—1867)**

A. *Situaţia politică*

1. reintroducerea absolutismului [1]
2. divizarea românilor în unităţi administrative separate [2]
3. apropierea dintre cercurile conducătoare austriece şi maghiare
4. votarea de către magnaţii unguri a „unirii" Transilvaniei cu Ungaria (Cluj 1865) [3]

B. *Situaţia socială*

1. ţărănimea, patentele din 1853 şi 1854 [4]
2. moşierimea
3. începuturile formării muncitorimii
4. dezvoltarea burgheziei româneşti [5]

C. *Dezvoltarea economică* [6]

1. agricultura
2. industria şi mineritul
3. comerţul

D. *Lupta românilor pentru libertate naţională*

1. adunarea de la Sibiu (1861)
2. înfiinţarea „Asociaţiunii transilvane pentru literatura română şi cultura poporului român" (ASTRA)
3. protestul românilor împotriva „unirii" — 1866

E. *Instaurarea dualismului austro-ungar :* cauze, conţinut, caracter

**II. Transilvania după încheierea dualismului austro-ungar (1867)**

A. *Viaţa social-politică*

1. prigoana împotriva românilor
    a. legea naţionalităţilor — 1868
    b. legea învăţămîntului — 1868
2. lupta românilor împotriva politicii de deznaţionalizare
3. protestul fruntaşilor democraţi maghiari

B. *Lupta împotriva încorporării Transilvaniei la Ungaria*

1. Pronunciamentul de la Blaj (1868)
2. întemeierea P.N.R. din Banat, Crişana şi Maramureş şi a PN.R. din Transilvania
3. Memorandumul [7] : conţinut, mişcarea memorandistă, procesul memorandiştilor.

C. *Mişcarea muncitorească şi ţărănească*

1. Asociaţia lucrătorilor — Timişoara, 1868
2. răscoala ţăranilor din Aleşd (Bihor), 1904
3. Secţia română a Partidului Social-Democrat din Ungaria. Congresul muncitorilor români — Lugoj, 1904 [8]
4. legăturile permanente cu socialiştii din România

## Comentariu istoric

1. Revocarea tuturor concesiilor, reintroducerea cenzurii, întărirea aparatului de constrîngere, dezarmarea oştii revoluţionare româneşti, întemniţarea capilor revoluţiei, obligativitatea limbii germane. La început teroarea a lovit în „rebelii" de toate naţionalităţile.

2. Principatul Transilvaniei a devenit, imediat după instaurarea absolutismului, o provincie care depindea direct de Viena. Bucovina făcea parte din ducatul autonom al Bucovinei constituit în 1849 şi depinzînd de Viena ; Banatul era provincie separată şi depindea de Viena. „Părţile ungurene", adică Maramureşul şi Crişana constituiau o provincie separată, dar care depindea de Ungaria.

3. În 1861, cercurile conducătoare austriece trecuseră de la centralizarea excesivă la acordarea autonomiei provinciilor din imperiu, inclusiv Transilvaniei. Dar, dîndu-şi seama că monarhia se clatină şi tinde să se dezmembreze, austriecii încep tratative cu clasele dominante din Ungaria pentru împărţirea puterii, în dauna intereselor claselor exploatate şi a naţiunilor asuprite. Cercurile politice maghiare au condiţionat înţelegerea cu Austria de anexarea Transilvaniei la Ungaria.

4. După 1849, cercurile conducătoare austriece au încercat să restabilească vechea stare de lucruri şi să încalce drepturile obţinute de ţărani prin luptă revoluţionară. Izbucnesc numeroase şi violente mişcări ţărăneşti care tind să se generalizeze. Monarhia habsburgică se vede silită să dea cele două patente privind emanciparea ţăranilor de servituţile feudale ; ele consfinţesc drepturi cîştigate prin luptă. Au un rol deosebit în impulsionarea dezvoltării relaţiilor capitaliste în agricultură.

5. Burghezia din Transilvania se dezvoltă acum mai liber dar, în cadrul ei, burghezia română deţine un loc modest atît din punct de vedere numeric cît şi economic ; domeniul ei preponderent este comerţul în cadrul căruia dezvoltă legăturile economice cu Principatele apoi cu România.

6. Acum are loc în Transilvania un relativ progres economic frînat de dependenţa faţă de Austria şi de rămăşiţele feudale din agricultură.

7. Textul memorandumului, ca şi textele altor documente ale epocii, pot fi găsite mai uşor în lucrarea : Achim Valeriu şi Aurel Socolan, *Dr. V. Lucaciu, luptător pentru drepturile românilor şi Unirea Transilvaniei cu România,* Baia Mare, 1968.

8. Dezvoltarea economiei capitaliste a determinat creşterea numărului muncitorilor a căror viaţă era foarte grea, căci salariile erau mici ; nu exista nici un fel de legislaţie a muncii, nu se luau măsuri pentru asigurarea securităţii muncii şi asistenţei medicale. În aceste condiţii, muncitorii s-au organizat destul de repede şi foarte bine spre a putea lupta împotriva exploatării.

## Indicaţii metodice

Tema aceasta este deosebit de dificilă prin complexitatea şi densitatea conţinutului ei. Programa prevede o singură oră pentru ea ; ca să se poată înscrie în timp, profesorul trebuie să o esenţializeze la maximum, păstrîndu-i totuşi accesibilitatea, astfel încît elevilor să le rămînă limpede, dar şi durabil întipărite în minte coordonatele principale ale istoriei Transilvaniei în această parioadă: lupta românilor, aflaţi mai întîi sub dominaţie habsburgică iar apoi sub dominaţie austro-ungară, pentru libertate naţională, pentru unirea lor cu ţara.

Ca metode preponderente la această temă aş propune : *demonstraţia* riguros ştiinţifică, argumentată, întemeiată pe documente, singura capabilă să formeze convingeri trainice, şi *conversaţia,* condusă atent, cu tact, cu pricepere pedagogică, astfel încît elevii să ajungă la concluzii logice şi legice, singurele în stare să reziste probei timpului şi influenţelor contradictorii.

### INDICAŢII BIBLIOGRAFICE

Nicolae Ceauşescu, *Cuvîntare la a 30-a aniversare a Academiei „Ştefan Gheorghiu"*, în „Scînteia", 29.III.1975, *Istoria României,* vol. IV, Buc., Ed. Acad., 1964, cap. IX şi XV ; *Din istoria Transilvaniei,* vol. 2, Buc., Ed. Acad., 1961 ; V. Maciu, *România şi pactul dualist austro-ungar din 1867,* în vol. *Unitate şi continuitate în istoria poporului român,* Buc., Ed. Acad., 1968, p. 287—314 ; *Memorandumul românilor din Transilvania şi Ungaria către Maiestatea-Sa imperială şi regală apostolică Francisc-Iosif I,* Sibiu, 1892 ; Ion Gheorghiu, *Mişcarea memorandistă din Transilvania — apogeu al luptei de eliberare naţională,* în „Studii şi articole de istorie", nr. 24/1973, p. 128—137 ; Maria Totu, *Patentele imperiale din 28 martie 1853 şi 21 iunie 1854 privind reglementarea raporturilor agrare în Banat şi Transilvania,* în „Studii şi articole de istorie, 27—28/1974, p. 155—162 ; Idem, *Pronunciamentul de la Blaj (3/15 mai 1868),* în „Studii şi articole de istorie. 24/1973, p. 110.—113. *Atlas istoric,* Buc., E.D.P., 1971, harta nr. 82 c.

*O altă structurare a conţinutului temei (anul IV)*

## TRANSILVANIA ÎNTRE 1849—1894

1. **Regimul absolutist** (1849—1859)

   — menţinerea separării între provinciile româneşti
   — opoziţia faţă de încercările moşierimii maghiare de a restabili vechile condiţii
   — arestarea şi eliberarea lui Avram Iancu
   — *Patentele* din 1853/1854 — împroprietărirea
   — relativ progres economic, dar resturi feudale în agricultură
   — burghezia română cantonată în comerţ
   — *1859 :* răsunetul Unirii

2. **Perioada „liberală"** (1860—1867)

   — Diploma din octombrie 1860 ; încorporarea Banatului la Ungaria
   — *1861 :* autonomia provinciilor monarhiei, inclusiv Transilvania

— *1861 : Astra* — Şaguna, Cipariu, Bariţiu
— *1863 : Dieta de la Sibiu :* egala îndreptăţire + folosirea egală a celor 3 limbi
— *1865 :* Dieta de la Cluj cu majoritate maghiară — încorporarea Transilvaniei
— anularea hotărîrilor Dietei de la Sibiu

3. **Perioada dualismului** (1867—1894)

— înfrîngerea Austriei în 1866 — Dualismul austro-ungar
— 8 iunie 1867 : sancţionarea încorporării Transilvaniei
— 3/15 mai 1868 : *Pronunciamentul* de la Blaj
— *1868 :* Legea naţionalităţilor ; legea învăţămîntului ; legea electorală
— *1869 :* formarea celor *două* partide româneşti : cel din Banat, cel din Transilvania
— *cele două tactici :* activism şi pasivism — *sensul* pasivismului
— lupta împotriva maghiarizării ; *1872 :* Banca *Albin*a şi rolul ei politic
— *1877 :* răsunetul războiului pentru independenţă
— *1879 :* noua lege a învăţămîntului — maghiarizarea prin şcoală
— *1881 :* unificarea celor două partide = P.N.R. — *programul* lui
— *1884* : apariţia «Tribunei» — Ion Slavici
— *1890 : Formarea Ligii Culturale* la Bucureşti — sprijinul luptei românilor transilvăneni
— *1892 : Memorandum*-ul
— mai *1894 :* Procesul de la Cluj — protestul opiniei publice europene
— condamnarea şi amnestierea «memorandiştilor»
— însemnătatea acţiunii memorandiste şi limitele ei

4. **Concluzii :** Rezultatele luptei naţionale a românilor din Transilvania

VIORICA VĂITEANU

# INSURECŢIA NAŢIONALĂ ARMATĂ ANTIFASCISTĂ ŞI ANTIIMPERIALISTĂ DIN AUGUST 1944

(1 oră)

## I Planul lecţiei

**1. Pregătirea politică şi militară a insurecţiei naţionale armate antifasciste şi antiimperialiste**

— Condiţiile interne şi externe în care s-a trecut la pregătirea insurecţiei ;[1]
— Elaborarea de către P.C.R. a planului de răsturnare a dictaturii militaro-fasciste şi de întoarcere a armelor împotriva cotropitorilor hitlerişti :
— întărirea conducerii de partid ;[2])
— încheierea *Frontului Unic Muncitoresc ;*[3])
— organizarea *Formaţiunilor de luptă patriotice ;*[4])
— realizarea colaborării cu cercurile palatului şi cu ofiţerii patrioţi din Comandamentul Capitalei ;[5])
— atragerea armatei ;[6])
— formarea *Blocului Naţional Democrat ;*[7])

**2. Desfăşurarea insurecţiei**

— alegerea momentului dezlănţuirii insurecţiei — 23 August 1944 ;[8])
— arestarea guvernului antonescian şi formarea unui guvern al Blocului Naţional-Democrat în frunte cu Constantin Sănătescu ;[9])
— desfăşurarea insurecţiei în Capitală, 23—26 august 1944 ;[10])
— desfăşurarea insurecţiei în celelalte localităţi şi regiuni din ţară, 23—31 august ;[11])
— primirea entuziastă a trupelor sovietice în Capitală, 30 august.

**3. Importanţa internă şi internaţională a insurecţiei**

— *importanţa internă :*

— a pus capăt celei mai negre pagini din istoria patriei — dominaţiei fasciste-antonesciene ;
— a scos ţara din războiul nedrept antisovietic şi a încadrat-o în coaliţia antihitleristă ;
— constituie începutul revoluţiei democrat-populare ;
— ziua de *23 August* e cea mai mare sărbătoare naţională a poporului român.

— *importanţa internaţională :*

— Germania hitleristă a pierdut o puternică bază de aprovizionare, forţele militare şi tehnice de luptă din România, armata română şi poziţiile strategice pentru dominarea sud-estului Europei ;

— sistemul de dominație hitlerist din Balcani a primit o lovitură zdrobitoare ;
— alăturarea României Coaliției antihitleriste, cu toate forțele militare și economice, a înlesnit lupta de eliberare a popoarelor și a grăbit sfîrșitul războiului.

## II. Comentariu istoric

1. Situația economică și socială a României era deosebit de grea. Întreaga economie a țării era subordonată războiului fascist și Germaniei hitleriste. Fabricile au fost militarizate. Bunurile de consum și alimentele erau puse la dispoziția trupelor fasciste și masele populare nu mai puteau suporta lipsurile și foametea. Clasa muncitoare, țărănimea muncitoare, mica burghezie și o parte a marii burghezii se manifestau tot mai accentuat împotriva războiului fascist și doreau înlăturarea clicii fasciste antonesciene și a dominației hitleriste în România.

Rezistența crescîndă din țară s-a împletit cu înfrîngerile suferite pe front. Armata sovietică a dat lovituri zdrobitoare armatei hitleriste și sateliților acesteia. Guvernul fascist antonescian a intrat într-o criză acută. Încă din primăvara anului 1942 a încercat să tatoneze posibilitatea încheierii unei păci separate cu Puterile occidentale, însă încercările au eșuat.

2. Partidul Comunist Român și-a precizat poziția față de război încă de la începutul acestuia, prin *Circulara din 8 iulie* și *Platforma-program din 6 septembrie 1941,* chemînd, totodată, masele la luptă împotriva dictaturii militaro-fasciste antonesciene, pentru scoaterea țării din război și întoarcerea armelor împotriva cotropitorilor hitleriști. Analizînd situația internă și cea internațională, activul de bază al P.C.R. din lagăre, închisori sau din ilegalitate a elaborat, încă din vara anului 1943, o serie de măsuri pentru întărirea partidului, în vederea înlăturării dictaturii militare-fasciste și scoaterii României din război. Una dintre aceste importante măsuri a fost crearea unei noi conduceri a partidului și întărirea legăturilor partidului cu masele largi populare. Din conducerea provizorie a partidului, constituită la 4 aprilie 1944, făceau parte : Emil Bodnăraș, Constantin Pîrvulescu și Iosif Rangheț. Ea a avut sarcina de a uni forțele antihitleriste și a pregăti acțiunea de răsturnare a guvernului antonescian.

3. Încă de la înființarea sa, P.C.R. a militat pentru realizarea unității de acțiune a clasei muncitoare. Acum era cu atît mai necesară, cu cît clasa muncitoare trebuia să formeze forța principală de luptă în jurul căreia trebuiau să se coalizeze celelalte forțe patriotice, pentru doborîrea dictaturii militaro-fasciste, înlăturarea dominației hitleriste și scoaterea țării din război. După eforturi susținute din partea P.C.R. și a aripii de stînga din P.S.D., la sfîrșitul lunii aprilie 1944 s-a realizat *Frontul Unic Muncitoresc.* La 1 mai 1944 Frontul Unic Muncitoresc a lansat manifestul „Către întreaga clasă muncitoare ! Către poporul român !", prin care chemă la luptă forțele patriotice din întreaga țară.

4. O acțiune însemnată din planul de pregătire a insurecției a fost organizarea muncitorilor în *Formațiuni de luptă patriotice* și în *gărzi patriotice.* Numai în Capitală au fost organizate 50 de formațiuni de luptă patriotice. Pe plan central, s-a organizat Comandamentul general al formațiunilor de luptă patriotice în frunte cu Emil Bodnăraș, iar în țară, comandamente regionale în Ol-

tenia, Banat, Dobrogea, Moldova, Ţara Bîrsei şi baze de aprovizionare cu armament.

5. Partidul Comunist Român a luat legătura cu cercurile palatului, care s-au desolidarizat tot mai mult de acţiunile guvernului fascist antonescian. În această acţiune au îndeplinit sarcini importante din partea P.C.R. : Lucreţiu Pătrăşcanu şi Emil Bodnăraş. Un moment important în pregătirea insurecţiei l-a constituit întîlnirea din noaptea de 13—14 iunie 1944 între reprezentanţii P.C.R., un grup important de generali şi ofiţeri patrioţi din Comandamentul militar al Capitalei şi reprezentanţii palatului. Participanţii au acceptat planul insurecţional elaborat de P.C.R.

6. Partidul Comunist Român a desfăşurat o activitate intensă pentru atragerea armatei, a soldaţilor şi gradaţilor şi a ofiţerilor patrioţi. Numeroase manifeste au fost adresate în mod special armatei pentru a lămuri militarii asupra caracterului nedrept al războiului antisovietic şi al necesităţii trecerii de partea coaliţiei antihitleriste. Din Comandamentul militar al Capitalei a colaborat la acţiunea de pregătire militară a insurecţiei un grup de ofiţeri patrioţi, în frunte cu colonelul Dămăceanu. Pe teritoriul Uniunii Sovietice, din prizonierii români s-a constituit, încă din 1943, *Divizia de voluntari Tudor Vladimirescu* care s-a angajat să lupte cu arma în mînă împotriva Germaniei hitleriste.

7. Folosind contradicţiile din rîndurile claselor dominante, Partidul Comunist Român a militat pentru colaborarea cu reprezentanţii acestora, care se pronunţau pentru înlăturarea clicii fasciste antonesciene, înlăturarea dominaţiei hitleriste şi scoaterea ţării din războiul fascist. Astfel, după multe tergiversări, liderii „partidelor istorice" au acceptat această colaborare şi la 20 iunie 1944 s-a încheiat *Blocul Naţional Democrat* între P.C.R., P.S.D., P.N.T. şi P.N.L. Iuliu Maniu a refuzat colaborarea şi cu celelalte forţe din *Frontul Patriotic Antihitlerist,* constituit în 1943.

8. Partidul Comunist Român a ales momentul dezlănţuirii insurecţiei cînd criza dictaturii fasciste antonesciene a atins punctul culminant. La 20 august, trupele sovietice au declanşat ofensiva de la Iaşi-Chişinău. Antonescu intenţiona să declare mobilizare generală şi să organizeze o rezistenţă pe linia munţilor Orientali : Focşani-Nămăloasa-Galaţi. Partidul Comunist Român, care stabilise data de 26 august pentru începerea insurecţiei, a hotărît dezlănţuirea ei pe 23 august, înainte ca Antonescu să pună în aplicare planurile sale criminale.

9. În ziua de 23 August, s-a declanşat insurecţia antifascistă armată. Fiind convocate la un consiliu la palat, de către rege, căpeteniile fasciste — în frunte cu primul ministru Ion Antonescu şi vicepreşedintele Consiliului de miniştri, Mihai Antonescu — au fost arestate de o echipă de militari şi, conform planului insurecţional, au fost ridicate de o formaţiune patriotică, condusă de Emil Bodnăraş, şi transportate la o casă conspirativă a partidului din Vatra Luminoasă din Capitală. În locul guvernului antonescian s-a alcătuit un guvern al Blocului Naţional Democrat, în frunte cu generalul Constantin Sănătescu.

10. Formaţiunile de luptă patriotice şi unităţile armatei au ocupat punctele strategice şi principalele obiective şi instituţii din Capitală : Preşedinţia Consiliului de Miniştri, Ministerul de Interne, Palatul telefoanelor, Poşta, Staţia de radioemisiune. Au avut loc lupte cu trupele hitleriste la sediul Misiunii germane pentru armata aerului (fosta prefectură a judeţului Ilfov, de pe Splaiul Independenţei), Sediul Misiunii militare pentru armata de uscat (azi Academia mi-

litară), în jurul Capitalei, la Băneasa, Tunari, Otopeni, Pipera. Pînă la 26 august, grupurile hitleriste din jurul Capitalei au fost lichidate.

11. Lupte cu grupările hitleriste din țară s-au desfășurat pe valea Prahovei, la Turnu-Severin, Cernavoda, Giurgiu, Călărași, Timișoara, Arad, Brașov. Alte forțe au făcut acoperirea frontierei de sud-vest din podișul Transilvaniei pentru a împiedeca ocuparea trecătorilor munților de armatele hitleriste și hortiste. Pînă la 31 august, au fost lichidate toate grupările hitleriste. Forțele armatei române au fost îndreptate spre acoperirea frontierei de sud-vest a Transilvaniei.

## III. Texte

*Chemarea P.C.R. din 22 martie 1944 „Către comandanții de mari unități, către generali, ofițeri și soldații armatei noastre"*

„Interesul suprem național cere ca România fără nici o întîrziere să rupă alianța cu Hitler și să întoarcă armele împotriva nemților, dușmani comuni ai Națiunilor Unite și ai României. Numai astfel salvăm viitorul țării, al poporului, al armatei.

Armata e chemată să joace un rol de frunte. Antonescu trebuie doborît. Pentru aceasta armata trebuie să se unească cu toți patrioții... Armata și comandanții ei poartă o mare răspundere. Ei trebuie să-și îndeplinească imediat datoria patriotică... Împiedicați cu armele pustiirea țării de către nemți! Uniți-vă cu toți patrioții în luptă pentru salvarea țării : Trăiască România liberă și independentă !"

„Magazin istoric", nr. 4, 1969, p. 10.

*
* *

*Manifestul editat la 1 Mai 1944 de Frontul Unic Muncitoresc, constituit din P.C.R. și P.S.D.*

„Muncitorimea își strînge astăzi rîndurile în Frontul Unic, la noi ca pretutindeni.

În ziua de 1 Mai, ziua ei de luptă și de speranță, muncitorimea organizată, unită de la comuniști pînă la social-democrați, cheamă întreaga clasă muncitoare, pe toți muncitorii organizați și neorganizați, întregul popor român, toate clasele și păturile sociale, toate partidele și organizațiile, indiferent de culoare politică, credință religioasă și apartenență socială la luptă hotărîtă pentru

Pace imediată !

Răsturnarea guvernului Antonescu ! Formarea unui guvern național din reprezentanții tuturor forțelor antihitleriste !

Izgonirea forțelor hitleriste din țară, sabotarea și distrugerea mașinii de război germane !"

„România liberă", nr. 4 din 26 mai 1944

*
* *

*Încheierea înțelegerii cu partidele liberal și național-țărănesc*

„...La scurt timp, partidele comunist și social-democrat realizează un acord de colaborare cu partidele liberal și național-țărănesc în cadrul Blocului național-democrat, pe baza unei platforme de acțiune ce prevedea ieșirea României din coaliția fascistă, încetarea războiului împotriva Uniunii Sovietice, alungarea trupelor germane din țară, înlăturarea regimului dictatorial și înlocuirea lui cu un regim constituțional, democratic. Totodată, partidul comunist a stabilit legături cu monarhia și cercurile grupate în jurul palatului regal. O deosebită însemnătate au avut legăturile partidului comunist cu cadre de comandă ale armatei, cu ofițerii și generalii patrioți care au colaborat activ la pregătirea militară a insurecției. Răsturnarea guvernului dictaturii militaro-fasciste, ieșirea din războiul antisovietic apăreau astfel în fața maselor populare, a cercurilor largi ale opiniei publice ca o necesitate arzătoare, vitală pentru însăși existența națională, pentru salvgardarea intereselor supreme ale întregului popor, pentru dezvoltarea viitoare a societății noastre".

Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la sesiunea jubiliară a Marii Adunări Naționale, consacrată celei de-a XXV-lea aniversări a eliberării patriei de sub jugul fascist,* 22 august 1969, în *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste,* vol. IV, p. 369—375.

*
* *

*Despre importanța insurecției naționale antifasciste armate din August 1944*

„Memorabilul act de la 23 August 1944 a deschis poporului nostru calea cuceririi libertății sociale, a realizării celor mai înalte aspirații ale celor ce muncesc, a victoriei revoluției socialiste și trecerii la construirea noii orînduiri. Sub conducerea partidului comunist, steag neînfricat al intereselor naționale, România a înlăturat pentru totdeauna jugul dominației imperialiste, și-a cîștigat deplina independență de stat; poporul român, luîndu-și destinele în propriile mîini, își făurește liber și neatîrnat viața nouă, așa cum dorește — viața socialistă".

Nicolae Ceaușescu, *Expunere la ședința jubiliară a Marii Adunări Naționale consacrată sărbătoririi semicentenarului unirii Transilvaniei cu România,* 29 noiembrie 1968, în *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste,* vol. III, Edit. politică, Buc., 1969, p. 721—722.

*
* *

„În urma propunerii de pace oferită de către Rusia Sovietică, România a ieșit din război [...].

Această ieșire din război a venit cu totul prin surprindere pentru comandamentul german, cu atît mai mult cu cît Antonescu, cu ocazia ultimei vizite făcute la cartierul lui Hitler, a declarat că România va lupta pînă la urmă și pînă la ultimul om. La rîndul lui, Hitler a promis că frontul din răsărit va fi stabilizat [...]"

Postul de radio Atlantic, 24 august 1944

*

* *

„Ziarul «Pravda», în cronica evenimentelor internaționale, scrie că [...] Ieșirea României din Axă are o importanță covîrșitoare nu numai pentru această țară, ci pentru întreg Balcanul, deoarece prin această lovitură se prăbușește întregul sistem de dominație german din sud-estul Europei. Însemnătatea acestui din urmă fapt nu poate să fie subestimată [...]"

Postul de radio Moscova, 27 august 1944

*

* *

„Întoarcerea armelor de către România constituie, fără îndoială, lovitura cea mai grea pe care Germania a primit-o în această regiune a Europei. Întîi pentru că aceasta o privează definitiv de ultimele rezerve de petrol pe care bombardamentele neîncetate le lăsase intacte. Apoi, pentru că, cu concursul României, accesul către cîmpia Ungariei devine mai ușor pentru armatele ruse și prin Cîmpia Ungară se pătrunde ușor în Austria... Chiar acum Germania a pierdut acea parte din această regiune a Europei pe care pretindea că o domină."

„Le Figaro", 30 august 1944

*

* *

„Dezastrul german din România a pecetluit soarta armatelor Reichului din Balcani. Prin trecerea României de partea aliaților, Germania este amenințată din sud-est, iar Ungaria se află în pragul prăbușirii. Drumul din sud-est care duce la Budapesta, Praga și Viena este deschis căci germanii nu mai au în această direcție nici o apărare și nu mai pot concentra noi trupe. Este deci legitim ca poporul român să aibe în momentul de față un sentiment de satisfacție, căci România are o contribuție de care poporul român poate să se felicite."

Postul de radio New York, 18 septembrie 1944

*
* *

„Înfăptuirea actului istoric de la 23 August 1944 marchează un moment hotărîtor în dezvoltarea ţării noastre pe un drum nou, deschizînd calea eliberării de sub dominaţia Germaniei naziste şi trecerii la realizarea unor profunde transformări sociale revoluţionare în România. Totodată, victoria insurecţiei şi intrarea armatei române în războiul antihitlerist au fost apreciate pe plan internaţional ca acte cu profunde implicaţii asupra cursului celui de-al doilea război mondial. Aceasta a accelerat prăbuşirea frontului fascist în această zonă a Europei, a dejucat încercările lui Hitler şi Antonescu de a organiza pe teritoriul României o nouă linie de rezistenţă militară, a deschis calea înaintării rapide a trupelor sovietice în Balcani şi spre centrul continentului".

*Programul Partidului Comunist Român de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi înaintare a României spre comunism*, Edit. politică, Bucureşti, 1975, p. 50.

## IV. Materiale intuitive

*Hărţi istorice.* Harta *Desfăşurarea insurecţiei naţionale antifasciste armate. 23—31 august 1944* din *Atlas istoric* (Editura didactică şi pedagogică, 1971) poate fi mărită şi folosită la lecţie. De asemenea, poate fi utilizată o schiţă cu *Desfăşurarea insurecţiei în interiorul şi în împrejurimile Capitalei.* Planşa *P.C.R. în fruntea acţiunilor pentru pregătirea insurecţiei armate* (din expoziţia „P.C.R. — 50 de ani în slujba poporului") conţine portrete şi fotocopii după documente care pot fi folosite la predare. Printre acestea sînt : Portretele membrilor conducerii operative a P.C.R. din aprilie 1944, ale membrilor Comitetului militar, ale unor intelectuali, semnatari ai memoriului de protest adresat lui I. Antonescu.

Portrete şi fotocopii pot fi folosite şi din albumele „Glorie străbună" şi „Portrete de eroi", editate de Editura militară.

Diapozitive pot fi selectate din setul *Istoria României.* În şcolile care au aparat de proiecţie film se poate proiecta şi filmul *Insurecţia naţională antifascistă armată,* pe 16 mm, realizat de Ministerul Educaţiei şi Învăţămîntului.

## V. Indicaţii metodice

a) *Varianta I.*

Se verifică tema anterioară punîndu-se în discuţie problemele : Situaţia economică şi socială a României în timpul dictaturii militaro-fasciste ; Consecinţele atragerii României în războiul fascist ; Crunta teroare instaurată în ţară ; Poziţia P.C.R. faţă de dictatura militaro-fascistă şi războiul antisovietic ; Lupta P.C.R. pentru mobilizarea maselor la sabotarea producţiei de război şi formarea coaliţiei antihitleriste.

Concluziile profesorului vor fi legate de primul punct al noii teme, lămurindu-se condiţiile interne şi externe în care P.C.R. a trecut la pregătirea insurecţiei. Pe o hartă a României se va arăta pînă unde ajunsese linia frontului de răsărit. În continuare, profesorul va lămuri fiecare punct din planul P.C.R. de răsturnare a dictaturii militaro-fasciste şi de întoarcere a armelor împotriva Germaniei hitleriste. Cînd se va vorbi despre măsurile privitoare la întărirea partidului, se vor arăta portretele membrilor conducerii operative a partidului de pe planşa *P.C.R. în fruntea acţiunilor pentru pregătirea insurecţiei armate*. Înfiinţarea şi activitatea F.U.M. vor fi argumentate cu citarea unui fragment din manifestul editat de F.U.M. la 1 mai 1944. La fel vor fi argumentate şi problema realizării colaborării P.C.R. cu cercurile palatului şi cu reprezentanţii partidelor burgheze, P.N.Ţ. şi P.N.L., cu un pasaj din cuvîntarea tovarăşului Nicolae Ceauşescu la Sesiunea jubiliară a Marii Adunări Naţionale din 22 august 1969, sau din altă cuvîntare, iar activitatea de atragere a armatei, cu un fragment din manifestele P.C.R. adresate armatei.

Desfăşurarea insurecţiei în Capitală poate fi explicată după o schiţă cu principalele lupte din interiorul şi din exteriorul Capitalei, din perioada 23—26 august, iar desfăşurarea în ţară, după harta *Desfăşurarea insurecţiei naţionale antifasciste armate,* desenată la scară mărită din Atlas istoric. Sublinierea rolului conducător şi mobilizator al P.C.R. se va face citînd din apelurile P.C.R. adresate maselor, din cuvîntările conducătorilor de partid sau din memoriile participanţilor.

Un accent deosebit se va pune pe înţelegerea de către elevi a importanţei insurecţiei naţionale antifasciste pentru poporul român şi pentru desfăşurarea generală a războiului, pe ecoul insurecţiei peste hotare. La fel, se pot cita fragmente din cuvîntările conducătorilor partidului şi statului şi din aprecierile făcute de conducătorii de state, de corespondenţii de presă şi de posturile de radio străine.

Schema pe tablă se va întocmi paralel cu explicarea problemelor.

b) *Varianta 2.*

Lecţia cu filmul *Insurecţia naţională armată antifascistă şi antiimperialistă.*

Se pun numai cîteva întrebări pentru a introduce pe elevi în temă : Cînd a fost atrasă ţara în războiul fascist ? Care a fost linia politică a P.C.R. faţă de război şi prin ce documente s-a precizat ? Cînd s-a format Frontul patriotic antihitlerist ?

În continuare, se arată în ce constă planul politico-militar de pregătire a insurecţiei, cum s-a desfăşurat insurecţia în Capitală şi în ţară, ce însemnătate are, fără a se mai cita din documente, urmînd ca acestea să fie citate în ora următoare, cînd se va discuta lecţia. Va urma proiecţia filmului. Ca temă pentru acasă se poate da studierea unor fragmente din lucrarea *Insurecţia din august 1944 şi semnificaţia ei istorică,* Edit. militară, 1974.

În ora următoare, lecţia va fi reluată şi discutată — problemă cu problemă — şi, cu ajutorul clasei, se va întocmi schema pe tablă şi va fi scrisă de elevi în caiete. Elevii vor fi determinaţi să judece, punîndu-li-se întrebări suplimentare : în legătură cu tactica P.C.R. ; cu poziţia „partidelor istorice". De ce au acceptat aşa tîrziu reprezentanţii acestor partide colaborarea cu P.C.R. ? De ce nu au acceptat colaborarea cu celelalte grupări din Frontul patriotic antihitlerist ? Care sînt forţele care au asigurat victoria insurecţiei ? Ce însemnătate internă şi internaţională are insurecţia ?

NICOLAE BÎRDEANU

## MONETA ÎN EVUL MEDIU ROMÂNESC (partea II-a)

**Ducat.** Termen de origine italiană, indicînd o monetă de aur sau de argint. Figurează printre cele dintîi monete medievale (ducatul Apuliei a fost bătut la 1240) şi a circulat pe întreg cuprinsul Europei şi în Levant. Majoritatea statelor feudale (Ravenna, Sicilia, Veneţia, Parma, Raguza, Toscana, Germania, Austria, Bavaria, Brunswick, Olanda, Polonia, Rusia, Ungaria, Turcia, Ţara Românească şi Transilvania) au emis ducaţi cu titlu, greutate şi valoare apropiate (titlul mediu 980‰ şi greutatea medie 3,450 g. pentru ducaţii de aur). În Ţara Românească, Vladislav (Vlaicu) I Basarab (1364—c. 1377) a emis în 1365 trei specii de monete, între care şi un ducat de argint (1,05 g), echivalent groşilor sîrbeşti şi bulgăreşti ; în principatul autonom al Transilvaniei, a fost bătut, de asemenea, în monetăriile de la Cluj, Sibiu (1538—1540) şi Baia Mare (1556—1571), un ducat de aur, imitaţie a celui unguresc, cu valoarea de 2 florini, în piese de 1/4, 1, 2 şi 10 ducaţi. Pe lîngă vechiul ducat muntean, bătut de Vlaicu Vodă şi urmaşii lui în monetăria (haraghia) proprie, au mai circulat pe piaţa românească ducatonul, un ducat de argint emis în Ţările de Jos (titlul 879‰ ; greutatea 33,300 g), şi, probabil, ducaţi echivalenţi de origine toscană şi veneţiană. Datorită frecvenţei sale pe întreaga arie a lumii medievale, ducatul de aur s-a impus ca monetă internaţională, termenul denumind orice piesă de aur, (galben, zlot). După documentele externe, ducaţii străini apar de timpuriu — sec. XIV — pe piaţa românească şi se menţin, atît ca monetă de calcul, cît şi ca monetă reală, pînă la introducerea sistemului monetar naţional (14/25 aprilie 1867). Între speciile cu o circulaţie mai frecventă în ţările române, menţionăm *ducaţii ungureşti* (doc. din anii 1421, 1591, 1598, 1600) ; *ducaţii veneţieni* (ţechini, zloţi tătăreşti, galbeni venetici, (doc. din 1709), *ducaţii turceşti* (doc. din 1775, 1793), *ducaţii olandezi* (doc. din 1808), *ducaţii bavarezi* (doc. din 1709, 1814) . Sub numele generic de ducaţi, au mai circulat : *ducaţii împărăteşti, de Cremnitz* (crimenţi), *ruseşti, olani, portughezi* etc. Valoarea diferitelor specii de ducaţi era determinată, pe de o parte, de titlu şi greutate, pe de alta, de legea cererii şi a ofertei. Redăm cîteva din echivalenţele valutelor mai uzitate : în Transilvania, ducatul valora 5 guldeni renani sau 6 guldeni ungureşti ; în 1704, iar în 1709 s-a fixat la 4 florini renani şi 30 creiţari, sau 5 florini ungureşti şi 60 dinari ; tot în Transilvania, cursul ducatului bavarez era de 3 florini renani sau 3 florini ungureşti şi 60 dinari, iar cursul ducatului turcesc nou, de 4 florini renani şi 10 creiţari, sau 5 florini ungureşti. Cam în aceeaşi vreme, ducatul cota în Ţara Românească 350 bani româneşti, adică 5,25 flori, făcînd primă faţă de Transilvania cu 10 bani (1711). Speculaţiile asupra valutelor de aur, agiotajul, cu deosebire spre sfîrşitul sec. XVIII şi în prima jumătate a sec. XIX, au determinat intervenţia repetată a domnilor

români şi a Porţii pentru corelarea oficială a cursului. Astfel, în 1809, cursul oficial al ducatului în Moldova a fost fixat la 12 piaştri, în timp ce cursul comercial marca 14 1/2 piaştri (1819) ; în 1810, ruşii, ca putere de ocupaţie, au ridicat cursul ducatului în Ţara Românească de la 10 la 12 piaştri, iar în 1814 Poarta impune noi cursuri ducatului : celui veneţian 13 piaştri, celui olandez 12 piaştri şi 20 parale, celui imperial 12 piaştri şi 10 parale. O ultimă încercare de a se institui un sistem oficial s-a făcut prin Regulamentul organic, care a adoptat bimetalismul, decretînd etalon aur ducatul olandez (greutate brută = 3,49 g, titlu = 900‰, valoare = 31 lei şi 20 parale), iar etalon de argint, sfanţicul.

Ducatul a circulat ca monetă reală, servind în tranzacţiile comerciale, interne şi mai ales internaţionale. Tributul şi numeroasele daruri către dregătorii Porţii se plăteau în ducaţi (1551, 1567, 1598, 1775). Ca monetă de aur cu largă circulaţie, ducatul a reprezentat una din cele 2—3 coordonate valutare ale sistemului monetar comercial din ţările noastre în sec. XIV şi XV (Ţara Românească) ; sub alte denumiri (zloţi, galbeni), în sec. XVI şi XVII ; apoi, în sec. XIX, sub forma ducatului austro-olandez.

Istoria ducatului în ţările române poartă pecetea instabilităţii anarhice a pieţii valutare şi ilustrează incapacitatea orînduirii feudale de a instaura legea publică într-un sector de importanţă vitală.

V. galbeni, zlot.

**Dutcă.** Monetă de origine poloneză, reprezentînd 1/2 dintr-o poltură (v. termenul). În ţările române, a circulat prin secolele XVII şi XVIII cu valoarea de 13 bani (doc. din 23 martie 1645) şi a servit ca monetă divizionară. Această dutcă era bătută din argint sau aramă.

Transilvania a cunoscut o dutcă a cărei valoare a oscilat între 9—10 dinari, de unde şi denumirea suplimentară de *novenarius*. În 1625, dieta din Alba Iulia a fixat cursul dutcei la 10 dinari, confirmîndu-i caracterul de monetă dominantă pe piaţa internă, ca urmare a frecvenţei sale în tranzacţiile mărunte.

V. dinar ; polturac — Bibl. : sub Moneta (I).

**Fenig** (lat. *deni,* cîte zece). Termenul indică o monetă divizionară de argint sau de aramă foarte răspîndită în ţările germanice, cu greutatea, titlul şi valoarea variate, după timp şi ţara de origine. A circulat ca moneta reală şi a servit, de asemenea, ca unitate de calcul. Sub numele de fenig unguresc, a circulat în Transilvania o specie monetară valorînd, într-o vreme (1704), 1/2 creiţar, adică circa două parale.

V. creiţar ; dinar.

**Fertun, ferton** (lat. *ferto,* onis ; germ. *fierting* sau *Vierting,* sfert). Monetă de argint, avînd greutatea unui sfert de marcă sau grivnă polonă şi valoarea unui florin sau 14 groşi sau 84 dinari (1374). A cunoscut o largă circulaţie în ţările apusene, mai ales ca monetă de calcul ideală. În ţările române, fertunul a servit la plata taxelor vamale ; documentele îl menţionează în diversele privilegii vamale acordate de domnii români neguţătorilor transilvăneni. Într-un act de privilegii vamale dat de Mircea cel Bătrîn (1413), fertunul apare egal cu 24 ducaţi munteni. Dispare din circulaţie în sec. XVI.

V. ducat.

**Firfic, firfirică** (probabil germ. *vier Phennig* (e), patru fenigi ; transpus în polonezul *firka,* monetă veche de 4 groşi polonezi). Firfiricul a indicat o monetă

austriacă de argint în valoare de 3 creiţari (Dreikreuzerstück). În Muntenia şi Moldova a pătruns sub forma şi numele polonez (firka) ; în Transilvania, vine direct din Austria. A circulat pe piaţa internă în prima jumătate a secolului XIX pînă la introducerea sistemului monetar naţional (14/26 aprilie 1867).

V. creiţar ; gros.

**Florin,** florinţ, forinţ (it. *fiorino,* florentin). Iniţial, monetă de aur emisă de Florenţa în 1252 ; apoi, a fost imitat de majoritatea statelor europene. Mai tîrziu, s-au bătut şi florini de argint : astfel, pe piaţa Transilvaniei, circulă în secolul XVIII un florin imperial de 50 creiţari sau 100 dinari şi un florin renan de 60 creiţari sau 120 dinari, iar în Ţara Românească şi Moldova este semnalat, în acelaşi timp, un florin depreciat de argint, de provenienţă străină. Florinul de aur a circulat pe o arie întinsă, urmînd comerţul cetăţilor italiene, şi a sfîrşit prin a deveni sinonim cu „monetă de aur". O serie de monete bătute în diferite state au purtat numele generic de florin : florini olandezi, florini nemţeşti, florini tătăreşti, florini ungureşti. Greutatea metalică legală a florinului a variat după locul de emisiune, ceea ce se reflectă şi în cursul lui pe piaţa comercială. Un al doilea factor care contribuia la diferenţierea cursului, era jocul cererii şi al ofertei. Indicăm cîteva echivalenţe înregistrate pe piaţa românească : în 1645, florinul era evaluat (Ţara Românească şi Transilvania) la 130 parale ; în 1775, florinul olandez avea o echivalenţă de 104 1/2 aspri ; în 1797, un florin nemţesc se schimba contra 1,20 florini ungureşti, iar în 1810, florinul era cotat la 13 ruble. Transilvania a avut, pe lîngă alţi florini de provenienţă străină şi un florin de aur (ducat), emis în 1325 sub Carol Robert, cu greutatea medie de 3,55 g, titlul de 990‰ şi valoarea de 16 groşi, sau 100 dinari, sau 200 oboli ; mai tîrziu, valoarea acestui florin a săltat la 400 şi 500 dinari. În ţările române, florinul a apărut cu denumirea de florin unguresc, în secolul XV şi s-a menţinut în circulaţie — sub multiple alte forme — pînă la introducerea sistemului monetar naţional. A servit ca instrument de plată în tranzacţii interne (doc. din 1485, 1497, 1567, 1582, 1709 etc.) şi externe (doc. din 1433, 1459, 1593, 1645 etc.), la plata vămii (1412) a dăjdiilor (1600) şi a tributului (1598 etc.).

V. galben ; zlot.

**Funduc, funducliu.** Monetă turcească de aur în greutate de 3,43 g, emisă în 1478. Termenul „funducliu" a apărut în secolul XVIII cînd sultanul Ahmed III (1703—1730), a bătut, paralel cu vechea monetă (altînul), o nouă specie în greutate de 2,6 g, numită zehr-mahbub ; de la această dată, vechea monetă de 3,43 g s-a numit şi funducliu (fyndyk altyny = 20 piaştri). În ţările române, funducul a circulat în secolul XVIII şi XIX (în acest secol, concomitent cu denumirea de altîn), cu o valoare apropiată de a ducaţilor europeni (veneţieni, olandezi, ungureşti), adică echivalent cu 11 sau 22 piaştri (1819, 1824), sau chiar cu 35 lei vechi. A servit ca monetă reală în tranzacţiile interne şi internaţionale, simultan cu ducaţii europeni.

V. ducaţ ; piastru.

**Galben,** termen generic indicînd monetele de aur. Sub numele de galbeni (şi ducaţi), au circulat numeroase monete de aur, uneori de argint (doc. din 14 august 1595) şi chiar de platină (sec. XIX) : galbeni turceşti (1802—1806), sultanini tătăreşti (1502), ungureşti (1603), chezăriceşti, olandezi, olani, carolini, de Cremnitz (popular crimenţi), împărăteşti, venetici (veneţieni), ţechini

austro-olandezi, zarmacupi, zingirlii, dodecari, funduclii, friederici etc. Documentele româneşti îl înregistrează prima dată în sec. XV ; în secolele următoare, devine — sub unele din multiplele forme — monetă dominantă, cvasioficială, de largă întrebuinţare, servind la plata duşegubinelor, dărilor, gloabelor, tributului etc. Împreună cu unele monete de argint, galbenul a constituit, în ţările noastre, un sistem bimetalist, recunoscut de Vistierie, iar, ca monetă dominantă, a îndeplinit şi funcţia de unitate metrologică. Diversitatea speciilor de aur pe piaţa românească a generat un sistem complicat de schimburi valutare şi a fost izvor de speculaţii, agiotaj, care a provocat deseori intervenţia domnilor sau a puterii suzerane pentru fixarea cursurilor oficiale. Un tabel riguros obiectiv şi complet al cursului nu poate fi întocmit ; menţionăm, „exempli gratia", cîteva echivalenţe : în 1590, un galben valora 1 1/2 taleri de argint ; în 1606 — doi florini ; în 1780, galbenul unguresc se schimba cu 3,80 lei ; la începutul sec. XIX, galbenul venetic valora 10 taleri şi 10 parale, cel austriac — 10,35 taleri, cel olandez — 10 taleri, iar cel turcesc — 2,90 taleri ; în 1814, galbenul venetic cota 13 lei, iar în 1819, acesta, ca şi gabenul austro-olandez, cotau cîte 14 lei. Pe lîngă întrebuinţările indicate, galbenii au mai servit în tranzacţiile şi plăţile datoriilor externe (1456, 1522, 1620 etc.). Menţionăm că, între cele trei categorii de monete bătute în prima monetărie românească, sub domnia lui Vladislav I (Vlaicu), a fost şi ducatul de argint, celelalte două monete româneşti fiind dinarii şi banii.

V. ducat.

**Gros** (lat. *grossus,* gros), una dintre vechile monete de argint cu largă circulaţie europeană. Prima emisiune semnalată documentar s-a produs la Tours (1226), de unde şi numele purtat de cel mai vechi gros *(grossus tournensis)* ; grosul din Tours a fost imitat de germani (1232) sub numele de „Groschen", de cehi (1296 — *grossus pragensis),* de englezi (1351 — *grost),* de olandezi *(groten),* de polonezi *(grosz),* de unguri (1342 — *garas),* de turci (1392 — *„gersch", „gîrsch",* guruş). În ţările române, este menţionat încă din secolul XIV, în special în Moldova, unde Petru I (1378—1393) a bătut în monetăria proprie un *gros moldovenesc.* Dată fiind varietatea speciilor — după locul de emisiune, greutate, titlu şi aria întinsă a circulaţiei lor — groşii au înregistrat valori şi denumiri multiple ; de asemeni, generalizarea lor le-a asigurat şi funcţia de unitate metrologică. Greutatea primului gros, cel din Tours, a fost de 0,937 g. argint curat. Între echivalenţele mai frecvente în zona ţărilor române, se menţionează aceea a grosului austriac, de 3 creiţari (Dreikreuzer), sau 5 dinari sau 1/20 dintr-un taler ; a grosului unguresc (magyar *garas),* de 6 sau 8 dinari ; a celui polonez, de 1/100 dint-urn zlot. În general, grosul de argint sau de aramă (Polonia) a servit ca monetă divizionară. În sec. XV, grosul a devenit, în Moldova, unitate metrologică şi s-a menţinut în această poziţie, păstrîndu-şi concomitent şi funcţia de monetă reală, pînă în sec. XIX. Groşii de argint au avut o intensă circulaţie în spaţiul carpato-dunărean, unde au servit la plata taxelor vamale în schimburile cu Transilvania, în tranzacţiile interne de orice natură, la plata salariilor şi în tranzacţiile internaţionale. Grosul, sub diversele denumiri şi valori, a circulat în ţările române pînă în sec. XIX (aprilie 1867).

**Grosiță** (germ. *Groschen ; pol. grosz*). A fost o monetă de argint sau de aramă, emisă în Austria și Polonia, constituind o variantă lexicală a grosului. A valorat 3 creițari. În țările române, este semnalată încă din sec. XVII și se menține pe piață pînă în sec. XIX (aprilie 1867). Între echivalențele mai frecvente, menționăm, pentru Țara Românească și Moldova, 2 parale (probabil o grosiță de aramă) ; pentru Transilvania — 5 și 2 creițari.

Bibl. : sub *Monetă* (I).

**Icosar** (ngr. *eikosari,* de douăzeci). Numele grecesc al monetei turcești, irmilic (tc. *irmi,* douăzeci), care valora 20 de piaștri. Pe piața românească, această monetă este semnalată în prima jumătate a sec. XIX cînd circulă sub ambele denumiri, de icosar și irmilic, în piese întregi, jumătăți (poli) și sferturi. Icosarul, ca și irmilicul, a fost bătut din aur și din argint. Valoarea lui a evoluat sub nivelul legal de 20 piaștri, coborînd pînă la 12 lei și 10 parale (1850).

**Irmilic** (tc. *irmilik,* de la *irmi,* douăzeci). Monetă de aur sau de argint de proveniență turcească, valorînd 20 de piaștri. După sistemul vremii, și irmilicul a apărut în multiple emisiuni, fapt care explică și valoarea lui inegală. În circuitul comerțului românesc, s-au înregistrat irmilici vechi și noi, întregi, jumătăți (poliirmilici) și sferturi. Dăm cîteva din echivalențele cele mai frecvente : după 1810, valoara 20 parale ; în 1834, un irmilic vechi era echivalent cu 14 lei, iar unul nou, cu 13 lei ; un an mai tîrziu, cota 18 piaștri (lei), în 1840 — circa 16 lei, iar în 1850, cînd este impus de Sfatul țării ca monetă cu putere liberatoare oficială, i se fixează valoarea la 12 lei și 10 parale. A circulat pe piața internă românească pînă la crearea sistemului monetar național.

**Leu** (oland. **Lőwenthaler,** taler leonin ; lat **leo,** nis, leu). Monetă de origine olandeză ; reprezintă o piesă de argint avînd drept caracteristică un leu ridicat pe două labe (stema Olandei), imagine imprimată pe revers. Prima emisiune efectuată în Țările de Jos datează din 1575 și constă într-o piesă cu greutatea de 27,648 g și titlul de 750‰. Talerul olandez apare în țările române spre sfîrșitul secolului XVI : prima mențiune despre el o întîlnim în 1581, iar întîiul document, în care figurează cu denumirea românească de „leu" este o scrisoare către bistrițeni a lui Vasile Lupu din 23 iunie 1639 (*Hurmuzaki,* XV, 2, p. 1056, nr. 1978). Documentele din secolele XVI, XVII și prima jumătate a sec. XVIII precizează caracterul real al monetei prin expresia „leu bătut" (8 iunie 1601, *ibidem,* XV, 2, p. 783, nr. 1610). Este perioada în care au circulat pe piața românească multe specii de monete cu acest nume : lei-șalăi (bătuți de Dabija Vodă), lei-zloți, lei-potronici, lei-taleri etc. Dată fiind frecvența circulației sale, devine curînd unitate metrologică (1620). Faptul reiese din absența, în documente, a vechii specificații „leu bătut" și din prezența des întîlnită a expresiilor : lei-bani turcești, lei-bani nemțești sau lei-bani împărătești. Valoarea leului a variat după greutate și titlu, precum și sub inflența legii cererii și a ofertei. Astfel, între 1650 și 1670, leul valora 180 bani ; în 1711, era egal cu 140 bani ; în 1716, cu 125 bani ; în 1732 cu 132 bani și chiar cu 120 bani ; în 1843, cu 80 parale, adică 240 bani. Interesant de subliniat este faptul că „moneta zisă românească" era bine cotată pe piețele străine unde făcea primă : în Transilvania, de exemplu, leul cota 140 bani față de 133 bani în Țara Românească (1711). Leul a

circulat pe întreg cuprinsul spaţiului românesc şi în ţările vecine, servind ca instrument de plată în comerţul extern şi intern la achitarea dărilor, plata salariilor etc. Spre jumătatea secolului XVIII, leul metalizat dispare din circulaţie, păstrîndu-şi numai funcţia metrologică, de monetă ideală (de calcul). Prin legea din 14/26 aprilie 1867, leul de argint devine etalon oficial al sistemului monetar naţional.

V. taler.

**Mahmudea.** Monetă turcească de aur echivalînd 45 lei vechi. A fost emisă de sultanul Mahmud I (1730—1754), de la care şi-a luat numele. În ţările române, a circulat — cu valoarea indicată —, în prima jumătatea a sec. XIX. Este scoasă din circulaţia internă prin legea de organizare a sistemului monetar naţional.

**Misîr, misir** (tc. *Misir,* Egipt). Monetă de aur egipteană, bătută la Cairo. Misîrliul este prezent pe piaţa internă a ţărilor române (incl. Transilvania) din sec. XVIII pînă în a doua jumătate a secolului XIX (1867). Cursul misîrliului apare în documente variabil, cînd de 7 lei, cînd de 17 lei. Concomitent cu piesele principale, au circulat subdiviziuni de 1/2 şi 1/4 dintr-un misîr.

**Ort** (germ. *Ort,* loc, colţ, sfert), înseamnă sfert şi indică — sub aspect monetar — o piesă de argint, cu o valoare relativă de 1/4 dintr-o altă monetă (leu, piastru, taler, gulden). Totuşi, valoarea monetei s-a menţinut în jurul cotei de 10 parale. A avut o largă circulaţie în ţările germane, în Polonia, Turcia etc. ; în spaţiul românesc e menţionat în sec. XVI (10 sept. 1558) şi s-a menţinut pînă în pragul sec. XIX (1790). A servit ca monetă divizionară metalizată, „ort bătut", şi, de asemenea, ca unitate metrologică, monetă teoretică, de estimaţie. În cele trei ţări române, unde a cunoscut o intensă circulaţie — ceea ce explică şi funcţia lui metrologică — ortul a fost instrument de plată în tranzacţii comerciale, pentru plata vămii, a diverselor dări („ortul de casă", „ortul vătăşesc", „ortul starostesc".) Folclorul românesc îl mai păstrează în expresia „ortul popii" şi în termeni derivaţi ca : ortac, ortoman, cu funcţii semantice deosebite.

**Para.** Monetă de origine turcească, emisă de Murad IV în 1626 ; iniţial, piesă de argint reprezentînd 3 şi 4 accèle (1,10 g) sau 1/40 dintr-un piastru (leu). Apare pe piaţa comercială românească în secolul XVII şi circulă intens pînă la introducerea sistemului monetar naţional (1867). A circulat, o vreme, în concurenţă cu banul muntean, pe care l-a şi înlocuit, sau cu fenigul (în Transilvania, 1 para = 3 fenigi — 1765). În 1770, sub ocupaţia rusească, s-au bătut, în monetăria de la Sadagura, parale de aramă, în piese de 1 para (= 3 denghi) şi de 2 parale (= 3 copeici), purtînd stemele alăturate ale Ţării Româneşti şi Moldovei. Cursul paralei a variat, ca la majoritatea monetelor reale, astfel că, în 1683, valora 1/40 dintr-un taler, în 1747 ; 1/80 dintr-un taler, în 1830 ; 1/40 dintr-un leu, iar în 1848 s-a redus, din nou, la 1/80 dintr-un leu. În sec. XIX, cînd a fost abolită de pe piaţa internă, paraua nu mai reprezenta decît 3/4 din valoarea iniţială.

V. ban ; fenig.

**Perpera** (ngr. *hyperpyron,* strălucit). Veche monetă bizantină de aur avînd greutăţi diferite (4,55 g, 2,35 g, 2,27 g). În secolele XVII şi XVIII, republica

Raguzei a bătut perpere de argint în valoare de 12 şi 6 groşi. Iniţial, perpera a fost o monetă reală, cu intensă circulaţie în comerţul de pe coastele Mării Negre şi din Balcani (sec. XIII şi XIV) ; mai tîrziu, a devenit monetă ideală — unitate metrologică, reprezentînd anumite cantităţi de monete de argint (pe vremea lui Mircea cel Bătrîn valora 18 ducaţi). În ţările române, o întîlnim destul de frecvent prin secolele XIV şi XV, ceea ce explică şi folosirea ei la plata unei dări, părpăritul (pîrpîr, pîrpăr, perper), care îi supravieţuieşte (20 septembrie 1703).

V. gros.

*Bibliografie:* sub *Moneta în evul mediu românesc (I)*, „Studii şi articole de istorie", XXIX/1975.

ALEXANDRU CONSTANTINESCU

# *Bibliografie*

## CĂRŢI DE ISTORIE APĂRUTE PESTE HOTARE (1973—1974)

Provenite din cîteva biblioteci din Bucureşti (Biblioteca Academiei R. S. România (B.A.), Biblioteca Institutului de Arheologie (B.I.A.) şi Biblioteca Institutului de Istorie „N. Iorga“ (B.I.I.), lucrările menţionate şi comentate mai jos cuprind un material informativ foarte util pentru lărgirea orizontului de documentare al profesorilor cu ultimele noutăţi în domeniul cercetării istorice.

### ISTORIOGRAFIE

Y. Knibichler, *Mignet, historien liberal, 1796—1884,* Lille, 1973, 742 p. (B.A. II 577062). Pe baza unui bogat material de arhivă, inclusiv aceea personală a lui A. Mignet, autorul prezintă viaţa şi activitatea acestui istoric francez care la vremea respectivă era tot atît de important ca şi A. Thierry şi mai apreciat decît J. Michelet şi A. Thiers.

### LUCRĂRI GENERALE

M. A. Alpatov, *Gîndirea istorică rusă şi Europa occidentală în secolele XII—XVII* (l. rusă), Moscova, 1973, 476 p. (B.A. II 478443). Lucrarea este o culegere de studii din care menţionăm: Cronicarii vesteuropeni despre Rusia Kieviană; Gîndirea istorică rusă şi Bizanţul; Conciliul de la Florenţa şi istoriografia medievală rusă; Relatările străinilor despre Rusia în perioada de formare a statului centralizat; Acumularea cunoştinţelor istorice despre Europa occidentală în Rusia din sec. XVII; Istoriografia rusă despre istoria Europei occidentale în a doua jumătate a sec. XVII.

* * * *Beiträge zur siebenbürgischen Kulturgeschichte,* Köln, 1974, 199 p. (B.I.I. II 14737 L).
Avînd caracterul unei culegeri de studii, lucrarea priveşte istoria culturii din Transilvania în secolele XVI—XIX, din care amintim: M. Kroner, *Relaţiile lui Stefan Ludwig Roth cu G. Bariţ*; G. Blucher, *Tipografia braşoveană şi hîrtia ei în sec. XVI*; C. Göllner, A. Pancratz, *Predarea limbii române în şcolile săseşti ardelene înainte de 1918.* În anexă se dă o bibliografie a operelor lui Stefan Ludwig Roth şi a lucrărilor despre el din anii 1843—1972.

W. H. McNeill, *Venice. The Hinge of Europe, 1081—1797,* Chicago, 1974, XVII+334 p. (B.I.I. II 14680 L).
Sprijinit pe o bogată bibliografie de specialitate, autorul studiază istoria Republicii veneţiene din punct de vedere social, economic, politic şi cultural subliniind mai ales expansiunea sa în Levant cu consecinţele pentru istoria continentului nostru.

D. C. North, R. P. Thomas, *The rise of the western World. A new economic History*, Cambridge, 1973, 171 p. (B.I.I. II 14159 L).
Lucrarea oferă cititorului prilejul să urmărească, de-a lungul unui mileniu, geneza şi evoluţia economiei popoarelor din Europa occidentală cu implicaţiile ei în organizarea socială şi politică. În text sînt incluse o serie de grafice şi tabele pentru sprijinirea unor concluzii parţiale.

* * * *Paysannerie française, Paysannerie hongroise. XVI—XX siècles*, Budapesta, 1973, 319 p. (B.I.I. II 14241 L; B.A. II 577420).
Volumul cuprinde o culegere de studii care au fost prezentate în 1972 la colocviul istoric franco-maghiar. Remarcăm din cuprins: L. Elekes, *Luptele antifeudale ale ţărănimii şi sistemul guvernamental al „Statelor şi Ordinelor" în Ungaria în sec. XV—XVI*; E. Le Roy Ladurie, *Ţăranii francezi în sec. XVI*; G. Szekely, *Consecinţele demografice ale dominaţiei otomane în Ungaria*; R. Marx, *Ţăranii francezi în timpul revoluţiei din 1789*; R. Mandrou, *Cultura populară şi comunitatea rurală în Vechiul Regim.*

M. Ruys, *Les flamands. Un peuple en mouvement, une nation en devenir*, Bruxelles, 1973, 208 p. (B.A. I 572700).
Traducere din l. flamandă, sinteza prezintă principalele evenimente politice din viaţa acestui popor de-a lungul a 12 secole de istorie, în care mişcarea de emancipare flamandă din sec. XIX şi problema autonomiei acestui popor susţinută în sec. XX ocupă un loc de seamă.

S. D. Skazkin, *Scrieri istorice alese* (l. rusă), Moscova, 1973, 454 p. (B.A. II 500997).
Culegerea de studii a cunoscutului istoric sovietic cuprinde, în prima parte, lucrări privind istoria ţărănimii din Europa în evul mediu, iar în a doua cercetări despre istoria evului mediu şi a epocii moderne. Din ele menţionăm: Ţărănimea din Europa în sec. XVI—XVIII; Problema absolutismului în Europa occidentală; Cu privire la metodologia istoriei Renaşterii şi Umanismului; Factorii de bază ai feudalismului.

G. W. Thompson, *Les grandes affaires crimineles françaises*, Paris, 1973, 553 p. (B.A. II 574177).
Deşi s-ar părea că nu intră în profilul acestei bibliografii, totuşi lucrarea cuprinde cîteva studii privind istoria universală din sec. XIX şi XX, de exemplu; *Franţa la sfîrşitul sec. XIX* (Afacerea Orsini şi Afacerea Dreyfus), *Relaţiile internaţionale în ajunul primului război mondial* (Afacerea Jean Jaurès, Afacerea Lesseps).

## LUCRĂRI SPECIALE

### Epoca veche

J. Bayet, *Ideologie et plastique*, Roma, 1974, 792 p. (B.I.A.).
Lucrarea este o culegere de studii şi articole în care, pe baza unui material arheologic edit şi inedit, autorul arată cum s-au reflectat în sculptura antică diferitele culte europene (etrusce, celte, romane). Textul este însoţit de o bogată ilustraţie.

* * * *Caucazul şi Europa răsăriteană în antichitate* (l. rusă). Moscova, 1973, 264 p. (B.I.A. II 2043; B.I.I. II 14324 L).
Întocmită în semn de omagiu pentru arheologul sovietic E. I. Krupnov (decedat în 1970), lucrarea este o culegere de studii. Dintre ele menţionăm pe acela al lui

V. V. Kropotkin, *Despre drumurile de caravană în Europa răsăriteană,* în care se pune accentul pe legăturile comerciale din sec. IX—X dintre sudul Rusiei şi Caucaz.

Iu. K. Kolosovskaia, *Panonia în secolele I—III,* (l. rusă), Moscova, 1973, (B.I.I. II 14320 L). 254 p.
Pe baza cercetărilor arheologice dar şi istorice, autorul prezintă în cadrul unei monografii relaţiile sclavagiste din această regiune a lumii romane, caracterul colonatului, dezvoltarea regimului municipal, structura socială a oraşelor romane, raporturile acestei provincii cu triburile de la graniţa Imperiului roman.

S. L. Utcenko, *Cicero şi vremea sa.* (l. rusă), Moscova, 1973, 390 p. (B.I.I. II 14036 L).
Pe baza unei literaturi bogate de specialitate (comentată în mod critic în ultima parte a volumului), autorul prezintă o frescă a societăţii romane din sec. II—I î.e.n., în timpul cărora şi-a desfăşurat activitatea cunoscutul om politic şi orator. Într-un capitol separat este evocată personalitatea lui Cicero în perspectiva istoriei.

## Epoca medie

M. Balard, *Gênes et L'Outremer. I. Les actes de Caffa du notaire Lamberto di Sambuceto. 1289—1290,* Paris, 1973, 416 p. (B.I.I, II 14098 L). Pe baza materialului din Arhivele Statului din Genova, autorul publică integral 903 acte notariale genoveze de la Caffa care reflectă nu numai viaţa cotidiană din această factorie, dar şi relaţiile ei cu regiunile vecine, inclusiv cu coloniile genoveze din sudul Moldovei.

G. Duby, *Hommes et structures du Moyen Age, Recueil d'articles,* Paris, 1973, 424 p. (B.I.I. II 14451 L).
Volumul cuprinde 23 studii ale autorului, apărute în diferite publicaţii, tratînd probleme ale evului mediu francez din sec. X—XIV (economie rurală şi urbană, structuri sociale, demografie istorică, tehnică agricolă, mentalitate colectivă şi individuală, geografie istorică). Volumul cuprinde grafice, planuri, hărţi tabele.

* * * *Haupttendenzen der europäischen Stadtgeschichte im 14 und 15. Jahrhundert,* Magdeburg, 1974, 2 vol. (B.I.I. II 14693 L). Lucrarea cuprinde 11 comunicări, însoţite de discuţiile respective, prezentate la Colocviul organizat de Şcoala superioară „E. Weinert" din Magdeburg în 1972. Pot fi menţionate : E. Donnert, *Probleme ale dezvoltării oraşului în Rusia la începutul epocii moderne ;* E. Uitz. *Cîteva din principalele tendinţe ale istoriei oraşelor europene din sec. XIV—XV ;* S. Hoyer, *Burghezia şi reforma imperiului din sec. XIII—XV.*

H. Mitteis, *Der Staat des hohes Mittelalters, Weimar,* 1974, 486 p. (B.I.I. II 14607 L)
Principalele capitole ale lucrării care tratează problemele statului din Europa occidentală în evul mediu timpuriu sînt : 1. Începuturile vieţii statale în Occident şi ale consolidării acesteia ; 2. Viaţa statală în Occident pînă la lupta pentru investitură. Progresul consolidării ei ; 3. Înflorirea consolidării statului în sec. XII ; Sfîrşitul epocii statale.

G. Pampaloni, *Firenze al tempo di Dante. Documente sull'urbanistica fiorentina,* Roma, 1973, XXXVIII + 220 p. (B.I.I. II 14753 L). Lucrarea consacrată istoriei Florenţei de la mijlocul sec. XIII pînă la începutul sec. XIV cuprinde o expunere sumară asupra dezvoltării acesteia din punct de vedere economic, social, politic şi

cultural. Textul este însoțit de 105 documente în l. latină provenite din Arhivele din Florența.

* * * *I problemi dell'Occidente nel secolo VIII,* Spoleto, 1973, 2 vol. (B.I.I. II 14727 L). Volumele cuprind 21 conferințe prezentate la „Săptămîna de studii" organizată de Centrul de studii privind evul mediu timpuriu european, în 1972. Principalele probleme care au fost obiectul acestor conferințe și al discuțiilor purtate pe marginea lor au fost : *Longobarzii și francii; Biserica, papalitatea și puterea temporală; Cultura, artele și limba.*

## Epoca modernă

E. Andics, *Metternich und die Frage Ungarns,* Budapesta, 1973, 513 p. (B.A. II 572397). Bogat documentată pe baza materialelor din arhivele din Praga, Viena și Budapesta, lucrarea prezintă evoluția acțiunilor politice a cunoscutului om de stat austriac față de problema maghiară înainte, în timpul revoluției din 1848/1849 și după aceea. În anexă sînt reproduse integral 82 scrisori și documente inedite.

I. L. Bourgeon, *Les Colberts avant Colbert. Destin d'une famille marchande,* Paris, 1973, 270 p. (B.A. II 577018).
Pe baza documentelor din arhivă, autorul prezintă pe înaintașii marelui om de stat francez J. B. Colbert, ajuns în timpul lui Ludovic al XIV-lea controlor general al finanțelor, a căror activitate economică la Reims este urmărită pe o durată de trei secole (sec. XV—XVIII). O deosebită atenție se acordă vieții și activității lui Nicolas Colbert sieur de Vandières, tatăl lui J. B. Colbert. Volumul este însoțit de o bogată ilustrație și multe tabele genealogice.

Ch. Carriere, *Negociants marseillaisa au XVIII-e siècle. Contribution à l'étude des economies maritimes,* Marseille, 1973, 2 vol. (B.I.I. II 14823 L).
Publicată sub conducerea Institutului de istorie din Provence, lucrarea cuprinde o amplă analiză asupra dezvoltării orașului Marsilia ca principalul oraș comercial în epoca prerevoluționară și a revoluției burgheze. Capitole speciale sînt consacrate negustorilor, legislației comerciale, importului, exportului și tranzitului, transporturilor maritime și terestre, administrației, etc.

M. Ekmečić, *Der Aufstand in Bosnien. 1875—1878,* Graz, 1974, 438 p. (B.I.I. II 14726 L).
Elaborată în cadrul Institutului de istorie de pe lîngă Universitatea din Graz, secția istoria sud-estului european, lucrarea cuprinde o amplă și documentată expunere asupra răscoalei antiotomane din Bosnia ale cărei urmări au premers izbucnirea războiului ruso-turc din 1877—1878.

* * * *Illustrierte Geschichte der deutschen Revolution, 1848—1849,* Berlin, 1973, 380 p (B.I.I. III 1453 L).
Volumul este o monumentală lucrare documentară și de interpretare privind revoluția de la 1848—1849 din Germania și Austria. Materialul este bogat ilustrat și poate fi utilizat la lecția respectivă. În anexă se dau : un plan al Berlinului, al Vienei și o hartă a Germaniei.

A. Jardin, A. J. Tudesq, *La France des notables,* Paris, 1973, 2 vol. (B.I.I. I 7376 L).
Apărută în colecția „Noua istorie a Franței contemporane", lucrarea prezintă o imagine amplă a Franței din epoca Restaurației. În primul volum sînt expuse problemele care privesc întregul teritoriu al țării, în al doilea este analizată situația

economică, socială, politică, culturală, administrativă în principalele regiuni geografice ale ţării.

B. J e l a v i c h, *The Ottoman Empire, the Great Powers and the Straits Question, 1870—1887,* Bloomington-Londra, 1973, XII, + 209 p. (B.I.I. II 14232 L).
Pe baza unor materiale de arhivă din Istanbul, Viena, Londra şi a unei bogate literaturi de specialitate, autoarea prezintă, în prima parte, desfăşurarea lucrărilor Conferinţei de la Londra din 1871, privitoare la problema strîmtorilor şi reacţia marilor puteri după semnarea protocolului acestei conferinţe. În a doua parte, sînt expuse tendinţele unor mari puteri europene (Marea Britanie şi Rusia) de a încălca acest protocol. Într-un postscriptum este studiată „Criza bosniacă" şi implicaţiile ei pentru problema strîmtorilor.

L. A. M o o r e h e a d, *The Blue Nil,* New York, 1974, 318 p. (B.I.I. I 7627 L).
Sprijinit pe o bogată literatură de specialitate, autorul prezintă istoria regiunilor limitrofe Nilului albastru în epoca colonială, din sec. XVIII pînă la mijlocul sec. XIX.

* * * *Sismondi et son temps,* Geneva, 1973, 62 p. (B.I.I. II 14653 L).
Alcătuită cu prilejul bicentenarului naşterii marelui istoric şi economist elveţian, lucrarea cuprinde pe lîngă o succintă expunere asupra vieţii şi activităţii acestuia şi o explicare a exponatelor din expoziţia organizată cu acest prilej la Geneva.

R. A r o n, *Republique imperiale. Les Etats Unis dans le monde, 1945—1972,* Paris, 1973, 338 p. (B.I.I. II 13684 L).
Principalele părţi ale lucrării sînt : 1. Statele Unite în sistemul interstatal. Succesul şi eşecul puterii hegemonice ; 2. Statele Unite în piaţa mondială. Privilegii şi servituţi în economia dominantă.

M. B r u n, *La politique du mouvement Republicain Populaire à l'égard de l'Europe de 1945—1950,* Geneve, 1974, 123 p. (B.I.I. III 1490 L).
Lucrarea are patru părţi. În prima este prezentat istoricul Mişcării Republicane Populare în anii celui de-al doilea război mondial cînd a fost înfiinţată, ca partid politic francez. În celelalte trei părţi este analizată, rînd pe rînd, politica acestui partid pe plan extern în anii 1944—1948, 1948—1950, adică pe cînd era preşedintele ei G. Bidault şi respectiv R. Schuman.

D. C s a t a r i, *Dans le tourmente. Des relations hungaro-roumaines de 1940 à 1945,* Budapesta, 1974, 419 p. (B.I.I. II 14907 L).
Traducere din l. maghiară, lucrarea este o documentată analiză a relaţiilor românomaghiare după Dictatul de la Viena pînă la sfîrşitul celui de al doilea război mondial. O atenţie deosebită este acordată situaţiei interne din Transilvania în această perioadă şi insurecţiei naţionale antifasciste şi antiimperialiste din România cu consecinţele ei interne şi mai ales externe.

A. G i l l a o i s, *Histoire secrète des français à Londres de 1940—1944,* Paris, 1973, 399 p. (B.I.I. II 14460 L).
Autorul care a luptat în Rezistenţa franceză prezintă o relatare, cu caracter autobiografic, a activităţii compatrioţilor săi la Londra, a disensiunilor dintre guvernul englez şi Charles de Gaulle, a serviciilor secrete din armata Franţei libere, etc.

H. J a e n e c k e, *30 Jahre und ein Tag. Die Geschichte der deutschen Teilung,* Düseldorf-Wien, 1974, 400 p. (B.I.I. II 14859 L).
Lucrarea este o sinteză a istoriei Germaniei de la sfîrşitul celui de-al doilea război mondial pînă în prezent, în care sînt dezbătute în special relaţiile dintre conducerea

celor două state germane şi separat, cu marile puteri. În anexă se dau documente de arhivă (11 febr. 1945—21 dec. 1972), o cronologie (1943—1973) şi o bibliografie.

* * * *The New Europe and the United States, Parteners or Rivals,* Toronto, London, 1974, 463 p. (B.I.I. II, 14682 L). Volumul este o culegere de articole aparţinînd unor importante personalităţi politice americane şi europene (R. Nixon, G. Pompidou, E. Heath, W. Brandt, H. A. Kissinger, E. Kennedy, etc.) privind relaţiile politice şi economice din cadrul pactului Nord-Atlantic, precum şi relaţiile Est-Vest oglindind securitatea europeană.

F. Siebert, *Aristide Briand 1862—1932.* Zürich-Stuttgart, 1973, 704 p. (B.I.I. II 14155 L).

Avînd caracter biografic, lucrarea cuprinde o amplă frescă a relaţiilor internaţionale europene de la sfîrşitul sec. XIX şi începutul sec. XX, perioada primului război mondial, epoca postbelică ocupînd un loc destul de important.

A. L. Sidorov, *Situaţia economică a Rusiei în primul război mondial,* (l. rusă), Moscova, 1973, 655 p. (B.I.I. II 14045 L).

Rod al muncii autorului, timp de aproape un sfert de veac, lucrarea cuprinde o analiză a economiei de război ruseşti din anii 1914—1918 în toate sectoarele de activitate (în industrie, agricultură, comerţ, transporturi). Pentru documentarea lucrării sale autorul a folosit în special material de arhivă inedit. În anexă se dau 32 de tabele centralizatoare a datelor statistice comentate în capitolele lucrării.

CONSTANTIN ŞERBAN şi VICTORIA ŞERBAN

# BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ A METODICII PREDĂRII ISTORIEI *
(1974—1975)

## Documente de partid

* * * *Congresul al XI-lea al Partidului Comunist Român, 25—28 noiembrie 1974,* Buc., Ed. politică, 1975, 864 p.
* * * *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi înaintare a României spre comunism,* Buc., Ed. politică, 1975, 219 p.
Ceauşescu, Nicolae, *Cuvîntare la încheierea lucrărilor Plenarei comune a Comitetului Central al Partidului Comunist Român şi Consiliului Suprem al dezvoltării economice şi socialiste a României,* în S, 1975 iulie 24, p. 3.

## Metodica predării istoriei
(Lucrări cu caracter general)

Apostol, P., *Probleme ale perfecţionării procesului de învăţămînt,* Buc., E.D.P., 1974, 123 p.
Badea, Maria, *Istoria şi practica socială,* în „Anale de istorie", XX, 1/1974, p. 65—67.
Bârsănescu, Ştefan, *Teoria evoluţiei şi pedagogia,* în „R.P.", XXIII, 5/1974, p. 6—13.
Bunescu, Vasile, *O condiţie fundamentală a ridicării nivelului de pregătire a elevilor,* în „T. Şc.", IV (XXV), 147 (1233), 1974, septembrie 7, p. 3.
Ciurea, Rodica, *Modernizarea conţinutului — condiţie primordială de progres al procesului didactic,* în „R.P.", XXIV, 2/1975, p. 10—13.
Dorcu, Aurel, *Istoria — lecţie despre viitor,* în „T. Şc", IV (XXV), 149 (1235)/ din 1974, noiembrie 20, p. 7.
Frunză, Horia Al., *Didactica psihologică,* în „R. P.", XXIII, 10/1974, p. 61—62.
Ghivirigă, Luminiţa, Stan, Toma, *Specificul procesului instructiv-educativ în condiţiile şcolii unice,* în „R. P.", XXIII, 10/1974, p. 42—45.
Grünberg, Cornelia, *Introducere în metodica predării ştiinţelor sociale. Note de curs,* Buc., 1974, 236 p (multipl).
Iordache, Alexandru, *Puncte de vedere cu privire la modernizarea predării istoriei,* în „Şt. S. Şt. Fil.", 1974, p. 25—31.
Macovescu, George, *Călăuza istoriei noastre,* în „R. Lit.", 7, 4/1974, ianuarie 24, p. 1.

* Prescurtări : E.S. = Era Socialistă ; Înv. Lic. Teh. Prof. = Învăţămîntul liceal şi tehnic-profesional ; R. F. = Revista de filozofie ; R. L. = România liberă ; R. Lit. = România literară ; R. P. = Revista de pedagogie ; R. T. Şc. = Radio teleşcoală ; S. = Scînteia ; S. A. I. = Studii şi articole de istorie ; Şt. S. Şt. F. = Al II-lea colocviu naţional de pedagogie. Caietele colocviului. Ştiinţe sociale. Ştiinţe filologice. Buc., 1974 ; T. Şc. = Tribuna şcolii ; V. S. = Viaţa studenţească.

Predescu, Stela, *„Paese sera" cu ministrul educației și învățămîntului din R. S. România, Paul Niculescu-Mizil despre școală și exigențele societății,* în „T. Șc.", IV (XXV), 128/1974, ianuarie 26, p. 11.
Ștefănescu, Costin, *O școală experimentală fără clase „Shalomschool"* (Haga), în „R. P.", XXIII, 12/1974, p. 48—52.
Ștefănescu, Costin, *Școala fără clase — fișe și note de lectură,* în „T. Șc.", IV (XXV), 150 (1236)/1974, decembrie 14, p. 8.

## Planuri de învățămînt și programe școlare

Radu, T. Ion, *Sisteme de învățămînt general-obligatoriu. Studiu comparativ asupra învățămîntului general-obligatoriu din mai multe țări,* Buc., E.D.P., 1974, 261 p.

## Predarea istoriei antice

Iordănescu, Aurel, *Reformele lui Kleisthenes,* în „S.A.I.", XXIX/1975 p. 57—63.
Zaim, Vasile, *Colonizarea feniciană și marea colonizare greacă,* în „S.A.I.", XXIX/1975, p. 83—90.

## Predarea istoriei evului mediu

Manolescu Radu, Radu, Elisabeta, *Capitularul despre domenii,* în „S.A.L.", XXIX/1975, p. 64—68.

## Predarea istoriei moderne și contemporane

Almaș, Dumitru, *Constituția iacobină (Constituția anului I-1793),* în „S.A.I.", XXIX/1975, p. 79—82.
Zaharescu, Janeta, *Austria și Prusia în a doua jumătate a sec. al XVII-lea și în sec. al XVIII-lea,* în „S.A.I.", XXIX/1975, p. 91—94.

## Predarea istoriei României

Almaș Dumitru, *Pagini de glorie din istoria patriei,* în „R.P.", XXIV, 5/1975, p. 3—5.
Dinu, Constantin, *Momente istorice cu o deosebită semnificație în educația patriotică a elevilor,* în „R.P.", XXIV, 5/1975, p. 6—9.
Popescu, Petru Demetru, *Inscripția de pe piatra de mormînt a lui Radu de la Afumați,* în „S.A.I.", XXIX/1975, p. 69—73.
Stănculescu, Florea, *Scrisoarea adresată de Ștefan cel Mare regelui Poloniei, relatîndu-i lupta de la Baia (14—15 decembrie 1467),* în „S.A.I.", XXIX/1975, p. 74—78.
Stănculescu, Georgeta, *Țările române în frontul antiotoman sub conducerea lui Iancu de Hunedoara și Vlad Țepeș,* în „S.A.I.", XXIX/1975, p. 95—98.
Șendrulescu, Ion Gh., *Trecerea de la feudalism la capitalism în țările române* (Rubrica I.C.P.P.D.), în „S.A.I.", XXIX/1975, p. 127—143.

## Corelația intra și interdisciplinară

* * * *Al II-lea colocviu național de pedagogie. Prognoză și interdisciplinaritate în cercetarea pedagogică,* Buc., 1974, 230 p.

Crişan, Vasile, *Dezvoltarea capacităţii corelative a elevilor prin studierea istoriei,* în „T.Şc.", IV(XXV), 128/1974, ianuarie 26 (Supl. Şt. Sociale), p. 1, 2.
Dragoman, Mihai, *Colaborarea dintre filozofi şi cercetători în ştiinţele sociale, în* „E.S.", LIV, 18/1974, septembrie, p. 60.

**Problematizarea**

Ştefănescu, Costin, *Învăţarea prin rezolvarea problemelor,* în „T. Şc.", IV (XXV), 142(1228), 1974, mai 4, p. 3.

**Învăţarea prin descoperire (redescoperire)**

Cudric, Laurenţiu, *„Descoperirea" la lecţia de istorie,* în „S.A.I.", XXIX/1975, p. 41—56.

**Instruirea programată**

* * * *Al II-lea colocviu naţional de pedagogie. Instruirea programată,* Buc., 1974, 117 p.

**Educaţia comunistă**
(Lucrări cu caracter general)

Călin, Marin, *Atribute ale educaţiei în societatea socialistă multilateral dezvoltată,* în „R.P.", XXIV, 1/1975, p. 16—19.
Dumitrescu-Buşulenga, Zoe, *Evocarea istorică şi educaţia tinerilor,* în „R.L.", 32, 9120/1974, februarie 20, p. 3.
Grigoriu, B., *Educaţia şi falsa teorie a „deşcolarizării" societăţii,* în „R.P.", XXIII, 2/1974, p. 109—115.
Ionescu, Miltiade, *Tineretul şi educaţia şcolară,* în „R.P.", XXIII, 4/1974, p. 93—94.
* * * *Strategia socialistă a educaţiei,* în „R.P.", XXIV, 5/1975, p. 92—94.

**Educaţia moral-politică**

Chircev, A., *Educaţia moral-politică a tineretului şcolar. Studii şi cercetări,* Buc., E.D.P., 1974, 224 p.
Dinulescu, Florica, Susa, Gheorghe, *Şcoala şi educaţia politico-cetăţenească a elevilor,* în „S.", 43, 9754/1974, ianuarie 18, p. 4.

**Educaţia ateist-ştiinţifică**

Georgescu, Florin, *Probleme ale raportului dintre credinţa religioasă şi educaţia ateistă în şcoală,* în „R.P.", XXIV, 5/1975, p. 10—13.

**Educaţia patriotismului şi internaţionalismului socialist**

* * * *O şcoală a educaţiei patriotice. Masă rotundă la Muzeul judeţean de istorie şi artă Bacău,* în „Ateneu", 11, 1/1974, p. 4 (Andrei Sebastian).
Peleş, Ioan, *Conştiinţa naţională — componentă majoră a făuririi societăţii socialiste multilateral dezvoltate,* în „Orizont", 25, 3/1974, ianuarie 17, p. 6.

### Educația umanistă

Grünberg, Ludwig, *Cultura și umanismul societății socialiste,* în „E.S.", LIV, 13/1974, p. 53.

### Pregătirea profesorului de istorie

* * * *Al II-lea colocviu național de pedagogie. Pregătirea și perfecționarea personalului didactic,* Buc., 1974, 149 p.

Ciachir, Valeria, Musculiu, Livia, *Rolul și importanța practicii pedagogice în formarea viitorilor profesori,* în „Inspectoratul școlar al municipiului București. Casa corpului didactic. Buletin de informare și documentare. Uz intern, Buc., 1974, p. 48—60.

Călin, Marin, *Etica activității personalului didactic,* în „R.P.", XXIII, 9/1974, p. 7—8.

Dimitriu, Emilian, *Cadrele didactice și renovarea în învățămînt,* în „R.P.", XXIV, 7/1975, p. 8—11.

Dobrescu, Paul, *Activitatea de documentare în domeniul științelor sociale și cîteva probleme deschise,* în „S.", XLIII, 9746/1974, ianuarie 10, p. 4.

Ghiviriga, Luminița, *Profesorul — organizator al unui proces formativ complex,* în „R.P.", XXIV, 1/1975, p. 20—24.

Nica, Iulian, *Cercetarea pedagogică — factor de perfecționare a învățămîntului,* în „R.P.", XXIII, 7—8/1974, p. 11—14.

Păun, Emil, *Exigențe actuale ale pregătirii personalului didactic,* în „R.P.", XXIII, 12/1974, p. 12—14.

Popeangă, V., *Comportamentul pedagogic al educatorului în activitatea de predare-învățare,* în „R.P.", XXIV, 4/1975, p. 28—31.

### Tehnologie și metodologie didactică

Constantinescu, Emilia, Csengeri, Ecaterina, Filipescu, Valentina, *Corelația dintre conținut și tehnologie didactică, principiu de activitate a elevilor în procesul de învățămînt,* în „R.P.", XXIV, 7/1975, p. 3—7.

Neacșu, Ion, *Premise metodologice și operaționale în studiul motivației învățării,* în „R.P.", XXIII, 7—8/1974, p. 83—89.

Popescu, Pelaghia (coordonator), *Înnoirea tehnologiei didactice în treapta a doua a liceului,* Buc., E.D.P., 1974.

Străchinaru Ion, *Raportul dintre metodologia generală și cea specială în cercetarea pedagogică interdisciplinară,* în „R.P.", XXIV, 5/1975, p. 26—30.

Șerdean, Ion, *Prin perfecționarea tehnologiei didactice la evitarea supraîncărcării elevilor,* în „R.P.", XXIII, 2/1974, p. 58—62.

### Lecția de istorie

Blideanu, Eugen, *Creșterea eficienței lecției,* în „R.P.", XXIV, 5/1975, p. 23—26.

Ghiviriga, Luminița, *Comportamentul profesorului la lecție. Relații educaționale,* în „T.Șc.", IV (XXV), 127/1974, ianuarie 19, p. 6.

* * * *Modernizarea lecției, în* „T. Șc.", IV (XXV), 132/1974, februarie, 23, p. 5.

Nicola, Ion, *Fundamentarea psihologică a activizării elevilor la lecție,* în „R.P.", XXIV, 1/1975, p. 24—27.

Roman, Louis, *Centrarea lecției pe elevi — o eficientă metodă didactică,* în „R.P.“, XXIV, 5/1975, p. 30—34.

### Lecția de recapitulare

Manolache, Anghel, *Lecțiile de sinteză recapitulativă,* în „T.Șc.“, IV (XXV), 143 (1229)/1974, mai 17, p. 3.

Neștian, Val. C., *Virtuțile formative ale recapitulării finale,* în „T.Șc“, IV (XXV), 143 (1229)/1974, mai 17, p. 5.

### Lecția la muzeu

Bunta, Petru, Protopopescu, George, *Principalele forme de educare folosite de către muzeele de istorie,* în *În slujba muzeografiei marxiste,* Buc., 1974, p. 165—170.

Dinu, Constantin, Lungu, Ioana, *Rolul muzeului în educarea elevilor în spiritul patriotismului și internaționalismului socialist,* în *În slujba muzeografiei marxiste,* Buc., 1974, p. 105—108.

Ștefănescu, Liviu, *Contribuția Muzeului de istorie al Republicii Socialiste România la educarea tineretului în spiritul patriotismului socialist și al internaționalismului proletar,* în *În slujba muzeografiei marxiste,* Buc., 1974, p. 151—157.

Teodorescu, Virgiliu, Z., *Contribuția Muzeului arhivelor la educarea tinerii generații în spiritul patriotismului și internaționalismului,* în *În slujba muzeografiei marxiste,* Buc., 1974, p. 147—150.

### Folosirea documentelor

Cercea, Silviu, *Modalități de integrare a documentelor Congresului al XI-lea al Partidului Comunist Român în predarea științelor sociale,* în „R.P.“ XXIV, 8/1975, p. 29—32.

### Folosirea beletristicii

Bălan, Ion, Dodu, *Literatura și educația patriotică a tineretului,* în „E.S.“, LIV, 17/1974, p. 28—30.

### Dicționare

Constantinescu, Alexandru, *Moneta în evul mediu românesc* (partea I-a), în „S.A.I.“, XXIX/1975, p. 99—106.

### Filmul

Atanasiu, Victor, *Condiția filmului istoric,* în „E.S.“, LIV, 14/1974, iulie, p. 59.

### Televiziunea

* * * *Al II-lea colocviu național de pedagogie. Televiziunea școlară integrată în acțiune,* Buc., 1974, 313 p.

### Relaţia profesor-elevi

Nica, Iulian, *Aspecte psihopedagogice ale relaţiei profesor-elevi,* în „R.P.", XXIV, 6/1975, p. 3—6.

Predescu, Stela, *Un alt fel de elevi — un alt fel de profesor,* în „T.Şc", IV (XXV), 150 (1236)/1974, decembrie 14, p. 7. (Interviu cu Petrovici Davidov).

### Evaluarea învăţămîntului

Brandsch, Ingmar, *Aspecte formative în examinarea cunoştinţelor elevilor,* în „T.Şc.", IV (XXV), 127/1974, ianuarie 19, p. 3—4 (Supl. Şt. Sociale).

Melinescu, Cecilia, *Nota — cumul de semnificaţii, şi implicaţii,* în „R.P.", XXIII, 9/1974, p. 39—41.

Muster, Dumitru, *Tehnica elaborării textelor docimologice,* în „R.P.", 9/1974, p. 33—38.

Priceputu, Vasile, *Pentru rigurozitate ştiinţifică şi eficienţă educativă în aplicarea sistemului de notare,* în „T.Şc", IV (XXV), 146 (1232)/1974, august 17, p. 3.

Roman, Louis, *Noi modalităţi de verificare şi notare a cunoştinţelor, priceperilor şi deprinderilor elevilor,* în „Înv. Lic. Teh. Prof.", XXIV, 4/1975, p. 7—10.

### Cabinetul de istorie

Chiş, Constanţa, *Documentele Congresului al XI-lea, bază de organizare a muncii cabinetului de ştiinţe sociale,* în „T.Şc.", IV (XXV), 147 (1233)/1975, septembrie 7, p. 3.

Roman, Louis, *Pregătirea profesorului de istorie pentru desfăşurarea lecţiilor în cabinet,* în „S.A.I.", XXIX/1975, p. 26—40.

### Bibliografia metodicii predării istoriei

Dinu, Constantin, *Metodica predării ştiinţelor sociale. Istorie (Bibliografie selectivă 1973),* Buc., 1975, III+224 p. multigr.

Dinu, Constantin, *Bibliografie selectivă a metodicii predării istoriei* (1974), în „S.A.I.", XXIX/1975, p. 120—126.

Şerban, Constantin, Şerban, Victoria, *Bibliografie istorică selectivă comentată (1974),* în „S.A.I.", XXIX/1975, p. 107—119.

CONSTANTIN DINU

# UTILE INSTRUMENTE DE LUCRU PENTRU PROFESORII DE ISTORIE

În ultimul timp, atît Biblioteca centrală pedagogică cît şi Institutul de ştiinţe pedagogice au editat şi multiplicat — dar într-un tiraj redus şi fără să fie în circuitul public — lucrări bibliografice şi de referinţă, care sînt foarte utile profesorului de istorie, dornic de informare şi autoperfecţionare.

Tirajul lor redus şi caracterul lor, oarecum de uz intern, impune, cu necesitate, prezentarea lor detaliată şi recomandarea ca profesorii de istorie să le cerceteze şi să le studieze în bibliotecile publice sau ale şcolilor respective.

Biblioteca centrală pedagogică, continuînd buna tradiţie de a veni în ajutorul profesorului de istorie, cu rezumate şi referate din lucrările metodice apărute peste hotare (amintim că în anul 1970 a editat *Predarea istoriei şi geografiei,* vol. I), în ultimii ani în colecţia „Modernizarea învăţămîntului, XIV, a publicat încă 2 volume de materiale metodice, intitulate : *Predarea istoriei,* Buc., 1973 (vol. 3 are pe coperta interioară anul 1974, ceea ce denotă, şi mai mult, apariţia relativ recentă a rezumatelor şi referatelor).

Atît volumele 2 cît şi 3 cuprind cîte două părţi : în prima fiind publicate texte şi documente, după maniera şi sugestia culegerii metodice franceze „Textes et documents pour la classe", iar în partea a doua, intitulată „Tendinţe şi metode noi în predarea istoriei", se inserează referate şi rezumate din lucrările cu conţinut metodic din literatura pedagogică de peste hotare.

Partea I-a a vol. 2 ne furnizează texte şi documente pentru un capitol din istoria patriei „Revoluţia din 1848 în ţările române" (p. 7—68) şi pentru o temă de recapitulare finală din istoria antică universală : „Sclavia în antichitate" (p. 69—92).

Documentele referitoare la anul revoluţionar 1848, în marea lor majoritate reproduse din cunoscuta colecţie „Anul 1848 în Principatele Române" — care a devenit destul de rară — sînt precedate de o mică introducere şi grupate în patru subcapitole, corespunzător programei şcolare. Foarte interesantă, pentru cunoaşterea situaţiei ţărănimii, de pildă, este jalba locuitorilor din satul Podoleni (p. 9—10). De asemenea, cererile meseriaşilor, unele dintre ele putîndu-se compara cu punctele prevăzute de Proclamaţia de la Islaz (p. 11—13).

În ciuda părţilor pozitive ale capitolului respectiv, autorii au plecat de la o optică atacabilă, în sensul că au selectat laolaltă izvoare propriu-zise cu citate din lucrări de istorie, documente de partid şi literatură beletristică, în loc să facă mai mult loc în primul rînd documentelor şi apoi celorlalte materiale, care puteau fi diminuate. Oricum, textele şi documentele selectate sînt de un real folos pentru informarea şi documentarea profesorului, în pregătirea şi dezbaterea lecţiilor privind anul 1848 în ţările române.

Textele şi documentele referitoare la sclavia antică sînt ilustrative, dînd o corectă imagine a ceea ce a fost această formă de exploatare, cu singura obiecţie că nu s-a subliniat, în mai mare măsură, existenţa sclaviei casnice, pentru epoca homerică, iar afirmaţia că „întregul Orient cunoştea un intens comerţ cu sclavi" (p. 70) este, desigur, o exagerare şi trebuie revizuită.

Textele şi documentele din volumul 3 pot fi folosite pentru o lecţie de comunicare de noi cunoştinţe la cursul de istorie universală antică, întrucît se referă la „Viaţa la Roma în secolul lui Augustus" (p. 7—19) şi la o lecţie de istorie universală modernă, deoarece sînt documente legate de „Comuna din Paris" (p. 19—63).

Şi la aceste grupaje de texte şi documente nu s-a făcut o separare netă între izvoare şi textele din lucrările istorice, iar în ceea ce priveşte secolul lui Augustus, putea fi ilustrat mai mult cu aspecte culturale deoarece numele „secolul lui Augustus" de aici îi provine. Izvoarele referitoare la viaţa cotidiană sînt bine alese şi dau o imagine cuprinzătoare a civilizaţiei romane, mai ales că se reproduc fragmente şi din lucrarea lui Pierre Grimal, recent tradusă în limba română.

Din documentele referitoare la „Comuna din Paris" reţinem ,în special, Proclamaţia din 19 martie, care trebuie prelucrată cu elevii, precum şi manifestele din 29 martie şi 19 aprilie 1871. Foarte bună şi sugestivă este situaţia statistică a comunarzilor după profesii (p. 52—53), material cu ajutorul căruia folosim metodele matematice în predarea istoriei.

Întrucît rezumatele şi referatele grupate sub genericul „Tendinţe şi metode noi în predarea istoriei" au conţinut asemănător, le vom prezenta pe probleme, pentru a nu repeta unele lucruri aproape identice. De altfel, momentul important din istoria universală modernă, care a ridicat mişcarea revoluţionară pînă la prima încercare de revoluţie proletară este dezbătut şi în studiul metodic „Comuna din Paris şi învăţămintele ei" (autor Fendel Bernd). Din acesta reţinem, ca judicios aleasă, crearea situaţiei probleme, cînd se compară poziţia burgheziei franceze din 1792 cu cea din 1871, precum şi proiectarea, în contemporaneitate, a învăţămintelor Comunei ca metodă de actualizare, la veriga de recapitulare parţială (vol. 2, p. 129—141).

Pentru documentare şi mînuirea cu dibăcie a metodei *problematizării,* un material foarte util îl reprezintă „Lecţiile şi problemele instructive la istoria evului mediu" (autor I. Lerner) care este tradus integral (vol. 2, p. 58—111).

Iar în ceea ce priveşte *legarea trecutului de prezent,* idei valoroase găsim şi în materialul „Contemporaneitatea şi lecţiile de istoria evului mediu" (autor L. V. Venkstern), din care reţinem că orice actualizare trebuie să aibă raţiune pedagogică, să fie accesibilă elevilor şi să conţină atît latura instructiv-cognitivă cît şi pe cea educativ-formativă (vol. 3. p. 154—157).

Profesorii de istorie care vor să se documenteze şi să experimenteze *instruirea programată* pot studia rezumatele articolelor „Despre utilizarea unor procedee de instruire programată la lecţiile de istorie" (autor I. V. Surkov) din vol. 2 (p. 122—125) şi „Încercare de aplicare a cîtorva principii şi reguli de programare la predarea istoriei" (autori Adela Bornholtzowa şi Jadwiga Daabowa), în vol. 3 (p. 63—76). Ambele studii înfăţişează progresele înregistrate în folosirea instruirii programate în şcoala sovietică şi, respectiv, în cea poloneză. Demne de reţinut sînt concluziile prof. sovietic, Surkov, în sensul că, în cadrul programării materialului de istorie, apar multe probleme dificile

şi că la lecţiile de istorie metodele programate trebuie combinate cu cele clasice-tradiţionale.

Metoda analizei materialului istoric prin matricea grafică, preconizată de cele două cercetătoare poloneze, deşi se susţine că permite controlul sistematizării logice şi descoperirea eventualelor greşeli, ni se pare destul de greoaie.

*Folosirea documentului* la lecţia de istorie face obiectul a două importante studii : „Trăirea în trecut... dar după ultima metodă" (autor David Sommerville), în vol. 2 (p.126—128), experiment ce permite învăţarea în grup, şi „Utilizarea documentului istoric" (autor Mario Lenzi), în vol. 3 (p. 135—138), care preconizează o lectură analitică a izvorului, similară cu critica istorică. Sublinierea importanţei documentului la lecţia de istorie o găsim şi în studiul „Noua Clio sau istoria totală" (autor Paul Maréchal) care pledează pentru studierea documentului cu referire la prezent, la istoria contemporană „ştiinţă umană a actualităţii" (vol. 3, p. 144—153).

*Dezvoltarea muncii independente* a elevilor, latură importantă a procesului instructiv-educativ, face obiectul a trei studii din vol. 3. Astfel, în studiul : „Dezvoltarea gîndrii logice a elevilor din clasele a VI-a şi a VII-a, în munca cu manualul (autor A. A. Janko-Triniţkaia), se demonstrează realizarea unor operaţii independente şi anume : împărţirea logică a textului în părţi şi generalizarea conţinutului acestor părţi în punctele planului (p. 123—130). Tabelele sugerate de prof. Karlheinz Jaeckstel pentru sistematizarea şi fixarea cunoştinţelor elevilor referitoare la descoperirile geografice şi la revoluţia burgheză din Anglia (p. 131—134), reprezintă tot un aspect al muncii independente a elevilor şi dezvoltarea gîndirii lor logice. Iar studiul „Importanţa muncii independente a elevilor în clasele a V-a şi a VI-a" (autor V. K. Maiboroda), înfăţişează experimentul, pe durata unui an şcolar, în urma căruia, după opinia cercetătoarei respective, elevii s-au obişnuit să alcătuiască planul unui text citit sau al expunerii profesorului, să elaboreze generalizări, comparaţii şi să comenteze izvoare istorice.

Sublinierea activităţii proprii a elevului şi trezirea interesului pentru cunoaştere o face şi Paul Maréchal în studiul citat anterior care aduce, şi ca argument, afirmaţia categorică a pedagogului american, Dewey, că „nu ne putem însuşi idei, sentimente, tehnici decît dacă le trăim" (p. 153).

*Corelarea interdisciplinară* care să meargă pînă la înlăturarea barierelor ce izolează istoria de celelalte obiecte din planul de învăţămînt, preconizîndu-se o aşa zisă predare „integrată", face obiectul studiului „Semnificaţia istoriei «în tranşe»" (autor John Fairley). Temele ce trebuie selecţionate, după opinia autorului, trebuie să ţină seama de zona geografică (industrială sau agrară) pentru ca, în felul acesta, învăţămîntul să fie legat de viaţă (vol. 3, p. 114—118).

Cel mai important studiu, după opinia noastră, de aceea l-am lăsat şi mai la urmă, *privind raportul dintre clasic şi modern* şi *modernizarea lecţiei de istorie* este, fără îndoială, raportul colectiv al delegaţiilor din 19 ţări europene, materializat în studiul „Metodele de predare a istoriei" (sub semnătura lui E. H. Dance), din vol. 3 (p. 88—113). Prin problematica ce o ridică, prin sugestiile şi clarificările pe care le face, studiul oferă profesorilor de istorie o micrometodologie şi tehnologie didactică foarte utilă în momentul de faţă (A se vedea şi studiul nostru „Clasic şi modern în predarea istoriei", în „Studii şi articole de istorie ; XXII/1973, p. 129—140). Astfel, autorul statuează şi acordă încă „dreptul de cetate" lecţiei de istorie „obişnuite" (cap. 1) ; preconizează cum trebuie să fie un manual modern, care să reprezinte şi un mijloc de ini-

ţiere în tehnicile de cercetare (cap. 2) ; cum trebuie să fie comentate textele şi documentele (care nu trebuie să fie o ilustrare a lecţiei ci un punct de plecare şi un instrument de referinţă — cap. 3) ; de asemenea, se ocupă de importanţa ilustraţiilor şi a altor mijloace audio-vizuale (cap. 4) ; de hărţi şi atlase (cap. 5) ; de biblioteca de istorie şi cabinetul de istorie (cap. 6) ; de participarea elevilor (cap. 7), studiul încheindu-se cu împărtăşirea cîtorva experienţe (cap. 8) şi cu recomandarea să se elaboreze studii ca cel de faţă, frecvent, pentru ca să fie popularizată experienţa profesorilor de istorie, din diferite ţări.

O formă concentrată a utilizării metodelor moderne de predare, cu sublinierea specială a importanţei pe care o are *limbajul* în formarea corectă a noţiunilor istorice, o întîlnim şi în studiul „Evenimentele istorice şi problema predării lor" (autor W. H. Burston), în vol. 3 (p. 76—87).

*Verificarea cunoştinţelor elevilor,* care trebuie însoţită de examinarea nivelului de educaţie, de felul cum reacţionează afectiv, face obiectul studiului „Metode moderne pentru măsurarea performanţei la lecţiile de istorie" (autor Pál Fekete), vol. 3 (p. 119—122), din care reţinem metoda referatelor, a întrebărilor reciproce şi a mai puţin folositelor metode de informare prin desen (ex. desenul unui oraş) şi a metodelor motrice (punerea în scenă).

O serie de studii şi materiale, inserate în cele două volume, deşi abordează numai o anumită particularitate a metodologiei istorice, sînt de un real folos întrucît au la baza lor experimente şi direcţionează chiar spre generalizări. Astfel, din studiul „Cercetarea istorică şi arheologică ca disciplină de trezire a interesului" (autor Etienne Renardet), reţinem valoarea pedagogică a cercetării arheologice prin : emoţia descoperirii, activitatea în grup, participarea la o operă de interes obştesc, utilizarea unor tehnici variate etc. (vol. 2, p. 95—97).

Introducerea aşa-numitei *programe alternative,* în Scoţia, care lasă la latitudinea profesorului alegerea materiei de studiat s-a reflectat în experimentele pedagogului Alexander Neil, care a îmbinat metodele tradiţionale cu cele moderne subliniind părţile lor pozitive concomitent cu limitele (*Ibidem,* p. 112—117) ; cercetarea prof. cehoslovac Jarmila Ruzickova privind *istoria ca obiect de examen de bacalaureat* se încheie cu recomandarea introducerii probei scrise la acest examen, ceea ce înseamnă rolul deosebit de important pe care-l are istoria în planul de învăţămînt al şcolii sus-amintite. (*Ibidem,* p. 118—122).

În sfîrşit, problema *filmului istoric* o abordează studiul „Istoricul şi filmele istorice. Situaţia actuală şi perspectivele ei" (autor Mc.Neill H. William), care concluzionează că atît timp cît nu se va realiza o colaborare eficientă între realizatorii de filme şi istoricii de profesie, predarea în şcoli şi universităţi nu se va putea moderniza (*Ibidem,* p. 142—145).

*
* *

După ce, în anul 1970, a apărut în „Studii şi articole de istorie", XV, p. 243—262, *o bibliografie selectivă a metodicii predării istoriei,* care a însumat principalele lucrări şi articole cu conţinut metodic publicate între anii 1944—1970 (atutor C. Dinu), şi, cu regularitate, în numerele ulterioare, după 1972, în seria nouă, este asigurată, de

către acelaşi autor, rubrica de Bibliografie a metodicii predării istoriei, în 1973, C. Dinu a multiplicat, sub egida Institutului de ştiinţe pedagogice, două masive volume de bibliografie a metodicii predării ştiinţelor sociale — istorie — care însumează 332 pagini.

Bibliografia, foarte utilă profesorilor care elaborează lucrări cu conţinut metodic, are capitole noi referitoare la problematizare, învăţarea prin „descoperire", educaţia în spiritul păcii şi prieteniei între popoare, diferite tipuri de lecţii, ca lecţia la muzeu, statistica la lecţiile de istorie etc. şi se încheie cu un util şi necesar indice alfabetic.

Lucrarea conţinînd 1816 titluri este împărţită în 77 capitole, bine sistematizate, astfel că reprezintă un instrument de lucru în care orice profesor de istorie se poate orienta cu uşurinţă şi de care nu se poate dispensa.

FLOREA STĂNCULESCU

## ASPECTE GENERALE PRIVIND POLITICA EXTERNĂ A ŢĂRILOR ROMÂNE ÎN PERIOADA 1678—1688

MATEI D. VLAD

Începînd din a doua jumătate a secolului al XVII-lea şi continuînd, desigur, în veacul următor, ţările române au ajuns la *interferenţa* intereselor militare şi politice ale celor trei mari imperii : *Turcia, Austria* şi *Rusia.* În această perioadă — cum s-a subliniat recent — situaţia poporului român „a fost agravată de dominaţia marilor imperii vecine, otoman, habsburgic, ţarist — îndeosebi de dominaţia otomană — care prin războaie, prăzi şi biruri au secătuit, veacuri de-a rîndul, avuţia ţărilor româneşti". [1]

Datorită rezistenţei eroice a poporului nostru, domnic să-şi apere cu orice preţ libertatea şi glia străbună, Poarta otomană n-a putut însă transforma niciodată ţările române în paşalîcuri — cum a procedat cu statele de la sudul Dunării sau cu Ungaria — fiind nevoită să le lase o organizare politică şi administrativă proprie.

Tentativele de emancipare a ţărilor române de sub jugul otoman de la mijlocul veacului al XVII-lea, odată cu venirea lui Mihnea al III-lea pe tronul Ţării Româneşti (1658—1659), n-au avut succes, dar acţiunile întreprinse pentru aceasta se înscriu în galeria marilor fapte de arme ale strămoşilor. A fost de fapt ultima ridicare *făţişă* a românilor din acest secol.

După această mare răscoală antiotomană, ţările române vor cădea tot mai mult sub dependenţa turcească, nu vor mai fi posibile *acţiuni armate* de amploare contra acestor asupritori de veacuri. Voievozii români îşi vor da tot mai mult seama că numai prin forţa armelor nu vor putea înlătura stăpînirea turcească şi unii dintre ei vor căuta, pe cărările deseori întortocheate ale *diplomaţiei,* să încadreze ţările noastre în marile alianţe antiotomane, să le apropie de Habsburgi sau de noua forţă care apărea pe scena Europei, Rusia ţaristă. Locul luptei militare va fi luat tot mai mult de lupta *diplomatică* şi *ideologică,* care va purta ideea de unitate a românilor, prin tot mai numeroasele scrieri şi curente generatoare de unitate din această perioadă.

În ultima parte a secolului al XVII-lea, în timp ce puterea Austriei şi Rusiei creştea, Poarta otomană s-a găsit deseori în situaţii precare pe plan extern, trebuind să facă faţă mai multor state coalizate împotriva ei. În această situaţie, forţată de împrejurări, Turcia a încercat să-şi rezolve dificultăţile militare şi politice pe seama poporului român, nesocotind obligaţiile asumate prin

[1] *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi înaintare a României spre comunism,* Editura Politică, Bucureşti, 1975, p. 29.

*Capitulații*[2]. Acest fapt a determinat pe unii domnitori români să caute să se folosească atît de rivalitatea austro-turcă, cît și de cea ruso-turcă (ce s-a accentuat la începutul veacului al XVIII-lea), spre a putea dobîndi neatîrnarea țărilor lor. În acest scop, ei vor iniția sisteme de alianțe, negocieri de tratate, inițiativele pornind cînd dintr-o parte, cînd din alta. În veacul al XVII-lea, mulți domnitori din Țara Românească și Moldova, precum și unii principi din Transilvania, au promovat o asemenea politică, dar aceasta caracterizează mai ales domnia lui Șerban Cantacuzino în Țara Românească, precum și ultima domnie a lui Gheorghe Duca (1678—1683) în Moldova și pe cea a lui Constantin Cantemir (1685—1693).[3]

Într-adevăr, în perioada care face obiectul articolului de față, dar și după aceea, Țara Românească, printr-o anumită stabilitate internă care a determinat unele domnii mai lungi și mai importante, va juca rolul de portdrapel al luptei pentru neatîrnare și al unității românești. De aci vor porni unele inițiative, atît pe plan politic, dar și spiritual.

Cercetări relativ recente au dovedit că în răstimpul cuprins între 1678 și 1688, Țara Românească, Moldova și Transilvania, ultimele două antrenate de curtea domnească de la București, au avut o *singură politică externă*, politică prin care țările române s-au înscris în diplomația Europei ca factori activi.[4]

După cum se cunoaște, luptele dintre Cantacuzini și Băleni, începute în timpul domniei lui Grigore Ghica (1660—1664), s-au terminat la sfîrșitul anului 1678 prin dobîndirea scaunului Țării Românești de către Șerban Cantacuzino, tron pe care a izbutit să-l dețină pînă la sfîrșitul vieții (1688).

Șerban Cantacuzino a fost una dintre figurile interesante de voievozi din istoria medievală a patriei noastre. Viața lui s-a desfășurat deseori sub semnul neprevăzutului, unde elementul romantic s-a împletit strîns cu cel fabulos.[5] Călugărul catolic Giovanni Battista Del Monte, care a trăit o vreme la curtea lui Șerban, neamestecat în luptele interne, a scris : „Cît sînge nevinovat a vărsat și cîte jafuri, în chipul cel mai crud a făcut, nu e cu putință a se povesti în puține cuvinte".[6] La rîndul ei, cronica Bălenilor, referindu-se la perioada de dinainte de domnie, conturează personalitatea tenace a lui Șerban Cantacuzino spătarul, prin unele replici care arată voința lui de-a reuși prin orice mijloace, mai ales prin bani și încrederea în victoria familiei lui ambi-

---

[2] În această privință, vezi Ștefan Ștefănescu, capitolul *„Capitulațiile"*, în lucrarea : *Țara Românească de la Basarab I „Întemeietorul" pînă la Mihai Viteazul*, Edit. Academiei, București, 1970, p. 103—140 ; vezi și Nicolae Copoiu, *„Capitulațiile" — tratate fundamentale privind istoria suveranității de stat a țărilor române*, în „Magazin istoric", nr. 3, 1975, p. 33—36.

[3] Cf. Ion Bodunescu, și Ion Rusu-Șirianu, *Descifrarea unei istorii necunoscute*, Edit. militară, 1973, p. 159—160.

[4] Ștefan Ionescu și Panait I. Panait, *Constantin Vodă Brîncoveanu* Edit. științifică, București, 1969, p. 397.

[5] Cf. Corneliu Dima-Drăgan și Livia Bacâru, *Constantin Cantacuzino Stolnicul*, Edit. Albatros, București, 1970, p. 35.

[6] Apud G. G. Ursu, *Memorialistica în opera cronicarilor*, Edit. Minerva, București, 1972, p. 166.

ţioase : „Iar Şărban spătar, frate-său, au zis că va face pod dă pungi de la saraiul rômânesc pînă la al vizirului şi tot îi va fi pă voie“. [7]

Istoria nu l-a văzut altfel. Dar, Şerban Cantacuzino n-a fost voievodul lipsit de vitejie şi de spirit diplomatic ascuţit. El a croit planuri măreţe de stăpînire a ţărilor române, voind să-l imite în această privinţă pe Mihai Viteazul. [8] Este adevărat, în mai toate acţiunile sale, el a strecurat cîte un strop de aventură care contopeşte realitatea în legendă. Totuşi, epoca lui de domnie a rămas marcată în istoria ţării prin multe acţiuni militare şi culturale remarcabile. [9] Aceasta rezultă şi din faptul că, numai cu un an înaintea morţii sale, într-o prefaţă a *Bibliei* greceşti tipărită în anul 1687 la Veneţia, fraţii Glykys (greci de origină) aduceau un frumos elogiu lui Şerban Cantacuzino, elogiu care evidenţiază personalitatea politică a domnitorului şi arată rolul pe care acesta voia să-l joace în contextul evenimentelor sud-est europene de la sfîrşitul veacului al XVII-lea.

Ca membru al celei mai puternice familii boiereşti din Ţara Românească, Şerban Cantacuzino a primit o educaţie aleasă la Academia domnească din Bucureşti [10], la Colegiul din Tîrgovişte, în care şi-a pus amprenta ideilor umanistul Paisie Ligaridis, şi în marea şcoală grecească de la Constantinopol. La aceasta din urmă, alături de alţi români de seamă ai timpului, Nicolae Milescu, patriarhul Notara Dositei, Dimitrie Cantemir şi alţii, viitorul voievod a ascultat prelegerile vestitului dascăl Gheorghe Vlassios. Deoarece în această mare şcoală, accentul se punea pe *umanismul grec* de esenţă bizantină, umanism fondat pe ideile neoaristotelice, dascălii care l-au instruit pe Şerban Cantacuzino i-au format o gîndire de factură europeană, care nu avea nimic comun cu spiritul fatalist oriental. [11] Ca urmare a cunoştinţelor dobîndite, Şerban Cantacuzino şi-a format convingerea că istoria este în continuă schimbare şi a încercat să introducă conceptul de lege în raporturile dintre state, devenind un fel de precursor al dreptului internaţional într-o perioadă cînd domnea liberul arbitru. [12]

Avînd o formaţie intelectuală solidă şi cunoscînd bine desfăşurarea evenimentelor europene, încă din epoca anterioară a domniei, cînd a fost înalt dregător, Şerban Vodă a dus o politică de realism şi a încercat să introducă principiul echilibrului în Peninsula Balcanică. El considera, de pildă, că este posibilă reînvierea Imperiului bizantin cu ajutorul împăratului habsburgic. [13] În această privinţă, cronicarul moldovean Ion Neculce afirmă că „Şerban Vodă avea bună nădejde că va dezbate toată creştinătatea din Ţarigrad încoaci de supt mîna turcilor“. [14] Această convingere corespundea şi unei situaţii concrete existente în

---

[7] Radu Popescu, *Istoriile domnilor Ţării Româneşti*, ed. Const. Grecescu, Edit. Academiei, Bucureşti, 1963, p. 145.

[8] Cf. Ştefan Pascu, *Marea adunare naţională de la Alba Iulia (încununarea ideii, a tendinţelor şi a luptelor de unitate a poporului român)*, Cluj, 1968, p. 33.

[9] Corneliu Dima-Drăgan şi Livia Bacâru, *op cit.*, p. 35.

[10] Cf. Ariadna Camariano-Cioran, *Academiile domneşti din Bucureşti şi Iaşi*, Edit. Academiei, 1971, p. 216 ; vezi şi idem, *Les académies princiers de Bucarest et de Jassy et leurs professeurs*, Thessaloniki, 1974, p. 290.

[11] Radu Ştefan Ciobanu, *Oraşul Bucureşti în politica balcanică a lui Şerban Cantacuzino*, în „Materiale de istorie şi muzeografie“, vol. IX, 1972, p. 129—130.

[12] Ştefan Ionescu şi Panait, I. Panait, *op. cit.*, p. 407—408.

[13] N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. VI, Bucureşti, 1938, p. 338.

[14] Ion Neculce, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, ed. Iorgu Iordan, Bucureşti, 1955, p. 168.

această vreme în sudul Dunării, unde la iniţiativa papei Inocenţiu al XI-lea (1676—1689), Habsburgii urmăreau, sub conducerea lui Leopold I (1658—1705), să-i izgonească pe turci din Peninsula Balcanică, să cucerească Constantinopolul şi prin această schimbare a raportului de forţe să compenseze înfrîngerile lor din Occident.[15] Politica Habsburgilor a provocat însă reacţia firească a Porţii otomane. Conflictul dintre cele două puteri, pînă aci latent, a izbucnit şi s-a extins imediat, atrăgînd în vîltoarea sa Polonia, aparent renăscută sub conducerea lui Ioan Sobieki (1674—1696), Rusia, Veneţia şi, în fine, Franţa şi Anglia care nu erau pentru modificarea situaţiei balcanice pentru a nu fi afectate interesele lor.[16] În asemenea condiţii, aşa cum s-a spus, ţările române au devenit treptat din obiect, subiect al istoriei europene prin atenţia de care se bucurau mai ales din partea puterilor vecine, interesate fiecare din motive specifice, să pătrundă cît mai adînc în Peninsula Balcanică.[17]

Ocuparea tronului de către Şerban Cantacuzino, într-un moment extrem de dificil, de căutare a unei noi structuri spaţiale în Balcani, a ridicat în faţa sa problema găsirii unor noi coordonate, menite să-i permită continuarea existenţei Ţării Româneşti de care era legat prin toată activitatea şi familia sa. Înconjurîndu-se de oameni destoinici, ca stolnicul Constantin Cantacuzino, fratele său, tînărul Constantin Brîncoveanu, nepotul său şi fiind interesat în prăbuşirea grabnică a Imperiului otoman, Şerban Vodă a dus o politică externă căreia i-a imprimat un *caracter românesc,* apărînd interesele tuturor românilor pe care a încercat să-i reunească şi în acelaşi timp a imprimat politicii sale externe un caracter *balcanic,* urmărind formarea unui larg front antiotoman, care sub conducerea sa trebuia să ducă la refacerea marelui imperiu bizantin din evul mediu.[18] Acest plan, cunoscut şi contemporanilor, a fost redat admirabil de Ion Neculce atunci cînd a scris : „gîndul şi gătirea lui Şerban Vodă era să fie el împărat în Ţarigrad".[19] A fost, în tot cazul, un mare adversar al otomanilor. Dimitrie Cantemir, făcîndu-i un portret favorabil, relatează că voievodul Şerban, adresîndu-se boierilor apropiaţi (Constantin Stolnicul Cantacuzino şi Constantin Brîncoveanu), le-a declarat că *„lui îi este mai dulce să moară laolaltă cu atîţia prinţi creştini, luptători pentru Cristos, decît să trăiască, chiar în domnie, o mie de ani sub jugul turcesc"*[20] (s.n.). De altfel şi alte izvoare ale timpului recunosc că Şerban Cantacuzino era hotărît să desfăşoare o politică cutezătoare, vastă ca idei, minuţioasă şi complicată.[12] În întreaga lui domnie a întreprins acţiuni menite să ducă la eliberarea celor trei ţări române de sub jugul otoman şi la includerea lor într-un stat ce ar fi trebuit să fie sub conducerea sa. Aceste aspiraţii au fost surprinse în mod sintetic de anonimul brîncovenesc care spune despre Şerban Vodă că : „Întîi pohtiea pururea să fie domnii în Ţara Româ-

---

[15] Cf. Radu Ştefan Ciobanu, *op. cit.*, p. 130.
[16] *Ibidem,* p. 131.
[17] Ştefan Ionescu şi Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 30.
[18] Radu Ştefan Ciobanu, *op. cit.*, p. 130.
[19] Ion Neculce, *op. cit.*, p. 168.
[20] Dimitrie Cantemir, *Viaţa lui Constantin Cantemir,* ed. Radu Albala, Edit. Minerva, Bucureşti, 1973, p. 133.
[21] Cf. Virgil Zaborovschi, *Politica externă a celor trei ţări româneşti, Ţara Românească, Transilvania şi Moldova de la asediul Vienei (1683) pînă la moartea lui Şerban Cantacuzino şi venirea pe tron a lui Constantin Brîncoveanu (1688),* Bucureşti, 1925, p. 140.

nească din neamul Cantacuzinilor. Al doilea cerea şi Ţara Moldovei să fie în seama lor şi domn cantacozin să fie. Al treilea cerea să fie domnii singuri stăpînitori, cum va vrea să facă cu ţara şi cu ai ţării şi de nimeni oprealâ să n-aibă. A patra cerea să le dea o parte de loc a Ardealului unde sînt cetăţile acestea Logoşul, Cavaran Sebeşu, Mehediea, Lipova cu ţinutul Amlaşului ca să fie de moşie cu priveleghii de la împăratul date neamului cantacuzinesc,... să aibă acele olate ale Ardealului să şază la dînsele pentru hrana lor". [22]

În timp ce în Ţara Românească, Şerban Cantacuzino, în cadrul marilor sale planuri de reînviere a Bizanţului, la al cărui tron credea că are dreptul, făurea planuri de unire a celor trei ţări române, în Moldova se afla Gheorghe Duca (1678—1683), domnind aci pentru a treia oară, după ce ocupase, înaintea lui Şerban, timp de cinci ani, şi scaunul Ţării Româneşti (1673—1678).

La asediul Vienei din 1683, după cum este îndeobşte cunoscut, au participat şi voievozii români care, deşi fuseseră obligaţi de turci să lupte împotriva creştinilor, au acţionat în sprijinul asediaţilor, prin solii încurajatoare sau prin intervenţii militare simulate.

Încă de la începutul campaniei, sultanul Mahomed al IV-lea (1648—1687) dăduse poruncă lui Şerban Cantacuzino şi lui Gheorghe Duca, precum şi principelui Transilvaniei, Mihai Apafi (1661—1690), să participe la asediul Vienei alături de oştile otomane. Un raport italian menţionează că la acest asediu au participat 4000 de ostaşi munteni, 2000 de ostaşi moldoveni şi 6000 de ostaşi transilvăneni. În fruntea unităţilor moldoveneşti s-au aflat numeroşi boieri, printre care şi cronicarul Miron Costin. [23] Aici, sub zidurile Vienei s-a realizat însă o acţiune antiotomană românească, mascată, izvorîtă dintr-un imbold de contopire şi din solidaritate creştinească.

Într-adevăr, în ciuda măsurilor de supraveghere luate de otomani, care nu aveau prea mare încredere în fidelitatea românilor, cei trei voievozi, şi în primul rînd Şerban Cantacuzino, nu s-au rezumat numai în a le transmite asediaţilor informaţii ci au făcut tot ce le-a stat în putinţă pentru a le facilita victoria. Aşa, de pildă, Şerban Cantacuzino s-a angajat faţă de austrieci să stea pasiv pe cîmpul de luptă cu cei 4000 de ostaşi ai săi, permiţîndu-le imperialilor să acţioneze în voie pe celelalte flancuri. Se poate spune, fără exagerare, că pasivitatea domnitorului moldovean Gheorghe Duca, dar mai ales acţiunile lui Şerban Cantacuzino au contribuit într-o măsură însemnată la salvarea Vienei, oferind creştinilor răgazul necesar pentru regruparea forţelor şi pentru declanşarea contraofensivei. Dealtfel, domnii ţărilor române şi-au dat seama ce urmări grave ar fi avut pentru ei o victorie otomană. De aceea, chiar fără să se fi înţeles între dînşii, atît Gheorghe Duca cît mai ales Şerban Cantacuzino au uitat, pentru moment, toate neînţelegerile care-i dezbinau şi au conlucrat pentru zădărnicirea planurilor vizirului Kara-Mustafa. Numai astfel Ioan Sobieski a putut sosi la timp cu armatele sale în ajutorul asediaţilor, să despresoare Viena şi să-i înfrîngă pe turci. [24] Nu întîmplător, cinci ani mai tîrziu (la 24 februarie 1688), generalul austriac Wallstein, într-o scrisoare adresată lui Şerban Cantacuzino, îi sco-

---

[22] *Istoria Ţării Româneşti (de la octombrie 1688 pînă la martie 1717)*, ed. Constantin Grecescu, Edit. ştiinţifică, Bucureşti, 1959, p. 14.

[23] Cf. Ştefan Ionescu şi Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 32.

[24] Cf. Veniamin Ciobanu, *Munteni şi moldoveni la asediul Vienei*, în „Magazin istoric", nr .1, 1970, p. 53—56.

tea în evidenţă „acele frumoase fapte ce Măria ta ai făcut în vremea înconjurării Vienei, de cînd ai întors a lor slobozire". [25]

Înfrîngerea turcilor în faţa Vienei a trezit mari speranţe în inima lui Şerban Cantacuzino, i-a întărit poziţia şi i-a permis să-şi contureze cu mai multă exactitate liniile directoare ale politicii sale externe. Aceasta a făcut să se discute în cancelariile diplomatice ale Europei occidentale că în condiţiile decăderii statului otoman, sub conducerea voievodului muntean se va putea ajunge la formarea unui bloc politic şi militar al celor trei ţări române care ar putea acţiona contra turcilor împreună cu împăratul Leopold I. [26] În această privinţă, ambasadorul Franţei la Constantinopol, Sebeville, scria într-un raport diplomatic expediat către regele Ludovic al XIV-lea, la 28 septembrie 1683, următoarele : „este sigur că *moldovenii, valahii şi transilvănenii* (s.n.) cer protecţia împăratului şi a regelui Poloniei pentru scuturarea jugului tiranic al turcilor". [27] În tot cazul, trebuie să subliniem faptul că discuţiile purtate în cancelariile politice europene, cu privire la confederarea ţărilor române, nu erau lipsite de sens şi conţineau mult adevăr în ele.

Asemenea proiecte de coalizare şi confederare a ţărilor române nutrea şi domnul Moldovei Gheorghe Duca care, după asediul Vienei, cum afirmă Neculce, „să ispitea să fie craiu în Ţara Ungurească (adică în Transilvania — nota noastră), şi un ficior a lui în Ţara Moldovei domnu, şi altul în Ţara Muntenească." [28] Cel care va domina însă viaţa politică a ţărilor române în acest deceniu, va fi domnul Ţării Româneşti, Şerban Cantacuzino.

După marile înfrîngeri suferite de turci, îndeosebi cea de la Kalemberg (1683), Şerban Cantacuzino iniţiază o serie de tratative secrete în vederea trecerii de partea Habsburgilor şi a scuturării dominaţiei otomane, dar fără a îndrăzni să se declare pe faţă. [29] Totodată, el a întreprins toate demersurile necesare pentru a ajunge la o alianţă cu Transilvania. Acţiunea a fost înlesnită şi de faptul că legăturile Cantacuzinilor cu Ardealul dăinuiau încă din timpul domniei lui Gheorghe Rakoczi al II-lea (1648—1660). Acesta oferise adăpost bătrînului Constantin Cantacuzino la 28 februarie 1658, iar fiului său Drăghici îi acordase, la 13 septembrie 1658, titlul de nobil transilvan. [30] Nu trebuie să uităm nici faptul că, zece ani mai tîrziu, în 1668, a ajuns mitropolit al Ţării Româneşti, călugărul Teodosie, originar din satul Veştem (lîngă Sibiu), omul Cantacuzinilor. [31]

Cu doi ani înainte de urcarea în scaunul domnesc de la Bucureşti, la 6 noiembrie 1676, Şerban Cantacuzino împreună cu fratele său, Mihai Cantacuzino, au depus jurămînt principelui Mihai Apafi că vor fi „direapte slugi şi credin-

---

[25] Mihai Cantacuzino, *Genealogia Cantacuzinilor,* ed. N. Iorga, Bucureşti, 1902, p. 248.

[26] Cf. Vasile Mihordea, *Ştiri privitoare la războiul turco-german din 1686,* în „Revista istorică română", nr. XXII (1936), p. 141.

[27] Apud Ştefan Ionescu şi Panait I. Panait, *op. cit.,* p. 40 (nota 25); cf. şi Radu Ştefan Ciobanu, *op. cit.,* p. 133 (nota 31).

[28] Ion Neculce, *op. cit.,* p. 162 ; Cf. şi Ştefan Pascu, *op. cit.,* p. 33.

[29] *Istoria României,* vol. III, Edit. Academiei, Bucureşti, 1964, p. 202.

[30] Ştefan Meteş, *Şerban Vodă Cantacuzino şi biserica românească din Ardeal,* Vălenii de Munte, 1915, p. 45.

[31] Ştefan Meteş, *Emigrări româneşti din Transilvania în secolele XIII—XX,* Edit. ştiinţifică, Bucureşti, 1971, p. 142.

cioși".[32] Aceste legături tradiționale s-au intensificat după obținerea domniei. Ele au fost determinate și de faptul că Polonia și Austria emiteau pretenții asupra țărilor române. Polonia era convinsă că după ce va învinge pe turci într-o mare bătălie, va trece apoi la ocuparea teritoriilor pe care le rîvnea. La rîndul ei, Austria, care vroia să aibă Dunărea hotar cu Poarta otomană, a trimis la București, în primăvara anului 1684, pe omul împăratului Leopold I în Balcani, pe contele Csáky, și pe iezuitul francez Antoine Dunod, agentul Vaticanului. În anul următor, în februarie 1685, Șerban Cantacuzino, prudent și circumspect, purta discuții cu Antoine Dunod pentru a pregăti o bază diplomatică în vederea viitoarelor acțiuni militare antiotomane. Scopul principal al misiunii lui Antoine Dunod era deci să ajungă la formarea unei confederații de durată între Țara Românească și Transilvania care urma să treacă apoi sub autoritatea împăratului austriac [33]. Șerban Cantacuzino care participase și inspirase în parte acest plan era pentru o confederare transilvano-munteană dar avea în vedere numai interesele celor două țări care trebuiau să se prevină de orice primejdii și lovituri pregătite împotriva lor. Dacă la baza acestei înțelegeri ar fi stat adevărul și bunacredință, rezultatul ar fi putut fi, într-adevăr, pozitiv.

Șerban Cantacuzino a înțeles, însă, că atît Polonia cît și Austria urmăreau în primul rînd să pună stăpînire pe toate cele trei țări române. În ciuda scopurilor urmărite de către curtea imperială vieneză, Șerban Cantacuzino a reușit să încheie, la 1 iunie 1685, un tratat defensiv cu principele Mihai Apafi al Transilvaniei. Tratatul a fost semnat de o delegație de boieri formată din Matei Cantacuzino, fratele său, Barbu Milescu, banul Craiovei și spătarul Vintilă Corbeanu. În acest tratat se prevedea apărarea intereselor ambelor țări în fața Habsburgilor și a turcilor, subliniindu-se, la cererea expresă a delegației muntene, că se vor respecta legea și obiceiurile românilor amenințați în acea vreme de catolicizare.[34] De altfel, încă mai dinainte, Șerban Cantacuzino se amestecase în treburile religioase ale Ardealului, avînd un punct comun de vedere cu mitropolitul Sava Brancovici, în ceea ce privește poziția politică pe care trebuiau s-o adopte față de imperiali. Îl și sprijinise pe Sava, persecutat de calvini, să-și reocupe scaunul mitropolitan din care fusese înlăturat, considerîndu-l *mitropolitul său pentru Ardeal.* Prin aceasta, Șerban Cantacuzino a obținut un succes diplomatic deosebit, impunînd Habsburgilor respectarea tradiției ce dăinuia de la Mihai Viteazul și anume ca alegerea mitropolitului de la Alba Iulia să fie făcută de sinodul Țării Românești, întărind conștiința de unitate a românilor de pe ambele versante ale Carpaților.[35]

Interesul de care a dat dovadă Șerban Cantacuzino față de problemele religioase ale românilor de peste munți are și o pronunțată nuanță politică. El a considerat, sub raport spiritual, pe românii transilvăneni ca fiind una cu proprii lui supuși, întărind astfel blocul ortodox românesc, iar aceasta, pentru ideea de unitate politică, a însemnat foarte mult.

---

[32] Ștefan Meteș, *Șerban Vodă Cantacuzino și biserica românească din Ardeal,* Vălenii de Munte, 1915, p. 45.
[33] Cf. Ștefan Ionescu și Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 40.
[34] N. Iorga, *Istoria românilor,* vol. VI, București, 1938, p. 339—340.
[35] *Ibidem,* p. 341.

Şerban Cantacuzino a manifestat un interes deosebit şi faţă de Moldova asupra căreia emitea drepturi de stăpînire în virtutea înrudirii sale cu Dumitraşcu Cantacuzino (1684—1685), unchiul său, aflat acum la a treia domnie în această ţară. După ce a dus tratative diplomatice cu regele polon, Ioan Sobieski, şi a izbutit să-i contracareze pretenţiile asupra Moldovei, Şerban vodă a intervenit ca, aici, să fie ales domnitor Constantin Cantemir (1685—1693), care i-a jurat ascultare.[36] Drept recunoştinţă, domnitorul moldovean a trimis în 1686 o delegaţie de boieri la Bucureşti care, în urma negocierilor avute, Moldova a aderat şi ea la alianţa perpetuă dintre Ţara Românească şi Transilvania, încheiată cu un an mai înainte.[37] Referindu-se la aceste tratative, marele cărturar Dimitrie Cantemir afirmă în lucrarea dedicată tatălui său că „Şerban, ştiindu-l pe Cantemir, domnul Moldovei, nu numai prieten de taină, dar şi vestit în ale războiului şi cu fapta şi cu numele, încearcă, printr-un om sigur, să-l ademenească la părerea lui". Constantin Cantemir a răspuns cu însufleţire la propunerea lui Şerban vodă arătînd că *„ar fi de o mie de ori mai bucuros să moară în tabăra creştină alături de creştini decît să trăiască fericit slujindu-l pe turcul asupritor"* (s.n.). A avut însă unele rezerve faţă de planul antiotoman al lui Şerban Cantacuzino, atrăgîndu-i atenţia că „deşi nemţii, necontenit biruitori asupra turcilor, au împins oştile creştineşti pînă aproape de Sofia, *totuşi mare este depărtarea dintre dînşii şi munteni şi moldoveni* (s.n.), iar cu tătarii, atît cei de la Crîm, cît şi cei din Bugeac, prea sîntem vecini de aproape".[38] Aceasta nu însemna însă că bătrînul domn moldovean, Constantin Cantemir, oştean ales, nu era şi el doritor să scape de stăpînirea turcească. Dimpotrivă, numai că el manifesta o prudenţă mai mare, deoarece războiul Ligii creştine împotriva turcilor şi în special al Poloniei urma să se desfăşoare pe teritoriul Moldovei. De altfel, în tot timpul domniei lui, o parte a Moldovei de nord a fost ocupată de poloni, care făceau incursiuni în restul ţării. Din această cauză mereu s-au dat lupte între moldoveni şi diferite detaşamente polone, lupte din care Dimitrie Cantemir a căutat să facă un titlu de glorie militară pentru părintele său[39]. Fapt este că domnul Moldovei, Constantin Cantemir, a fost un adversar al polonilor şi a încercat să se opună cu armele pătrunderii lor în Moldova. Motivul principal al rezistenţei lui Constantin Cantemir împotriva polonilor a fost, se pare, politica de cotropire a regelui Ioan Sobieski. Acesta voia să asigure domnia în Polonia a fiului său (Iacob Sobieski) şi să-i alcătuiască un domeniu ereditar în Moldova, în care şi moşiile boierilor ar fi încăput, măcar în parte, pe mîna nobilimii polone.[40]

În vederea extinderii stăpînirii sale asupra Moldovei, regele Sobieski a întreprins două expediţii, una în anul 1686 şi alta în 1691. Învingătorul de la Viena n-a avut însă în Moldova acelaşi succes ca în Austria şi a fost silit de mica oaste a lui Constantin Cantemir să se retragă atît cu prilejul primei expediţii cît şi cu al celei de a doua, care s-a terminat cu tot aşa de puţină izbîndă

---

[36] Cf. A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană,* ed. a III-a, vol. VII, Bucureşti, 1929, p. 267.

[37] Cf. Radu Ştefan Ciobanu, *op. cit.,* p. 133.

[38] Dimitrie Cantemir, *op. cit.,* p. 127.

[39] *Ibidem,* p. 77—123.

[40] Cf. P. P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir (viaţa şi opera),* Edit. Academiei, 1958, p. 31—32.

ca și cea dintîi.[41] În cea de-a doua expediție se așază și episodul apărării cetății Neamțului de cei nouă „vînători" sau „plăieși", episod amintit și de Dimitrie Cantemir, cînd numai după patru zile de asediu, regele a izbutit s-o cucerească.[42]

Constantin Cantemir nu a fost — cum s-a spus de unii istorici — un domn turcofil, pentru că el se temea atît de puterea turcilor, dar mai ales de intențiile cotropitoare ale polonilor. Aceasta rezultă cu claritate din tratatul secret încheiat de el cu austriecii, la 15 februarie 1690[43], între cele două expediții ale lui Sobieski. Acest tratat, datat din Sibiu, prevedea, între altele, că austriecii vor elibera Moldova de turci, dar moldovenii urmau să treacă de partea lor numai după ce aceștia vor ajunge la Siret și vor ocupa Brăila. Trebuie să precizăm însă că în momentul cînd Constantin Cantemir a semnat tratatul, austriecii cuceriseră deja Transilvania și se apropiau de Moldova, dar în curînd au fost respinși de turci, de munteni și astfel tratatul nu s-a mai aplicat.[44]

Formarea blocului antiotoman între cele trei țări române, pe baza înțelegerilor bilaterale inițiate de Șerban Cantacuzino, în anii 1685 și 1686, a avut o mare importanță în lupta poporului nostru pentru independență și unitate națională. Un filon puternic, conștiința unității de neam, limbă și teritoriu, ca urmare a ideilor răspîndite de marii cronicari ai acestui veac, viața economică și spirituală, toți acești factori legau pe românii de pretutindeni, ducîndu-i, deseori, pe același cîmp de luptă împotriva dușmanilor, iar pe voievozii lor la inițierea unor acțiuni diplomatice și militare comune. Numai așa se explică de ce conducătorii celor trei țări descopereau rațiuni din ce în ce mai puternice și interese tot mai numeroase pentru a-și strînge rîndurile.[45] Asemenea acțiuni au făcut ca în anul 1686 să se vorbească din nou, în cancelariile europene, despre posibilitatea încheierii unei alianțe între Țara Românească, Moldova și Transilvania.[46]

În timp ce țările române depuneau eforturi diplomatice susținute pentru strîngerea și unirea forțelor lor într-un singur bloc militar, Liga Sfîntă de la Linz (creată în martie 1684) obținea succese diferite pe fronturile de luptă duse împotriva turcilor. Astfel, dacă oștirile celor doi țari, Ivan al V-lea și Petru cel Mare, și ale regelui polon, Ioan Sobieski, erau stînjenite în acțiunile lor de tătari, în schimb trupele habsburgice, după cucerirea Budei (septembrie 1686), își continuau înaintarea spre Serbia, reușind să obțină o strălucită victorie la Harkány, lîngă Mohács (august 1687). Aceste victorii au dus la încorporarea Ungariei la Imperiul habsburgic prin încoronarea lui Iosif I, fiul lui Leopold, ca rege (decembrie 1687), recunoscut de dieta convocată la Pressburg (Bratislava) de nobilii maghiari favorabili Austriei.[47]

---

[41] *Ibidem*, p. 33.
[42] Cf. Dimitrie Cantemir, *op. cit.*, p. 151—153.
[43] Greșit în *Istoria României*, vol. II, p. 205, unde se dă anul 1691.
[44] P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 33—34.
[45] Cf. Ștefan Ionescu și Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 40—41.
[46] Cf. Vasile Mihordea, *Știri privitoare la războiul turco-german din 1686*, în „Revista istorică română", nr. XXII (1936), p. 141.
[47] Cf. Ludovic Demény și Paul Cernovodeanu, *Relațiile politice ale Angliei cu Moldova, Țara Românească și Transilvania în secolele XVI—XVIII*, Edit. Academiei, București, 1974, p. 177.

Victoriile obţinute de armatele imperiale pe frontul din Ungaria au agravat însă situaţia Transilvaniei. Dar, Austria ţinea să dea ocupării Transilvaniei un caracter legal, cu alte cuvinte o voia ca o moştenire de drept a regilor maghiari, obiect al eliberării. Şi încă a unei eliberări liber consimţite, solicitată de puterile politice „legitime" ale ţării. Noua stăpînire trebuia astfel să se întemeieze pe puterile politice constituite ale principatului, pe clasele lui stăpînitoare, îndeosebi pe nobilime, pe un statut constituţional admis de ele. [48] În acest scop, Viena s-a străduit, la început, să convingă nobilimea transilvăneană că n-are încotro şi că trebuie să accepte „protecţia" imperială. Transilvania ar fi avut acum nevoie de un aliat puternic. Turcia însă, învinsă, era prea slabă pentru a-i putea da ajutor militar. De această situaţie au profitat austriecii care au impus Transilvaniei aşa-numitul tratat „hallerian" (după numele lui Ioan Haller, autorul tratatului) încheiat la Viena, la 28 iunie 1686, între împăratul Leopold I şi principele Mihai Apafi. Prin acest tratat, ca şi prin cel din 27 octombrie 1687, încheiat la Blaj, s-a impus primirea armatelor austriece pentru „iernat", în douăsprezece oraşe. De asemenea, Austria a cerut principatului transilvănean o contribuţie anuală de 700.000 de florini. [49]

Un an mai tîrziu, în 1688, a sosit în Transilvania generalul Anton Caraffa care a zădărnicit orice discuţie în jurul anumitor condiţii şi a smuls declaraţia din 9 mai 1688 prin care nobilii au fost sfătuiţi să declare că „de bună voie şi îndemnaţi numai de rîvna creştinească, renunţă la protecţia otomană... şi sincer, şi cu bună credinţă primesc părinteasca ocrotire a maiestăţii sale pentru ei (reprezentanţii nobilimii) şi pentru urmaşii lor din Transilvania". [50] În acelaşi an, Dieta întrunită la Făgăraş a întărit declaraţia nobilimii, prin actul semnat la 13 mai 1688. Cu acest act se poate considera încheiată perioada suzeranităţii otomane în Transilvania şi începe perioada suzeranităţii austriece, fiind înlocuit — cum s-a spus — „jugul de lemn al turcului cu jugul de fier al neamţului." [51] Pacea de la Karlovitz (1699) va consfinţi schimbarea statutului politic al Transilvaniei. Aceasta, după 150 de ani de suzeranitate otomană, în care se bucurase de o semiindependenţă politică, trecuse sub stăpînirea austriacă, ce se va întinde asupra sa, cu grele consecinţe.

Odată cu ocuparea Ungariei şi Transilvaniei, diplomaţia habsburgică şi-a dat în vileag intenţiile sale de anexare şi a celorlalte două ţări române de la sud şi est de Carpaţi. Această politică de expansiune a Habsburgilor a fost admirabil surprinsă de cronicarul moldovean Ion Neculce care spunea că „se opintia nemţii să fie Dunărea hotar". [52] Din această cauză Şerban Cantacuzino n-a pierdut niciodată din vedere faptul că în spatele alungării turcilor din Europa stătea politica cotropitoare a Habsburgilor şi într-o oarecare măsură a Poloniei. Tocmai de aceea el a evitat în permanenţă să se angajeze direct faţă de imperiali sau

---

[48] Acad. David Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, Bucureşti, 1967, p. 114.
[49] Cf. *Istoria României*, vol. III, Edit. Academiei, Bucureşti, 1964, p. 225—231.
[50] Cf. Ştefan Pascu, în *Din istoria Transilvaniei*, vol. I, ed. a II-a, Edit. Academiei, Bucureşti, 1961, p. 226.
[51] Cf. Ioan Lupaş, *Istoria românilor*, Sibiu, 1944, p. 303.
[52] Ion Neculce, *op. cit.*, p. 210.

să permită folosirea teritoriului muntean ca o bază de atac împotriva Porții otomane. Cu alte cuvinte, el nu ținea să schimbe o suzeranitate cu o ocupație. [53]

La început, pînă să-și dea seama de scopurile ascunse ale imperialilor, Șerban Cantacuzino a nutrit speranța că viitorul Țării Românești ar fi mai bine asigurat sub protecția pajurii habsburgice. Această speranță i-a fost amplificată și de unele interese personale și de familie. Ca reprezentant al vechii familii Cantacuzino, ambițiosul domn visa coroana, cum spuneam mai înainte, a împăraților bizantini, din care se considera un descendent direct, întrucît istoria înregistrase un Ioan al VI-lea Cantacuzino împărat al Bizanțului în secolul al XIV-lea (1341—1355). Aceste ambiții ale domnitorului muntean îi erau cunoscute și lui Dimitrie Cantemir care scria că „dacă dumnezeu va îngădui biruința asupra dușmanilor și luarea Țarigradului, Șerban, ca unul ce se trage din sînge împărătesc și anume cantacuzinesc, va fi înscăunat împărat al Țarigradului". [54] De altfel, sigiliul domnitorului Șerban Cantacuzino cuprindea în afară de vulturul Bizanțului, două enigmatice inițiale, doi Ț, pe care marele istoric Nicolae Iorga le-a interpretat că ar fi avut semnificația Țar Țarigradski, adică împărat al Constantinopolului. [55] Acest gînd i l-a fluturat cu deosebită grijă chiar curtea imperială vieneză, pentru a-l antrena, se înțelege, tot mai mult la lupta antiotomană, date fiind prestigiul și înrîurirea de care Șerban Cantacuzino se bucura în rîndul popoarelor ortodoxe din Peninsula Balcanică. [56]

Pentru ca aceste proiecte să devină realizabile, Șerban Cantacuzino își dădea perfect seama că turcii trebuie, mai întîi, să fie zdrobiți pe toate fronturile și, după aceea, izgoniți din Europa. De aceea, ca scop imediat, el își propunea recîștigarea raialelor, adică alungarea otomanilor de pe malul stîng al Dunării, și cucerirea independenței statului sub dinastia sa. Ca țel îndepărtat, Șerban vodă urmărea să dezlănțuie o răscoală generală în Balcani care să se termine cu alungarea turcilor din Europa și cu refacerea Imperiului bizantin. [57]

În iarna anului 1687—1688, în urma victoriei creștine de la Mohács, care a întărit și mai mult convingerea imperialilor în înfrîngerea turcilor, au revenit la București Antoine Dunod și contele Csáky, cu misiunea expresă de a-l determina pe Șerban Cantacuzino să înceapă cît mai grabnic lupta deschisă împotriva Imperiului otoman care, după pronosticurile diplomației habsbburgice, urma să se prăbușească. Concomitet cu aceștia, în 1688, a sosit și abatele Giovanni Battista Del Monte, cunoscut misionar catolic în Țara Românească, care, de asemenea, avea mandat din partea lui Leopold I să grăbească încheierea tratativelor cu domnitorul Șerban. Substratul diplomației habsburgice era de a face din Țara Românească, în caz de nevoie, teatrul de război al austriecilor în campania de alungare a turcilor din Peninsula Balcanică. [58] Dar, Șerban Cantacuzino a negociat îndelung termenii ralierii Țării Românești la războiul austro-

[53] Cf. S. Columbeanu și Radu Valentin, *Constantin Brîncoveanu și epoca sa,* Edit., științifică, București, 1967, p. 11—12.

[54] Dimitrie Cantemir, *op. cit.,* p. 125.

[55] Cf. N. Iorga, *Istoria românilor prin călători,* vol. II, ed. a II-a, Vălenii de Munte, 1928, p. 39.

[56] Ștefan Ionescu și Panait I. Panait, *op. cit.,* p. 36.

[57] S. Columbeanu și Radu Valentin, *op. cit.,* p. 12.

[58] Ștefan Ionescu și Panait I. Panait, *op. cit.,* p. 42.

turc, reuşind, prin dibăcie, să-şi asigure liniştea şi păstrarea ţării în contra atîtor vecini lacomi şi puternici. [59]

Discuţiile cu trimişii speciali ai împăratului au fost duse de marele spătar Mihai Cantacuzino, fratele voievodului, şi Constantin Brîncoveanu, nepotul lor. De această dată, Leopold I s-a angajat să respecte religia ortodoxă şi „să păzească obiceiurile româneşti", iar la încheierea păcii să scoată Ţara Românească şi Moldova de sub stăpînirea otomană. [60]

Deşi i s-a promis un ajutor de 6000 de ostaşi în vederea luptelor cu turcii, totuşi împăratul i-a cerut închinarea ţării şi un tribut anual de 75.000 de taleri. Şerban Cantacuzino a refuzat să accepte toate condiţiile şi a insistat pentru încheierea unui tratat menit să ducă la obţinerea independenţei ţării. [61]

Deşi, Şerban vodă se angajase într-o politică de mare anvergură, el a intuit bine scopurile politice urmărite de Habsburgi şi, pentru a evita unele surprize, a trecut la organizarea unei armate de 30.000—40.000 de oameni, formată nu numai din români, ci şi din sîrbi şi bulgari. [62] Dimitrie Cantemir ştia, de pildă, că „Şerban face în taină mari pregătiri de război *în fundul pădurilor Ţării Româneşti şi în munţii Transilvaniei*" (s.n.) şi că „se îngrijeşte de turnarea a treizeci şi cinci de tunuri de război". [63] Evocînd anul 1688, Neculce menţionează, de asemenea, că : „Şerban vodă făcusă gătire mare de oşti în Ţara Muntenească, şi făcusă cîteva vasă, şeici la Argeş, cu zaharà, de sta gata să să scoboare pe Dunăre". [64] Cu această armată, Şerban Cantacuzino urma să deslănţuie răscoala împotriva turcilor numai în momentul cînd prăbuşirea lor pe fronturi era sigură. Totodată, pentru a contracara presiunea austriacă, el a trimis, încă de la începutul anului 1688, pe arhimandritul Isaiia la Moscova spre a-i cere ţarului să protesteze pe lîngă imperiali, care intensificaseră catolicizarea populaţiei transilvănene. Solia avea şi misiunea să stăruie pentru organizarea unei acţiuni imediate care să ducă la eliberarea popoarelor ortodoxe de sub turci. [45] Este interesant de menţionat faptul că în tratatul pe care îl încheie la 28 decembrie 1688 (stil nou) solii lui Şerban Cantacuzino (domnitorul murise între timp) cu ţarii Rusiei, Ioan şi Petru, domnitorul muntean este numit *„voievod şi suveran al tuturor ortodocşilor creştini"* [66] (s.n.), adică şi al celor din sudul Dunării, ceea ce dezvăluie rolul pe care cei doi ţari îl atribuiau lui Şerban vodă în organizarea luptei antiotomane din întreaga Peninsulă Balcanică.

Deşi alianţa cu Rusia a fost lipsită de urmări practice pentru Ţara Românească, deoarece solii au revenit după moartea domnului muntean, ea a avut,

---

[59] Cf. I. Radonič, *Situaţiunea internaţională a principatului Ţării Româneşti în vremea lui Şerban Cantacuzino (1678—1688)*, în „Analele Acad. Rom. Mem. Secţ. Ist., seria II-a, tom. XXXVI, 1914, p. 950.

[60] Ştefan Ionescu şi Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 42.

[61] *Ibidem*, p. 43.

[62] *Ibidem.*

[63] Dimitrie Cantemir, *op. cit.*, p. 125 şi 127.

[64] Ion Neculce, *op. cit.*, p. 178.

[65] Cf. Mihail Dan, *Ştiri privitoare la istoria ţărilor române în cronicile ucrainene*, în „Studii şi materiale de istorie medie", vol. II, Edit. Academiei, Bucureşti, 1957, p. 249.

[66] Ion Ionaşcu, Petre Bărbulescu şi Gheorghe Gheorghe, *Relaţiile internaţionale ale României în documente (1368—1900)*, Edit., politică, Bucureşti, 1971, p. 197.

în schimb, un rol de seamă în politica balcanică a ţarilor. Şerban Cantacuzino a fost acela care a încurajat, în 1688, izbucnirea „primei răscoale naţionale bulgare“. [67]

În concluzie, putem spune că, prin politica sa, Şerban vodă a reuşit să păstreze în tot timpul domniei sale un echilibru constant între Viena, Constantinopol, Moscova şi Varşovia, politică sesizată excelent de cronicarul Ion Neculce : *„Şi să agiunsese Şerban-vodă şi cu nemţii, şi cu moscul, şi cu leşii“* [68] (s.n.). Într-adevăr, el a intuit, ca nimeni altul, faptul că planurile sale converg cu ale marilor săi vecini numai pînă la un anumit punct, iar orice greşeală poate duce la distrugerea Ţării Româneşti cu a cărei soartă se identifica. [69]

Domnitorul n-a ajuns însă să-şi pună în aplicare planul său de luptă, deoarece la 29 octombrie/9 noiembrie 1688, înaintea parafării tratatului cu imperialii, Şerban Cantacuzino a murit, iar tronul Ţării Româneşti a fost ocupat de Constantin Brîncoveanu (1688—1714), nepotul său.

Prin acţiunile sale, Şerban vodă a urmărit realizarea unui mare plan politic, în cadrul căruia Ţara Românească era chemată să joace un rol politic european. [70] Între altele, ea trebuia să accelereze procesul descompunerii Imperiului otoman în Europa. În sfîrşit, meritul lui Şerban Cantacuzino este şi acela de a fi trasat coordonatele politicii externe a celor trei ţări române, deschizînd calea pe care o vor urma Constantin Brîncoveanu în Ţara Românească şi Dimitrie Cantemir în Moldova.

---

[67] Cf. Ivan Ducev Petăr, *Parcevici şi încercările de eliberare ale popoarelor balcanice de sub stăpînirea turcească,* în *Relaţii româno-bulgare de-a lungul veacurilor (sec. XII—XIX),* vol. I, Edit. Academiei, Bucureşti, 1971, p. 186.

[68] Ion Neculce, *op. cit.*, p. 168.

[69] Cf. Radu Ştefan Ciobanu, *op. cit.*, p. 134.

[70] Cf. Ştefan Ionescu şi Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 48.

# *Rubrica învățătorului*

## IDEEA UNITĂȚII ȘI CONTINUITĂȚII POPORULUI ROMÂN ÎN PREDAREA ISTORIEI LA CLASELE MICI

VASILE POPEANGĂ

Istoria patriei se studiază ca obiect independent în clasa a IV-a a ciclului primar. În clasele a II-a și a III-a elevii dobîndesc în cadrul lecțiilor de citire cunoștințe despre unele momente însemnate din istoria patriei. Din aceste lecții elevii asimilează cunoștințe despre strămoșii noștri, întemeierea voievodatelor, lupta antiotomană a poporului român, unirea celor trei țări române într-un singur stat în timpul lui Mihai Viteazul, participarea României la primul război mondial. Imaginea elevilor despre trecutul istoric al poporului nostru se conturează în clasa a IV-a prin predarea sistematică a cunoștințelor de istorie.

I. Sub *raport metodologic,* predarea cunoștințelor de istorie a patriei în clasele II—IV implică o succesiune logică de operații intelectuale : 1. selecția evenimentelor (faptelor) istorice, 2. evocarea evenimentelor în fața elevilor, 3. comentarea evenimentelor pentru a se distinge semnificațiile lor actuale și valoarea istorică, 4. raportarea evenimentelor la procese și permanențe istorice, 5. formarea unor sinteze comprehensive pentru reconstruirea trecutului.

1. Faptele istorice despre care le comunicăm elevilor informații în cursul lecțiilor sînt bogate, complexe în cauzalitatea care le-a determinat și în urmările lor. Din această abundență de evenimente istorice reținem pe cele mai semnificative pentru devenirea istorică a poporului român. În funcție de criterii istorice — valoarea evenimentului respectiv, rolul său în dezvoltarea societății românești — și pedagogice — resurse educative, accesibilitate — se face o selecție a evenimentelor istorice atunci cînd se elaborează programa școlară și manualul. Acestea sînt principalele surse informaționale pentru elevi. În actul viu al predării, învățătorul, ca și profesorul de istorie, în clasele gimnaziale și liceale, nu rămîne la volumul conturat de aceste surse. Atunci cînd consideră eficient sub raport educativ, el introduce în structura lecției informații și despre alte evenimente, în special date despre fapte istorice petrecute pe plan județean sau local. Fiecare localitate de pe teritoriul patriei noastre își are istoria ei. Din trecutul localității respective, al școlii chiar, putem selecționa evenimente mai însemnate pe care le prezentăm elevilor cu un dublu scop educativ : să le cultivăm sentimentul de dragoste față de ținutul natal și să asigurăm accesibilitatea explicației prin culoarea locală a unor evenimente istorice. Marile evenimente și procese istorice care s-au petrecut pe teritoriul patriei noastre au lăsat urme în fiecare colț al pămîntului românesc. Să ne gîndim la lupta pentru realizarea unității naționale, anul revoluționar 1848, războiul pentru independență. Evenimentele locale despre care vom comunica elevilor informații îndeplinesc în lecții funcția pedagogică de a exemplifica generalul și de a asigura înțelegerea lui de către elevi. Selecția unor evenimente istorice din trecutul nostru bogat devine în lecții

un aspect al actului de creaţie pedagogică la care trebuie să aspirăm şi să-l realizăm în predare.

2. Evocarea cu patos a evenimentelor istorice selecţionate dintr-un trecut trepidant este principala sursă de dezvoltare a afectivităţii elevilor şi a sentimentului lor de admiraţie faţă de trecutul nostru istoric. Un eveniment revelator în istoria naţională, plin de semnificaţii axiologice în cîmpul istoriei, devine revelator în conştiinţa elevilor prin cuvîntul învăţătorului lor.

3. Comentarea evenimentelor istorice se face pentru a se distinge semnificaţiile lor actuale, pentru a le înţelege cauzele şi pentru a desprinde din ele modele de comportament pentru viitor. Eficienţa educativă a comentariului sporeşte dacă el se realizează în cooperare cu elevii. Interpretarea istorică a evenimentului vizează înţelegerea de către elevi a cauzelor care l-au determinat, a urmărilor pe care le-a provocat şi a semnificaţiilor pe care le prezintă. Ne vom referi la lecţia „Revoluţia din 1848 din Transilvania", în cadrul căreia li se arată elevilor că la marea adunare de pe Cîmpia Libertăţii de la Blaj au participat peste 40.000 de oameni, care s-au adunat sub steagul tricolor românesc şi au strigat cu putere „Vrem să ne unim cu Ţara!". Comentarea semnificaţiei adunării de pe Cîmpia Libertăţii se va face cu ajutorul clasei, căreia i se vor adresa întrebările : Ce simboliza steagul tricolor pe Cîmpia Libertăţii de la Blaj în 1848 ? Ce doreau cei peste 40.000 de ţărani, meseriaşi şi intelectuali atunci cînd au strigat „Vrem să ne unim cu Ţara" ? Care era dorinţa pe care o nutreau românii din cele trei ţări române ? În concluzia lecţiei se va accentua că poporul român nutrea în mod fierbinte dorinţa de a se uni înr-un singur stat.

4. Raportarea evenimentelor la procese şi permanenţe istorice este necesară pentru a se forma la elevi o viziune de ansamblu a trecutului patriei şi pentru a se integra evenimentele istorice particulare în contextul lor naţional şi universal. Reconstituirea devenirii istorice a naţiunii române, inclusă ca element programatic în *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi de înaintare a României spre comunism,* are ca scop nu numai prezentarea *dinamicii schimbărilor* prin care a trecut poporul român de la naşterea sa pînă la construcţia creatoare a socialismului, ci şi relevarea marilor constanţe, a *permanenţelor istorice* şi a *coordonatelor fundamentale ale istoriei românilor.* Logica istoriei ne obligă să subliniem în lecţii *dinamica schimbării* şi *coordonatele transformărilor,* adică elementele permanente, cu caracter de generalitate, care se desprind din schimbările survenite pe teritoriul patriei. Dacă procedăm astfel, lecţiile de istorie nu sînt un bilanţ de fapte istorice, ci o interpretare retrospectivă făcută pentru a descoperi continuitatea poporului român în spaţiul în care s-a născut, patriotismul şi umanitatea sa, lupta pentru libertate şi progres a generaţiilor trecute.

5. Reconstituirea ansamblurilor, a marilor procese istorice care s-au petrecut în devenirea istorică a poporului român se realizează prin formarea unor sinteze, a unor idei cu caracter de generalitate. Evenimentele istorice se corelează între ele datorită interdependenţelor cauzale de timp şi spaţiu şi dau naştere unor ample procese istorice, în a căror structură şi devenire se pot distinge elemente de generalitate. Aceste elemente cu caracter de generalitate, pe care N. Iorga le-a denumit *permanenţe istorice* arată sensul dezvoltării procesului şi dau perspectiva de ansamblu a devenirii istorice a unei comunităţi umane. Analiza fenomenelor istorice care s-au petrecut pe teritoriul patriei noastre, respec-

tînd conexiunea dintre ele, corelaţia dintre diferite fenomene pe fondul general al succesiunii temporale, ne ajută să surprindem marile procese ale istoriei naţionale, cum sînt : *Formarea poporului român şi continuitatea sa istorică pe teritoriul pe care s-a format ; Procesul istoric de realizare a unităţii naţionale a poporului român ; Lupta românilor în decursul istoriei pentru libertate şi independenţă naţională ; Lupta maselor populare pentru libertate şi dreptate socială.* Unele idei cu caracter de generalitate istorică reflectă trăsături generale şi specifice ale personalităţii colective a poporului român şi ale culturii şi civilizaţiei sale, ca de exemplu : *Spiritul de pace manifestat de poporul român în relaţiile cu vecinii săi ; Contribuţia creatoare a poporului român la cultura şi civilizaţia omenirii.* Se observă din formularea acestor teme preocuparea de a reconstitui procesele istorice prin aspectele lor generale manifestate în istoria noastră. Analiza se va realiza printr-o îmbinare a dimensiunilor sincronice şi diacronice ale procesului istoric, pentru a surprinde sensurile evoluţiei lui. [1]

II. *Metodica formării ideilor generale.* Logica istoriei ca ştiinţă ne obligă la un demers metodologic menit să releve totalităţile, ansamblurile, elementele permanente cu caracter de generalitate care se desprind din multitudinea şi varietatea schimbărilor istorice petrecute pe teritoriul patriei noastre. Formarea ideilor generale se bazează însă şi pe o logică pedagogică, impusă de specificul actului educativ. Geneza şi evoluţia unui proces istoric ne impune să adoptăm o perspectivă diacronică asupra istoriei, iar sub raport pedagogic să operăm cu sinteze care să-i ajute pe elevi să înţeleagă schimbările survenite în decursul istoriei poporului român şi coordonatele fundamentale pe care ele s-au petrecut. Sub raport metodic, ideile generale alcătuiesc elementele fundamentale ale volumului de cunoştinţe pe care elevii le asimilează în lecţiile de istorie a patriei. Ideea unităţii şi continuităţii poporului român constituie una din structurile fundamentale ale edificiului cognitiv pe care-l construim prin lecţii. Pentru a axa cunoştinţele de istorie asimilate de elevi în jurul acestei idei fundamentale a istoriei noastre, nu este suficientă o lecţie recapitulativă cu această temă, ci o predare orientată în această direcţie. Lecţia de sinteză cu această temă va avea funcţia unei organizări metodice a cunoştinţelor asimilate de elevi despre procesul realizării unităţii naţionale. Dintre procedeele metodice care vor facilita orientarea actului predării cunoştinţelor de istorie în clasele ciclului primar în această direcţie reţinem pe următoarele : 1. determinarea în cadrul lecţiilor a factorilor unităţii şi continuităţii poporului român ; 2. stabilirea de corelaţii integrative între evenimentele istorice petrecute pe teritoriul patriei şi procesul realizării unităţii naţionale a românilor ; 3. utilizarea unor mijloace auxiliare — documente istorice, literatură, film, diafilm, exponate muzeale etc. Ponderea acestor procedee în structura metodică a lecţiei va fi stabilită în funcţie de conţinutul ei, de volumul de cunoştinţe predat şi de scopul urmărit.

1. Unitatea milenară a poporului nostru a fost determinată de factori obiectivi care au acţionat asupra vieţii poporului român, închegîndu-i unitatea şi afirmînd-o în acţiuni de răsunet istoric universal. Originea comună daco-romană, limba unitară vorbită de toţi românii, civilizaţia şi cultura pe care le-au creat şi aspiraţiile de făurire a unui stat naţional unitar, de independenţă şi libertate

---

[1] Vezi P. Nicheţelea, *„Structură" şi „metodă structurală" în istorie,* în „Era socialistă", anul LX, 15/1975, p. 52.

națională au cimentat unitatea poporului nostru. Această unitate s-a bazat pe permanența vieții trăită în același spațiu geografic în care s-a format, pe care l-a apărat cu prețul a nenumărate jertfe şi în cadrul căruia a creat o civilizaţie şi o cultură cu caracter de originalitate şi profund umanism. Cum vom proceda în lecţii pentru a releva factorii unităţii naţionale ?

În clasele II—III reţinem unele cunoştinţe de istorie din lecţiile de citire. Astfel, în lecţia „Legenda lui Negru Vodă", elevilor li se arată că, în urmă cu multe sute de ani, românii nu trăiau cu toţii la un loc, ci erau despărţiţi în mai multe ţărişoare. Negru Vodă a unit pe românii din unele mici ţărişoare şi a întemeiat una mai mare numită Ţara Românească. În clasa a III-a, în lecţia „Războaiele lui Traian şi Decebal", avem posibilitatea de a le arăta elevilor că românii sînt urmaşi ai dacilor şi romanilor, au deci o origine comună. În timpul unei îndelungate stăpîniri a Daciei, băştinaşii au învăţat limba romanilor şi astfel s-a format limba română, frumoasă şi melodioasă, şi pe care au vorbit-o înaintaşii noştri. Se subliniază în această lecţie că, avînd aceeaşi origine şi vorbind aceeaşi limbă, românii erau ca fraţii, alcătuiau o mare familie, poporul român. Din cauza vitregiei vremurilor istorice însă, ei trăiau despărţiţi în trei ţări române. În înţelegerea copiilor apare firească dorinţa de unire a românilor de îndată ce ei aveau aceeaşi origine şi vorbeau aceeaşi limbă.

În clasa a IV-a, în predarea lecţiei „Formarea poporului român şi a limbii române" vom sublinia că românii au origine comună : sînt urmaşii daco-romanilor, vorbesc toţi aceeaşi limbă şi s-au născut şi au trăit pe teritoriul pe care îl locuim şi noi azi. Manualul de clasa a IV-a [2] ne ajută să facem aceste precizări. Predarea istoriei patriei în perspectiva formării unor sinteze comprehensive obligă pe învăţător sau profesor să depăşească stadiul comunicării de informaţii şi să-i angajeze pe elevi în discuţii cu ajutorul unor întrebări menite să ducă la înţelegerea fenomenului unităţii poporului român. Iată succesiunea acestor întrebări : Care au fost strămoşii poporului român ? ; Pe ce teritoriu s-a format poporul român ? ; Cum s-a format limba română ? ; De ce limba română este o limbă romanică ? ; După retragerea stăpînirii romane cine a stat o vreme pe teritoriul patriei noastre ? Ce s-a întîmplat cu popoarele năvălitoare ? ; Dar cu poporul român ? Aşa s-a format poporul român şi el a rămas statornic pe pămîntul unde s-a născut. Gîndiţi-vă la formarea poporului nostru : ce au comun toţi românii ? (aceiaşi strămoşi şi aceeaşi limbă). Ce importanţă prezintă faptul că românii au o origine comună, aceeaşi limbă şi au locuit în mod statornic pe acelaşi teritoriu ? (Românii au fost un popor unitar). Ce-a contribuit deci la unitatea poporului nostru ? (originea comună, limba unitară şi comună, statornica aşezare pe meleagurile de azi).

Continuitatea românilor în aria geografică în care s-au format va fi subliniată în continuare în lecţia „Cele dintîi cnezate şi voievodate româneşti". În această lecţie vor fi relevate alte trăsături ale vieţii românilor : ei duceau o *viaţă stabilă* şi *organizată* de agricultori şi crescători de vite. Cîteva întrebări adresate clasei în fixarea cunoştinţelor vor ajuta pe elevi să înţeleagă continuitatea vieţii românilor pe teritoriul în care s-au format. Dialogul purtat cu clasa ar putea avea următoarea desfăşurare : Ce putem spune despre viaţa populaţiei

---

[2] Referirile se fac la manualul utilizat în ulmii ani şcolari : Dumitru Almaş şi Eleonora Fotescu, *Istoria patriei,* E.D.P., 1975.

care a întemeiat primele cnezate şi voievodate româneşti ? ; Care era ocupaţia acelor oameni ? (agricultori şi păstori) ; Ce fel de viaţă duceau ei ? (stabilă, fixată locului) ; De unde reiese caracterul acesta de viaţă stabilă şi fixată locului ? (din ocupaţie, din construirea de cetăţi, din organizarea vieţii) ; De unde mai avem veşti despre viaţa organizată a românilor ? (din cronicile străine) ; Ce putem deci afirma despre viaţa poporului român în timpul popoarelor migratoare ? ; În ce părţi locuite de români au fost organizate voievodate ? ; Cînd au fost organizate aceste voievodate ? Cu ajutorul elevilor se formulează concluzia că viaţa poporului român a avut un caracter stabil şi organizat în timpul năvălirii popoarelor migratoare, poporul continuîndu-şi viaţa pe acelaşi teritoriu pe care s-a format.

Ideea unităţii poporului român se poate sublinia pregnant după predarea lecţiei „Întemeierea Moldovei". Venind din Maramureş, Bogdan a întemeiat un nou stat independent : Moldova. La sfîrşitul lecţiei este necesar să se stabilească legături între cunoştinţele asimilate de elevi în lecţiile despre cele dintîi cnezate şi voievodate româneşti. Corelaţia se poate stabili cu ajutorul întrebărilor : Cîte voievodate întîlnim pe teritoriul locuit de români ? ; Care sînt cele trei voievodate ? ; Cine locuia în cele trei voievodate ? ; Cum vă explicaţi că deşi în cele trei voievodate era unul şi acelaşi popor — poporul român — cele trei ţări nu s-au putut uni de la început într-o singură ţară mai mare şi mai puternică ? Ce dorinţă au păstrat românii în sufletul lor ? (dorinţa de a se uni ; românul să se unească cu românul).

Rolul culturii în făurirea unităţii naţionale a românilor va fi subliniat în alte lecţii. Astfel, în lecţia „Ţara Românească şi Moldova în vremea lui Matei Basarab şi Vasile Lupu" se vor sublinia cîteva idei : în toate trei provinciile româneşti se tipăresc cărţi care circulă dintr-o parte în alta, cronicarii Grigore Ureche şi Miron Costin au arătat că moldovenii, transilvănenii şi muntenii sînt fraţi, deci alcătuiesc acelaşi popor. În lecţia „Viaţa poporului român în secolul al XVIII-lea" se va releva un alt fapt : ideea că românii din Moldova, Transilvania şi „Ţara Românească au aceeaşi origine şi alcătuiesc o unitate a fost afirmată de un învăţat transilvănean : Gheorghe Şincai, în opera sa „Cronica Românilor". De asemenea, în cadrul lecţiei „Revoluţia din 1848 din Transilvania", se va arăta că revoluţionari înflăcăraţi şi cărturari vestiţi din Moldova şi Ţara Românească, dintre care se distinge figura luminoasă a lui N. Bălcescu, au venit în Transilvania, participînd la revoluţia din această provincie românească. Legăturile culturale dintre românii din cele trei ţări româneşti vor deveni mai intense după revoluţia de la 1848, pregătind spiritele pentru realizarea unirii lor într-un singur stat.

2. Istoria selecţionează din trecutul patriei faptele pe care le prezintă elevilor, însă numai explicarea lor nu este suficientă pentru înţelegerea evoluţiei istorice a poporului român. Este necesară corelarea evenimentelor istorice şi integrarea lor într-o viziune de ansamblu asupra istoriei noastre. Înţelegerea luptei statornice a românilor pentru realizarea unităţii lor naţionale se va realiza mult mai uşor dacă vom raporta evenimentele istorice semnificative în această direcţie la procesul făuririi statului naţional unitar. La sfîrşitul cursului, într-o lecţie de sinteză cu tema : „Lupta românilor în decursul veacurilor pentru realizarea statului naţional unitar" se vor sistematiza cunoştinţele şi se va crea imaginea de ansamblu a acestui proces istoric încheiat prin unirea Transilvaniei

cu România. Analiza procesului trebuie făcută dintr-o perspectivă sincronică şi diacronică pentru a arăta simultaneitatea structurilor culturale şi a aspiraţiilor de unire la românii din cele trei ţări române dar şi întruchiparea ideii în diferite momente istorice şi realizarea ei. În analiza procesului se va sublinia statornicia aspiraţiilor de unire ale românilor şi lupta dusă de numeroase generaţii pentru înfăptuirea lor. Aşa după cum se subliniază în Programul Partidului Comunist Român, „Unirea Transilvaniei cu România a constituit înfăptuirea firească a năzuinţei seculare de unitate a poporului nostru, a visului pentru care au luptat şi s-au jertfit nenumărate generaţii de înaintaşi, împlinirea unei necesităţi obiective a însăşi dezvoltării istorice." [3]

În această perspectivă a unităţii naţionale, evenimentele istorice analizate în clasă cu elevii dobîndesc alte semnificaţii educative. În luptele purtate împotriva turcilor la Belgrad, oştile din Moldova şi Ţara Românească au luptat alături de cele din Transilvania sub conducerea lui Iancu de Hunedoara pentru a pune stavilă penetraţiei otomane în centrul Europei. În acest moment istoric asistăm la unirea oştilor române sub acelaşi conducător. Datorită vitejiei ostaşilor săi, Iancu de Hunedoara a reuşit să pună stavilă înaintării otomane. Se confirma astfel adevărul unei aserţiuni populare : unirea face puterea.

Elevilor din clasa a IV-a le-au fost comunicate informaţii despre diferite evenimente istorice care atestă unitatea şi continuitatea românilor în cele trei ţări române. În lecţia „Unirea ţărilor române în timpul lui Mihai Viteazul", li se vor preda elevilor cunoştinţe despre actul realizării primului stat unitar al românilor. În discuţiile care se vor purta cu clasa în încheierea lecţiei, se vor sublinia două aspecte principale. În primul rînd, actul unirii a fost o necesitate obiectivă, care a corespuns năzuinţei poporului de a se uni pentru a-şi apăra cu forţe unite independenţa ţării. În al doilea rînd, se va deschide o perspectivă asupra lecţiilor următoare care vor fi predate, arătîndu-le elevilor că unirea realizată la 1600 n-a putut fi păstrată decît puţin timp, dar *ideea unirii a stăpînit în continuare conştiinţa poporului român.* Poziţia imperiilor străine faţă de noul stat român unitar a dus la dispariţia lui. „Dar ideea unirii ţărilor româneşti, idealurile formării unui stat puternic pe meleagurile Daciei — afirmă tovarăşul Nicolae Ceauşescu evocînd figura lui Mihai Viteazul — nu au putut fi ucise niciodată, pentru că ele sînt adînc împlîntate în inseşi sîngele, în conştiinţa şi spiritul întregului nostru popor." [4]

La ideea unităţii naţionale vor fi raportate alte evenimente istorice studiate de elevi. În lecţia „1848 — o singură revoluţie în cele trei ţări române" ideea unităţii naţionale va fi relevată printr-un dialog purtat cu clasa. Sugerăm următoarea desfăşurare a discuţiilor : Care era situaţia ţărilor române în preajma anului 1848 ? ; Ce dorinţe manifestau românii ? ; Care au fost ţelurile urmărite de revoluţionarii de la 1848 în toate trei ţările române ? ; Arătaţi cum s-a manifestat ideea unităţii naţionale în cele trei ţări române ? De la concluziile formulate în această lecţie se va porni în predarea lecţiei „Unirea Moldovei cu Ţara Românească", subliniindu-se că după 1848 idealul unirii a stăpînit conştiinţele

---

[3]. *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi înaintare a României spre comunism,* E.P., 1975, p. 38.

[4] Nicolae, Ceauşescu, *Cuvîntare la grandioasa adunare populară consacrată împlinirii a 375 de ani de la prima unire politică a ţărilor române şi sărbătorire a oraşului bimilenar",* E.P., 1975, p. 10.

românești. Poporul român a dorit unirea Moldovei cu Țara Românească într-un singur stat și nici sultanul, nici împăratul Austriei n-au putut să zădărnicească actul Unirii. Cu ajutorul cîtorva întrebări de fixare se va deschide perspectiva asupra următoarelor lecții : Ce act istoric a fost săvîrșit la 24 ianuarie 1859 ? ; Cine a fost în primele rînduri ale luptei pentru realizarea unirii celor două țări ? ; Ce țară românească rămînea încă despărțită ? Transilvania rămînea încă despărțită și lupta pentru unirea românilor într-o singură patrie va continua.

Aplicînd același principiu al stabilirii de corelații interdisciplinare, în lecțiile următoare se pot stabili legături între alte evenimente istorice și procesul amplu al făuririi unității naționale. Astfel, în lecția „Războiul pentru independență" se va preciza că în bătăliile de la Plevna au luptat în rîndurile armatei române tineri voluntari din Transilvania și Bucovina. Participarea lor este semnificativă pentru unitatea pe care românii o manifestau într-un moment de luptă. Cucerirea independenței a stimulat lupta pentru desăvîrșirea unității politice a românilor prin unirea Transilvaniei cu vechea Românie.

Ideea unirii Transilvaniei cu România va sta la baza lecțiilor „Participarea României la primul război mondial" și „Unirea Transilvaniei cu România". În aceste lecții vor fi reliefate următoarele idei : Hotărîrea de a elibera provinciile românești care se mai aflau sub stăpînirea străină a însuflețit pe ostașii români și Unirea Transilvaniei cu România a fost hotărîtă de delegații poporului, care s-au adunat la Alba-Iulia la 1 decembrie 1918. La această adunare au participat peste 100.000 de români. La actul unirii Transilvaniei cu România au aderat maghiarii și germanii din Transilvania. Actul unirii de la 1 decembrie 1918 reprezintă făurirea statului unitar național România. Unirea este încununarea luptei de veacuri a poporului român și un îndemn la muncă hotărîtă pentru progresul patriei întregite.

O privire de ansamblu asupra procesului de făurire a unității naționale și a continuității poporului român se poate realiza într-o lecție de recapitulare finală, a cărei structură poate fi următoarea :

Tema : *„Lupta românilor în decursul veacurilor pentru realizarea statului național unitar"*.

Scop : sistematizarea cunoștințelor elevilor despre lupta dusă de popor pentru făurirea unirii, cultivarea sentimentului de dragoste și de admirație față de generațiile care prin brațul, mintea și sufletul lor au făurit România întregită ; dezvoltarea hotărîrii de a învăța și munci pentru progresul patriei noastre socialiste.

*Desfășurarea lecției.* La sfîrșitul orei trecute de istorie am fixat lecțiile din care să vă pregătiți pentru astăzi. Ce temă ne-am propus să dezbatem ? Notarea temei pe tablă.

Pe baza discuțiilor cu clasa va fi redactat următorul plan care va fi scris pe tablă :

1. Formarea poporului român și a limbii române.
   — precizarea originii daco-romane a poporului român și a limbii române ;
   — determinarea teritoriului pe care s-a format poporul român.
2. Ce factori au contribuit la unitatea poporului și la continuarea vieții lui în teritoriul în care s-a format ?
   — originea comună a românilor. Ideea originii lor ;

— Limba unitară vorbită de tot poporul. (Recitarea poeziei „Limba românească“ de G. Sion) ;
— cultura română unitară în cele două părţi ale Carpaţilor ;
— legăturile permanente dintre românii din cele trei ţări. Se vor aminti trecerile dintr-o parte în alta a Carpaţilor, întemeierea Moldovei de către Bogdan, conducerea oştilor române de către Iancu de Hunedoara în lupta de la Belgrad, caracterul unitar al revoluţiei de la 1848 în cele trei ţări române, participarea unor tineri din Transilvania şi Bucovina la războiul pentru independenţă.

3. Momentele principale ale luptei românilor pentru făurirea statului naţional unitar.
— Unirea ţărilor române în timpul lui Mihai Viteazul. Importanţa actului unirii de la 1600.
— Unirea Moldovei cu Țara Românească la 24 ianuarie 1859. Dezvoltarea României şi cucerirea independenţei de stat.
— Unirea Transilvaniei cu România la 1 decembrie 1918.
Marea Adunare Naţională de la Alba-Iulia. Proclamaţia Unirii. Lectură „Cum s-a făcut România Mare în Ardeal“ de A. Lupeanu-Meliu. Textul la Miron Constantinescu şi Şt. Pascu (sub redacţia) „Desăvîrşirea unificării statului naţional român. Unirea Transilvaniei cu vechea Românie“, Editura Academiei, 1968, p. 413—414.
— Însemnătatea Unirii din 1918.

4. Concluzii. Românii au constituit un popor unitar care şi-a continuat viaţa pe acelaşi teritoriu deşi erau împărţiţi în trei ţări. Dorinţa de unire într-un singur stat unitar a fost vie în sufletul românilor în decursul istoriei. Statul român unitar s-a format prin lupta şi jertfa românilor de pretutindeni.

III. Manualul de istoria patriei pentru clasa a IV-a are o fericită structură datorită lecturilor literare pe care le conţine şi care contribuie la înţelegerea mai clară de către elevi a unor evenimente istorice şi la educaţia lor patriotică. Folosind puterea de pătrundere în suflete a literaturii, învăţătorul poate utiliza mici legende sau povestiri pentru a forma reprezentările elevilor despre un eveniment istoric sau pentru a le uşura înţelegerea luptei pe care au desfăşurat-o românii pentru realizarea unităţii naţionale. După lectura bucăţii „Surghiunul poetului Vasile Alecsandri“, se va arăta că după înăbuşirea revoluţiei de la 1848 din Moldova, unii dintre fruntaşii ei s-au îndreptat spre Transilvania. Se va discuta cu elevii asupra semnificaţiilor pe care le prezintă fenomenul : unitatea românilor din cele trei ţări române şi caracterul unitar al revoluţiei de la 1848. Aceeaşi idee a unităţii românilor se reţine şi din lectura bucăţii „Cîntecul revoluţionarilor“. Întrucît în această povestire se vorbeşte de poezia „Răsunetu“ a lui A. Mureşanu, învăţătorul va citi în ora respectivă sau într-o oră de lectură întreaga poezie, remarcînd caracterul ei avîntat şi puternicele sentimente patriotice ale autorului. De asemenea, se vor evidenţia marile aspiraţii naţionale oglindite în poezie : ideea unirii românilor şi a apărării libertăţii şi demnităţii naţionale. În lecţia de sinteză putem recurge la un text care nu e în manual şi în care s-ar evidenţia unitatea poporului român. Ce frumos a prezentat în 1915, în conferinţele pe care le ţinea în anii neutralităţii României, Barbu Ştefănescu Delavrancea rolul munţilor Carpaţi în viaţa poporului român : „Carpaţii nu ne despart, ci ne întregesc... Carpaţii sînt osul de rezistenţă al nostru, şira spinării

care nu s-a încovoiat niciodată şi nu se va rupe niciodată, decît cu cel din urmă om dintre noi.

România este patria noastră şi a tuturor românilor de pretutindeni. E o singură fiinţă etnică. E România celor de demult şi a celor mai de apoi. E patria celor dispăruţi şi a celor ce va să vie." [5] Lectura textului va fi făcută pentru a ilustra în mod mai clar pentru elevi că unitatea geomorfologică a spaţiului carpato-danubian în care s-a format poporul român a contribuit la închegarea unităţii sale spirituale.

Imaginea proiectată a pătruns tot mai insistent în lecţiile de istorie, dovedindu-se o metodă utilă nu numai pentru a reda culoarea unei epoci, ci şi pentru a spori eficienţa lecţiei. Filmul istoric explicat cu atenţie pentru a-i asigura accesibilitatea („Dacii", „Mihai Viteazul" etc.) devine o sursă de imagini viu colorate despre epocă şi oameni. Din trusa de diafilme se pot alege diafilme adecvate temei, ca de exemplu „Adunarea de la Alba-Iulia de la 1 Decembrie 1918". Cu ajutorul diafilmului, reprezentările istorice ale elevilor dobîndesc vivacitate şi ca urmare înţelegerea unor evenimente sau procese istorice devine mai clară. Exponatele muzeale prezintă resurse educative mai ample prin contribuţia pe care o aduc la reconstituirea unei epoci. Utilizarea imaginii şi a documentului istoric în lecţii ridică probleme specifice de metodică asupra cărora nu stăruim.

„Unitatea naţională fu visarea iubită a voievozilor noştri cei viteji, a tuturor bărbaţilor noştri cei mari, care întrupară în sine individualitatea şi cugetarea poporului, spre a o manifesta lumii. Pentru dînsa ei trăiră, munciră, suferiră şi muriră." Aşa scria Bălcescu în momentele cînd în previziunile sale vedea imaginea unei patrii unite şi întregite. Cunoaşterea acestor aspiraţii şi a luptelor purtate pentru realizarea lor prezintă o valoare integrativă, contribuind la formarea tineretului în spiritul unui cald şi înflăcărat sentiment de dragoste de patrie.

[5] Textul integral în *Cîntare României,* antologie prefaţată de C. G. Nicolescu, E.P.L., 1967, p. 334.

## CHESTIONAR ISTORIC

Istoria unei ţări, a unui popor înseamnă înmănunchierea, într-un întreg, organic, a tuturor eforturilor şi strădaniilor, a faptelor şi înfăptuirilor poporului în întregimea sa ori a părţilor acestuia. Pe teritoriul unei ţări se petrec, în curgerea vremii, evenimente numeroase, unele de însemnătate generală, altele locală. Sînt fără îndoială, mai importante cele dintîi, dar nu sînt lipsite de însemnătate nici celelalte. De aceea, pentru a le putea judeca valoarea se cuvin cunoscute cît mai bine, mai real şi mai obiectiv, atît unele cît şi altele. Dacă cele din prima categorie — cele de însemnătate generală — sînt mai bine cunoscute din izvoarele păstrate, transmise şi studiate, cele din categoria a doua s-au învrednicit în mai mică măsură de atenţia acestor izvoare. Ele s-au păstrat, însă, în memoria oamenilor locului transmise din generaţie în generaţie, în vestigii vizibile sau ascunse sub pămînt, în însemnări marginale pe cărţi, în registrele parohiale şi de stare civilă, în matricolele şcolare, în inscripţii pe pereţi şi pe piatră, în numele de locuri şi de rîuri, în obiceiuri, datini şi legende etc. etc.

Cine poate cunoaşte mai bine toate aceste realităţi decît cei ce-şi desfăşoară activitatea zi de zi în sate şi comune ? Cine le poate înţelege mai bine însemnătatea decît profesorii de istorie, decît învăţătorii ? Cine este mai calificat decît aceştia a le culege şi a le pune în valoare ? De aceea spre aceştia ne îndreptăm gîndurile şi îndemnurile de a se apleca cu interes şi înţelegere faţă de vestigiile trecutului — memorie a omenirii —, a le aduna cu grijă şi preţuire, a le cuprinde în răspunsurile la acest *chestionar*. Îşi vor împlini, astfel, o obligaţie ştiinţifică, cuprinsă şi în statutul Societăţii de ştiinţe istorice şi, totodată, o îndatorire patriotică.

Cunoscînd dorinţa profesorilor şi învăţătorilor de a fi folositori ştiinţei pe care o cultivă şi poporului pe care-l slujesc cu credinţă, de a contribui la cunoaşterea trecutului pentru folosul prezentului, de a aduna pietrele de temelie din trecut pentru temeinicirea vremurilor de astăzi şi de mîine, — sîntem încredinţaţi că apelul nostru va fi urmat de fapte pe măsura însemnătăţii proiectului. Fiecare contribuţie va însemna o mai temeinică cunoaştere a istoriei poporului român şi a naţionalităţilor conlocuitoare, o mai temeinică fundamentare a *Istoriei României,* aşa cum o pretinde *Programul* partidului, secretarul general, preşedintele Republicii, tovarăşul Nicolae Ceauşescu, Comitetul politic executiv al C.C. al P.C.R. care a hotărît realizarea unei noi sinteze a *Istoriei României.*

*
* *

1. Ce vestigii istorice din antichitate, evul mediu şi epoca modernă şi contemporană se cunosc pe teritoriul comunei (satului), pe baza tradiţiei locale,

a descoperirilor întîmplătoare sau a cercetărilor organizate : aşezări săteşti, aşezări fortificate, urme de întărituri (valuri de pămînt, palisade, şanţuri), cetăţi (din pămînt şi piatră), castele şi cule (conace), bastioane (donjoane), biserici (de lemn sau piatră), alte construcţii.

Unde anume (în ce parte a localităţii sau a hotarului aşezării) se cunosc sau se păstrează asemenea vestigii ?

Cînd şi cu ce ocazie s-au semnalat sau descoperit ?

În ce stare sînt şi ce ar trebui să se întreprindă pentru valorificarea lor ?

Scurtă descriere a acestora : vechimea, materialul de construcţie, importanţa, tipul bisericilor (sală, hală, ortodoxă, romano-catolică, reformată, etc.).

2. Ce alte vestigii de însemnătate istorică se cunosc ori s-au descoperit — din antichitate, evul mediu, epoca modernă şi contemporană — pe teritoriul comunei (satului) : unelte folosite de oameni la diferite îndeletniciri, arme, armuri, îmbrăcăminte sau piese de îmbrăcăminte, obiecte de întrebuinţare cotidiană, podoabe, morminte (cu inventarul lor), schelete, vase cu cenuşă, monede etc. etc.

Unde anume (în ce parte a aşezării sau a hotarului comunei — satului) se cunosc ori s-au descoperit asemenea vestigii ?

Cînd şi cu ce ocazie s-au semnalat ori s-au descoperit ?

În ce stare sînt, cum şi unde se păstrează ?

Scurtă descriere a lor : de cînd datează, din ce material sînt (fier, bronz, aramă, argint, aur etc.), inscripţii sau alte semne pe vase, pe monede, pe arme, pe podoabe etc.

3. Ce evenimente mai însemnate s-au petrecut pe teritoriul comunei (satului), păstrate de tradiţia locală sau sub formă de legende, din antichitate, evul mediu, epoca modernă şi contemporană.

Descrierea lor aşa cum a păstrat-o tradiţia sau legenda, cu indicarea, dacă este cazul, a persoanei sau persoanelor care vi le-au transmis şi cu o apreciere personală cu privire la valoarea istorică a tradiţiei sau legendei respective.

4. Ce monumente, mai vechi şi mai noi, cinstesc evenimentele sau pe cei ce le-au înfăptuit.

Descrierea lor, starea în care se păstrează şi propuneri pentru păstrarea sau ridicarea de alte monumente acolo unde lipsesc.

5. Cărţi vechi (manuscrise sau tipărite) cu caracter laic sau bisericesc, păstrate la şcoală, biserică, în alte locuri şi chiar la persoane particulare.

Descrierea lor : data tipăririi sau a manuscrisului, cuprinsul acestora, însemnătatea lor, limba şi alfabetul în care sînt scrise, miniaturi, ilustraţii etc. ; însemnări pe cărţi.

Starea în care se păstrează ; propuneri pentru mai buna lor păstrare.

6. Documente de orice fel, din orice epocă, ce se găsesc în comună (sat).

Descrierea lor : data, limba, alfabetul, caracterul (acte oficiale, scrisori particulare etc.), importanţa lor.

Condiţiile în care se păstrează ; propuneri pentru mai buna păstrare a lor.

7. Urbarii, conscripţii, catagrafii, registre de dare, registre parohiale, registre de stare civilă, registre şcolare etc.

Descrierea lor : datarea (de la — pînă la), cuprinsul (numele şi prenumele, vîrsta, sexul, averea, originea şi starea social-juridică, numărul membrilor de familie, natalitatea, nupţialitatea, mortalitatea, naţionalitatea, confesiunea religioasă, situaţia la învăţătură etc.) ; limba şi alfabetul în care sînt scrise.
Starea în care se află ; propuneri pentru mai buna lor păstrare .

8. Picturi murale (fresce) şi inscripţii pe pereţi sau pe piatră (pietre de mormînt de valoare istorică) ; sculpturi (laice sau religioase), podoabe, argintărie, icoane vechi etc.
Descrierea lor : vechimea, culorile, genul picturii sau sculpturii, materialul (ulei, piatră, marmoră, metal, sticlă, lemn), numele artistului sau alte însemnări, textul inscripţiilor, starea în care se găsesc etc.

9. Toponomastica locală : nume de locuri (şi de rîuri) cu semnificaţie istorică (derivate de la nume de popoare, sau care păstrează amintirea unor evenimente istorice, a unor întîmplări petrecute în satul (comuna) sau pe locul respectiv, care amintesc o cetate, cetăţuie, grădişte, şanţ etc.), nume de locuri cu semnificaţie topografică (forma sau aspectul exterior al locului, natura terenului, însuşirea locului, poziţia geografică a locului), nume de locuri cu semnificaţie socială (derivate de la nume de persoană, antroponimice, raporturi de proprietate, însoţite de adjective, nume care amintesc instituţii sau situaţii sociale, poziţia socială a oamenilor, a categoriilor sociale, ocupaţia locuitorilor, credinţe, obiceiuri, datini, existenţa unor foste aşezări omeneşti) etc.

10. Obiceiuri, datini şi legende : în legătură cu unele evenimente sau personaje istorice, cu ocupaţiile, cu moştenirea, transmiterea, împărţirea, delimitarea bunurilor (pămîntului mai ales), cu sărbătorile privitoare la ocupaţii, sărbătorile de peste an, cu evenimente familiale etc.
La fiecare din aceste întrebări se va preciza dacă problema sau vreun aspect al problemei a mai fost studiat de cineva, fie că studiul a fost publicat, fie că se află în manuscris.
Chestionarul nu este exhaustiv. Întrebările formulate pot fi completate cu altele, după nevoie şi însemnătate.
Răspunsurile se vor trimite, recomandat, pe adresa : *Societatea de ştiinţe istorice din R. S. România,* str. Spiru Haret nr. 12, Bucureşti, sector VII.

Acad. prof. ŞTEFAN PASCU

# ÎN ATENŢIA CITITORILOR

Societatea de ştiinţe istorice continuă să editeze publicaţia *Studii şi articole de istorie* din care vor apărea, în 1976, două volume : volumul I (XXXII), al cărui conţinut este în concordanţă cu programa analitică din trimestrul I şcolar va apărea în luna iunie 1976, iar volumul II (XXXIII—XXXIV, volum dublu) legat de materia trimestrelor II şi III şcolare va apărea în luna decembrie 1976.

Preţul ambelor volume este de 30 lei.

Publicaţia S.S.I. este orientată prin întregul ei conţinut spre necesităţile învăţămîntului şi se adresează prin rubricaţia sa bogată profesorilor de specialitate, studenţilor, învăţătorilor şi altor categorii de cititori. Pentru profesorii care se pregătesc pentru obţinerea gradelor didactice este prevăzută o rubrică specială intitulată *Din tematica I.C.P.P.D.*

Difuzarea publicaţiei „Studii şi articole de istorie" se face pe bază de abonamente prin intermediul filialelor şi subfilialelor S.S.I. Pentru localităţile unde nu există filiale sau subfiliale, cei interesaţi pot face abonamente direct la redacţia publicaţiei, pe baza unei fişe de comandă.

Se consideră abonate la „Studii şi articole de istorie" persoanele care vor trimite, pînă la data de 1 februarie 1976, pe adresa S.S.I. *contravaloarea abonamentului* (30 lei), prin mandat poştal, precum şi *fişa de comandă* completată conform modelului de mai jos :

## FIŞA DE COMANDĂ

Subsemnatul . . . . . . . . . . . . . . . . . . . .
din . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . . .
am depus prin mandat poştal nr. . . . . . . . în contul Societăţii de ştiinţe istorice nr. 45.11.09. 45, CEC Filiala Sector VI, Bucureşti, suma de 30 lei, abonament la „Studii şi articole de istorie" (Vol. XXXII, XXXIII—XXXIV) pe 1976.

(Se completează cu majuscule numele şi prenumele şi adresa exactă. Orice schimbare de adresă se comunică Societăţii în scris).

Semnătura,

Data . . . . . . . . . . . . . .     . . . . . . . . . . .

**STUDII ŞI ARTICOLE DE ISTORIE**
PUBLICAŢIE A SOCIETĂŢII DE ŞTIINŢE ISTORICE DIN R. S. ROMÂNIA
**Redacţia : Bucureşti, str. Spiru Haret, 12, Sector VII, Tel. 13.13.29.**

Tiparul executat la Întreprinderea poligrafică „13 Decembrie 1918".
Bucureşti — c. 1552

Lei 20